อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมหลวง เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก
วัดโสมนัสวิหาร

วันจันทร์ที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒

อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมหลวง เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก
วัดโสมนัสวิหาร

วันจันทร์ที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒

คำนำ

ด้วยในการที่จะดำเนินการศพหม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม บุตรและธิดาเห็นควรนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานเพลิงเผาศพให้เป็นเกียรติแก่ผู้วายชนม์ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงเผาศพให้แก่หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เป็นกรณีพิเศษดังปรากฏตามสำเนาหนังสือสำนักพระราชวัง ที่ พ.ว.๐๐๐๑/๒๖๖๕ ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๒ ต่อท้ายนี้ ทั้งนี้ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมแด่บรรดาบุตรและธิดาของ หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เป็นอย่างยิ่ง.

บุตรและธิดา

ที่ พว ๐๐๐๑/๒๖๖๕

สำนักพระราชวัง

๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๒

เรื่อง พระราชทานเพลิงเผาศพ หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เป็นกรณีพิเศษ

เรียน นายเทียม คมกฤส

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๑๒

ตามที่ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานเพลิงเผาศพ หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม ผู้เป็นมารดา ในวันจันทร์ ที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒ ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร จังหวัดพระนคร นั้น

สำนักพระราชวังได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิงเผาศพ หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เป็นกรณีพิเศษ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดแจ้งกำหนดเวลารับพระราชทานเพลิงไปยังแผนกพระราชพิธี สำนักงานเลขานุการ สำนักพระราชวัง ซึ่งจะได้ดำเนินการเชิญเพลิงหลวงมาพระราชทาน.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลงชื่อ)

นายกิตติ อิศรเสนา ณ อยุธยา
เลขาธิการพระราชวัง

สำนักงานเลขานุการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง เครือวัลย์ ประเสริฐ–สงคราม หนังสือนี้สำเร็จได้ ด้วยความกรุณาของท่านเจ้าคุณพระราชสิทธิมุนี ท่านเจ้าคุณพระปริยัติธรรมคุณาธาร ท่านพระครูประกาศสมาธิคุณ ท่านกิตฺติวุฒฺโฑ ภิกฺขุ และ ท่านวีระปญฺโญ ภิกฺขุ โดยท่านได้กรุณามอบบทความธรรมะของท่านมาพิมพ์เป็นอนุสรณ์ นอกจากนี้ได้นำเรื่องที่ท่านชอบมาก เมื่อยังมีชีวิตอยู่เรื่องละเล็กละน้อยมาลงไว้ในตอนท้ายคือ เรื่องกล้วยไม้สกุลเข็ม ของอาจารย์ระพี สาคริก วิธีปลูกต้นหน้าวัวของอาจารย์ปรานอม พฤฒพงษ์ และ อาจารย์แสง–ธรรม คมกฤส วิธีปลูกต้นแมลงปอของอาจารย์อุทัย จารณศรี จากหนังสือพืชสวน และวิธีทำผลไม้แช่อิ่มของคุณงามพิศ โชติกะพุกกณะ จากหนังสือวัฒนาวิทยาลัย คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านที่สนใจบ้าง บุตรธิดา และหลาน ๆ ของหม่อมหลวงเครือวัลย์ ขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของทุกท่านมาด้วยความเคารพอย่างสูง

บุตร ธิดา และหลาน ๆ ขอขอบพระทัยและขอบพระคุณท่านที่เคารพ ญาติและมิตรที่ได้ร่วมบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม และทุกท่านที่ได้กรุณาให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงครามไว้ ณ ที่นี้ด้วย

จันทร์ที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

หม่อมหลวง เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม

ชาตะ ศุกร์ ๑๗ เมษายน ๒๔๓๔

มตะ อาทิตย์ ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๒

อายุ ๗๘ ปี ๒ เดือน ๑๙ วัน

เมื่อมีอายุได้ ๒๔ ปี

ณ บ้านพักเสนาธิการกองทัพน้อยที่ ๒

มณฑลพิษณุโลก

พ.ศ. ๒๔๕๘

เมื่อมีอายุได้ ๔๘ ปี

ณ บ้านพักอำเภอหาดใหญ่

จังหวัดสงขลา

พ.ศ. ๒๔๘๒

ประวัติสังเขป

ของ

หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม

ม.ล. เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๔ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๕๓ ที่บ้านริมคลองบางลำภูบน หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นบ้านของตาและยายของท่าน เป็นบุตรคนที่ ๒ ของพันตรีหลวงครรชิตศรกรรม ม.ร.ว. ดัด สนิทวงศ์ และนางละม้าย (ดิษยบุตร) มีพี่น้อง คือ :—

๑. ม.ล. ชุบ ศุขสวัสดิ์ ใน พลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฏ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์

๒. พันเอก พระพิศาลศัลยกรณ์ (ม.ล. อังกาบ สนิทวงศ์) ถึงแก่กรรม

ม.ล. เครือวัลย์ มีพี่น้องรวมกันเพียง ๓ คน ซึ่งเป็น "สนิทวงศ์" สายหม่อมเจ้าเจริญ พระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท (ร. ๒) และพระชายาของท่านคือ หม่อมเจ้าหญิงรัชนีทินกร พระธิดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอหลวงภูวเนศรนรินทรฤทธิ์ (ร. ๒ ต้นสกุลทินกร) ทั้ง ๓ พี่น้องนี้ท่านรักใคร่กันมาก เนื่องจากได้กำพร้าบิดามาแต่เยาว์วัย ม.ล. ชุบ ได้สมรสกับ พลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฏ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ (ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าอลงกฏ) ม.ล. ชุบ ผู้พี่ใหญ่ได้มีความเมตตาอารีแก่น้องสาวน้องชายทั้ง ๒ คนนี้ด้วยดีตลอดมา จนน้อง ๆ ได้แต่งงาน

และเข้ารับราชการไปแล้ว ท่านก็ยังให้ความช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขอยู่เสมอ ตราบเท่าถึงวาระที่น้องชายและน้องสาวได้จากท่านไปก่อนแล้วทั้ง ๒ คน

ม.ล. เครือวัลย์ ได้เริ่มเรียนหนังสือกับพระยาวรพุฒโภคัย (ท่านมหาบุศร์ศรีธรานนท์) ผู้เป็นเพื่อนบ้านของคุณยายหลินและคุณแม่ละม้าย พร้อมกับ ม.ล. อังกาบ น้องชาย พระยาวรพุฒและคุณหญิงมีความรักใคร่เอ็นดูศิษย์ทั้ง ๒ ของท่านมาก ได้ช่วยอบรมสั่งสอนจนศิษย์ทั้ง ๒ อ่านออกเขียนได้เก่ง ม.ล. เครือวัลย์ จึงได้เข้าเรียนที่โรงเรียนศึกษานารี มีคุณครูทิม (ศิษย์เก่าโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง) เป็นครูใหญ่ ต่อมาโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนสตรีวิทยา

ม.ล. เครือวัลย์ เรียนอยู่จนสอบไล่ได้มัธยมปีที่ ๓ มีอายุได้ ๑๑ ปี คุณยายหลินผู้ได้เลี้ยงดูมาแต่เล็ก ๆ เห็นว่ามีความรู้ทางหนังสือพอควรแล้ว ควรจะส่งตัวไปอบรมการบ้านการเรือน เย็บปักถักร้อย รวมทั้งขนบประเพณี กิริยามารยาท อันควรแก่กุลสตรีให้ครบถ้วน จึงได้ไปลาออกมาเสียจากโรงเรียนซึ่งทำให้คุณครูทิมเสียความหวังตั้งใจที่จะให้ ม.ล. เครือวัลย์ เรียนจนจบหลักสูตร แล้วจะอบรมให้เป็นครูที่ดีต่อไป คุณยายหลินได้ส่ง ม.ล. เครือวัลย์ให้ เข้าไป อยู่ใน พระบรมมหาราชวังกับท่านย่าหม่อมเจ้าหญิงผอบ สนิทวงศ์ ผู้เป็นน้องของท่านปู่ ณ พระตำหนักของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากาญจนากร เสด็จและท่านย่าโปรดปราน ม.ล. เครือวัลย์มาก เพราะเป็นผู้ที่เรียบร้อยและมีไหวพริบดี เสด็จไหนก็โปรดให้ตามเสด็จด้วย เพื่อเป็นการเปิดหูเปิดตาให้ได้เรียนรู้ ทรงอบรมสั่งสอนสิ่งใดก็สามารถทำได้เป็นที่ถูกพระทัย ระหว่างอยู่ในวัง ม.ล. เครือวัลย์มีเพื่อนรักรุ่นพี่ คือ หม่อมประภัศร์

ในพลโท หม่อมเจ้านิลประภัศร เกษมศรี และมีเพื่อนรักรุ่นน้องคือ หม่อมเจ้าหญิงกรัณย์คำ ทองใหญ่ ซึ่งเป็นหลานของเสด็จ และมีเพื่อนรุ่นจิ๋ว คือ หม่อมเจ้าหญิงพาแสุคนธ์ทอง กาญจนวิชัย พระธิดาพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นชาญชัยบวรยศ และหม่อมเจ้าหญิงทองคำ สนิทวงศ์ ผู้เป็นท่านย่าองค์เล็ก

เมื่อ ม.ล. เครือวัลย์ปฏิบัติงานทุกอย่างของกุลสตรีได้ตามพระ-ประสงค์ เสด็จจึงได้โปรดประทานรถจักรยาน ๑ คัน สำหรับใช้ในวังและเพื่อออกจากวังมาเยี่ยมบ้านหน้าวัดบวรนิเวศ โดยมีพี่เลี้ยงและผู้ติดตามควบคุมมาด้วยไม่น้อยกว่า ๔–๕ คน เสด็จท่านอยากจะอวดคุณยายหลินว่า ท่านทรงชุบเลี้ยง ม.ล. เครือวัลย์ให้สามารถทำอะไรก็ทำได้ เมื่อออกมาเยี่ยมบ้านโดยจักรยานได้เพียง ๓–๔ ครั้ง กลับเป็นผลร้ายกับ ม.ล. เครือวัลย์ เพราะคุณยายเห็นว่า หลานของท่านมีอายุได้ ๑๔ ปี รุ่นสาวแล้ว และสวยมากด้วยสำหรับสตรีสมัยนั้น เสด็จทรงตามใจให้หลานใช้จักรยานไปมาเช่นนี้เกรงจะไม่เหมาะ แทนที่จะเห็นว่าหลานสาวของท่านทันสมัย เพราะสาวสมัยนั้นมีน้อยคนนักที่ใช้จักรยานเป็น คุณยายจึงได้หาทางทูลลา ม.ล. เครือวัลย์ออกมาเสียจากพระบรมมหาราชวัง โดยอ้างว่าท่านไม่สบายไม่มีผู้ใดอยู่ดูแลปรนนิบัติ เสด็จและท่านย่าแม้จะกริ้วก็ไม่อาจขัดใจคุณยายได้ ม.ล. เครือวัลย์ จึงมีชีวิตเป็นชาววังอยู่ได้ประมาณ ๓ ปี เท่านั้น

พ.ศ. ๒๔๔๙ ม.ล. เครือวัลย์ได้สมรสกับ พันตรีหลวงจงพยุหะ (เทียบ คมกฤส) ที่บ้านหน้าวัดบวรนิเวศ และได้ติดตามสามีผู้เป็นปลัดมณฑลทหารบกมาอยู่ยังมณฑลนครสวรรค์ และต่อมาสามีได้เลื่อนเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๕๑ พันตรี หลวงจงพยุงหะได้ย้ายไปเป็นเสนาธิการกองพลทหารบกที่ ๗ มณฑลพิษณุโลก ขณะนั้น พลตรี หม่อมเจ้าอลงกฏทรงเป็นผู้บัญชาการกองพล ม.ล. เครือวัลย์ต้องติดตามไปด้วยพร้อมกับธิดาคนแรกซึ่งเกิดที่นครสวรรค์ ท่านมีความอบอุ่นใจมากที่ได้มาอยู่ใกล้ชิดกับ ม.ล. ชุบผู้พี่ แต่อยู่ได้ไม่นานก็ต้องย้ายจากกันไปอีก

พ.ศ. ๒๔๕๓ พันตรี หลวงจงพยุหะ ได้ย้ายไปเป็นเสนาธิการกองพลที่ ๙ จังหวัดฉะเชิงเทรา มณฑลปราจีนบุรี เพราะมณฑลแห่งนี้มีความสำคัญในการทหารด้วยอยู่ติดกับชายแดนเขมร ระหว่างไปรับราชการตำแหน่งนี้ พันตรี หลวงจงพยุหะ ก็ได้พยายามตรวจตราภูมิประเทศทางชายแดน เพื่อประกอบในการทำแผนการป้องกันชายแดน แต่การปฏิบัติหน้าที่ใหม่นี้กระทำอยู่ได้ไม่เกินกว่า ๑ ปี ก็ต้องย้ายไปอีกเช่นเคย

พ.ศ. ๒๔๕๔ พันตรี หลวงจงพยุหะ ต้องย้ายไปรับราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารบกราบที่ ๑๐ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนติดต่อกับแคว้นลาว ประกอบกับกรมทหารที่ตั้งอยู่ ณ จังหวัดนี้เป็นกรมอิสระ จึงต้องการผู้ที่มีความสามารถเป็นผู้บังคับบัญชา ในการย้ายไปรับตำแหน่งนี้จึงได้เลื่อนยศเป็นพันโท และต้องอพยพครอบครัวไปด้วย ม.ล. เครือวัลย์ในฐานะภรรยาก็ต้องโอบอุ้มอารักขาบุตรธิดาซึ่งเยาว์วัย ๓ คน เดินทางติดตามสามีรอนแรมไปตามป่าเปลี่ยว ข้ามโขดเขาลำเนาไพร ลำน้ำ ลำห้วย ระหกระเหินไปด้วยความยากลำบาก เพราะสมัยนั้นการคมนาคมไม่สะดวกเหมือนสมัยนี้ ทางรถไฟก็มีเพียงโคราช การเดินทางจากโคราชไปอุบลจึงต้องใช้ม้าและเกวียนเป็นพาหนะ และต้องเดินทางจากโคราชเป็นระยะเวลา

ประมาณ ๑๗–๑๘ วัน ความยากลำบากของท่านในฐานะภรรยานายทหารสมัยนั้นผิดกับสมัยนี้มากมายนัก

เมื่อทราบว่าจะต้องย้ายไปอยู่ยังจังหวัดอุบลราชธานี ทำให้เป็นทุกข์เป็นร้อนไปตามกัน เพราะไม่เคยมีผู้ใกล้ชิดคุ้นเคย หรือญาติมิตรออกไปอยู่ยังจังหวัดที่กันดารเช่นนี้มาก่อน แต่ก็นับว่าเป็นบุญหนักหนาที่ พลตรี หม่อมเจ้าอลงกฏ ได้ย้ายมาเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ จังหวัดนครราชสีมาในปี ๒๔๕๔ นี้ และได้เสด็จไปอยู่ก่อนแล้วประมาณ ๒–๓ เดือน จึงทำให้อบอุ่นใจขึ้นบ้างว่า คงจะได้รับพระกรุณา แนะนำช่วย เหลือให้การ เดินทางไป ยังจังหวัดอุบลราชธานีสะดวกขึ้น ม.ล. เครือวัลย์มีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้พบกับ ม.ล. ชุบอีก และมีโอกาสพักเพื่อเตรียมเสบียงอาหารสำหรับเดินทาง อยู่ที่โคราชนี้เพียง ๕ วันก็ต้องทูลลาและลาเพื่อเดินทางต่อไป โดยได้รับพระกรุณาจาก พลตรี หม่อมเจ้าอลงกฏทรงอำนวยความสะดวกทุกอย่างเท่าที่ทรงสามารถช่วยได้เป็นอย่างดียิ่ง

การเดินทางโดยเกวียนครั้งนี้ ต้องเตรียมเสบียงอาหารแห้งคาวหวาน ข้าวสาร ถ่าน ฯลฯ เนื่องจากเป็นครั้งแรกของการเดินทางจึงทำให้มีการผิดพลาดเกิดขึ้นเล็กน้อย เนื่องจากอาหารบางอย่างร่อยหรอลงเมื่อเดินทางไปได้เพียง ๑๖ วัน ต้องหาซื้อเพิ่มเติมตามทางซึ่งหาได้ยากเต็มที ที่สำคัญก็คือขนมปังต่าง ๆ สำหรับลูก ๆ หมดลง จะหาซื้ออะไรก็ไม่ได้แม้แต่เครื่องจันอับหรือไข่เป็ดไข่ไก่ คงเหลือแต่แป้งเนสต์เล่สำหรับชงเป็นนมรับประทานเท่านั้น จนเทียมบุตรชายคนที่ ๒ ผู้มีอายุได้ประมาณ ๒ ขวบเศษ เมื่อเห็นต้นไม้ตามข้างทางที่ผ่านมาได้ถามว่า "คุณพ่อ นั่นต้นขนมใช่ไหม ?" ทำให้พวกผู้ใหญ่น้ำตาตก

เพราะความสงสารไปตามกัน แต่ท่านก็ได้ใช้ความมานะอดทนและได้เป็นคู่คิดให้กำลังใจช่วยเหลือเพื่อให้การเดินทางของสามีและบุตรธิดาตลอดทั้งบริวารได้ผ่านพ้นความลำเค็ญเป็นอย่างดี

ระหว่างที่สามีของท่านรับราชการอยู่ที่จังหวัดอุบลนี้ ม.ล. เครือวัลย์ในฐานะภรรยาของผู้บังคับการ ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นเพื่อนที่ดีของภรรยานายสิบ นายทหารผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทุกคนตลอดมา ประจวบกับเป็นปีที่เกิดทุพภิกขภัยในจังหวัดอุบล ข้าวยากหมากแพง ผู้คนต้องออกป่าขุดหาหัวบุกหัวกลอย เผือก มัน มารับประทานต่างข้าว ทำให้เกิดโรคระบาด อดอยากล้มตายกันมาก ม.ล. เครือวัลย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อครอบครัว เช่น เลี้ยงบุตรธิดาและรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ในสมัยนั้นเครื่องอุปกรณ์และเครื่องเวชภัณฑ์หยูกยาไม่บริบูรณ์ แต่ถึงกระนั้นท่านก็ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ใน ๒ ด้านนี้เต็มความสามารถ โดยได้ช่วยเหลือเผื่อแผ่ไปยังครอบครัวของนายทหารและนายสิบผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเป็นอย่างดีทั่วกัน เป็นการกระทำหน้าที่ของแม่บ้านและหน้าที่ภรรยาของผู้บังคับการอย่างครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พลโท พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอดิศร-อุดมเดช (ร. ๔) พระบิดาของพระองค์เจ้าอลงกฎ กรมหมื่นอดิศร-อุดมศักดิ์ ทรงเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารกองพลทหารบกที่ ๑๐ ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้เสด็จตรวจราชการเพื่อจะได้ย้ายกรมบัญชาการกองพลไปตั้ง ณ ที่ใหม่ในภาคอิสานนี้ กระทรวงกลาโหมจึงได้ตั้งพันโท หลวงจงพยุหะ ผู้บังคับการกรมทหารบกราบที่ ๑๐ เป็นเสนาธิการกองพลอีกตำแหน่งหนึ่ง และตามเสด็จผู้บัญชาการเพื่อทูลชี้แจงเหตุการณ์ต่างๆ ถวาย และได้เสด็จประทับแรมยังจังหวัดอุบลด้วย

ม.ล. เครือวัลย์ได้ช่วยเป็นกำลังแนวหลังในการรับเสด็จร่วมกับภรรยานายทหาร โดยจัดทำพระกระยาหารคาวหวานและอาหารต่าง ๆ สำหรับรับเสด็จและผู้ตามเสด็จ อาหารสำหรับเลี้ยงแขก เช่น สมุหเทศาภิบาลและเจ้าเมือง พร้อมทั้งข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนและภรรยา ซึ่งได้จัดเป็นแกรนดินเน่อร์ถวายเสด็จในกรมและผู้ตามเสด็จเป็นอย่างดี เสด็จในกรมทรงชมว่าจัดการรับเสร็จได้เรียบร้อยดีมาก เมื่อเสด็จกลับจากตรวจราชการครั้งนี้แล้ว ได้โปรดประทานรถม้าไว้ให้ใช้ ๑ คัน ซึ่งเป็นที่สนุกของลูก ๆ เพราะไปเที่ยวได้ไกล ๆ ทุกอาทิตย์ แต่ไปโดยถนนฝุ่นซึ่งสมัยนั้นแม้แต่ลูกรังก็ไม่ได้มีไรยเลย รถม้าเป็นของแปลกมากสำหรับผู้คนในจังหวัดนี้ เพราะไม่เคยมีใครมีใช้กัน ในปลายปีนี้พันโท หลวงจงพยุหะ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นพระรามณรงค์

ครั้นปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๖ พันโท พระรามณรงค์ ซึ่งมีความสามารถเจนจัดทั้งในทางเสนาธิการและการบังคับบัญชากรมกองทหาร ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเสนาธิการกองทัพที่ ๑ และย้ายกลับเข้ามารับราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ ม.ล. เครือวัลย์ก็ได้หอบหิ้วบุตรธิดาซึ่งยังมีอายุน้อยและมีเพิ่มขึ้นอีก ๑ คน รวมเป็น ๔ คน เดินทางกลับกรุงเทพ ฯ ด้วยความยากลำบากอีกครั้ง แต่คราวนี้เสบียงอาหารเหลือเพื่อไม่ขาดแคลนเหมือนขาไป และหวังว่าคงจะได้ตั้งหลักแหล่งอยู่บ้านกรุงเทพ ฯ พร้อมพี่น้องวงศาคณาญาติได้นานเป็นแน่ เพราะได้ถูกย้ายถึง ๔ ครั้งมาแล้ว ภายในระยะเวลา ๘ ปี แต่ก็หาได้เป็นไปสมปรารถนาของท่านไม่ เพราะในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ นี้ พลโท หม่อมเจ้าอลงกฎได้ย้ายมาเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๗ และเป็นแม่ทัพกองทัพ

น้อยที่ ๒ มณฑลพิษณุโลก ทรงมีภารกิจสำคัญคือ การพิจารณาเลิกส่งทหารใน มณฑลนครสรรค์ และ มณฑลพิษณุโลกให้ ไปผลัด เปลี่ยนทหารจากมณฑลพายัพ ในการนี้จะต้องวางโครงการและดำริพิจารณาการต่าง ๆ อีกมากมาย พระองค์ท่านมีภารกิจทางผู้บัญชาการกองพลเต็มมืออยู่แล้ว จึงได้ขอผู้ช่วยที่สามารถไปยังกระทรวงกลาโหม และกระทรวงกลาโหมก็ได้ให้พันโทพระรามณรงค์ มาเป็นเสนาธิการกองทัพน้อยที่ ๒ จึงทรงมอบให้เป็นเจ้าของเรื่องการเลิกส่งทหารไปมณฑลพายัพให้พันโทพระรามณรงค์ เป็นผู้วางโครงการในเรื่องนี้ต่อไป

พ.ศ. ๒๔๕๗ ม.ล. เครือวัลย์จึงต้องย้ายครอบครัวจากกรุงเทพฯ ซึ่งพึ่งกลับมาอยู่ได้เพียงปีเดียว ติดตามไปอยู่ด้วยที่มณฑลพิษณุโลกเป็นครั้งที่ ๒ และมีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดกับ ม.ล. ชุบผู้พี่อีกครั้ง ในปีนี้พันโทพระรามณรงค์ได้เลื่อนยศเป็นนายพันเอก

ระหว่างอยู่ที่มณฑลพษณุโลก ม.ล. เครือวัลย์ได้ปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านครอบครัวและด้านสังคมด้วยดี เนื่องด้วยเป็นมณฑลทหารบกที่ใหญ่ มีทั้งกองทัพและกองพลรวมกัน มีเสนาธิการกองทัพกองพลและผู้บังคับการกรมต่าง ๆ เป็นพระยาถึง ๕ ท่านด้วยกัน ท่านได้ปรับตัวและวางตัวของท่านให้เข้ากับทุก ๆ ฝ่ายได้เหมาะสม เป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่และเป็นที่เคารพรักใคร่ยำเกรงของผู้น้อย และเพื่อนฝูงมิตรสหาย ท่านวางตัวได้เหมาะกับสถานการณ์ซึ่งต้องสังคมกับคนหมู่มาก จึงทำให้เป็นที่ภาคภูมิใจแก่บรรดาลูกหลานหว่านเครือทั่วกัน คราวนี้เป็นครั้งแรกที่ได้มีหลักแหล่งอยู่ ณ มณฑลพิษณุโลกนี้เป็นเวลาถึง ๕ ปี ซึ่งนานกว่าทุกครั้ง

พ.ศ. ๒๔๖๒ พันเอกพระรามณรงค์ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประเสริฐสงคราม และย้ายไปรับราชการในกองทัพที่ ๓ ในตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑๐ จังหวัดร้อยเอ็ด และได้รับราชทานตราตติยจุลจอมเกล้ากับโต๊ะทองเครื่องยศ การย้ายครั้งนี้ต้องเดินทางเกวียนอีกครั้ง แต่ใกล้กว่าอุบลราชธานี ใช้เวลาเดินทางจากโคราชเพียง ๑๐-๑๑ วันเท่านั้น ระหว่างทางต้องผ่านทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีแต่โคลนตม จะหลีกเลี่ยงไปทางไหนก็ไม่ได้ เป็นเวลาเกือบครึ่งวันจึงจะข้ามพ้น ทุกคนต้องอยู่ภายในเกวียนและปิดม่านหัวเกวียนให้หมด มิฉะนั้น โคลนจะกระเด็นใส่เปรอะเปื้อน ซึ่งเป็นการเดินทางที่ลำบากมาก แต่เพื่อหน้าที่ของสามีและในฐานะภรรยาที่ดี ท่านไม่เคยบ่นให้เป็นที่น่ารำคาญใจ กลับเห็นเป็นการขบขันสนุกสนานกับความยากลำบากทั้งหลายเหล่านี้โดยชื่นตาชื่นใจ ผู้คนบริวารที่ติดตามจึงพลอยสนุกหน้าชื่นตาบานไปได้โดยทั่วกันทุกคน

ในการย้ายไปอยู่ร้อยเอ็ดครั้งนี้ ม.ล. เครือวัลย์ต้องทิ้งบุตรชายหญิงรุ่นใหญ่ ๔ คน ให้เข้าศึกษาเล่าเรียนอยู่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง และโรงเรียนเซ็นต์คาเบรียล และอยู่กับคุณแม่ละม้าย ซึ่งได้ย้ายจากบ้านหน้าวัดบวรนิเวศ มาอยู่ที่ซอยยองครักษ์ บางกระบือ แต่ปี ๒๔๖๒ เป็นต้นมา ทำให้ท่านต้องพะวักพะวงใจมิใช่น้อยในการที่ต้องทิ้งลูกไว้และจากไปอยู่ไกล แต่เพื่ออนาคตของลูก ท่านจึงตัดใจให้เรียนอยู่ในกรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๔๖๖ พันเอกพระยาประเสริฐสงคราม ได้เลื่อนยศเป็นนายพลตรี ในปีนี้ ม.ล. เครือวัลย์ได้มีโอกาสเดินทางติดตามสามีไปยังจังหวัดมหาสารคาม, กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุดรธานี หนองคาย

สกลนคร และนครพนม เพื่อเยี่ยมเยียนเป็นการสมานไมตรีกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ท่านสมุหเทศาภิบาลมณฑลและภรรยาของท่านเหล่านี้ทุกจังหวัด และได้พบปะชอบพอรักใคร่สนิทสนมกับภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดหลายท่าน อาทิเช่น คุณหญิงเสงี่ยม พิศาลสารเกษตร ภรรยาท่านผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น และยังคงรักใคร่สนิทสนมกันตลอดมาจนถึงวาระที่ท่านจากไป คุณหญิงเสงี่ยม พิศาลสารเกษตร ยังได้บำเพ็ญกุศลให้ โดยเป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารเช้า เพล แด่พระภิกษุสามเณรของวิทยาลัยการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี จำนวนประมาณ ๔๕๐ รูป อุทิศกุศลให้แก่ท่าน เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒ ซึ่งทำให้บรรดาบุตรธิดาและหลาน ๆ ทุกคนรู้สึกซาบซึ้งในความเป็นมิตรแท้และในพระคุณของท่าน ซึ่งได้มีแก่ ม.ล. เครือวัลย์ในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

พ.ศ. ๒๔๖๗ พลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ได้ย้ายมาเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ จังหวัดนครราชสีมา ม.ล. เครือวัลย์ได้ติดตามเดินทางเกวียน หอบหิ้วบุตรธิดาซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอีกหลายคน การเดินทางย้ายไปประจำอยู่ ณ ต่างจังหวัดแต่ละครั้ง บุตรธิดาและบริวารผู้ติดตามมาต้อง ประสบกับการ เปลี่ยน แปลงของดินฟ้าอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องมาอยู่บนที่ราบสูง เช่น นครราชสีมานี้ ในเวลากลางวันอากาศจะร้อนจัด เวลากลางคืนอากาศจะหนาวเย็นหลังจาก ๒๔.๐๐ น. ไปแล้ว ทำให้ผลัดกันเจ็บป่วยตลอดปี ซึ่งทำให้ท่านต้องกังวลในการรักษาพยาบาล และยังต้องปฏิบัติ หน้าที่ของภรรยาผู้บัญชาการกองพล เมื่อมีภรรยานายทหารผู้ใดป่วยไข้ คลอดบุตร

หรือมีเรื่องทุกข์ร้อนมาปรึกษาหารือ ท่านจะต้องออกไปเยี่ยมเยียนและให้กำลังใจแก่ทุกคนอยู่เสมอ กองพลทหารบกที่ ๕ นี้เป็นกองพลใหญ่ มีกรมทหารราบ ทหารปืนใหญ่ ทหารช่าง ทหารม้า รวมอยู่ในจังหวัดเดียวกัน ท่านจึงต้องมีภาระหนักมากขึ้นอีก แต่ท่านก็มิได้ท้อถอยหรือรู้สึกลำบากใจแต่อย่างใด คงปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี

ในปีนี้ พลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ได้เลื่อนขึ้นรับพระราช–ทานตราทุติยจุลจอมเกล้า และพานทองเครื่องยศ บรรดานายทหารและภรรยาในกองพลนี้ทุกกรมกองได้ร่วมกันบำเพ็ญฉลองตราและพานทอง ในตอนค่ำได้ออกร้านอาหารกรมละ ๑ ร้าน ภายในบริเวณบ้านโดยเชิญข้าราชการทั้งฝ่ายทหาร พลเรือนและตำรวจ มารับประทานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติ ซึ่งทำให้ ม.ล. เครือวัลย์มีความมีความซาบซึ้งในบุญคุณของท่านเหล่านั้นอยู่ตลอดมา ท่านเองไม่มีโอกาสได้จัดงานนี้ด้วยตนเองเหมือนดังที่เคยปฏิบัติมา เนื่องจากเพิ่งคลอดนายทัศพงศ์บุตรชายคนเล็กได้เพียง ๕ วันเท่านั้น ทุกคนจึงขอให้ท่านพักผ่อน ได้แต่ช่วยทำของชำร่วยโดยมีธิดาสาวของนายทหาร ๒–๓ คนมาช่วยท่านใส่ดอกไม้ในถุงบุหงาผ้าโปร่ง ซึ่งเย็บด้วยฝีมือของท่านเอง

พ.ศ. ๒๔๖๙ ท่านต้องย้ายติดตามสามีกลับไปอยู่ร้อยเอ็ดอีก มาอยู่โคราชได้เพียง ๒ ปี ยังไม่ทันจะรื้อเข้าของเครื่องใช้ออกหมด ก็ต้องเก็บเข้าที่ใหม่ การเดินทางโดยเกวียนประจำเช่นนี้ พลตรี พระยาประเสริฐสงครามได้ทำหีบไม้ขนาดพอเหมาะกับเกวียน ๆ ละ ๔ ใบ สำหรับใส่ของใช้ทุกชนิดขนาดเท่ากันและทำช่องไว้ใส่ของและมีฟางห่อเพื่อป้องกันการชำรุดแตกหัก เพราะท่านต้องออกเดินไปตรวจราชการ

ตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี ๆ ละ ๒ เดือนเป็นอย่างน้อย เพราะกรมทหารเหล่านี้อยู่ชายเขตแดน ท่านต้องหมั่นตรวจตราและทำแผนการป้องกันด้วยตนเองโดยใกล้ชิด อาจมีหลายท่านไม่เข้าใจว่าทำไมท่านจึงต้องย้ายไปย้ายมาอยู่แต่จังหวัดเหล่านี้ ทั้งนี้ ก็เพราะทางกระทรวงกลาโหมเห็นว่า พลตรี พระยาประเสริฐสงคราม มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชากรมกองทหารภาคอิสานนี้ได้เป็นอย่างดี ไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น และท่านจัดเจนในทางเสนาธิการกิจและภูมิประเทศในแถบนี้ดีอยู่แล้ว จึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้บัญชาการกองพลที่สำคัญทางภาคนี้ตลอดมา แต่เป็นภาระที่หนักใจสำหรับ ม.ล. เครือวัลย์เป็นอย่างยิ่ง ในการบรรจุของสำหรับเดินทางย้ายครอบครัวแต่ละครั้ง และยังต้องเตรียมเสบียงอาหารและขนมแห้งที่จะเก็บไว้ได้นาน ๆ บรรจุปีบเป็นสิบ ๆ ปีบ ให้เพียงพอในการเดินทางสำหรับตัวท่านและผู้ติดตาม แต่ท่านก็ไม่เคยบ่นหรือปริปากว่าลำบาก ทุกคนที่ช่วยท่านอยากบ่นก็ไม่กล้าบ่นไปตามกัน อาทิเช่น คุณสอ้ง ลางคุลเสน ญาติสนิทของท่าน และ คุณนายอิ่ม นิสัยสุรพล คุณนายช่วน ฐิติโยธิน ภรรยานายทหารคนสนิทและผู้ช่วยนายทหารคนสนิท ซึ่งได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในการเดินทางเกวียนไปมาแทบทุกครั้ง โดยช่วยกันควบคุม ทำอาหารคาวหวาน เลี้ยงผู้คนที่เดินทางมาด้วยกัน และการเดินทางบางครั้งแสนลำบาก ด้วยบุกน้ำลุยโคลน ฝนตกหาที่ตั้งเตาหุงต้มอาหารแทบไม่ได้ แม้ว่าจะมีเต๊นท์ เมื่อมีพายุจัดก็แทบจะยกเอาเต๊นท์ไปหมด ทหารต้องมาช่วยกันยึดสายเต๊นท์ไว้ บางครั้ง

ผู้นำทางนำผิดทางต้องหลงทางอดข้าวอดน้ำตามกัน แม้ว่าจะได้รับความลำบากแทบเลือดตากระเด็น ต่างก็ทนกันได้เพราะ ม ล เครือวัลย์ฯ มีเรื่องชวนให้ทุกคนเพลิดเพลินและลืมความทุกข์ยากนั้นเสียได้ คุณนายอิ่มและคุณนายช่วน จึงรักและเคารพท่านดังญาติสนิทมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ สำหรับคุณนายอิ่มนั้น ได้จากไปก่อน แต่บรรดาหลาน ๆ ของคุณนายอิ่ม อาทิเช่น พันเอกเยี่ยม อินทรกำแหง รองผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๓ และญาติพี่น้องทุกคนก็คงรักใคร่เคารพในท่านตลอดมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการกระทรวงกลาโหม ได้เสร็จตรวจราชการทหารทางภาคอิสาน โดยเสด็จตรวจกรมกองทหารที่จังหวัดอุบล อุดรและร้อยเอ็ด ม.ล. เครือวัลย์และบรรดาภรรยานายทหารก็ได้ช่วยกันเป็นกำลังในการรับเสด็จอีกเช่นเคย โดยจัดพระกระยาหารคาวหวานด้วยตนเอง และจัดทำอาหารสำหรับเลี้ยงดูผู้ตามเสด็จทั้งหมด การรับเสด็จคราวนี้ใหญ่ยิ่งกว่าคราวรับเสด็จในกรมหลวงอดิศร ฯ ที่อุบล เพราะทรงเป็นเสนาธิการ คนตามเสด็จและผู้อารักขาก็มากและยังต้องตัดเย็บเสื้อผ้าให้บรรดาธิดานายทหารรำถวายพระพรและช่วยดูแลในการฝึกซ้อม ซึ่งพันโทหลวงรณสิทธิ์พิชัยในขณะนั้นเป็นผู้ฝึกซ้อมให้ทั้งการร้องการรำ การรับเสร็จในครั้งนั้นได้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยทุกประการ ทูลกระหม่อมรับสั่งชมเชยว่า การรับเสด็จเรียบร้อยดีมาก ทำให้นายทหารทุกคนพร้อมทั้งบุตรภรรยา

หน้าชื่นและหายเหนื่อยไปตามกัน นับว่า ม.ล. เครือวัลย์ได้ช่วยภารกิจอันหนักของสามีและของส่วนราชการในการรับเสด็จครั้งนี้ ด้วยความอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านเพิ่งคลอดแพทย์หญิงวัณรุณี บุตรสาวคนรองสุดท้องมาได้เพียง ๗ วันเท่านั้น แต่ท่านก็มิได้เหน็ดเหนื่อยย่อท้อหรือป่วยไข้ คงแข็งแรงดี เพราะกำลังใจท่านเข้มแข็ง สมกับที่เป็นภรรยาของนายทหารชั้นผู้ใหญ่

พ.ศ. ๒๔๗๑ ม.ล. เครือวัลย์ต้องเก็บเข้าของติดตามสามีซึ่งย้ายกลับมาเป็นผู้บัญชาการกองพลที่จังหวัดนครราชสีมาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เปลี่ยนจากกองพลที่ ๕ มาเป็นกองพลที่ ๓ เนื่องจากได้มีการเปลี่ยนแปลงในวงการทหาร ต้องยุบกองพลทหารบกซึ่งมีอยู่ ๑๐ กองพลให้คงเหลืออยู่เพียง ๖ กองพลเท่านั้น พลตรี พระยาประเสริฐสงครามเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑๐ ซึ่งถูกยุบ ตัวท่านและผู้ใกล้ชิดทุกคนจึงคิดว่าท่านคงจะต้องถูกออกจากราชการไปตามกองพลที่ถูกยุบนั้นเป็นแน่ แต่ด้วยเดชะอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยทรงโปรดคุ้มครองแก่ผู้ซื่อสัตย์สุจริต จึงดลบันดาลให้ท่านผ่านพ้นวิกฤติกาลนี้มาได้อย่างน่าใจหาย ในการย้ายครั้งนี้เข้าของเครื่องใช้คงบรรทุกเกวียนมาตามเดิม ส่วนตัวพลตรี พระยาประเสริฐสงครามและครอบครัว พร้อมทั้งนายทหารคนสนิท นายสิบและพลทหารผู้ติดตามอารักขารวมประมาณ ๒๐ คน มาโดยรถยนต์สองแถวเล็ก ๆ หลังคาเตี้ย ๆ ๒ คัน ซึ่งต้องเช่าจากชาวบ้านมาใช้เป็นพาหนะเดินทางกลับ นับว่าการเดินทางในภาคอิสานได้เริ่มวิวัฒนาการขึ้นในปีนี้เป็นต้นมา จึงได้นั่งรถยนต์ออกจากจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อเวลา ๐๗.๐๐ น. มาตามทางเกวียนซึ่ง

เป็นหลุมเป็นบ่อ มิใช่เดินบนถนนลาดยางหรือโรยลูกรังเช่นในสมัยนี้ ถึงจังหวัดสุรินทร์เมื่อเวลาประมาณ ๒๐.๐๐ น. ในวันรุ่งขึ้น ได้นั่งรถไฟจากสุรินทร์ถึงโคราช นับว่าเป็นครั้งแรกที่ได้เดินทางจากร้อยเอ็ดถึงโคราช ภายในเวลา ๒ วัน การเดินทางจากจังหวัดร้อยเอ็ดครั้งนี้ เมื่อคิดว่าคงจะไม่มีโอกาสได้กลับไปอีก จึงทำให้พวกผู้หญิงถึงกับร้องไห้ด้วยความโศกเศร้าอาลัย คิดถึงพวกพ้องมิตรสหายที่ต่างต้องแยกย้ายกันไปตามจังหวัดต่าง ๆ ที่ไม่ถูกยุบกองพล นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่น่าประทับใจมากในวันที่ต้องย้าย ออกมาจากกองพล ที่ถูกยุบในครั้งนั้น

พ.ศ. ๒๔๗๓ ม.ล. เครือวัลย์ ได้ติดตามสามีเข้ามาอยู่ในกรุง-เทพฯ โดยพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ได้ย้ายมาเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑ รักษาพระองค์ ผู้อยู่ใกล้ชิดจะเห็นได้ว่าท่านดีใจมากที่จะได้กลับเข้าบ้านเมืองเสียที เพราะทิ้งบ้านช่องและบุตรธิดาให้อยู่ในความดูแลของคุณน้าเยื้อน ไชยาคำ ผู้เป็นน้าสาว แทนคุณแม่ละม้าย ซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปแล้วแต่ พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้ปรารภว่า "เจ้าคุณเป็นพระรามเดินดงมาช้านาน คราวนี้กลับเข้าบ้านเข้าเมืองเสียที คงจะได้อยู่กรุงเทพฯ กับลูก ๆ ให้ชื่นใจได้นาน ๆ เป็นแน่" แต่เหตุการณ์กลับผันแปร ท่านมาอยู่กรุงเทพฯ ได้เพียงปีเดียวก็ต้องย้ายต่อไปอีก

พ.ศ. ๒๔๗๔ พลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ได้ย้ายไปเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๖ จังหวัดนครสวรรค์ ม.ล. เครือวัลย์ มีความยินดีเป็นอันมากที่จะได้กลับไปเยี่ยมบ้านเมืองเดิม ซึ่งเคยอยู่มา

แล้วเมื่อแรกแต่งงานใหม่ ๆ และยังได้พบปะมิตรสหาย ที่รักใคร่คุ้นเคยเก่าแก่กันมาอีกหลายท่าน อาทิเช่น พระยาฤทธิ์อาคเนย์และคุณหญิงอิน คุณพระอินทรวิชัยและคุณนายเทียบ คุณพระสงครามภักดีและคุณนายเลื่อน คุณหลวงสิทธิสำแดงรณและคุณนายวงษ์ เป็นต้น นับว่าการย้ายกลับมาอยู่นครสวรรค์ครั้งนี้ ท่านมีความสุขกายสบายใจและครึกครื้นรื่นเริงอยู่กับเพื่อนฝูงมิตรสหายตลอดมา ในปีนี้ท่านได้ติดตามสามีไปยังจังหวัดพิษณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง เชียงราย และเชียงใหม่ นับว่าได้มีโอกาสเยี่ยมเยียนภรรยานายทหารทั่วทุกจังหวัดในภาคพายัพ

พ.ศ. ๒๔๗๕ พลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ย้ายมาเป็นปลัดทูลฉลอง กระทรวงกลาโหม คราวนี้ทำให้ ม.ล. เครือวัลย์คิดว่าคงจะไม่ย้ายไปไหนอีกแล้ว แต่เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ได้ไม่กี่เดือน ได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ พลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ในฐานะเป็นปลัดทูลฉลอง ต้องสั่งเตรียมพร้อมไปยังกองพลทหารบกที่ ๒ ๓, ๔, ๕, ๖ เพราะในขณะนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร (ร. ๕) ทรงเป็นเสนาบดีและพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฏทรงเป็นรองเสนาบดี ได้เสด็จออกไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังไกลกังวลทั้ง ๒ พระองค์ และค่ำวันนั้น คณะเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ขอให้ไปนอนค้างอยู่ด้วยที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่านได้ไปนอนอยู่ประมาณ ๕ คืน เมื่อเห็นว่าไม่เป็นภัยแล้ว จึงได้ปล่อยตัวให้กลับบ้านได้ ระหว่างนั้น ม.ล. เครือวัลย์ก็ต้องเป็นกังวลห่วงใยในตัวสามี

เป็นธรรมดา เพราะไม่ทราบว่าคณะเปลี่ยนแปลงการปกครองจะจัดการกับท่านอย่างไรต่อไปในทางดีหรือร้าย

พ.ศ. ๒๔๗๖ พลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เมื่อพลเอกพระพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้กราบถวายบังคมทูลลาออกจากตำแหน่ง

ม.ล. เครือวัลย์เป็นผู้ที่มีความรอบคอบ รู้การควรและไม่ควร และมีความเห็นตรงกันกับสามี จึงอยู่ด้วยกันตลอดมาด้วยความสงบสุข ได้หอบหิ้วบุตรธิดาติดตามสามีไปทุกหนทุกแห่ง ที่ต้องย้ายไปรับราชการจนถึงเวลาที่พลตรีพระยาประเสริฐสงครามพ้นจากหน้าที่ออกไปทำมาหากิน ก็ติดตามร่วมทุกข์ร่วมสุขกันไปจนอวสานแห่งชีวิตของสามี

พ.ศ. ๒๔๗๘ พลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ได้ชวน ม.ล. เครือวัลย์ให้ไปประกอบการค้าทางปักษ์ใต้ และท่านชอบอำเภอหาดใหญ่ เห็นว่าอากาศดีไม่ร้อนและไม่หนาว อุดมสมบูรณ์ ม.ล. เครือวัลย์รู้นิสัยสามีดีอยู่ว่า ถ้ามุ่งทำอะไรแล้วก็เป็นการยากที่จะชักชวนให้เป็นอย่างอื่น ทั้งเห็นว่าความมุ่งหมายและเหตุผลเป็นการสมควร จึงได้ติดตามออกไปดำเนินการเกษตรกรรม และตั้งร้านค้าอยู่ที่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และได้ดำเนินการค้าอยู่ได้ประมาณ ๖ ปี

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้น วันที่สงขลาถูกญี่ปุ่นบุกเป็นเวลาที่ พลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ป่วยเป็นไข้อยู่แล้ว แม้กระนั้นก็ยังทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี อุตส่าห์ช่วยเหลืออพยพ

ผู้คนที่แตกตื่น ทั้งชี้แจงให้อยู่ในความสงบอย่าตื่นเต้น และพาผู้ที่หวาดกลัวเข้าไปอยู่ในสวนริมคลองเตยด้วยหลายครอบครัว อาการที่เป็นอยู่ไม่กี่วันก็กลายเป็นโรคปอดบวมและถึงแก่กรรมที่สวนหาดใหญ่ ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๘๔ ด้วยอาการสงบ

เนื่องจาก พลตรี พระยาประเสริฐสงครามได้เป็นกรรมการของธนาคารเอเชีย สาขาหาดใหญ่ด้วยผู้หนึ่ง ม.ล. เครือวัลย์จึงได้รับความกรุณาจากทุกท่านแห่งธนาคารนี้ คือ คุณเซ็งจือ ลือประเสริฐ ผู้จัดการตลอดมาจนถึงเจ้าหน้าที่ทุกแผนก ได้ช่วยเหลือในการจัดงานศพของท่านให้เรียบร้อยทุกประการ ในยามที่บ้านเมืองเพิ่งถูกญี่ปุ่นบุกขึ้นใหม่ ๆ นอกจากนี้ผู้บังคับการกรมทหารราบที่คอหงษ์ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกเรื่องรถและทหาร นับว่าทุกท่านแห่งธนาคารเอเชีย สาขาหาดใหญ่และผู้บังคับการกรมทหารราบที่คอหงษ์ได้มีบุญคุณต่อ ม.ล. เครือวัลย์อย่างใหญ่หลวง ในยามทุกข์โศกอันแสนสาหัสนี้ จะติดต่อให้ลูก ๆ ทางกรุงเทพฯ ทราบโดยทางใดก็ไม่ได้ เพราะถูกตัดขาดการติดต่อหมด จึงได้ขอความกรุณาจากผู้จัดการธนาคารช่วยพูดวิทยุมายังธนาคารกรุงเทพฯ ให้ส่งข่าวการถึงแก่กรรมนี้แก่ลูก ๆ ของท่านด้วย ซึ่งทางธนาคารกรุงเทพฯ ก็ได้ช่วยจัดการให้คุณเจริญ ขจิตสุวรรณ แห่งธนาคารเอเซียสาขาหาดใหญ่ ผู้ซึ่งได้มากับขบวนรถบรรทุกทหารญี่ปุ่น ถึงกรุงเทพ ฯ ในเช้าวันที่ ๑๕ ธ.ค. เป็นผู้มาส่งข่าวให้ลูก ๆ ของท่านทางกรุงเทพ ฯ ได้ทราบ ท่านขอไม่ให้ลูกเป็นห่วง ท่านจะจัดการศพทุกอย่างให้เรียบร้อย จนกว่าจะเสร็จสงครามแล้วค่อยคิดถึงเรื่องนี้กันใหม่

เมื่อสิ้นชีวิตสามีแล้ว ในตอนแรก ม.ล. เครือวัลย์เคยคิดว่าอยาก จะตายตามสามีไปด้วย แต่เมื่อนึกว่ายังมีลูก ๆ ซึ่งกำลังศึกษาเล่าเรียน อยู่ในมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์อีก ๔ คน น้ำตาของท่านก็เหือดหายไป หมดสิ้น มีจิตใจเข้มแข็งยืนหยัดเพื่อลูก ๆ ที่ท่านรักดังแก้วตาของท่าน ต่อไป และยังคงประกอบการค้าต่อไปที่หาดใหญ่ด้วยความเข้มแข็ง จนกระทั่งเสร็จสิ้นสงครามมหาเอเชียบูรพา

เมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่านได้ล้มป่วยด้วยโรคตับอักเสบ นายแพทย์ไพบูลย์ สิทธิคู ได้ช่วยดูแลรักษาให้จนหาย โดยมีคุณลูซา และเถ้าแก่จินเซ่ง เจ้าของร้านจินเซ่ง เพื่อนบ้าน ได้ช่วยเป็นธุระดู แลเหมือนกับเป็นบุตรธิดาของท่านเอง พร้อมทั้งคุณจรูญ และคุณอรุณ อุทัยศิลป์ สองสามีภรรยาแห่งธนาคารเอเซีย ก็ได้ช่วยเป็นธุระดูแล และมาเยี่ยมเยียนวันละ ๔-๕ ครั้งเป็นประจำ เหมือนดังเป็นบุตร หลานของท่านด้วย และท่านได้ห้ามมิให้ใครบอกข่าวการป่วยของท่าน ให้ลูก ๆ ทางกรุงเทพฯ ทราบ แต่ภายหลังคุณจรูญ ได้กรุณาโทรเลข บอกมา พวกลูก ๆ จึงได้ออกไปเยี่ยมกัน และยังคงระลึกถึงพระคุณ ของคุณจรูญอยู่ไม่รู้ลืม เนื่องจากในการป่วยของท่านครั้งนี้ พวกลูกๆ จึงได้ขอร้องให้ท่านเลิกกิจการค้ากลับบ้านเสียที เพราะท่านต้องแบก ภาระอันหนักอยู่คนเดียวตลอดระยะเวลาสงคราม สมควรที่จะกลับ บ้านกรุงเทพฯ เพื่อพักผ่อนได้แล้ว แต่ท่านก็ไม่ยอมเพราะท่านรักและ ชอบหาดใหญ่มากว่าสะดวกสบายดี จนเทียมบุตรชายคนโตได้เขียน จดหมายไปอ้อนวอนขอให้กลับ เพราะพวกท่านผู้ใหญ่ทั้งที่เป็นญาติ สนิท และเพื่อนฝูงได้พากันว่า แม่คนเดียวเลี้ยงไม่ได้หรือ จึงต้อง ให้ออกไปอยู่ที่หาดใหญ่ แม้จะอธิบายอย่างไรท่านเหล่านั้นก็ไม่ยอม ฟัง เทียมจึงต้องขอให้ท่านกลับให้ได้ ท่านจึงยอมขายสวนและเซ้ง

ร้านกลับกรุงเทพฯ ในปลายปี ๒๔๙๒ และได้มาอยู่ที่บ้านซอยองครักษ์ แต่บัดนั้นเป็นต้นมา นับว่าเป็นเวลาอันยาวนานที่ท่านต้องระหกระเหินเดิดตามสามีไปอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ เมื่อรวมแล้วเป็นเวลาถึง ๔๓ ปีเศษ

เมื่อได้กลับมาพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้ว งานอดิเรกที่ท่านชอบมากที่สุด คือ ปลูกกล้วยไม้ และหน้าวัว ท่านเป็นผู้ที่รักต้นไม้ดอกไม้มาก ชีวิตของท่านชื่นบานอยู่ได้ก็ด้วยการปลูกต้นไม้และเฝ้าดูแลรักษา นอกจากนั้นยังชอบประกอบอาหารคาวหวานอีกด้วย

ในด้านพระศาสนา ท่านได้ช่วยในการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอยู่เสมอ ทั้งยังทำของใส่บาตรด้วยตน.องอีกด้วยเป็นประจำ และไปวัดฟังพระธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะ ตอนเช้าไปวัดเบญจ–มบพิตร บ่ายไปวัดมหาธาตุ ได้ถวายตัวเป็นศิษย์เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับท่านเจ้าคุณพระราชสิทธิมุนี พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสนาธุระ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ท่านได้หกล้ม และเมื่อหายแล้วก็อ่อนเพลียไม่อาจไปวัดทุกวันธรรมสวนะเหมือนเดิมได้ ท่านเจ้าคุณพระราช–สิทธิมุนีได้กรุณามาเยี่ยม และแนะนำให้ฟังเทศน์ทางวิทยุ ซึ่งท่านได้เทศน์อยู่เป็นประจำทุกวันพระ และวันอาทิตย์ แต่นั้นมาท่านก็ได้มีความสุขอยู่กับการฟังวิทยุยานเกราะ ๗๘๕ ของท่านกิตติวุฒโฑ และเลื่อมใสในธรรมะของท่านเป็นอย่างยิ่ง ได้โมทนาในพระคุณของท่านกิตติที่ได้ช่วยชุบชีวิตของคนแก่ผู้ไปวัดไม่ไหวให้มีความสุขอยู่ได้ โดยเปิดวิทยุของท่านฟังทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๖.๓๐ ถึง ๒๒.๓๐ น. เป็นประจำ และยังได้นำธรรมะต่าง ๆ ที่ท่านได้รับฟังมาแล้วนั้นมาเล่าให้พวกลูก ๆ ฟังอีกต่อหนึ่งด้วย

ท่านมีโรคประจำตัว คือ โรคเบาหวาน และมีความดันโลหิตสูงเล็กน้อย ในระยะหลังนี้ท่านอ้วนท้วนแจ่มใสและสบายดี ไม่เคยบ่นว่าป่วยไข้ประการใด เมื่อมีพี่น้องญาติสนิทมาเยี่ยมเยียน ท่านดีใจมากและชวนให้ค้างอยู่ด้วยหลาย ๆ วัน

ม.ล. เครือวัลย์ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย โดยนอนกลางวันแล้วหลับไป แต่เวลาประมาณ ๑๓.๓๐ น. ในวันอาทิตย์ที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๒ ด้วยอาการสงบสมดังความปรารถนาของท่าน รวมมีอายุได้ ๗๘ ปี ๒ เดือน ๑๙ วัน

ม.ล. เครือวัลย์ มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น ๑๔ คน คือ

๑. น.ส. ฉวีวรรณ คมกฤส
๒. นายเทียม คมกฤส (สมรสกับ ม.ร.ว. โฉมแข ศุขสวัสดิ์)
๓. นายทวน คมกฤส (สมรสกับ น.ส. แอลซะ ชไนเดอร์)
๔. นายทบ คมกฤส (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๒๙ ปีที่กรุงปารีส)
๕. ด.ญ. แดง คมกฤส (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๔๕ วัน)
๖. นางพันธุ์เครือ ศรทัตต์ (สมรสกับพลตรี นายแพทย์ชม ศรทัตต์)
๗. นางวลีวัลลิ์ ไชยสุต (สมรสกับนายวิบูลย์ ไชยสุต)
๘. ด.ช. อี๊ด คมกฤส (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๑๑ เดือน)
๙. น.ส. ประเสริฐศรี คมกฤส
๑๐. นายทศ คมกฤส (สมรสกับ น.ส. ประนอม แก้วน้ำศุข ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๕๙ ปี ที่สวนบางสะพานใหญ่)
๑๑. นางทวีรัตน์ ศรียานนท์ (สมรสกับนายเลิศ ศรียานนท์)

๑๒. นายทัศพงศ์ คมกฤส (สมรสกับ น.ส. จันทร์ฉาย บุนนาค)

๑๓. แพทย์หญิง วัณรุณี คมกฤส

๑๔. นางวีระวรรณ แพ่งสภา (สมรสกับนายสุขจิตต์ แพ่งสภา)

มีหลานย่าและหลานยาย ๓๐ คน

๑. นายแสงธรรม คมกฤส
๒. น.ส. เทียมแข คมกฤส
๓. นางเทียมใจ ตุลยาทร
บุตรธิดานายเทียมและ ม.ร.ว. โฉมแข คมกฤส

๔. ฟาร์เดอร์ ทัศไนย์ คมกฤส
๕. นางทัศนีย์ โชติประสิทธิ์
๖. นายทินกร คมกฤส
๗. นางทิวาวรรณ เฟ็ทซ์
๘. ด.ญ. ทิพวัลย์ คมกฤส (ถึงแก่กรรม)
๙. บราเดอร์ ทินรัตน์ คมกฤส
๑๐. น.ส. ทัศน์วิไล คมกฤส
๑๑. น.ส. ไทยวดี คมกฤส
๑๒. น.ส. ทวีลักษณ์ คมกฤส
๑๓. นายทศเทพ คมกฤส
บุตรธิดานายทวน และ นางแอลซะ คมกฤส

๑๔. นางชมพันธุ์ กุญชร ณอยุธยา
๑๕. นางชมเพลิน จันทร์เรืองเพ็ญ
๑๖. นางชมพิศ ดีวาจิน
๑๗. นายชมศักดิ์ ศรทัตต์
บุตรธิดาพลตรี นายแพทย์ชมและ นางพันธุ์เครือ ศรทัตต์

๑๘. นายวรุณ ไชยสุต
บุตรนายวิบูลย์และนางวลีวัลลิ์ ไชยสุต

๑๙. น.ส. แสงทิพย์ คมกฤส
๒๐. น.ส. รวงทอง คมกฤส
๒๑. นายกอบบุญ คมกฤส
๒๒. นายทนุรักษ์ คมกฤส
บุตรธิดานายทศ และนางประนอม คมกฤส

๒๓. ด.ช. เรืองศักดิ์ คมกฤส บุตรนายทศ และนางฉวีวรรณ

๒๔. ด.ญ. พรทวี ศรียานนท์ ธิดานายเลิศ และนางทวีรัตน์ ศรียานนท์

๒๕. ด.ช. ทิวทัสก์ คมกฤส
๒๖. ด.ช. สาทิส คมกฤส
๒๗. ด.ช. ทยา คมกฤส
๒๘. ด.ช. จุลพงศ์ คมกฤส
บุตรนายทัศพงศ์ และนางจันทร์ฉาย คมกฤส

๒๙. นายวิสิษฐ์ แพ่งสภา
๓๐. นายดิษทัศน์ แพ่งสภา
บุตรนายสุขจิตต์และนางวีระวรรณ แพ่งสภา

มีหลานชวด ๘ คน คือ

๑. ด.ญ. เพ็ญโสม คมกฤส ธิดานายแสงธรรมและนางแสงเดือน คมกฤส
๒. ด.ญ. กลอยตา ตุลยาทร ธิดานายประสิทธิ์และนางเทียมใจ ตุลยาทร
๓. ด.ญ. ทิฆัมพร คมกฤส ธิดานายทินกรและนางนวลคลอ คมกฤส
๔. ด.ญ. คิมเบอรี่ เฟ๊ทซ์
๕. ด.ญ. ดอนน่า เฟ๊ทซ์
ธิดานายเฟ๊ทซ์และนางทิวาวรรณ เฟ๊ทซ์
๖. ด.ช. ฉัททันต์ กุญชร ณ อยุธยา บุตรนายไอยรา และ นางชมพันธุ์ กุญชร ณ อยุธยา
๗. ด.ช. พงศธร จันทร์เรืองเพ็ญ
๘. ด.ช. พรพัฒน์ จันทร์เรืองเพ็ญ
บุตรนายปรีดาและนางชมเพลิน จันทร์เรืองเพ็ญ

คุณวัลย์

พวกลูก ๆ รุ่นใหญ่เรียกคุณแม่ว่า คุณวัลย์กันจนเคยติดปาก เพราะไปเรียกคุณยายว่า คุณแม่เสียแทน การเรียกคุณแม่ว่าคุณวัลย์เช่นนี้ ทำให้ลูก ๆ รู้สึกว่ามีความสนิทสนมและความเป็นกันเองกับคุณวัลย์เป็นพิเศษ คือมีทั้งความเป็นแม่ ความเป็นพี่ และความเป็นเพื่อนรวมกันอยู่ในตัวคุณวัลย์อย่างพร้อมบริบูรณ์

คุณวัลย์เป็นผู้ที่รักลูกมากทุกคน และพร้อมที่จะเสียสละให้แก่ลูกทุกเมื่อ แต่คุณวัลย์ก็มิได้เป็นผู้ตามใจลูกในทางที่ไม่ถูก มีบ่อยครั้งที่เมื่อยังเล็ก ๆ อยู่ พวกลูกโดนจ่ายไม้เรียว เพราะความซุกซนต่าง ๆ เช่น ออกไปตากฝนกลางนอกชานและใช้เท้าไสไปตามพื้นกระดาน ซึ่งมีหวังจะถูกเสี้ยนตำได้ง่าย หรือลงไปย่ำน้ำโคลนใต้ถุนบ้าน แล้วพากันวิ่งเกรียวกราวขึ้นมาบนบ้านโดยไม่ล้างเท้า ซึ่งก็ควรจะโดนทำโทษเป็นธรรมดา แต่เมื่อลูก ๆ โตขึ้น การที่จะถูกคุณวัลย์ลงโทษเช่นเมื่อเด็ก ๆ นั้น นับได้ว่าเกือบไม่มีเลย แต่ก่อนนี้พวกลูกรุ่นใหญ่ต้องพลัดพรากจากคุณวัลย์ลงมาเรียนหนังสือเสียที่กรุงเทพฯ ในยามที่อยู่ห่างไกลกันเช่นนี้ ไม่มีลูกคนใดที่จะไม่คิดถึงและบูชาคุณวัลย์ เพราะทุกๆ อาทิตย์คุณวัลย์จะต้องส่งขนมที่ลูก ๆ ชอบ เช่น ขนมเค็ก แยมโรล และขนมอื่น ๆ มาให้ลูกเป็นประจำ รวมทั้งเขียนจดหมายเล่าข่าวคราวทางบ้านในกรมทหารมาให้ทราบด้วย คุณวัลย์เป็นคนมีลายมือสวย และเขียนจดหมายได้สนุก พวกลูก ๆ จึงพลอยหงอยเหงา เมื่อ

ได้รับจดหมายจากคุณวัลย์ การเขียนจดหมายเป็นประจำเช่นนี้ คุณวัลย์จะปฏิบัติเป็นการสม่ำเสมอ แม้ลูก ๆ จะออกไปศึกษาอยู่ในต่างประเทศ หรือเมื่อตอนคุณพ่อออกจากราชการ และคุณวัลย์ได้ติดตามออกไปอยู่ที่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลาด้วย คุณวัลย์เพิ่งจะเลิกเขียนจดหมายเมื่อได้กลับมาอยู่พร้อมกันกับลูก ๆ ที่บ้านกรุงเทพ ฯ อีกครั้งหนึ่ง เมื่อคุณพ่อถึงแก่กรรมแล้วเท่านั้น

เมื่อโรงเรียนหยุดและพวกลูกได้กลับ ขึ้นไปอยู่กับคุณวัลย์อีกครั้งหนึ่ง จะเป็นระยะเวลาที่พวกลูก ๆ รู้สึกอบอุ่นใจมาก เพราะคุณวัลย์จะแจ่มใสขึ้นจนเห็นได้ถนัด และจะปรนปรือลูกด้วยอาหารและขนมนมเนยที่ลูกชอบทุกอย่าง ในขณะเดียวกันก็จะได้ทำการสั่งสอนอบรมในเรื่องกิริยามรรยาท และความประพฤติไปด้วย เฉพาะลูกผู้หญิงจะได้รับการอบรมในเรื่องการบ้านเรือน การครัวและการร้อยดอกไม้เป็นพิเศษ ซึ่งทำให้ลูกหลายคนมีฝีมือติดตัวมาจนกระทั่งบัดนี้

ในเวลาหยุดเรียนเช่นนี้ เวลาจะผ่านไปโดยรวดเร็ว แต่ในไม่ช้าพวกลูก ก็จะต้องจากอ้อมอกของคุณวัลย์มาใช้ชีวิตเปล่าเปลี่ยวเดียวดายอยู่ที่กรุงเทพฯ อีก วันที่ลูกจะจากมากรุงเทพฯ เป็นวันที่ทั้งแม่ทั้งลูกต่างมีความเศร้า ๆ เท่ากัน และต่างมีความรู้สึกผูกพันกันแน่นแฟ้นยิ่งกว่าทุกวัน

นอกจากจะเป็นแม่ที่ดีแล้ว คุณวัลย์ยังเป็นตัวอย่างแก่ลูกในการเป็นแม่บ้าน แม่เรือนที่ดีและในการเอาใจใส่ดูแลและปรนนิบัติคุณพ่อรวมทั้งในการวางเนื้อวางตัวให้เหมาะสมในฐานะเป็นกุลสตรี และเป็นภรรยาของสามีที่มีอยู่ใต้บังคับบัญชาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ คุณวัลย์จะ

ต้องรับแขก ภรรยานายทหารที่มาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ ในบางกรณีก็ต้องเป็นตุลาการตัดสิน หรือช่วยไกล่เกลี่ยเรื่องระหองระแหงในครอบครัวให้ รวมทั้งเป็นผู้นำในการบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ให้แก่สังคมและแก่ส่วนรวม ซึ่งถ้าคุณวัลย์มิได้เป็นผู้ผ่านการศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดีแล้ว ก็คงจะไม่สามารถทำได้

การที่คุณวัลย์มีน้ำใจโอบอ้อมอารี และเผื่อแผ่แก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและถือโอกาสไปเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขอยู่เป็นประจำนั้น ทำให้คุณวัลย์เป็นผู้ที่มีคนรักใคร่ชอบพอทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าในเวลาต่อมา แม้คุณพ่อจะออกจากราชการ และไม่มีบุญวาสนาที่จะบังคับบัญชาใครแล้วก็ตาม ก็ยังมีผู้ยังจงรักภักดีต่อคุณวัลย์อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งท่านเหล่านี้จะหมั่นมาเยี่ยมเยียนคุณวัลย์อยู่ตลอดมา

เมื่อคุณพ่อออกจากราชการและทั้งคุณพ่อและคุณวัลย์ต้องจากลูกส่วนใหญ่ไปประกอบการค้าขายถึงหาดใหญ่นั้น เป็นระยะเวลาที่คุณวัลย์ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเป็นอย่างมาก เพราะลูกรุ่นเล็กกำลังอยู่ในวัยเล่าเรียน ซึ่งต้องจ่ายเงินเป็นจำนวนมากพร้อม ๆ กัน และเมื่อคุณพ่อถึงแก่กรรมลง ก็เป็นภาระอย่างหนักที่จะให้ลูกทุกคนได้ศึกษาถึงขั้นมหาวิทยาลัย แต่คุณวัลย์ก็ได้พยายามอดออมจนลูก ๆ สามารถเรียนสำเร็จได้รับปริญญา มาเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพการงานได้ทุกคน

เมื่อลูกโตขึ้นและมีการงานทำเป็นหลักฐานกันแล้ว คุณวัลย์ก็พอมีเวลาว่างที่จะหันไปศึกษาทางศาสนา และฝึกวิปัสสนาตามที่ใจชอบ รวมทั้งมีงานอดิเรกในการเลี้ยงกล้วยไม้และหน้าวัว ซึ่งนับว่าคุณวัลย์มีฝีมือในทางนี้ เพราะสามารถเลี้ยงได้งดงาม จนมีรายได้เล็ก ๆ น้อยๆ

จากทางตัดดอกขาย ซึ่งเป็นที่ภูมิใจของคุณวัลย์เป็นอันมาก ในระยะที่คุณวัลย์ได้ไปฝึกปฏิบัติธรรม และไปฟังเทศน์ตามวัดวาอารามต่าง ๆ เช่น วัดเบญจมบพิตรและวัดมหาธาตุ เป็นต้น ทุกวันธรรมสวนะจนไปได้เพื่อนฝูงรุ่นราวคราวเดียวกันอีกเป็นจำนวนมาก จึงรู้สึกว่าเป็นกาลเวลาที่คุณวัลย์มีความสุขใจขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ต่อมาอีกไม่กี่ปีคุณวัลย์ก็เกิดเป็นต้อกระจกขึ้นมาที่ตาทั้ง ๒ ข้าง ต้องไปทำการลอกที่โรงพยาบาล และทำให้สายตาไม่ดีเหมือนเดิม คุณวัลย์จึงออกจากบ้านบ่อยครั้งไม่ได้เหมือนกับเมื่อตาดี ๆ หลังจากได้หกล้มเมื่อประมาณ ๒ ปีมานี้ คุณวัลย์ก็ได้เปลี่ยนจากการไปฟังเทศน์ที่วัด มาเป็นการฟังเทศน์ทางวิทยุแทน ซึ่งคุณวัลย์ถือปฏิบัติมาเป็นการประจำจนกระทั่งถึงแก่กรรม

แม้จะไม่ค่อยได้ออกจากบ้าน คุณวัลย์ก็ยังคงสนใจในเรื่องการทำบุญตักบาตรและการร่วมบริจาคเงินในการกุศลต่าง ๆ ส่วนในเรื่องอาหารการกินทางบ้าน ก็ยังคอยควบคุมอยู่มิให้รั่วไหลหมดเปลือง ในบางเวลาคุณวัลย์ก็ลงมือประกอบอาหารเอง เช่น ในงานวันเกิดของตนเองและลูกหลานและงานทำบุญวันถึงแก่กรรมของคุณพ่อ เป็นต้น ซึ่งรสมือของคุณวัลย์นั้นยังไม่ตก พวกลูก ๆ ต้องมารบกวนให้ช่วยทำโน่นทำนี่ให้รับประทานบ่อย ๆ ซึ่งคุณวัลย์ก็ไม่เคยขัดความประสงค์แต่ประการใด

ในตอนบั้นปลายของชีวิต คุณวัลย์มีโรคภัยหลายอย่าง เช่น โรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง เป็นต้น แต่คุณวัลย์เป็นผู้รู้จักรักษาตัวเป็นอย่างดี จึงไม่ถึงกับเจ็บไข้ร้ายแรงอย่างใดนัก พวกลูกหลานเวลาไปเยี่ยมพากันชอบที่คุณวัลย์บรรยายถึงเรื่องโรคภัยและความ

เจ็บป่วยต่าง ๆ ให้ฟังอย่างเพลิดเพลิน แต่ก่อนที่คุณวัลย์จะจากพวกลูก ๆ ไปนั้น เป็นของแปลกประหลาดที่คุณวัลย์กลับไม่พูดถึงเรื่องโรคภัยไข้เจ็บอย่างที่เคยแต่ประการใด กลับพูดแต่ว่า คุณวัลย์นับว่าเป็นผู้มีบุญและมีความสุขที่สุด เพราะมีลูกที่เป็นคนดีทุกคน ซึ่งพวกลูกได้ฟังแล้วต่างก็พากันตื้นตันใจ ที่ได้ทำให้มารดามีความสบายใจ เพราะต่างคนต่างก็เป็นหนี้บุญคุณคุณวัลย์กันมาทั้งสิ้น ที่ได้รับการเลี้ยงดูมาเป็นอย่างดี จนเป็นตัวเป็นตนมาได้ถึงขนาดนี้ ในเรื่องการชมและยกย่องลูกนั้น คุณวัลย์นับว่าเป็นผู้มีความสามารถยอดเยี่ยมในเรื่องนี้ เพราะถ้าลูกคนใดเรียนดี หรือทำอะไรดี คุณวัลย์จะเล่าให้แขกผู้มาเยี่ยมเยียนฟังด้วยความภาคภูมิใจต่อหน้าลูกผู้นั้น ทำให้ลูกรู้สึกตัวพองขึ้นอักโข และตั้งปณิธานไว้ว่า จะไม่ทำให้คุณวัลย์ผิดหวังเป็นอันขาด

คุณวัลย์ได้จากพวกลูก ๆ ไปด้วยความสงบ โดยไม่มีความเจ็บป่วยมาก่อนแต่อย่างใด เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๒ ทำให้พวกลูก ๆ ขาดร่มโพธิ์ร่มไทรที่เคยให้แต่ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ลูกทุกคนมาตลอดกาลนาน คุณวัลย์ซึ่งเป็นทั้งแม่ ทั้งพี่ และทั้งเพื่อนของลูก ๆ ได้จากไปโดยไม่มีวันกลับ ทำให้ลูกทุกคนว้าเหว่และขาดที่พึ่งที่เคยยึดเหนี่ยวเป็นหลักต่อไป

ด้วยความรักและรำลึกถึงพระคุณของคุณวัลย์ ซึ่งเป็นแม่ที่ประเสริฐหาที่เปรียบมิได้ พวกลูก ๆ จึงขอน้อมจิตอธิษฐานให้วิญญาณของคุณวัลย์จงประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพ ตลอดชั่วนิจนิรันดร และขอให้คุณงามความดีของคุณวัลย์ได้สิงสถิตย์อยู่ในหัวใจของลูก เพื่อเป็นประทีปนำทางให้ลูกได้ไปสู่สุขคติทั้งในภพนี้และภพหน้า ตลอดทั่วทุกคน

ลูก ๆ

อาลัยคุณย่า-คุณยาย

เป็นที่ทราบกันดีในระหว่างบรรดาญาติพี่น้อง และผู้ที่ได้อยู่ใกล้ชิด ว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรักใคร่ เมตตา เอาใจใส่และห่วงใยในบุตรหลานของท่านทุกคนเหนือกว่าสิ่งอื่นใดทั้งปวง ถึงแม้ว่าจำนวนหลานย่าและหลานยายจะมีมากถึง ๓๐ คน ท่านก็ได้เฉลี่ยแบ่งความรักให้โดยทั่วถึงกันทุกคน และยังได้เลยต่อไปจนถึงบรรดาเหลน ๆ อีกด้วย ความรักใคร่เมตตาปรานีของท่านนี้ได้จารึกแนบแน่นอยู่ในใจของพวกหลาน ๆ ทุกคน และต่างพยายามหาโอกาสทดแทนพระคุณอยู่เสมอ สำหรับหลานบางคนท่านยังได้ช่วยเลี้ยงดูอุ้มชูด้วยความทะนุถนอมมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย จนกระทั่งเติบใหญ่ด้วยตนเองอีกด้วย แม้ว่าจะสำเร็จการศึกษา มีการงานทำเป็นหลักฐานแล้วก็ตาม ท่านก็มิได้ทอดทิ้ง ยังคงแสดงความเอาใจใส่ห่วงใย คอยติดตามไถ่ถามทุกข์สุข และดูแลความเป็นอยู่เหมือนเดิมตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน เมื่อถึงคราวที่หลาน ๆ จำเป็นต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ท่านก็เฝ้าคอยรับฟังข่าวคราวพร้อมทั้งส่งความระลึกถึงฝากไปให้อย่างสม่ำเสมอ ในบางครั้งถ้าสุขภาพแข็งแรงดีพอ ก็จะเขียนจดหมายไปถึงหลาน ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่นำความชื่นใจและความอบอุ่นใจมาสู่หลาน ๆ ผู้อยู่ห่างไกลเป็นอย่างมาก เป็นกำลังใจให้ทุกคนพยายามขมักเขม้นเอาใจใส่

ในการศึกษาเล่าเรียนยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพื่อมุ่งหวังที่จะนำความสำเร็จก้าวหน้ามาสู่ตนเอง และชื่อเสียงวงศ์ตระกูล สมดังความตั้งใจและปรารถนาดีของท่านอีกสถานหนึ่งด้วย

การที่ท่านได้ปฏิบัติและวางตนเปรียบเสมือนเป็นร่มโพธิ์ทองของบรรดาลูก ๆ หลาน ๆ เช่นนั้น เป็นพลังสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้พวกเราพี่น้องมีความสมัครสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นอย่างดี และเมื่อถึงวาระอันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้นว่า วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่และวันที่ระลึกคล้ายวันเกิดของท่าน พวกเราทุกคนจะต้องมาร่วมกันแสดงน้ำใจและแสดงความกตัญญูรู้คุณ โดยมากราบอวยพรและรดน้ำท่านตามประเพณีนิยม โดยพร้อมเพรียงกันมิได้ขาด และได้ถือปฏิบัติติดต่อกันมาทุกปี นับว่าเป็นการกระทำที่นำความปลาบปลื้มและภาคภูมิใจมาสู่ท่านเป็นอย่างมาก และท่านก็ได้สนองตอบน้ำใจโดยการจัดเตรียมหาอาหารทั้งคาวและหวานตามอย่างที่ทุกคนชอบไว้เลี้ยงดูด้วยความเต็มอกเต็มใจ ปราศจากความเหน็ดเหนื่อยหรือเบื่อหน่าย ทำให้พวกเราได้รับความสุขสนุกสนานและเบิกบานใจโดยทั่วหน้ากันทุกคน

จากผลแห่งการกระทำของท่านซึ่งแสดงให้เห็นว่า มีความรักใคร่และเมตตาปรานีต่อหลาน ๆ ทุกรุ่นทุกวัยโดยตลอดมานั้น ทำให้หลาน ๆ ทุกคนต่างรู้สึกซาบซึ้งตื้นตันใจในพระคุณ มีความเคารพรักใคร่และยกย่องท่านถือเสมือนเป็นหลักชัยสำคัญประจำชีวิต และเมื่อถึงวาระที่ท่านต้องมาจากไปอย่างกระทันหัน โดยไม่มีวันกลับเช่นนี้

ย่อมนำมาซึ่งความเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง เหลือไว้แต่ความรัก ความอาลัย ความเงียบเหงา และความว้าเหว่ในหัวใจสุดจะประมาณมิได้ ในโอกาสสำคัญอันเป็นครั้งสุดท้ายนี้ พวกเราหลาน ๆ ทุกคนจึงได้พร้อมใจกันตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของท่านจงไปสู่สุขคติ ณ สัมปรายภพด้วยเทอญ.

จาก

หลานย่าและหลานยาย

คำอนุโมทนา

สยํ กตานิ ปุญฺญานิ ตํ มิตฺตํ สมฺปรายิกํ

บุญกุศลที่ตนได้ทำไว้แล้วเท่านั้น จะเป็นมิตร เป็นสหาย ซึ่งซื่อสัตย์ที่สุด ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า ฯ

สพฺพํ กิร ปหาย คนฺตพฺพํ ปรโลกํ

คจฺฉนฺตํ เนว โภคา น ญาตโต อนุคจฺฉนฺติ ฯ

บุคคลทุก ๆ คน จำจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป โภคสมบัติก็ดี ญาติสนิทมิตรสหายก็ดี ไม่สามารถจะติดตามบุคคลผู้ที่ตายจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าได้เลย ฯ

อปฺปมตฺตา น มียนฺติ ฯ

ผู้ไม่ประมาท ชื่อว่าเป็นคนไม่ตาย ฯ

เย ปมตฺตา ยถา มตา ฯ

คนประมาทแล้วเหมือนคนตายแล้ว ฯ

คุณฉวีวรรณ ได้มาติดต่อขออนุญาตพิมพ์หนังสือ "**คุณค่าของคน**" เป็นต้น เพื่อแจกเป็นธรรมวิทยาทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณหญิงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม ผู้เป็นมารดาสุดที่เคารพบูชาของตน ข้าพเจ้ามีความยินดีและเป็นสุขใจยิ่ง อนุญาตให้พิมพ์แจกได้ตามความประสงค์ พร้อมทั้งขออนุโมทนาสาธุการ ต่อมหากุศลเจตนาอันดีงามของท่านเจ้าภาพไว้ ณ ที่นี้

ด้วยอำนาจแห่งทานมัยกุศลนี้ ขอให้ท่านเจ้าภาพจงถึงแต่ความสุข ความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในพระบวรพุทธศาสนาตลอดกาลเป็นนิตย์เถิด

อนึ่ง ขอกุศลผลบุญนี้ จงเป็นพลวปัจจัยอันแก่กล้า อำนวยผลให้คุณหญิงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม ได้รับทราบและได้อนุโมทนา ขอให้คุณหญิงจงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญ ฯ

ขออนุโมทนา

(พระราชสิทธิมุนี)
พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
ที่ปรึกษาคณะพระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
วัดมหาธาตุ คณะ ๕ พระนคร
๒๖ กันยายน ๒๕๑๒

คำอนุโมทนา

คณะเจ้าภาพ คือ บุตรธิดา มีความประสงค์จะขอพิมพ์หนังสือเรื่อง "**แรงกตัญญู**" เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวง เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม อาตมาอนุญาติให้พิมพ์ได้ตามความประสงค์ ด้วยความเต็มใจ

คนมีความกตัญญูต่อบิดามารดา สมกับที่บิดามารดามีความรักและได้ทำทุก ๆ อย่างเพื่อความสุขสบายของลูก ๆ เพื่อให้ลูกมีความรุ่งเรืองในชีวิตตามฐานะ

อนึ่ง งานใดที่เกี่ยวข้องกับบิดามารดา บุตรธิดาของครอบครัวนี้ต้องหันหน้าเข้าหากันปรึกษากัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ยึดความสามัคคีเป็นสำคัญ ควรอนุโมทนาอย่างยิ่ง

ขอผลแห่งธรรมทานนี้ จงดลบรรดาลให้หม่อมหลวงเครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม ประสพสุขสมบัติในคติภพนั้น ๆ และขอท่านเจ้าภาพจงปราศจากภัย เจริญด้วยสิ่งที่พึงประสงค์อันเป็นธรรมตลอดกาลนาน.

พระปริยัติธรรมคุณาธาร
(ธำรง ธรรมศรี ป.)

วัดมหาพฤฒาราม
พระนคร

คำอนุโมทนา

วันที่คุณโยมคุณหญิงเครือวัลย์ ถึงแก่กรรมอย่างกระทันหันนั้น อาตมาภาพได้รับทราบทางโทรศัพท์จากทางบ้าน ซึ่งโทรมาตามตัวคุณฉวีวรรณ พอดีกับอาตมาภาพได้รับสายจึงได้ทราบก่อน รู้สึกใจหายเพราะตั้งใจไว้ก่อนแล้วว่าจะปลีกเวลาหาโอกาสมาเยี่ยมที่บ้านตามที่คุณโยมตั้งใจอยากจะพบกับอาตมาสักครั้ง ที่สุดมาตมาก็ได้ไปพบกับคุณโยมในวันนั้นเอง เพราะต้องไปรดน้ำศพ แต่คุณโยมไม่มีโอกาสได้พบอาตมา แต่ถึงอย่างไรก็ตามสมัยที่คุณโยมมีชีวิตอยู่ได้ติดตามรับฟังธรรมะที่อาตมาบรรยายเสมอ ได้พบในทางจิตใจอยู่แล้วตลอดเวลา คุณฉวีวรรณซึ่งเป็นผู้คุ้นเคยอยู่ก็มักจะนำความคิดถึงของคุณแม่มาเล่าให้ฟังเสมอ ๆ บางครั้งก็ฝากปัจจัยมาทำบุญบ้าง ในวันพระราชทานเพลิงศพนี้ คุณฉวีวรรณ ขอบทความเรื่อง "**น้ำตาของสัตว์**" จัดพิมพ์เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ อาตมาเต็มใจอย่างยิ่ง และขออนุโมทนาในกตัญญูกตเวทิตาของบุตรธิดาญาติมิตรทุก ๆ คนด้วย

ขออำนาจแห่งธรรมทาน และผลบุญกุศลที่อาตมาได้บำเพ็ญมาโดยตลอดนี้ จงสำเร็จแด่ คุณโยมในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

กิตติวุฑโฒ ภิกขุ

สำนักงานมูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ พระนคร

วันบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร ณ วันโสมนัสวิหาร

๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๒

ถ่ายรวมกับบุตรธิดาและครอบครัวของ ม.ล. ชุบ ศุขสวัสดิ์
ณ วังบางจากบน ธนบุรี พ.ศ. ๒๔๖๑

รูปหมู่ครอบครัว

พ.ศ. ๒๔๗๕

รูปหมู่ร่วมกับบุตรธิดา เขยสะใภ้
วันทำบุญอายุครบ ๕ รอบ
๑๗ เมษายน ๒๔๙๔

รูปหมู่ร่วมกับครอบครัว ม.ล. ชุบ ศุขสวัสดิ์
ในวันบำเพ็ญพระกุศลพระชนม์มายุครบ ๖ รอบ ของพลเอก พระวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ ณ วังบางจากบน ธนบุรี ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๕

คุณค่าของคน

คำว่า "**คุณค่าของคน**" แยกเป็น ๔ คำ คือ คุณ + ค่า + ของ + คน คำว่า "คุณ" ในทางศาสนา หมายความว่า ธรรมะอันบุคคลสั่งสมไว้ ได้แก่ความดีต่าง ๆ ที่บุคคลแต่ละคนได้บำเพ็ญมา นิยมเรียกกันว่า บุญ เช่น บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือ ทาน ศีล ภาวนา การช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ การประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้เจริญโดยวัย โดยคุณ โดยชาติ การให้ส่วนบุญแก่กันและกัน การอนุโมทนาส่วนบุญของกันและกัน การให้ธรรมเป็นทาน การฟังธรรม การทำความเห็นของตนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

คำว่า "คุณ" ในทางโลก คือ ทางภาษาไทย ได้แก่ ความดี, อุปการะ, ความเกื้อกูล, แสดงความยกย่องเช่น คุณพ่อ–คุณแม่, ความดีความชอบ

คำว่า "ค่า" ในทางศาสนา หมายความว่า "บูชา" เช่น ผู้ที่สร้างคุณงามความดีไว้เป็นผู้ควรแก่การบูชา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า อุปัชฌาย์ อาจารย์ มารดา บิดา ครู เป็นต้น

คำว่า "ค่า" ในทางโลก หมายความว่า คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ ในบุคคลใดคนหนึ่ง โดยส่วนมากคำว่า "ค่า" ก็ได้แก่ราคานั่นเอง

เมื่อเอาคำทั้ง ๒ มาต่อกันเข้า ได้รูปเป็น "คุณค่า" คือราคาของคุณงามความดีซึ่งมีอยู่ในสิ่งของต่าง ๆ แต่ในที่นี้ หมายเอาเฉพาะราคาของคุณงามความดีซึ่งมีอยู่ในบุคคลเท่านั้น

คำว่า "ของ" ได้แก่สิ่งของต่าง ๆ เช่น ของกลาง ของกอง ของกำนัล ของกิน ของขวัญ ของคาว ของเค็ม ของใช้ ของดี ของหวาน ของว่าง ของแห้ง เป็นต้น และคำว่า "ของ" นี้ ใช้แสดงถึงความเป็นเจ้าของก็มีเช่น ปากกาของนาย ก. ดินสอของนาย ข. รถของนาย ค. บ้านของนาย ง. เป็นต้น

เฉพาะในที่นี้ หมายเอา ความเป็นเจ้าของ ได้แก่คนที่สร้างคุณงามความดีไว้แล้ว ความดีเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นเป็นผู้มีค่าสูง เป็นผู้มีราคาสูง เพราะตนเป็นเจ้าของความดีนั้น ๆ ที่ตนได้กระทำไว้

คำว่า "คน" ในทางศาสนาแปลว่า ผู้มีใจสูง, เหล่ากอของผู้รู้เป็นต้น ส่วนในทางภาษาไทย คำว่า "คน" แปลว่า "กวนให้ทั่ว" เช่น เวลาทำกับข้าว แม่ครัวต้องคนอาหารในหม้อให้ทั่วเป็นต้น โบราณท่านผูกเป็นคำคมสำหรับสอนลูกหลานไว้ว่า

"เกิดเป็นคน คนให้ทั่ว ปากไม่ล้น ก้นไม่รั่ว
ชั่วไม่เอา เมาไม่มี นี่คือคน" ดังนี้

เมื่อนำเอาคำทั้ง ๔ นั้น มาต่อกันเข้าได้รูปเป็น "คุณค่าของคน" หมายความว่า "คนทุกคนมีราคา–มีค่า" แต่ใครจะมีค่ามาก ค่าน้อยนั้นขึ้นอยู่กับการกระทำของตัวเอง

การมาเกิดเป็นมนุษย์ เหมือนกันกับเราพากันมาค้าขาย มีทุนมาคนละเท่า ๆ กัน เริ่มต้นคลอดออกมาจากท้องแม่เหมือนกันหมด คือจนที่สุด เพราะไม่มีผ้าติดตัวมาสักนิด จะพูดจาปราศรัยกับใคร ๆ ก็ไม่เป็น สมดังคำประพันธ์ที่ท่านผู้รู้แต่งไว้ว่า

ราคาคนเริ่มต้นเหมือนกันหมด
คือปรากฏร่างก็จนเป็นพ้นที่
ไม่มีผ้าแต่สักนิดปิดกาย
จะพาทีกับใคร ๆ ก็ไม่เป็น

ถ้าเราค้าขายขาดทุนเราก็เดือดร้อน ไม่มั่งคั่งสมบูรณ์เป็นแน่ ๆ เพราะทุนก็หมด กำไรก็อด เราผู้เป็นเจ้าของก็ต้องยากจนลงไปเป็นลำดับ ๆ ข้อนี้ฉันใด ชีวิตของคนผู้เกิดมาในโลกก็ฉันนั้น ถ้าใครเกียจคร้าน ไม่เอาถ่านทั้งการเรียน การงาน ไม่รู้จักสร้างฐานะตัวเองให้เจริญรุ่งเรืองด้วยปัจจัย ๔ ผู้นั้นต้องตกระกำลำบาก ตกทุกข์ได้ยากขาดทรัพย์อับมิตร ยศถาบรรดาศักดิ์ไม่มี เกิดปมด้อยไปแทบทุก ๆ อย่าง สมดังคำประพันธ์ที่ท่านผู้รู้เตือนไว้ว่า

คนที่ด้อยถอยศักดิ์อัครฐาน
เพราะเกียจคร้านเขลาจิตไม่คิดหา

ไม่ฝึกหัดดัดแปลงแต่งปัญญา
ขาดวิชาขาดทรัพย์อับทั้งมิตร

ถ้าเราขยันต่อการเรียน การงาน ไม่เกียจคร้านต่อกิจการทุก ๆ อย่าง ที่ตนกระทำอยู่ มีความพอใจ มีความอุตสาหะ เอาใจจดจ่อต่องานของตน มีความระมัดระวังดี มีความรอบคอบดี หลีกหนีจากอบายมุข คือหนทางแห่งความเสื่อม ๖ อย่าง ได้แก่ เว้นจากดื่มน้ำเมา เว้นจากเที่ยวกลางคืน เว้นจากเที่ยวดูการเล่น เว้นจากเล่นการพนัน เว้นจากคบคนชั่วเป็นมิตร และเว้นจากเกียจคร้านทำการงาน เราก็จะเจริญรุ่งเรืองทั้งวิชาความรู้ ทรัพย์ ยศศักดิ์ มิตร ต้องการอะไรก็ได้สมปรารถนา ทั้งนี้ ก็เพราะผลแห่งการกระทำดีของเราเอง กำไรคือความเจริญรุ่งเรือง มั่งคั่งสมบูรณ์ จึงเกิดมีขึ้นเป็นเงาตามตัวมา สมดังคำประพันธ์ที่ท่านผู้รู้แต่งไว้ว่า

การเรียนเพียรยิ่งแล้ว เกิดความรู้เอย
รู้เลิศเกิดกิจการตาม เพราะรู้
การกิจผลิตผลงาม คือทรัพย์สมบัตินา
ทรัพย์ช่วยอำนวยกู้ ก่อให้สุขเกษม

แม้คนที่มียศศักดิ์สูง มีชื่อเสียงโด่งดัง มีข้าวของเงินทองมาก มีเพื่อนดี มีวิชาความรู้สูง ก็ล้วนแต่อาศัยความขยันหมั่นเพียร รู้จักสร้างฐานะของตัวเอง มาทั้งนั้น สมดังคำประพันธ์ ที่นักปราชญ์แต่งไว้เพื่อเป็นคติเตือนใจอนุชนมิให้ประมาทว่า

"ที่สูงศักดิ์อัครฐานสะท้านชื่อ
เพราะเหตุถือความขยันมั่นในกิจ
รู้จักทางสร้างตนแล้วค้นคิด
จึงรวยทรัพย์มิตรวิชาสง่าพร้อม" ดังนี้

การเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เป็นของหาได้ยากอย่างยิ่งเกิดมาเพราะผลบุญหนุนอุบัติอัตตภาพ เป็นโชคลาภเหลือล้นพ้นคณนา มี มือ เท้า หู จมูก และลูกตา มีปาก มีกายดีทั่วเป็นตัวคน นับว่าเป็นผู้มาดี และเมื่อมาดีเราก็ควรจะไปดี เราจะไปดีได้ต้องมีหลัก ต้องรู้จักชูค่าราคาของตน ด้วยการกระทำดีให้คู่ควรแก่กัน เพราะตัวของเรานี้ มีราคาค่างวดนับไม่ถ้วน จะหาซื้อที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว สมดังคำประพันธ์ที่ท่านผู้รู้ได้แต่งไว้เตือนใจของปัจฉิมาชนตาชนว่า

เกิดเป็นคนนับว่าตนได้มาดี
เพราะฆ่ามีซ่อนเป็นเชื้ออยู่เหลือล้น
ถ้าใครรู้ชูค่าราคาคน
ให้ค่าตนสูงเท่าไรได้ยิ่งดี

ราคาคนล้นค่าถ้าจะคาด
ไม่สามารถคาดค่าราคาที่
ดีของคนค้นไม่ถ้วนที่ควรดี
เพราะเหตุมีความเป็นคนเป็นต้นทุน

ลักษณะของคนเกียจคร้าน มักจะหาเลศมาแก้ตัวเสมอ คือมักจะอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก หิวนัก ระหายนัก ยังเช้าอยู่

สายนัก แล้วไม่ทำการงาน บางทีก็บ่นออด ๆ แอด ๆ หาเรื่องแก้ตัว ทั้งนี้ ก็เพราะความเกียจคร้านขึ้นมาเป็นเจ้าของอยู่ในหัวใจ แล้วเลยทำให้ลืมค่าของคนไปเสีย อันที่จริงคนทุก ๆ คนก็มีความเกียจคร้านด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าท่านผู้ฉลาด ท่านเข้าใจแก้ไขเหตุการณ์ ท่านรู้จักหลีกปลีกจากอารมณ์ฝ่ายต่ำเสีย นึกถึงคุณค่าของคน นึกถึงคุณค่าของอาหาร นึกถึงคุณงามความดีของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ นึกถึงความขยันหมั่นเพียรของคนดี นึกถึงธรรมของพระพุทธองค์แล้วน้อมนำมาเป็นครูฝึกตัวเองสอนตัวเอง เตือนตัวเอง เรียกว่า "อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวพึ่ง" ไม่ต้องบ่น ไม่ต้องหาเลศแก้ตัว สมดังคำประพันธ์ของท่านผู้รู้ ซึ่งได้สอนไว้เป็นคติเตือนใจมิให้ประมาท มิให้ทอดธุระว่า

"ไม่บ่นอคดทอดธุระแล้วผละทิ้ง
ว่าจนจริงเกิดมาถ้าไม่ไหว
หรือบ่นว่าโง่เขลาไม่เข้าใจ
หรือบ่นไปร้อยอย่างต่าง ๆ กัน

เพราะการบ่นผลยิ่งทำให้ซ้ำร้าย
ท่านรู้ย้ายเบี่ยงอารมณ์ให้คมสัน
นึกถึงคุณค่าของคนผลอนันต์
เพราะคนนั้นเกิดมาราคามี" ดังนี้

สัตว์ทั้งหลายมีช้าง ม้า วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น ต่างก็มีราคาค่าตัวด้วยกันทั้งนั้น แต่คนเรานั้นมีราคาล้นค่ากว่าปวง

สัตว์ เพราะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าเป็นร้อยเท่าพันทวี เกิดเป็นสัตว์จัดว่าอยู่ในประเภททุคคติ คืออยู่ในภูมิต่ำ ส่วนการเกิดเป็นคนถือว่าอยู่ในประเภทสุคติ อยู่ในภูมิสูง จะไปอบาย มนุษย์ สวรรค์ พรหม นิพพาน ก็สามารถจะไปได้ เพราะเรามาดี มีธรรมประจำใจ ไปก็ควรไปดี มีธรรมเข้าค้ำชู อยู่ก็ให้เขาอาลัยไปก็ให้เขาคิดถึง ทั้งนี้ก็เพราะเรารู้จักคุณค่าของคน สมดังบทประพันธ์ซึ่งท่านผู้รู้สอนไว้ว่า

ราคาคนล้นล่วงกว่าปวงสัตว์
เพราะสมบัติก่อเกื้อได้เหลือล้น
เกิดเป็นสัตว์จัดว่าต่ำไม่อำพน
เกิดเป็นคนจัดว่าสูงจูงให้ดี
จึงสมความตามโอวาทที่ปราชญ์ว่า
การที่มาเกิดเป็นคนอำพนศรี
ควรย่อเข้าเค้าปัญหาว่า "มาดี"
เพราะเหตุมีค่าล้นพ้นประมาณ

เมื่อเราท่านทั้งหลาย รู้ว่าตัวเป็นผู้มาดีอย่างนี้แล้วไม่สมควรที่จะประมาทมัวเมา คือ ไม่เมาในลาภ ยศ ชีวิต วิชา ในความไม่มีโรค ควรจะพยายามสร้างความดีขั้นต้น ขั้นกลาง ขั้นสูง ให้ยิ่งๆ ขึ้นไปตามลำดับ ๆ จึงจะนับว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นคน สมดังคำประพันธ์ว่า

เมื่อ "มาดี" มีหนุนเป็นทุนอยู่
ควรต้องรู้ให้ประจักษ์เป็นหลักฐาน
แล้วเอาดีเดิมแต่งให้แบ่งบาน
ก่อประสานดีใหม่ให้ไพบูลย์

จะเอาดีต่อดีต้องมีหลัก
ให้พร้อมพรักมั่นไว้จึงไม่ศูนย์
หลักอันนี้มีสำเนาเป็นเค้ามูล
พระบัณฑูรเทศน์ไว้ในคัมภีร์

บุคคลทุก ๆ คนล้วนต้องการความสุข เกลียดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ความสุขนั้น เมื่อจะกล่าวตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว มีอยู่ ๗ ประการ คือ

๑. มนุสฺสสุขํ สุขของมนุษย์
๒. ทิพฺพสุขํ สุขทิพย์ คือสุขของเทวดา
๓. ฌานสุขํ สุขในฌาน
๔. วิปสฺสนาสุขํ สุขในวิปัสสนา
๕. มคฺคสุขํ สุขในมรรค
๖. ผลสุขํ สุขในผล
๗. นิพฺพานสุขํ สุขคือพระนิพพาน

คุณค่าของคนจะสูง ก็เพราะมีความสุขทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นเครื่องวัด

๑. ความสุขของมนุษย์นั้น มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์

๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค

๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้

๔. สุขเกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ หมายความว่า ถ้าเรามีทรัพย์สมบัติแล้ว ผืนแผ่นดินเราก็หาซื้อได้ รถยนต์คันสวย ๆ งาม ๆ ก็หาซื้อได้ จะเดินทางไกลไปทางรถทางเรือก็ได้รับความสะดวกสบาย ต้องการอาหารชนิดไหนก็หาได้ตามชอบใจ ต้องการเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับตกแต่งร่างกายราคาแพง ๆ และสวยงามก็หาซื้อได้ต้องการหยูกยาแก้ไข้ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่ลำบากเดือดร้อน ทั้งนี้ก็เพราะความมีทรัพย์เป็นต้นเหตุ เรียกย่อ ๆ ง่าย ๆ ว่า "มีหลวงพ่อเงิน" นั่นเอง

๒. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์บริโภค หมายความว่า เมื่อเรามีทรัพย์แล้ว ถ้าเราตระหนี่ถี่เหนียวเกินขอบเขต สมควรจะใช้ก็ไม่ใช้ สมควรจะจ่ายก็ไม่จ่าย มัวแต่หวงแหนไว้ ทรัพย์สมบัตินั้นก็ให้ประโยชน์แก่เราน้อยบางทีกลับให้โทษเสียอีกด้วย เพราะใจห่วง ใจกังวลมิหนำซ้ำ ถ้าเกิดโจรผู้ร้ายมาปล้น อาจจะฆ่าเจ้าของตายก็ได้ โบราณท่านสอนไว้ว่า

"ของดีอยู่กับหมาเน่า ของฆ่าเจ้าอยู่กับทองคำ" ดังนี้

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำพร่ำสอนวิธีใช้ทรัพย์ เพื่อให้เกิดความสุขไว้ว่า เมื่อเราหาทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบแล้ว ให้ปฏิบัติดังนี้ คือ

๑. เลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

๔. ทำพลี ๕ อย่าง คือ–

ก. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

ข. อติถิพลี ต้อนรับแขก

ค. ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

ฆ. ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีเสียภาษีอากรเป็นต้น

ง. เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

สรุปความว่า ทรัพย์นั้นมีประโยชน์ทั้งภพนี้และภพหน้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้รู้จักใช้ทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์ ให้ได้รับความสุข สามารถจะเปลี่ยนทรัพย์ภายนอกให้เป็นอริยทรัพย์ภายในก็ได้

๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ หมายความว่าการเป็นหนี้เป็นสินกัน ทำให้บุคคลได้รับความทุกข์ สมดังพระบาลีว่า

อิณาทานํ ทุกฺขํ โลเก.

ความเป็นหนี้ เป็นทุกข์ในโลก ดังนี้

เป็นความจริงเหลือเกิน เพราะคนเป็นหนี้เขา เมื่อเห็นหน้ากันก็เกรงเขาจะทวงเงิน เมื่อยืมมาแล้วไม่มีเงินจะใช้หนี้ก็เป็นทุกข์ ต้นก็ไม่ได้ส่ง ดอกเบี้ยก็เพิ่มพูนขึ้นเป็นดินพอกหางหมู ไปทวงหนี้ก็เป็น

ทุกข์ บางรายถึงกับเกิดการทะเลาะวิวาทฆ่าฟันรันแทงกันตายเพราะหนี้ก็มี เมื่อเราไม่เป็นหนี้เป็นสินใคร เราจะไปไหนมาไหน จะอยู่ที่ไหนก็ได้รับแต่ความสุข เพราะไม่หวาดระแวงว่าจะมีเจ้าหนี้มาทวงถาม ดังนั้น ความไม่เป็นหนี้ จึงเป็นเหตุให้บุคคลได้รับความสุขประการหนึ่ง

๔. สุขเกิดแต่การงานที่ปราศจากโทษ หมายความว่า การงานนั้น ถ้าไปเบียดเบียนคนอื่น สัตว์อื่นจึงได้มา เป็นการงานที่ไม่ชอบธรรม การงานที่เกิดจากการทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ ก็ไม่ดีทั้งนั้น เพราะการงานเช่นนั้น มีผลเป็นทุกข์ มีทุกข์เป็นกำไร เราหาได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงของเรา เราก็ภาคภูมิใจ เราไม่ต้องกลัวไม่ต้องหวาดระแวงว่า จะถูกจับกุมลงโทษ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราก็มีความสุข เราก็ไม่เดือดร้อน เพราะเหตุดังที่กล่าวมานี้ การประกอบการงานที่ไม่มีโทษ จึงเป็นเหตุให้เราได้รับความสุขประการหนึ่ง

ความสุขทั้ง ๔ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิตถึง ๔ ประการ คือ ขยันหา ขยันเก็บรักษา คบคนดี และรู้จักประหยัด ขยายความต่อไปดังนี้ คือ–

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำธุระหน้าที่ของตน สมกับบทประพันธ์ที่ท่านผู้รู้แต่งไว้ว่า

ให้ขยันหมั่นก่อเป็นข้อต้น
กิจของคนทุกกระเบียดไม่เกียจคร้าน

จะเล่าเรียนเพียรจำหรือทำงาน
มุ่งประมาณหมายสำเร็จให้เสร็จดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตราย รักษาการงานของตนมิให้เสื่อมเสียไปเป็นต้น สมดังคำประพันธ์ของท่านผู้รู้ว่า

ให้รู้เก็บทรัพย์, วิชาที่หาได้
สำเหนียกหมายข้อสองรองวิถี
ถนอมทรัพย์ ความรู้ให้อยู่ดี
มุ่งให้มีมั่นคงดำรงไป

๓. กัลยาณมิตตา มีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว เพื่อนดีนั้นมีลักษณะ ๔ ประการ คือ เพื่อนมีอุปการะเช่น ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว เป็นต้น ๑ เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ เช่น ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ แม้ชีวิตก็อาจสละแทนกันได้ เป็นต้น ๑ เพื่อนแนะนำประโยชน์ เช่น ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง บอกทางสวรรค์ บอกทางพรหม บอกทางนิพพานให้ ๑

โบราณท่านสอนไว้ว่า "คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วอัปราชัย" ดังนั้น เราจึงสมควรอย่างยิ่งแล้วที่จะเลือกคบคนดี เพื่อเป็นสง่าราศีและเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตนเอง สมดังบทประพันธ์ของท่านผู้รู้ว่า

ให้รู้คบคนดีเป็นที่สาม

พยายามหาสู่ดูนิสัย

ดูวิธีดีจากเขาให้เข้าใจ

แล้วทำให้ดีเหมือนเขาเท่าที่ควร ดังนี้

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก คือให้รู้จักประหยัดนั่นเอง สมด้วยบทประพันธ์ของท่านผู้รู้ว่า

ให้รู้จักใช้ทรัพย์เป็นข้อที่สี่

ทำบัญชีจ่ายรับทรัพย์ทุกส่วน

อย่าฟูมฟายจ่ายจนล้นจำนวน

ดูให้ควรจ่ายรับกับฐานะ

ถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการ ดังที่ได้บรรยายมานี้ ผู้นั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ และจะมีความสุข ๔ ประการดังที่ได้บรรยายมาแล้วนั้น ทั้งนี้ ก็เพราะตนตั้งอยู่ในหลักธรรม หลักธรรมนั่นแหละจำแนกคนให้มีคุณค่าเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันและกัน สมดังบทประพันธ์ของท่านผู้รู้ที่ได้ร้อยกรองไว้เป็นครูสอนลูกหลานว่า

"ทั้งสี่นี้พระตรัสจัดเป็นหลัก

ที่ควรจักตั้งหน้าอุตสาหะ

ดีจะก่อต่อดีมีพละ

ให้ฐานะดีเด่นเห็นไว ๆ" ดังนี้

๒. สุขทิพย์ คือ สุขของเทวดานั้น ต้องอาศัยคุณธรรม คือ **หิริ** กับโอตตัปปะ

หิริ แปลว่า ความละอายต่อบาป **โอตตัปปะ** แปลว่าความสะดุ้งกลัวต่อบาป **หิริและโอตตัปปะนี้** เป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้ศีลเกิด และหิริกับโอตตัปปะทั้ง ๒ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุภายในและเหตุภายนอก

เหตุภายในที่ให้เกิดหิริโอตตัปปะ มี ๘ ประการ คือ

๑. กุละ	ละอายในสิ่งที่ไม่ควรทำ	เพราะนึกถึงตระกูลของตัว
๒. วยะ	,,	เพราะนึกถึงวัยของตัว
๓. สูรภาวะ	,,	เพราะนึกถึงความกล้าหาญ ความแข็งแรง และความสามารถของตัว
๔. พาหุสัจจะ	,,	เพราะนึกถึงการศึกษาเล่า–เรียนของตัว
๕. ชาติมหัตตะ	,,	เพราะนึกถึงชาติอันประ–เสริฐของตัว
๖. สัตถุมหัตตะ	,,	เพราะนึกถึงสิ่งที่ควรเคารพบูชา เช่น พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น
๗. ทายัชชมหัตตะ	,,	เพราะนึกถึงความเป็นทา–ยาท คือ ตนเองจะต้องเป็นผู้ได้รับมรดกสืบต่อไป

๘. สพรหมจาริมหัตตะ ละอายในสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะนึกถึงเพื่อนผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน

เหตุภายนอกที่ให้เกิดหิริโอตตัปปะ มี ๔ ประการ คือ

๑. อัตตานุวาทภยะ กลัวต่อการติเตียนตัวเอง

๒. ปรานุวาทภยะ กลัวต่อการติเตียนของผู้อื่น

๓. ทสราชทัณฑภยะ กลัวต่อราชทัณฑ์ ๑๐ ประการ คือ กลัวต่อกฎหมายของบ้านเมือง

๔. ทุคคติภยะ กลัวต่อทุคคติ คือ กลัวต่อการไปเกิดในอบาย ๔

ถ้าผู้ใดระลึกถึงเหตุทั้ง ๑๒ ประการนี้ ผู้นั้นจะเกิดมีความละอายต่อบาปและสะดุ้งกลัวต่อบาป จะไม่กล้าทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ผู้นั้นชื่อว่า มีเทวธรรม คือทำสำหรับทำคนให้มีคุณค่าสูงเท่ากับเทวดา เมื่อมีเทวธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ คุณธรรมอื่น ๆ เช่น ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ก็จะต้องติดตามมา เมื่อผู้นั้นมีชีวิตอยู่ก็มีความสุขดุจเทวดา เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์เป็นเทพบุตรเทพธิดา ได้เสวยความสุขของเทวดา

อนึ่ง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสคุณธรรมที่จะทำคนให้เป็นผู้มีคุณค่าสูงดุจเทวดาไว้อีก ๗ ประการ คือ :–

๑. บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา

๒. ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน ต่อบุคคลผู้เจริญโดยวัย โดยชาติ และโดยคุณ

๓. พูดจาไพเราะอ่อนหวานนุ่มนวล ไม่หยาบคาย ไม่เพ้อเจ้อ

๔. ละความตระหนี่เหนียวแน่นเสียได้

๕. ไม่ส่อเสียดยุยงคนให้แตกสามัคคีกัน

๖. มีความซื่อสัตย์สุจริต

๗. ไม่โกรธ

ถ้าผู้ใดมีคุณธรรม ๗ ประการนี้ ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนมีคุณค่าสูง ย่อมจะได้รับความสุขทั้ง ๒ ประการ คือ สุขเมืองมนุษย์และสุขเมืองสวรรค์

๓. สุขในฌาน สุขชั้นนี้เกิดจากการเจริญสมถกรรมฐาน เช่น ภาวนาว่า พุทโธ ๆ เป็นต้น เมื่อใจสงบแล้ว ความอิ่มใจ ความเบิกบานใจ ความสุขใจก็เกิดขึ้น ถ้าเจริญสมถะจนได้ฌานที่ ๑–๒–๓ ๔–๕ แล้ว ย่อมจะมีความสุขมากเป็นทวีคูณ คือสุขยิ่งกว่ามนุสสสุขและทิพยสุข

๔. สุขในวิปัสสนา สุขชั้นนี้เกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน เป็นหนทางขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะสามารถจะให้บุคคลบรรลุคุณธรรมอันยอดเยี่ยมได้ แต่เมื่อยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางก็จะเกิดปัญญา และจะได้รับความสุขไปตามลำดับ คือตามขั้นของญาณ คนไทยก็ดี ชาวต่างประเทศก็ดี เมื่อได้ปฏิบัติแล้ว จะลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่า "ดีจริง ๆ" ตัว–อย่าง

ก. คนไทย

คนไทยบางคนเข้าใจผิดคิดว่า วิปัสสนานี้เป็นเรื่องเหลือบ่ากว่าแรง หรือคิดว่า เป็นเรื่องที่จะเป็นไปไม่ได้ แต่ครั้นตัวเองได้ไปเข้าปฏิบัติทดลองดูแล้ว กลับตรงกันข้าม ตัวเองได้รับความรู้ ตัวเองมีความสุข ตัวเองเกิดศรัทธา มีความเชื่อความเลื่อมใสมากเป็นพิเศษ เป็นเหตุให้ชักชวนท่านที่เคารพนับถือ ท่านที่รู้จักมักคุ้นมาเข้าปฏิบัติ นอกจากนั้น ยังพาลูกพาหลานมาเข้าปฏิบัติอีก เมื่อลูกหลานได้เข้าปฏิบัติแล้ว เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายสะดวกแก่การปกครอง เรียนหนังสือดี เป็นคนขยัน เป็นคนกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่มาก เป็นคนรู้จักปกครองตัวเอง พ่อแม่จะเห็นประจักษ์ด้วยตัวเองว่าลูกของตนเป็นคนสุภาพเรียบร้อยขึ้นอย่างผิดสายตาทีเดียว และจะนึกชมอยู่ในใจว่าลูกดี บางคนถึงกับอวดเพื่อน อวดพวกญาติ ๆ เลยว่า "ลูกของตัวตั้งแต่เข้ากรรมฐานมาแล้วน่ารักมาก เป็นผู้ใหญ่ขึ้นอีกมาก" ดังนี้เป็นต้น

ข. คนฝรั่ง

มีฝรั่งหลายคนทีเดียว ที่มีความสนใจใคร่จะทดลองดู เช่น คนหนึ่งถือศาสนาคริสต์ อยู่ประเทศเยอรมัน ถามว่าผมถือคริสต์จะมาเรียนพุทธได้ไหม ? อาตมาตอบว่า อาตมาไม่ให้คุณเปลี่ยนศาสนา คุณจะถือศาสนาไหนก็ได้ การเรียนอย่างนี้ เป็นการเรียนเพื่อให้เกิดความรู้ เหมือนกันกับนักเรียนที่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในโลก ไม่ได้จำกัดศาสนาเลย เขาบอกว่า ถ้าอย่างนั้นเขาขอทดลองดูสัก ๒ วัน พอ

ปฏิบัติได้ ๒ วัน ก็เกิดปีติ เกิดความสุขจนถึงกับอุทานออกมาว่า เขาได้ถือศาสนาคริสต์มาแล้วถึง ๓๐ ปีเศษ แต่ปีนี้ เป็นปีที่เขามีความสุขจริงๆ ถ้าเป็นอย่างนี้ เขาขอถือพุทธตลอดชีวิตจะได้ไหม ? อาตมาบอกว่า อย่าเพ่อถือเลย ขอให้ปฏิบัติให้ดีกว่านี้ก่อน เขาได้ปฏิบัติอยู่ถึง ๑๔ วันเต็ม ตามส่งจนเครื่องบินออกจากสนามบิน เขาได้ปฏิญาณตนขอถือศาสนาพุทธตลอดชีวิต รักษาศีล ๕ มั่นเป็นนิตย์ มีจิตเลื่อมใสมาก

อีกคนหนึ่งมาจากประเทศอเมริกา ได้ให้ปฏิบัติที่วัดมหาธาตุ เมื่อปฏิบัติไปได้ประมาณ ๒ เดือน เขาบอกว่า เขามีความสุขมากที่สุดในชีวิตของเขาตั้งแต่เกิดมา เขาพึ่งจะพบความสุขอย่างแท้จริงที่มุมวัดมหาธาตุนี้ ถ้าเป็นอย่างนี้ เขาขอบวชตลอดชีวิตจะได้ไหม ? อาตมาบอกว่าอย่าเพ่อบวชเลย ขอให้ปฏิบัติให้ดีกว่านี้ก่อน เขาปฏิบัติต่อไปอีก ๔ เดือน จึงได้บวชให้ ขณะนี้บวชได้ ๑๐ พรรษาแล้ว เป็นสมภารอยู่ทางปักษ์ใต้ คือ อยู่ใกล้กับสถานีรถไฟสุไหงโกลค เหตุที่อยู่ที่นั้น ก็เพราะบวชแล้ว ได้พาไปธุดงค์ เมื่อไปพักอยู่ที่นั้น ญาติโยมเลื่อมใส อาราธนาให้ท่านอยู่ ท่านก็ยินดีรับแล้วอยู่ประจำที่นั้นตลอดมาจนกระทั่งถึงบัดนี้

นอกจากตัวอย่างที่ยกมานี้ ยังมีอยู่อีกมาก ขณะที่เขียนอยู่นี้ ยังมีฝรั่งมาเข้าปฏิบัติอยู่ ๗ คน ที่บวชเป็นพระอยู่ภายในคณะอีก ๖ รูป

ตามตัวอย่างทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนี้ ก็พอชี้ให้เห็นได้แล้วว่า ความสุขที่ได้รับนั้น เกิดจากการเจริญวิปัสสนาแท้ๆ วิปัสสนา

นี้แหละสามารถจะแก้นิสัยใจคอของบุคคลที่ไม่ดีให้ดี เช่น คนมักโกรธ ก็จะได้ลดความโกรธลง ทำใจให้เยือกเย็นขึ้นอีกมาก ถ้าคนที่ดีอยู่แล้วก็จะดียิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นทวีคูณ ดังนั้น วิปัสสนาจึงเป็นวิชาที่ทำให้คนเป็นคน ทำคนให้ดีกว่าคน ทำคนให้เด่นกว่าคน ทำให้คนเลิศกว่าคน ทำคนให้ประเสริฐกว่าคน ทำคนให้มีคุณค่าของคนมากขึ้นกว่าเดิมอีกหลายร้อยเท่าทีเดียว

๕. สุขในมรรค สุขชั้นนี้เป็นสุขเหนือโลก เรียกว่าโลกุตตระสุขขั้นนี้เกิดจากการเจริญวิปัสสนา จนเกิดปัญญาขึ้นมาถึงขั้นที่ ๑๔ เรียกว่า มัคคญาณ ได้แก่ปัญญาที่เกิดขึ้นกับมรรค สามารถทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้หมดสิ้นไปจากขันธสันดาน คนเราในโลกนี้ที่ได้รับความทุกข์นานาประการ ตลอดจนเกิดการลักการขโมย เกิดการฆ่าฟันรันแทงกัน การรบรากัน ก็เพราะอำนาจแห่งกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงนั่นเอง เราจะแก้ไม่ให้เกิดขึ้นได้ ก็ด้วยอาศัยปัญญาขั้นนี้เท่านั้น ไม่มีหนทางอื่นใดเลย ที่จะดับกิเลสดังกล่าวมานี้ได้เด็ดขาด ต้องตามพระพุทธโอวาทว่า

"เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค" ดังนี้เป็นต้น ซึ่งถอดใจความได้ว่า ท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ทางสายนี้เป็นทางสายเอก คือ เป็นทางเส้นเดียว เป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไปพร้อมเพื่อดับความโศกเศร้าปริเทวนาการ ดับความทุกข์ทางกาย ดับความทุกข์ทางใจ เป็นไปพร้อมเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ทางสายนี้ได้แก่การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือการเจริญวิปัส–สนากรรมฐานนั่นเอง

ถ้าผู้ใดได้เจริญวิปัสสนามาถึงขั้นนี้แล้ว เป็นอันรับประกันได้เต็ม ๑๐๐ % ทีเดียวว่า ผู้นั้นไม่มีโอกาสที่จะไปสู่อบายภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉานได้เลย ถ้าผู้ใดปฏิบัติได้อย่างนี้ ผู้นั้นจะมีคุณค่าของคนมากที่สุด จะหาอะไรในโลกนี้มาเปรียบมิได้เป็นอันขาด

๖. สุขในผล คำว่า "ผล" นี้ ได้แก่ผลญาณ คือญาณที่ ๑๔ เกิดจากการเจริญวิปัสสนา เมื่อมรรคญาณเกิดแล้ว ผลญาณก็เกิดติดต่อกันมา เป็นโลกุตตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ ผู้ที่จะพบพระนิพพานได้มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

นิพพาน แปลว่า ดับกิเลส คือ ดับความโลภ ดับความโกรธ ดับความหลง คนเราในโลกที่พากันเดือดร้อนอยู่ทุกมุมเมือง ทุกมุมโลก ก็เพราะถูกไฟ คือ กิเลสเหล่านี้แผดเผาอยู่ทุก ๆ วัน ถ้าผู้ใดปฏิบัติธรรมสามารถลดกำลังของกิเลสเหล่านี้ให้เบาบางลงไปโดยลำดับ ๆ ผู้นั้นก็จะได้รับความสุขเพิ่มขึ้นไปเป็นลำดับ ๆ ตามขั้นของปัญญา ตามขั้นของกิเลสที่ตนละได้ ถ้าถึงผลญาณ คือ ญาณที่ ๑๕ เมื่อใด เมื่อนั้นคุณค่าของคนสูงที่สุด สูงอย่างไม่มีอะไรจะมาเทียมเท่า คือสูงเหนือกามภูมิ สูงเหนือรูปภูมิ สูงเหนืออรูปภูมิ

๗. สุข คือ พระนิพพาน สุขอย่างยอดเยี่ยม ได้แก่พระนิพพาน ดังหลักฐานรับรองไว้ว่า

นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ

พระนิพพานเป็นสุขอย่างยอด ดังนี้

นิพพาน ได้แก่ความดับกิเลส กองทุกข์ทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ

เหตุที่เป็นต้นตอให้เกิดทุกข์นั้น ได้แก่ สมุทัย คือ ตัณหา ตัณหานี้แหละเป็นตัวกิเลส ที่ยังบุคคลให้ได้รับทุกข์ ยังบุคคลให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ดังหลักฐานรับรองไว้ว่า

ตณฺหา ชเนติ ปุริสํ

ตัณหายังคนให้เกิด ดังนี้

ถ้าดับตัณหาเสียได้แล้ว ความทุกข์ก็ไม่เกิด วิถีทางที่จะดับตัณหาได้นั้น มีอยู่ทางเดียว คือ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนถึงมัคคญาณทั้ง ๔ ได้แก่โสดาปัตติมัคคญาณ ๑ สกิทาคามิมัคคญาณ ๑ อนาคามิมัคคญาณ ๑ อรหัตตมัคคญาณ ๑

เมื่อโสดาปัตติมัคคญาณเกิดขึ้น ชื่อว่า ถึงนิพพานครั้งที่ ๑ ละโลภะได้ ๔ ละโมหะได้ ๑ คือละได้โดยเด็ดขาดจริง ๆ ไม่มีวันจะกลับเกิดได้อีกเลย

เมื่อสกิทาคามิมัคคญาณเกิดขึ้น ชื่อว่า ถึงนิพพานครั้งที่ ๒ จะทำให้โลภะ ๔ โทสะ ๒ โมหะ ๑ ที่ยังเหลืออยู่อ่อนกำลังลงไปมาก แต่ยังละไม่ได้โดยเด็ดขาด

เมื่ออนาคามิมัคคญาณเกิดขึ้น ถึงนิพพานครั้งที่ ๓ ละโทสะ ๒ ได้โดยเด็ดขาด

เมื่ออรหัตตมัคคญาณเกิดขึ้น ถึงนิพพานครั้งที่ ๔ ละโลภะ ๔ กับ โมหะ ๑ ที่เหลืออยู่ได้โดยเด็ดขาด

เมื่อผู้ใดปฏิบัติผ่านมาโดยลำดับ ๆ อย่างนี้ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ถึงสุขคือพระนิพพานมาโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายเรียก

ว่า ถึงสุขคืออมตมหานิพพาน สิ้นภพ สิ้นชาติ ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

เท่าที่แสดงมาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ก็พอชี้ให้เห็นได้เด่นชัดแล้วว่าคุณค่าของคน ก็คือคุณงามความดีทั้งหลายที่คนแต่ละคนได้กระทำขึ้น ได้สั่งสมไว้ ได้บำเพ็ญมา จนสามารถเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน

ดังนั้น จึงสรุปใจความได้ย่อ ๆ ดังนี้ คือ การเกิดมาเป็นคนนี้เป็นผู้ตั้งอยู่ในศูนย์กลาง จะเลือกเดินทางสายไหนก็ได้ จะไปนรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉานก็ได้ จะไปเกิดเป็นคนต่อไปอีกก็ได้ จะไปเกิดสวรรค์ก็ได้ จะไปเกิดพรหมโลกก็ได้ จะไปสู่พระนิพพานก็ได้ สุดแท้แต่ใครจะเลือกเดินทางสายไหน เพราะทางเดินมี ๗ สาย คือ

๑. ทางไปนรก ได้แก่โทสะ โทสะเป็นทางนำคนไปสู่นรก

๒. ทางไปเปรต อสุรกาย ได้แก่ โลภะ คือความห่วงสมบัติถ้าตายด้วยจิตดวงนี้ สามารถนำพาผู้นั้นไปเกิดเป็นเปรต อสุรกายได้

๓. ทางไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ได้แก่ โมหะ คือ ความหลง

๔. ทางไปเกิดเป็นคน ได้แก่ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ ถ้าใครตั้งอยู่ในศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ เมื่อแตกกายทำลายขันธ์สามารถจะไปเกิดเป็นคนได้

๕. ทางไปสวรรค์ ได้แก่มหากุศล ๘ เช่น ให้ทาน สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาเป็นต้น

๖. ทางไปเกิดเป็นพรหม ได้แก่การเจริญสมถกรรมฐาน จนได้ฌาน มีปฐมฌานเป็นต้น

๗. ทางไปนิพพาน ได้แก่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

คุณค่าของคนจะตกต่ำ ก็เพราะคน ๆ นั้นไปเดินทางสายที่ ๑–๒–๓ คุณค่าของคนจะสูงส่งขึ้นไปโดยลำดับ ๆ ก็เพราะเดินทางสายที่ ๔-๕-๖–๗ ไปตามลำดับ ๆ

ท่านสาธุชนผู้ใจบุญทั้งหลาย อันสังขารร่างกายของเรานี้ไม่มีอะไรจีรังยั่งยืนเลย และชีวิตของคน ๆ หนึ่งก็ไม่ถึง ๑๐๐ ปี ต่างก็พากันกลับบ้านเก่าแล้ว เราควรจะพากันบำเพ็ญประโยชน์ทั้ง ๓ ให้สมบูรณ์บริบูรณ์ คุณค่าของเราจึงจะสูง เราจะได้ชื่อว่า เป็นผู้มาดีไปดี และอยู่ดีกินดีทั้งในภพนี้และภพหน้า

ประโยชน์ทั้ง ๓ นั้น คือ

๑. ประโยชน์โลกนี้ คือ ประโยชน์ภพปัจจุบันทันตาเห็น

๒. ประโยชน์โลกหน้า คือ เมื่อเราตายไปแล้ว

๓. ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน

ประโยชน์โลกนี้ ได้แก่ความเป็นผู้อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ที่อาศัย ยาแก้ไข้ ผู้ที่จะอุดมสมบูรณ์อย่างนี้ ต้องมีหลักธรรมประจำใจคือ ขยันหา ขยันเก็บรักษา คบคนดี รู้จักประหยัด ดังที่ได้บรรยายมาแล้วข้อต้นนั้น

ประโยชน์โลกหน้านั้น เมื่อเราแตกกายทำลายขันธ์ลงไปแล้ว ถ้ากิเลสยังมีอยู่ เราจะต้องเกิดอีก เมื่อเราต้องการจะไปเกิดในที่ดี เราก็ต้องมีหลัก คือต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธ

องค์ทรงแสดงไว้ว่า ถ้าใครต้องการประโยชน์โลกหน้า ต้องปฏิบัติตามนี้ คือ

๑. มีศรัทธา คือ มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เชื่อต่อพระปัญญาของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้านั้นเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นนายสารถีฝึกบุคคลที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม คือไม่มีใครเปรียบปานพระองค์ได้ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบานและเป็นผู้มีโชคดังนี้

๒. มีศีล คือ ตั้งอยู่ในศีล ๕ มั่นเป็นนิตย์ รักษา กาย วาจา ของตนให้เรียบร้อยอยู่เสมอ งดเว้นเด็ดขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดประเวณี พูดเท็จ ดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๓. มีจาคะ คือไม่มีความตระหนี่ มีความพอใจยินดีในการจำแนกแจกทาน

๔. มีปัญญา คือ มีปัญญารู้จักบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มีปัญญารู้จักทาง ๗ สาย แล้วดำเนินชีวิตไปในทางเส้นที่ ๔-๕-๖-๗

ท่านผู้รู้ได้แต่งเป็นบทประพันธ์ไว้เพื่อเตือนใจของอนุชนไว้ดังนี้ว่า

หลักที่สองต้องสำเหนียกเรียกย่อ ๆ
"ประโยชน์ต่อภายหน้า" ท่านว่าไข
ผู้ใดทำตามแล้วย่อมแคล้วภัย
เมื่อตายไปดีจะส่งให้คงที่

คือให้เชื่อเหตุผลเป็นต้นตั้ง
หรือปลูกฝั่งตัวศรัทธาเป็นราศี
จะเชื่อใดใช้ปัญญาเป็นภาคี
มุ่งให้มีเชื่อถูกปลูกน้ำใจ

ให้รักษามรรยาทสะอาดอ่อง
เป็นหลักสองคล้องผูกปลูกนิสัย
กายวจีมีศีลชินวินัย
ไม่ก่อภัยเวรล่วงกับปวงชน

ให้มีการบริจาคเป็นหลักสาม
คือปลูกความเสียสละธนะผล
ด้วยจานเจือเอื้อเอ็นดูแก่หมู่ชน
เพิ่มแก่ผลส่วนรวมร่วมกำลัง

ให้รู้ดีรู้ชั่วทั่วทุกอย่าง
เป็นหลักวางสุดท้ายในภายหลัง
คือปลูกสร้างทางวิชาปัญญายัง
ให้ทราบทั้งโลกธรรมเป็นสำคัญ

ทั้งสี่นี้พระตรัสจัดเป็นหลัก
ที่ควรจักปฏิบัติระมัดมั่น
ดีจะก่อต่อติดสนิทกัน
เมื่อคราวบรรลัยพรากจากโลกนี้

หลักประโยชน์ปัจจุบันเป็นขั้นต้น
บันดาลผลลาภยศให้สดศรี
ทั้งความสุขสรรเสริญเจริญดี
จะมากมีมูนมองสนองตน
หลักประโยชน์ภายหน้าเป็นตราต่อ
ประทับรอขั้นรองสนองผล
ให้มีเกียรติมีบุญอุ่นกมล
ยามเมื่อตนตายก็ดีมีขจร
จึงสมควรตามโอวาทที่ปราชญ์ว่า
เมื่อเกิดมาดีมีนุสรณ์
แม้จะตายไปก็ชื่อลือขจร
ย่อเป็นพรผูกไว้ว่า "ไปดี"

ส่วนประโยชน์อย่างยิ่งนั้น ได้แก่ พระนิพพาน ผู้จะเดินทางสายนี้ต้องเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธรรมานุปัสสนา โดยใจความก็ได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง

วิถีทางแห่งชีวิตในบั้นปลายของสัตว์โลก

เมื่อสัตว์โลกแตกกายทำลายขันธ์แล้ว มีวิถีทางแห่งชีวิตที่จะต้องเดินทางต่อไปอีก ๗ สาย สุดแท้แต่กรรมดีและกรรมชั่วที่ตนได้กระทำไว้แล้วนั้นจะนำไป ทาง ๗ สายนั้น คือ–

๑. ทางไปนรก ได้แก่ โทสะ บุคคลตายแล้วไปตกนรก เพราะอำนาจแห่งโทสะเป็นส่วนมาก

๒. ทางไปเปรต อสุรกาย ได้แก่ โลภะ คือความห่วงสมบัติ บุคคลตายแล้วไปเกิดเป็นเปรต อสุรกาย เพราะอำนาจแห่งโลภะเป็นส่วนมาก

๓. ทางไปดิรัจฉาน ได้แก่ โมหะ คือความหลง บุคคลตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เพราะอำนาจแห่งโมหะเป็นส่วนมาก

๔. ทางไปมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ บุคคลตายแล้วไปเกิดเป็นคน เพราะอำนาจแห่งศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นส่วนมาก

๕. ทางไปสวรรค์ ได้แก่ มหากุศล ๘ บุคคลตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ เพราะอำนาจแห่งมหากุศล

๖. ทางไปพรหมโลก ได้แก่ สมถกรรมฐาน บุคคลตายแล้วไปเกิดพรหมโลก เพราะอำนาจแห่งสมถกรรมฐาน หมายความว่าผู้นั้นเจริญสมถกรรมฐาน จนได้บรรลุฌาน ผลของฌานนั้นแหละนำไปเกิดพรหมโลกตามขั้นของฌานที่ตนได้บรรลุ

๗. ทางไปนิพพาน ได้แก่ วิปัสสนากรรมฐาน หมายความว่า เมื่อบุคคลเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนสามารถได้บรรลุมรรค ผล นิพพานแล้ว ครั้นแตกกายทำลายขันธ์ก็เข้าสู่นิพพาน

ทาง ๗ สายนี้ เป็นแผนที่แสดงออกบอกให้ทราบถึงวิถีทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลว่า ขณะนี้เรากำลังเดินทางสายไหน ขอให้พากันเลือกเดินทางสายที่ ๔-๕-๖-๗ เถิด จะปลอดภัยมากขึ้นไปตามลำดับๆ แต่จะให้ดีที่สุด ต้องเลือกเดินทางสายที่ ๗ เท่านั้นให้มากจึงจะปลอดภัยโดยแท้

วิธีเดินทางสายที่ ๗ มีดังนี้ คือ-

๑. เดินจงกรม

เวลาเดินจงกรมให้ทอดสายตาไปประมาณ ๔-๕ ศอก สติจับอยู่ที่เท้า เดินช้าๆ เวลายกเท้าขวา ภาวนาว่า "ขวา-ย่าง-หนอ" ขณะที่ใจนึก "ขวา" ต้องยกเท้าขึ้นทันที เท้าที่ยกกับใจที่นึกต้องให้พร้อมกัน ขณะว่า "ย่าง" ต้องเคลื่อนเท้าไปพร้อมกัน ขณะว่า "หนอ" เท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน ภาวนาว่า "ซ้าย-ย่าง-หนอ" ให้ปฏิบัติเหมือนกันกับ ขวา-ย่าง-หนอ

ส้นเท้า กับ ปลายเท้า ห่างกันประมาณ ๔-๕ นิ้ว เมื่อเดินไปสุดเสื่อ สุดถนน หรือสุดห้องแล้ว ให้เอาเท้าเคียงกันหยุดยืน ภาวนาว่า "ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ" ช้าๆ สัก ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้ง ขณะนั้นให้ใจอยู่ที่ร่างกายอย่าให้ออกไปนอกกาย แล้วกลับ จะกลับข้างขวา

หรือข้างซ้ายก็ได้ เวลากลับ ส้นเท้าอยู่กับพื้น ยกแต่ปลายเท้าข้างที่จะกลับ แล้วภาวนาว่า "กลับหนอ" พร้อมกับหมุนเท้าไป ส่วนเท้าอีกข้างหนึ่งให้ยกขึ้นแล้วหมุนตามไปโดยภาวนาว่า "กลับหนอ" เช่นเดียวกัน ให้หมุนเวียนไปอย่างนี้จนกว่าจะได้ที่ที่ตนต้องการแล้ว ยืนภาวนาว่า "ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ" ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้งก็ได้ แล้วเดินจงกรม "ขวา–ย่าง–หนอ ซ้าย–ย่าง–หนอ" ต่อไป

๒. นั่ง

ให้เตรียมจัดอาสนะสำหรับนั่งไว้ก่อน เวลานั่งให้ค่อย ๆ ย่อตัวลง พร้อมกับภาวนาว่า "นั่งหนอ นั่งหนอ นั่งหนอ" ให้ภาวนาอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะนั่งเสร็จเรียบร้อย

วิธีนั่งนั้น ให้นั่งขัดสมาธิ คือ เอาขาขวาทับขาซ้าย เอามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวให้ตรง ถ้าอย่างนี้ไม่สะดวกจะนั่งเก้าอี้ก็ได้ นั่งพับเพียบก็ได้ นั่งเรียบร้อยแล้วให้หลับตา เอาสติมาจับอยู่ที่ท้องพองท้องยุบ คือเวลาหายใจเข้าท้องพองขึ้น ให้ภาวนาตามอาการนั้นว่า "พองหนอ" ใจที่นึกกับท้องที่พองต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังเวลาหายใจออก ท้องยุบ ให้ภาวนาว่า "ยุบหนอ" ใจที่นึกกับท้องที่ยุบต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน

ข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่อาการ พอง-ยุบ ของท้องเท่านั้น อย่าไปดูลมที่จมูก และอย่าตะเบ็งท้อง ให้นั่งภาวนาอย่างนี้ตลอดไปอย่างต่ำประมาณ ๓๐ นาที อย่างสูงประมาณ ๑ ชั่วโมง แต่ถ้ามีเวลา

น้อยจะเริ่มตั้งแต่ ๕ นาที ๑๐ นาที เป็นต้นไปก็ได้ ไม่ควรจะรอคอยโอกาสให้ว่าง ถ้าคอยโอกาสเช่นนั้น เราอาจจะอายุไม่ถึงก็เป็นได้

๓. เวทนา

ในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้ามีเวทนา คือ ความเจ็บ ปวดเมื่อย คัน เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ให้ปล่อย พอง–ยุบ แล้วเอาสติไปกำหนดที่อาการเจ็บ ปวด เมื่อย คัน นั้น ๆ พร้อมกับภาวนาว่า "เจ็บหนอ" หรือ "ปวดหนอ" หรือ "เมื่อยหนอ" หรือ "คันหนอ" ดังนี้ สุดแท้แต่เวทนาชนิดไหนจะเกิดขึ้น

เมื่อเวทนาหายแล้ว ให้เอาสติไปกำหนดที่ท้องภาวนาว่า "พองหนอ–ยุบหนอ" ต่อไปอีก จนกว่าจะครบกำหนดที่ตั้งใจไว้

๔. จิต

ในเวลาที่นั่งภาวนาอยู่นั้น ถ้าจิตคิดถึงบ้าน คิดถึงทรัพย์สมบัติ หรือคิดถึงกิจการต่าง ๆ ให้เอาสติกำหนดที่ตรงหัวใจ พร้อมกับภาวนาว่า "คิดหนอ ๆ" จนกว่าจะหยุดคิด เมื่อหยุดคิดแล้ว ให้กลับไปกำหนดท้อง พอง–ยุบ ต่อไป

เวลาโกรธ ดีใจ เสียใจ ฟุ้งซ่าน เป็นต้น ก็ให้กำหนดโดยทำนองเดียวกันอย่างนี้

๕. นอน

เวลานอนให้ค่อย ๆ เอนตัวลง พร้อมกับภาวนาว่า "นอนหนอ ๆ" จนกว่าจะนอนเรียบร้อย ขณะนั้นให้สติจับอยู่กับอาการ

เคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอนเรียบร้อยแล้ว ให้เอาสติมาไว้ที่ท้อง พร้อมกับภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" ต่อไป ให้สังเกตให้ดีว่า จะหลับไปตอนพอง หรือหลับไปตอนยุบ

วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขั้นต้นสำหรับผู้มีเวลาน้อย เช่น นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เป็นต้น ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน

อานิสงส์

คำว่า "อานิสงส์" แปลและหมายความได้ ๓ ประการ คือ ชมเชย เบียดเบียน ไหลออกยิ่ง หรือ ไหลออกเนืองนิตย์

๑. อานิสงส์ แปลว่า ชมเชย หมายความว่า ความดีต่าง ๆ ที่บุคคลได้ทำไว้ เช่น ความดีขั้นกามาวจร ได้แก่ความดีขั้นมนุษย์ ขั้นเทวดา ๖ ชั้น เป็นต้น ถ้าผู้ใดทำไว้ ผู้นั้นจะได้ชมเชย คือจะได้รับผลแห่งความดีด้วยตนเองก่อนใครทั้งสิ้น ส่วนคนอื่น เมื่อได้เห็นผู้นั้นได้รับความสุขก็จะยกย่องสรรเสริญและชมเชยว่าผู้นั้นมีบุญ มีลูกก็ดี มีภรรยาก็ดี มีสามีก็ดี มีสมบัติก็ดี อะไร ๆ ก็ล้วนแต่ดี ๆ ทั้งนั้น ดังนี้เป็นต้น

๒. อานิสงส์ แปลว่า เบียดเบียน หมายความว่า ผลของความดีที่บุคคลได้ทำไว้นั้น จะเบียดเบียนความชั่ว คือ เบียดเบียนบาป กำจัดบาปต่าง ๆ ออกทิ้ง แล้วป้องกันบุคคลผู้ทำความดีนั้นไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว มีอบาย ๔ เป็นต้น เช่น แม่ไก่ฟังธรรม กบฟังธรรม ค้าง

คาวพึ่ง พระสวดอภิธรรม แตกกายทำลายขันธ์แล้ว ได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นต้น เป็นตัวอย่าง

๓. อานิสงส์ แปลว่า ไหลออกยิ่ง หรือ ไหลออกเป็นนิตย์ หมายความว่า ผลของความดีที่บุคคลได้ทำไว้นั้น จะอำนวยวิบากให้แก่ผู้ทำเป็นอย่างดียิ่ง จะยกมาพอเป็นตัวอย่างคือ ทานกุศล เช่น บุคคลที่ได้ทำทานกุศลไว้ ย่อมจะเป็นที่รักใคร่ชอบใจของคนเป็นอันมาก คนทั้งหลายก็คบหาสมาคมกับผู้นั้น ผู้นั้นย่อมแกล้วกล้าในที่ประชุม มีชื่อเสียงฟุ้งขจรไปทั้งตามลมและทวนลม เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ก็จะมีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ข้อนี้มีธรรมิกอุบาสกและพระนางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้ :-

เรื่องธรรมิกอุบาสก

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงปรารภธรรมิกอุ–บาสก ความว่า ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสก ผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน บรรดาอุบาสกเหล่านั้นคน ๆ หนึ่งมีอุบาสกเป็นบริวารคนละ ๕๐๐ อุบาสกผู้เป็นหัวหน้าใหญ่มีบุตร ๗ คน มีธิดา ๗ คน บรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่งได้ทำบุญเป็นประจำ คือ ได้มีสลากยาคู สลากภัตร บักขิกภัตร สังฆภัตร อุโบสถิกภัตร อาคันตุกภัตร วัสสาวาสิกภัตร อย่างละที่ ลูกทุกคน ชื่อว่าเป็นอนุชาตบุตรด้วยกันทั้งหมดทีเดียว เป็นอันว่า สลากยาคู เป็นต้น ๑๖ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คนๆ ละที่ ของภรรยา ๑ ที่ ของอุบาสก ๑ ที่ ย่อมเป็นไปไม่ขาดสาย ภายในครอบครัวของอุบาสกนั้น เขาพร้อมทั้งบุตรธิดาภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมทั้ง ๕ คือ มีเมตตา มีจาคะ มีสัจจะ มีสันโดษ มีสติ มีความยินดีในการจำแนกแจกทาน

ต่อมาอุบาสกป่วย อยากจะฟังธรรม จึงส่งลูกไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด พระพุทธองค์ทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป ภิกษุเหล่านั้น นั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ ล้อมเตียงของเขา อันเขากล่าวว่าท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นของอันกระผมได้โดยยาก กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงสาธยายพระสูตร ๆ หนึ่ง โปรดกระผมเถิด พระสงฆ์ถามว่า คุณโยมประสงค์จะฟังสูตรไหน อุบาสกตอบว่า กระผมอยากจะฟัง สติปัฏฐาน ที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้ว จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า

เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ทางสายนี้เป็นทางสายเอก เป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไปพร้อมเพื่อก้าวล่วงความโศกเศร้าและปริเทวนาการ เป็นไปพร้อมเพื่อดับความทุกข์ทางกาย และดับความทุกข์ทางใจ เป็นไปพร้อมเพื่อบรรลุมรรค เป็นไปพร้อมเพื่อการกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ทางสายนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ดังนี้ เป็นต้น

ขณะนั้น มีรถ ๖ คัน ล้วนประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างมาจากสวรรค์ ๖ ชั้น เทวดายืนอยู่บนรถเหล่านั้นต่างก็เชื้อเชิญว่า

" ข้าพเจ้าจักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า ท่านผู้เจริญ ขอจงเกิดในที่นี้เถิด ขอจงเกิดในที่นี้เถิด เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลายภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำ " อุบาสกไม่ปรารถนาจะให้เป็นอันตรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงรอก่อน จงรอก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงพากันหยุดนิ่ง ด้วยเข้าใจว่า อุบาสกห้ามไม่ให้สวด ฝ่ายบุตรธิดาของเขาก็คิดว่า บิดาของเราแต่ก่อนเป็นผู้ไม่อิ่มด้วยการฟังธรรม แต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมาสาธยายกลับห้ามเสียเอง ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อความตายย่อมไม่มี ดังนี้แล้วได้ร้องไห้

ภิกษุทั้งหลาย ปรึกษากันว่า บัดนี้ ไม่มีโอกาสแล้ว จึงพากันลุกจากอาสนะหลีกไป อุบาสกยังเวลานิดหน่อยให้ล่วงไปแล้ว กลับได้สติ ถามลูก ๆ ว่า เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงร้องไห้กันเล่า พวกบุตรธิดาตอบว่า พ่อ พ่อให้นิมนพระมาแล้ว กำลังฟังธรรมอยู่พ่อห้ามเสียเอง เมื่อเป็นเช่นนั้น ลูกทั้งหลายจึงคิดว่า ขึ้นชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่กลัวต่อความตายย่อมไม่มี ดังนี้แล้ว จึงร้องไห้

พ่อถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนเสีย ? ลูกตอบว่า พ่อ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ท่านพูดกันว่าไม่เป็นโอกาส ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว พ่อพูดว่า พ่อมิได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้า ลูกถามว่า ถ้าเช่นนั้น พ่อพูดกับใคร ? พ่อตอบว่า เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พักอยู่ในอากาศ ต่างเปล่งเสียงว่าจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า พ่อพูดกับเทวดาเหล่านั้นต่างหาก ลูกถามว่า

พ่อรถอยู่ไหน พวกลูกไม่เห็น ? พ่อถามว่า ก็ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเพื่อพ่อมีไหม ? พวกลูกตอบว่า มีพ่อ พ่อถามว่า เทวโลกชั้นไหนควรเป็นที่รื่นรมย์ ? ลูกตอบว่าภพดุสิต อันเป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ของพระพุทธมารดา และของพระพุทธบิดา เป็นที่น่ารื่นรมย์ซิพ่อ พ่อพูดว่า ถ้าเช่นนั้น พวกลูกจงเสี่ยงว่า ขอพวงดอกไม้จงคล้องรถมาจากภพดุสิต ดังนี้แล้ว เหวี่ยงพวงดอกไม้ไปเถอะ ลูกได้เหวี่ยงไปแล้ว พวงดอกไม้ได้คล้องที่แอกรถ ห้อยลงในอากาศ มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้เท่านั้น หาเห็นรถไม่ พ่อพูดว่า ลูกทั้งหลายเห็นพวงดอกไม้นั้นไหม เมื่อลูกตอบว่า เห็นจ้ะ พ่อจึงกล่าวว่า พวงดอกไม้นั้น ห้อยที่รถซึ่งมาจากสวรรค์ชั้นที่ ๔ คือชั้นดุสิต พ่อจะไปสู่สวรรค์ชั้นนั้น พวกลูกอย่าพากันวิตกกังวลไปเลย ถ้าพวกลูกมีความปรารถนาจะไปเกิดในสำนักของพ่อ ก็จงพากันทำบุญตามทำนองที่เราทำแล้วเถิด ดังนี้แล้ว ทำกาละคือตาย ดำรงอยู่บนรถที่มาจากสวรรค์ชั้นดุสิต มีอัตภาพประดับด้วยเครื่องอลังการมากมาย เกิดในทันใดนั้นเอง มีนางอัปษรแวดล้อมเป็นบริวาร และมีวิมานแก้วเป็นที่อยู่อาศัย

พระศาสดา ตรัสถามภิกษุเหล่านั้น ผู้มาถึงวิหารแล้วโดยลำดับว่า ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้ฟังธรรมเทศนาแล้วหรือ ? พวกภิกษุกราบทูลว่า ฟังแล้วพระเจ้าข้า แต่อุบาสกได้ห้ามเสียในระหว่างนั้นแล้วว่า ขอท่านจงรอก่อน ลำดับนั้น บุตรธิดาของอุบาสกนั้นร้องไห้คร่ำครวญกันแล้ว พวกข้าพระองค์ปรึกษากันว่า บัดนี้ ไม่เป็นโอกาสจึงพากันลุกจากอาสนะออกมา

พระศาสดา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้นหาได้กล่าวกับพวกเธอไม่ ก็เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้นว่า จงรอก่อน ภิกษุกราบทูลว่า อย่างนั้นหรือพระพุทธเจ้าข้า? พระพุทธองค์ ตรัสว่า อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น เที่ยวชื่นชมอยู่ในท่ามกลางญาติในโลกนี้แล้ว ตายไปเกิดในที่ชื่นชมอีกหรือพระพุทธเจ้าข้า? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

อาม ภิกฺขเว อปฺปมตฺตา หิ คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา สพฺพตฺถ โมทนฺติ เยว

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ขอรับรองว่า ถ้าบุคคลไม่ประมาทแล้ว จะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม จะเป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมจะเพลิดเพลินในที่ทุกแห่งทีเดียว ดังนี้ ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาต่อไปอีกว่า

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ
กตปุญฺโญ อุภยตฺถ โมทติ
โส โมทติ โส ปโมทติ
ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน.

ผู้ที่ได้ทำบุญไว้ ย่อมเพลิดเพลินอยู่ในโลกทั้ง ๒
คือ เพลิดเพลินอยู่ในโลกนี้ ๑ เพลิดเพลิดอยู่ใน

โลกหน้า ๑ เพราะได้เห็นความบริสุทธิ์ คือความถึงพร้อมแห่งบุญกรรมของตนแล้ว จึงมีความสุข มีความเพลิดเพลินเป็นทวีคูณทีเดียว.

เรื่องพระนางวิสาขามหาอุบาสิกา

พระนางวิสาขามหาอุบาสิกานั้น นางได้ทำบุญไว้มาก คือได้ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญสมถกรรมฐานและเจริญวิปัสสนา-กรรมฐานมาตั้งแต่ ๗ ขวบ และได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เวลามีชีวิตอยู่ก็เพลิดเพลินอยู่กับบุญกุศลเป็นอย่างยิ่ง จนบางครั้งถึงกับพาหลานเดินร้องเพลงวนรอบพระวิหาร หรือปราสาทที่นางได้สร้างถวายแด่พระพุทธเจ้าไว้ เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ นางก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นที่ ๕ คือ สวรรค์ชั้นนิมมานรดี ทั้งนี้ก็เพราะผลแห่งทานศีล ภาวนา ที่นางได้สั่งสมอบรมไว้นั่นเองเป็นพลวปัจจัยนำส่ง

คำว่า "อานิสงส์" แปลและหมายความได้ ๓ อย่าง คือ แปลว่า ชมเชย ๑ เบียดเบียน ๑ ไหลออกยิ่ง หรือ ไหลออกเป็นนิตย์ ๑ ดังความพิสดารที่ได้บรรยายมาแล้วข้างต้นนั้น เฉพาะความหมายของคำว่าอานิสงส์ ขอสมมุติว่ายุติลงแต่เพียงเท่านี้ก่อน

ส่วนคำว่า "วิปัสสนากรรมฐาน" นั้น แยกออกเป็น ๒ ประโยค คือ วิปัสสนา ๑ กรรมฐาน ๑

๑. วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง คือ เห็นปัจจุบัน ได้แก่

มีสติทันรูปทันนาม ๑ เห็นรูปนาม ๑ เห็นพระไตรลักษณ์ ๑ เห็นมรรค ผล นิพพาน ๑

ผู้ที่จะเห็นอย่างนี้ได้ ต้องเห็นด้วยปัญญา ปัญญานั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ สุตมยปัญญา ๑ จินตามยปัญญา ๑ ภาวนามยปัญญา ๑

๑. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง การเรียน การอ่าน การศึกษาพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรมเป็นต้น

๒. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง เช่นคิดทำรถยนต์ คิดทำเรือบิน คิดทำอาวุธ คิดทำเสื้อผ้า และคิดธรรม พิจารณาธรรม พิจารณาขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ อริยสัจ เป็นต้น

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ปัญญาขั้นที่ ๓ นี้เท่านั้น จึงจะรู้ ปัจจุบัน พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพานได้ และปัญญาขั้นนี้เท่านั้น จึงจะพิสูจน์เรื่องบุญบาป นรก สวรรค์ มรรค ผล นิพพานได้ ปัญญาขั้นนี้เท่านั้น จึงจะสามารถทำให้บุคคลหายข้องใจสงสัยได้

ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนานั้น มีอยู่ ๑๖ ขั้น คือ–

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ปัญญาที่รู้รูปนาม คือ สามารถแยกรูป แยกนามได้

๒. ปัจจยปริคคหญาณ ปัญญาที่รู้เหตุ รู้ผล รู้เหตุ รู้ปัจจัยของรูปและนาม หายความข้องใจสงสัยในคำว่า รูป คำว่า นาม ดุจผู้หายความข้องใจในคำว่า “หนวดเต่า เขากระต่าย” ฉะนั้น

๓. สัมมสนญาณ ปัญญาที่พิจารณารูปนามเห็นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๔. อุทยัพพยญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นความเกิด เห็นความดับของรูปนามได้ประมาณ ๑๕๐ เปอร์เซ็น

๕. ภังคญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นเฉพาะความดับไปของรูปนามฝ่ายเดียว

๖. ภยญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นรูปนามปรากฏเป็นของน่ากลัว

๗. อาทีนวญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นทุกข์ เห็นโทษ ของรูปนาม

๘. นิพพิทาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นทุกข์โทษของรูปนามแล้ว เกิดความเบื่อหน่ายรูปนาม

๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ ปัญญที่เห็นทุกข์โทษเกิดความเบื่อหน่ายแล้ว อยากออก อยากหนี อยากหลุด อยากหลุดพ้นไปจากรูปนาม

๑๐. ปฏิสังขาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นทุกข์โทษเกิดความเบื่อหน่าย อยากหลุดพ้นแล้ว มีใจเข้มแข็ง ตั้งใจจริงปฏิบัติจริง ไม่ยอมท้อถอย

๑๑. สังขารุเปกขาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นรูปนามเช่นนั้นแล้ว จึงวางเฉยต่อรูปนาม คือ พิจารณาความเกิดดับของรูปนามอยู่

๑๒. สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ ก็เรียก ปัญญา

พิจารณาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งที่สุดจนถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็น และปัญญาที่พิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๑๓. โคตรภูญาณ รูปนามดับ หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์ ญาณนี้อยู่ในระหว่างแห่งโลกียะกับโลกุตตระต่อกัน เป็นญาณที่ทำลายโคตรของปุถุชน ย่างเข้าสู่โคตรของพระอริยเจ้า

๑๔. มรรคญาณ ปัญญาที่ตัดกิเลสขาดเป็นสมุจเฉทปหาน คือละกิเลสได้โดยเด็ดขาด ไม่มีวันจะกลับคืนมาได้อีก มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ถึงญาณนี้ จึงจะหายความข้องใจสงสัยในเรื่องกรรม บุญบาป นรก สวรรค์ มรรค ผล นิพพาน ชาติหน้ามีจริงหรือไม่ ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ เป็นต้น ญาณนี้เป็นโลกุตตระ

๑๕. ผลญาณ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตตระ ทรงอยู่ ๒ ขณะจิตบ้าง ๓ ขณะจิตบ้าง

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ พิจารณากิเลสที่จะละได้ ที่เหลืออยู่ มรรค ผล นิพพาน

ถ้าผู้ใดปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ผ่านญาณ ๑๖ นี้แล้ว ผู้นั้นไม่มีวันจะตกไปในอบายภูมิได้ คือรับประกันได้อย่างแน่นอนทีเดียวว่า "ผู้นั้นพ้นแล้วจาก นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน" มีมรรค ผล นิพพานเบื้องสูงเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

คำว่า กรรมฐาน หมายความว่า การกระทำที่เป็นเหตุ เป็น

ปัจจัยให้ได้บรรลุคุณวิเศษ คือ ฌาน มรรค ผล นิพพาน ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

กมฺมํ เอว วิเสสาธิคมสฺส ฐานนฺติ กมฺมฏฺฐานํ ชื่อว่ากรรมฐาน เพราะอรรถว่า เป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษ คือ ฌาน มรรค ผล นิพพาน

กรรมฐาน มีอยู่ ๒ อย่าง คือ สมถกรรมฐาน ๑ วิปัสสนา–กรรมฐาน ๑

๑. สมถกรรมฐาน มีอารมณ์ ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปกรรมฐาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา๑ จตุธาตุววัตถาน ๑

๒. วิปัสสนากรรมฐาน มีวิปัสสนาภูมิ ๖ เป็นอารมณ์ คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ย่อให้สั้น ๆ ในแนวปฏิบัติได้แก่ รูปกับนาม เท่านั้น เช่น ท้องพอง–ยุบ เป็นตัวอย่าง

อานิสงส์ของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

อานิสงส์ของการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ถึงแม้จะยังไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพานก็ตาม ก็ยังมีประโยชน์ มีผล มีอานิสงส์มากมายเหลือที่จะนับจะประมาณให้สิ้นสุดยุติลงได้ จะขอยกมาเป็นตัวอย่างสักเล็กน้อยเท่านั้น คือ –

๑. ทำคนให้ฉลาด ให้รู้หลักความจริง ให้รู้จักชีวิตประจำวัน

๒. ทำคนให้รู้จักปรมัตถธรรม ไม่หลงติดอยู่ในบัญญัติธรรม อันเป็นเพียงโลกสมบัติ

๓. ทำคนให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม

๔. ทำคนให้รักใคร่กัน สนิทสนมกลมกลืนกัน

๕. ทำคนให้มีเมตตากรุณาต่อกัน เอ็นดูกันสงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี

๖. ทำคนให้เป็นคน ทำคนให้ดีกว่าคน ทำคนให้เด่นกว่าคน ทำคนให้เลิศกว่าคน ทำคนให้ประเสริฐกว่าคน ทำคนให้สูงกว่าคน ทำคนให้เป็นพระ

๗. ทำคนไม่ให้เบียดเบียนกัน เว้นจากเอารัดเอาเปรียบกัน

๘. ทำคนให้รู้จักตัวเอง และรู้จักปกครองตัวเอง คือ อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวพึ่ง

๙. ทำคนให้เป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ไม่มีมานะถือตัว ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

๑๐. ทำคนให้หันหน้าเข้าหากัน ให้บรรจบกันเพราะต่างฝ่ายต้องลดทิฏฐิมานะลงหากัน เข้ากันได้เป็นกันเอง

๑๑. ทำคนให้เป็นผู้หนักแน่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม

๑๒. ทำคนให้มีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์

๑๓. ทำคนให้ได้รับความสุขใจ

๑๔. ทำคนให้พ้นจากความเศร้าโศกปริเทวนาการ

๑๕. ทำคนให้ดับความทุกข์ร้อนทางกาย ทางใจ

๑๖. ทำคนให้เดินทางถูก

๑๗. ทำคนให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นปริโยสาน

๑๘. ถ้าปฏิบัติได้เพียงญาณที่ ๑-๒ ยังอยู่ในญาณต้น ๆ ถ้าพยาพยายามรักษาและปฏิบัติต่อ ๆ ไป ก็สามารถป้องกันภัยในอบายภูมิได้ ดังมีหลักฐานรับรองไว้ในวิสุทธิมรรค ภาค ๓ หน้า ๒๒๙ ว่า

อิมานิ ปน ญาเณน สมนฺนาคโต วิปสฺสโก พุทฺธสาสเน ลทฺธสฺสาโส ลทฺธปติฏฺโจ นิยคติโก จูฬโสตาปนฺโน นาม โหติ.

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๒ นี้แล้ว ได้ความเบาใจในพระพุทธศาสนา ได้ที่พึ่งที่ระลึกในพระพุทธศาสนา มีคติอันเที่ยง คือ ตายแล้วไม่ไปอบายภูมิ ชื่อว่า เป็นจูฬโสดาบัน แปลว่า ผู้เข้าสู่กระแสพระนิพพานน้อย ๆ

๑๙. ถ้าปฏิบัติถึงญาณที่ ๔ ชื่อว่า เป็นผู้มีชีวิตอันประเสริฐ ถึงจะตายเสียในวันนั้น ก็ยังดีกว่าบุคคลผู้ไม่ได้ปปฏิบัติ แต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี ดังมีหลักฐานรับรองไว้ ปรากฏอยู่ในพระไตร-ปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๓๐ บรรทัดที่ ๓-๔ ว่า

"โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ"

"ผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถึงญาณที่ ๔ เห็นความเกิดดับของรูปนาม ถึงแม้จะมีชีวิตอยู่ได้เพียงวันเดียวก็ยังประเสริฐกว่าบุคคลผู้ที่ไม่เห็นความเกิดดับของรูปนาม ซึ่งมีชีวิตอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี" ดังนี้

๒๐. เป็นปัจจัยให้ได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ในภพชาติต่อ ๆ ไป คือ ถ้าเจริญวิปัสสนาในปฐมวัย แต่ไม่สำเร็จ จะเป็นปัจจัยให้สำเร็จในมัชฌิมวัย ถ้าปัจฉิมวัยไม่สำเร็จ จะเป็นปัจจัยให้สำ-เร็จในเวลาใกล้จะตาย ถ้าในเวลาใกล้จะตายไม่สำเร็จ จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์แล้วปฏิบัติต่อสำเร็จบนสวรรค์ แต่ถ้ายังไม่สำเร็จบนสวรรค์เมื่อลงมาเกิดเมืองมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนาจะได้สำเร็จเร็วที่สุด เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ พาหิยะทารุจีริยะ เป็นต้น ถ้าไม่ได้พบพระพุทธศาสนาก็จะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า คือสามารถตรัสรู้ มรรค ผล นิพพาน ด้วยตนเองได้

๒๑. ทำกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

๒๒. ทำให้เป็นคนมีใจสุขุมเยือกเย็นขึ้นอีกมากทีเดียว

๒๓. ทำให้เป็นคนมีสติรอบคอบอีกมาก

๒๔. ทำให้ความจำดีขึ้น เป็นประโยชน์แก่นักเรียนนักศึกษามาก

๒๕. ทำให้โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หายไป เช่นโรคประสาทเป็นต้น

๒๖. สามารถจะเป็นพลวปัจจัยนำไปเกิดในสวรรค์ได้ เช่น พระ-ภิกษุรูปหนึ่ง ท่านเจริญวิปัสสนาถึงญาณที่ ๔ เวลามรณภาพ ท่านได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วลงมากราบพระพุทธเจ้า ฟังธรรมและปฏิบัติธรรมจนได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

๒๗. ทำให้มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยหนักแน่นยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ

๒๘. สะดวกแก่การปกครอง

นอกจากนี้ยังมีอานิสงส์อีกมากมาย ท่านกล่าวไว้ว่า "อเนกสหสฺสา" แปลว่า มีอานิสงส์ตั้งหลายพัน ดังนี้เป็นต้น

เท่าที่ได้แสดงมานี้ ก็พอชี้ให้เห็นได้แล้วว่า การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น มีประโยชน์ มีอานิสงส์มาก เป็นประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด และเป็นประโยชน์แก่การปกครองมาก เพราะทำให้โจรผู้ร้ายลดน้อยลงเป็นประโยชน์แก่บุคคลทุกเพศ ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชาติทุกภาษา เพราะฉะนั้น ท่านผู้เป็นมารดา บิดา ครู อาจารย์ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้นำลูกหลานของท่าน ให้ได้รับการ อบรม บ่มนิสัยในเรื่องนี้ เพราะเด็กวันนี้ คือ ผู้ใหญ่ในวันหน้า การฝึกอบรมอย่างนี้เป็นจริยศึกษาชั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา สามารถจะอำนวยผลให้แก่ผู้ปฏิบัติทั้งทางโลกและทางธรรม นำมาแต่อิฏฐวิบูลมนูญผลเป็นสิริมิ่งมงคลแก่ตนและคนอื่น เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา

ได้บรรยายเรื่องคุณค่าของคน วิธีเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยย่อ และเรื่องอานิสงส์ของวิปัสสนากรรมฐานก็นับว่าสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้

ในที่สุดนี้ ขอให้ทุก ๆ ท่านจงมีแต่ความสุข ความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา ตลอดกาลเป็นนิตย์ สถิตย์มั่นอยู่ในทาน ศีล ภาวนา นำพาตนให้พ้นทุกข์ ประสพสุขอันไพบูลย์กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน ด้วยกันทุก ๆ ท่าน เทอญ.

อิทํ เม ปุญฺญํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ

อิทํ เม ปุญฺญํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ

อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทมิ.

แรงกตัญญู

อันความกตัญญูรู้จักคุณท่าน มีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นย่อมมีความเจริญ และเป็นที่ปรารถนาของบัณฑิตทุกยุคทุกสมัย มนุษย์ก็สรรเสริญ ใช่มนุษย์จะสรรเสริญเท่านั้นก็หาไม่ แม้เทพก็สรรเสริญ

ที่มาของเรื่อง

กบิลรัฐ เป็นรัฐหนึ่งในชมพูทวีปสมัยอดีต มีเมืองหลวงชื่อ ปัญจาละ พระเจ้าอุตรปัญจาละเป็นผู้ปกครอง พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ปกครองราษฎรเหมือนพ่อปกครองลูก แต่พระ-ราชเทวีของพระองค์เป็นคนมีกรรม คือในอดีตชาติ พระนางได้เป็นหญิงร่วมผัวกับหญิงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมดาของเมียน้อยและเมียหลวงที่อยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ต้องมีการหึงหวงและทะเลาะเบาะแว้งกันถึงขนาดฆ่ากันก็มีมิใช่น้อย พระราชเทวีก็ได้ก่อเหตุอันทารุณต่อภรรยาน้อย คือ ใส่ยาพิษลงในอาหารให้กิน เวลาที่นางมีครรภ์อ่อน ๆ

เมื่อหมดหวังในชีวิตและไม่มีทางจะตอบแทนคู่อริให้สมใจได้ทันตาเห็น นางจึงตั้งความปรารถนาว่า "มึงฆ่ากูและลูกในท้องของกู ชาติหน้ากูขอเกิดเป็นนางยักษ์และได้กินลูกของมึง" เพราะแรงปรารถนาอันประกอบด้วยโทษะ นางตายได้เกิดเป็นยักษ์สมตามความปรารถนา ส่วนภรรยาคู่อาฆาตกุศลกรรมซัดให้มาเกิดเป็นมนุษย์

และได้เป็นพระราชเทวีของพระเจ้าอจุตรบัญจาละ ในกบิลรัฐ เมื่อประสูติครั้งที่ ๑–๒ ถูกนางยักษ์คู่อาฆาตจับลูกไปกินต่อหน้าต่อตา นางและพระราชสวามีแสนจะเศร้า และตรอมพระทัยปิมประหนึ่งว่าชีวิตจะหาไม่ ความหวังที่จะได้พระราชโอรสไว้สืบต่อสันตติวงศ์ขาดสะบั้นไปแล้ว ๒ ครั้ง

ต่อมาพระราชเทวีทรงครรภ์อีก เมื่อถึงกำหนดประสูติกาล พระเจ้าอจุตรบัญจาละ รับสั่งให้จัดการป้องกันอย่างเข้มแข็ง แต่ในโลกนี้ไม่มีอะไรจะสู้แรงกรรม เมื่อพระราชเทวีทรงประสูติไม่นาน นางยักษ์ก็แฝงกายหลบทหารซึ่งรักษาการ อยู่เข้ามาจับ พระราชโอรสไปอีก พระราชเทวีได้เห็นนางยักษ์จับพระราชโอรสก็ร้องขึ้นสุดเสียงว่า "ช่วยด้วย ๆ ยักษ์เอาลูกของฉันไปกินอีกแล้ว"

ทหารและเจ้าหน้าที่ซึ่งรักษาการอยู่ต่างก็พากันวิ่งไล่ตามยักษ์ ๆ หนีไปทางท่อน้ำ ไม่มีโอกาสจะกินพระราชกุมารได้ จึงอุ้มพระราช–กุมารไว้กับอก พระราชกุมารเข้าใจว่ายักษ์เป็นแม่ก็เอาปากดูดนม เมื่อนางยักษ์ได้รับสัมผัสเช่นนั้น ความคิดที่จะกินพระราชกุมารนั้นหายไปจากใจโดยสิ้นเชิง และเกิดเมตตาสงสารรักพระราชกุมารนั้นประดุจบุตรในสายเลือดของตน รีบนำพระราชกุมารหนีทหารผู้ติดตามไปถึงป่าช้าแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้เขาและแน่ใจว่าปลอดภัย จึงได้ยึดเอาเงื้อมหินแห่งหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงดูพระราชกุมารประหนึ่งลูกของตน เมื่อพระราชกุมารโตแล้ว นางยักษ์ก็ไปเที่ยวจับมนุษย์มาให้เสวยร่วมกับตน พระราชกุมารก็เข้าใจว่าตนเป็นลูกยักษ์ แต่ไม่อาจหายตัวได้

เหมือนยักษ์ นางยักษ์จึงหารากไม้ชนิดหนึ่งมาให้ ตั้งแต่นั้นมาพระ–ราชกุมารก็หายตัวได้และเที่ยวจับมนุษย์กินโดยลำพัง

ตามปกติยักษ์ทั้งหลายจะต้องเปลี่ยนเวรกันไปปฏิบัติท้าวเวสสุวรรณมหาราช ประจวบกันพอดีคือวันที่พระราชเทวีประสูติพระราชโอรสพระองค์ที่ ๔ นางยักษ์ถูกเวรปฏิบัติท้าวเวสสุวรรณมหาราชและไม่มีโอ-กาสจะมาจับพระราชกุมารกินอีก เป็นอันว่าพระราชโอรสองค์ที่ ๔ ของพระเจ้าอุตรปัญจาละรอดตายเพราะท้าวเวสสุวรรณ และเวรของนางยักษ์กับพระราชเทวีสิ้นสุดลงแค่นี้ ความปรีดาปราโมทย์เกิดแก่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์และพระประยูรญาติหาที่เปรียบมิได้ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พระราชกุมาร พระราชบิดาและพระราชมารดาตลอดถึงพระประยูรญาติจึงพร้อมกันขนานนามพระราชกุมารว่า "ชัยทิศ" (ผู้ชนะทุกทิศ)

ชัยทิศกุมารได้รับการเลี้ยงดูอย่างดียิ่ง เพราะเป็นผู้ให้ความปรารถนาของพระเจ้าอุตรปัญจาละตลอดถึงพระประยูรญาติสำเร็จ และได้รับการศึกษาสมสกุล สมควรที่จะปกครองกบิลรัฐให้ประชา–ราษฎร์มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ จึงได้ตำแหน่งรัชทายาทสืบต่อมา

เปลี่ยนแผ่นดิน

อายุมากเท่าใดก็ใกล้ความตายเข้าไปทุกที ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะไหนสกุลใด ต้องตายด้วยกันหมด จะต่างกันก็อยู่ที่การจัดศพ ถ้า

ฐานะดีมีเงินทองมียศศักดิ์ตำแหน่งสูง การจัดศพก็สวย เพราะต้องการให้สมเกียรติสมฐานะ ถ้ายากจนไร้พวกพ้องก็ส่งเข้าป่าช้าหรือส่งเข้าวัดเผาพอไหม้ให้สิ้นซาก จะไม่ทำให้ผู้อื่นเหม็นต่อไป พระเจ้าอจุตรปัญจาละ แม้จะเป็นเจ้าผู้ครองนคร มีทรัพย์สมบัติอย่างมหาศาลมีข้าทาสบริวารมากมายก็หนีความตายไม่พ้น เมื่อพระเจ้าอจุตรปัญจาละสวรรคตแล้ว ชัยทิศราชกุมารก็ขึ้นครองราชย์แทน และได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงพระองค์หนึ่ง ทรงปกครองประเทศตามเยี่ยงอย่างพระราชบิดา

ประชาชนพบยักษ์

พระราชกุมารซึ่งนางยักษ์เอาไปเลี้ยงไว้ได้อาศัยรากไม้ที่นางยักษ์มอบให้เป็นเครื่องมือแฝงกายเที่ยวจับมนุษย์ซึ่งเดินผ่านไปมาในดงที่ตนอาศัยอยู่กับนางยักษ์กินเป็นอาหาร แต่จะด้วยเหตุใดไม่ทราบ รากไม้ซึ่งช่วยให้พระราชกุมารหายตัวได้นั้นเกิดหาย ทั้ง ๆ ที่ร่างกายของพระองค์จะปรากฏแก่ตาของคน พระองค์ก็ออกเที่ยวจับมนุษย์กินเป็นอาหารเสมอ ไม่ได้หวาดเกรงอย่างใดโดยเข้าใจว่าพระองค์เป็นยักษ์ นี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า คนเราแม้จะเกิดในตระกูลผู้รากมากดี แต่อาศัยคบหาสมาคมกับคนไม่ดีและไม่มีใครยับยั้งไว้ ตระกูลสูงศักดิ์ก็ไม่สามารถเป็นกำแพงกั้นความประพฤติให้ผิดแปลกไปจาก ตระกูลได้ดังพระราชกุมารนี้

วันหนึ่งคนหลายคนในเมืองปัญจาละออกไปที่ป่า ได้พบพระ–

ราชกุมารเที่ยวไร่จับมนุษย์ต่างก็วิ่งหนีเอาตัวรอด เมื่อกลับเข้าเมืองก็บอกกันต่อ ๆ ไปว่า ได้พบกับยักษ์กินคน ชาวเมืองจับกลุ่มกันวิพากย์วิจารณ์ข่าวนี้ต่าง ๆ นานา คนหนึ่งซึ่งไม่ค่อยเชื่อเรื่องผีเรื่องยักษ์อะไรนักถามว่า "ที่พูดกันนี้ได้เห็นมากับตาหรือได้ฟังเขาเล่า ?"

"ได้ฟังเขาเล่า" คนหนึ่งพูด

คนแรก "ถูกเขาหลอกให้กลัวมากกว่าและคงจะมีเบื้องหลังอะไรสักอย่าง"

"หลอกอะไร เรื่องอย่างนี้ไม่มีใครปั้นน้ำให้เป็นตัวหลอกกันแน่"

"ข้ายังสงสัย"

"แกสงสัยอย่างไร ?"

"ข้าสงสัยว่า พวกที่ว่าพบยักษ์นั้นคงมีแผนการณ์อะไรสักอย่างเป็นแน่"

"แผนการณ์อะไรของแก ?"

"ข้าเข้าใจว่าอย่างนี้ คือ ๑. อาจจะเกี่ยวกับของเถื่อน โดยที่พวกนี้ซุกซ่อนของเถื่อนไว้แถวนั้น เกรงว่าจะมีใครไปสอดรู้สอดเห็นเข้าและบอกเจ้าหน้าที่ พวกนั้นจะได้รับโทษ จึงออกอุบายว่าพบยักษ์ไม่ต้องการให้ใครผ่านเข้าไปแถวนั้น พวกนั้นจะได้ดำเนินตามแผนการณ์โดยสะดวก ๒. ที่ยิ่งกว่านั้น พวกนั้นอาจจะสมคบกับคนภายนอกประเทศส้องสุมคนเพื่อบ่อนทำลายประเทศของเราโดยก่อสถานการณ์ที่ไม่สงบขึ้น ทำให้ประชาชนเดือดร้อนไม่เป็นอันทำมาหากิน แล้วหมด

ความเลื่อมใสในพระมหากษัตริย์ ของพวกเราก่อ การกบฏยึด อำนาจขึ้นประเทศเราก็จะตกอยู่ใต้อำนาจของเขากลายเป็นขี้ข้าเขาไป อย่าว่าข้าสอน พวกแกนึกดูให้ดี วิธีการของพวกมุ่งร้ายต่อประเทศบ้านเมืองนั้นมีหลายอย่างหลายประการ เมื่อไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล เมื่อไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา เรื่องมันเป็นอย่างนี้แหละ ข้าจึงสงสัยและไม่เชื่อว่าเป็นยักษ์ ถ้าเป็นยักษ์จริง ๆ ก็ไม่แปลกอะไร เพราะประเทศของเรามีทหารพอจะปราบได้ เจ้าชีวิตของเราท่านคงไม่ปล่อยให้พวกเราต้องลำบากหรอก''

''อย่างแกว่าก็น่าฟัง แต่จะอย่างไรก็ตามพวกเราคอยดูกันต่อไปก็แล้วกัน''

พวกที่ได้เห็นมากับตาก็พากันเข้าเฝ้าพระเจ้าชัยทิศ กราบทูลว่า ''ข้าพระบาททั้งหลายได้เห็นยักษ์ตนหนึ่ง เที่ยวจับมนุษย์กิน เป็นอาหารพระเจ้าข้า''

พระเจ้าชัยทิศรับสั่งถามว่า ''พวกเจ้าได้เห็นหรือคนอื่นเล่าให้ฟัง ?''

''ได้เห็นเอง พระเจ้าข้า''

''ได้เห็นที่ไหน ?''

''ในป่าใกล้ ๆ ป่าช้า นอกพระนคร พระเจ้าข้า''

พระเจ้าชัยทิศรับสั่งว่า ''พวกหาฟืนหรือพรานป่าก็เป็นได้''

ประชาชนทูลยืนยันว่า ''ยักษ์จริง ๆ พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ได้เห็นมากับตา กำลังฉีกเนื้อมนุษย์กินอยู่ทีเดียว พระเจ้าข้า''

และกราบทูลต่อไปว่า "ถ้ายักษ์ตนนั้นหามนุษย์ตามป่าไม่ได้ คงจะเล็ดรอดเข้าพระนคร จับคนในพระนครกินเป็นแน่ ขอพระองค์ได้ทรงพิจารณาเถิดพระเจ้าข้า"

พระเจ้าชัยทิศทรงพระดำริว่า ถ้าไม่จริงพวกนี้คงไม่กล้ายืนยันเช่นนี้ จึงรับสั่งว่า "ข้าพเจ้าขอบใจ และจะจัดการต่อไป"

วางแผนปราบยักษ์

เมื่อประชาชนกลับไปแล้ว พระเจ้าชัยทิศรับสั่งให้พวกอำมาตย์เข้าเฝ้า รับสั่งว่า "มีราษฎรพวกหนึ่งมาร้องว่า ได้พบยักษ์กินคนอาศัยอยู่ที่ป่าช้าใกล้เชิงเขานอกเมือง พวกท่านได้ยินได้ฟังมาบ้างไหม ?"

อำมาตย์คนหนึ่งกราบทูลว่า "ได้ยินชาวบ้านเขาพูดกันอย่างนั้น ข้าพระองค์ก็สนใจข่าวนี้"

อำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า "เรื่องนี้ ข้าพระองค์ได้สืบสวนดูแล้ว ได้หลักฐานพยานบุคคลว่าเป็นความจริง พระเจ้าข้า"

อำมาตย์อีกหลายคนต่างก็ยืนยันว่า "เรื่องนี้ได้สืบสวนและสอบสวนแล้วเห็นว่ามีมูลความจริง" และกราบทูลต่อไปว่า "ควรจะรีบจัดการปราบปรามเสียแต่ต้นมือ ถ้าปล่อยไว้อาจจะเป็นภัยแก่บ้านเมือง"

พระเจ้าชัยทิศ ได้ฟังอำมาตย์กราบทูลยืนยันเช่นนั้น จึงตรัสว่า "ต้องปราบแน่นอน" และรับสั่งถามว่า "การปราบยักษ์ครั้งนี้จะใช้ทหารหรือประชาชน จึงจะเหมาะสม ?

พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "ควรใช้ทหารเพราะทหารมีอาวุธและได้ฝึกวิธีการรบมาเป็นอย่างดีแล้ว อาจจะปราบยักษ์ได้ พระเจ้าข้า"

เมื่อพวกอำมาตย์เห็นเช่นนั้น พระองค์จึงตรัสสั่งพลนิกายว่า "บัดนี้ ยักษ์ตนหนึ่งเที่ยวจับมนุษย์กินเป็นอาหาร อาศัยอยู่ที่ป่าช้าใกล้ภูเขานอกเมือง ยักษ์ตนนี้เป็นอันตรายแก่บ้านเมือง พวกท่านจงเห็นแก่ความสงบสุขของบ้านเมืองอันเป็นปิตุภูมิ ข้าพเจ้ามั่นใจในความกล้าหาญ อดทนและจงรักภักดีต่อประเทศชาติบ้านเมือง คงจะยอมสละชีวิตเพื่อประเทศชาติและประชาชนผู้ให้ความไว้วางใจแก่พวกท่านทั้งหลาย ในฐานะผู้ป้องกันบ้านเมืองในยามศึกมาประชิด ยิ่งกว่านั้นถ้าพวกท่านจะเสียชีวิตลงเพราะการปราบยักษ์ครั้งนี้ ประชาชนทั้งหลายต้องสดุดีให้เกียรติแก่ท่านอย่างสูง และเกียรติประวัติแก่ท่านจะไม่เลือนลางไปจากความทรงจำของประชาชนแน่นอน ขอให้พระพรหมเทวาจงคุ้มครองท่านทั้งหลาย ให้ปราศจากภัยและประสบชัยชนะทุก ๆ คน" เมื่อได้รับพระบรมราชโองการแล้ว ทหารก็ยกกองทัพออกไปล้อมป่าช้า ซึ่งยักษ์พระราชกุมารอาศัยอยู่

ยักษ์พระราชกุมารได้เห็นทหารพากันมาล้อมเช่นนั้น ก็มีความกลัวแน่ใจว่ามรณภัยมาถึงแล้ว เป็นธรรมดาคนเราที่ยังกลัวตาย เมื่อมรณภัยมาถึงถ้าสามารถจะหาทางออกเพื่อรักษาชีวิตไว้ ก็ต้องดิ้นรนจนสุดความสามารถ เพราะความรักอะไรทั้งหมดในโลกนี้ก็ไม่เท่ากับรักตน ยักษ์พระราชกุมารก็เช่นเดียวกัน เวลานี้ไม่มีใครเป็นที่พึ่ง นางยักษ์ผู้เป็นแม่เลี้ยง ต้องไปเข้าเวรเฝ้าท้าวเวสสุวรรณมหาราชผู้เป็นนาย

ตั้งแต่ครั้งกระโน้นยังไม่กลับมา จึงร้องขึ้นสุดเสียงและผ่าวงล้อมของทหารออกไป พวกทหารพอได้ยินเสียงร้องของยักษ์ก็ตกใจกลัว ไม่สามารถจะยิงธนู ปล่อยให้ยักษ์พระราชกุมารหนีรอดไปได้อย่างสบาย เวลาผ่านไปสักครู่พวกทหารก็พากันออกติดตามแต่ไม่พบ จึงได้ยกกองทหารกลับพระนคร กราบทูลให้พระเจ้าชัยทิศทรงทราบ ตั้งแต่วันนั้นมาข่าวเรื่องยักษ์กินคนก็ค่อยหายไป ความหวาดระแวงของประชาชนลดน้อยลง เพราะทางฝ่ายบ้านเมืองเอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอ

ยักษ์พระราชกุมารจับพ่อค้าเกวียน

ยักษ์พระราชกุมารหนีรอดเงื้อมมือของทหารไปได้ จึงไปอาศัยอยู่ที่ต้นไทรต้นหนึ่งในดงดิบ จับมนุษย์ผู้เคราะห์ร้ายซึ่งผ่านเข้าไปในดงดิบนั้นกินเป็นอาหารเสมอมา โดยปราศจากการรบกวนและขัดขวาง

ปากทางที่จะผ่านเข้าไปในดงดิบนั้นมีชาวป่าเผ่าหนึ่งอาศัยอยู่ มีอาชีพรับจ้างนำทางพวกพ่อค้าเกวียน ซึ่งจะผ่านดงดิบนั้นไป มีรายได้พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ ครั้งที่นำทาง และคุ้มครองพวกพ่อค้าเกวียน ต้องเสี่ยงอันตรายจากพวกโจรบ้างฝูงสัตว์ป่าบ้าง บางครั้งแทบเอาชีวิตไม่รอด ถึงอย่างนั้นพวกเขาก็พอใจและเต็มใจทำ เพราะพรหมลิขิตได้ขีดเขียนวิถีชีวิต ของเขาให้เป็น นักผจญภัยนักต่อสู้แต่น่าสรรเสริญ แม้เขาจะเป็นคนป่าคนดง ด้อยการศึกษา ไม่ได้พบเห็นสิ่งที่ชาวเมืองเรียกว่าศิวิไลย แต่พวกเขาไม่ได้เบียดเบียนใคร ไม่ได้ฉ้อโกงใคร ไม่ได้ฉ้อราษฎร์บังหลวง ไม่ได้ใช้อิทธิพลขู่เข็ญ

บังคับใคร ไม่หลอกลวงใคร ไม่อิจฉาริษยากัน ไม่เอากิเลสเดินหน้า ไม่ปล่อยให้ธรรมะเดินตามหลัง อาบเหงื่อต่างน้ำหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวันหนึ่ง ๆ เมื่อพูดโดยยุติธรรม คนพวกนี้ดีกว่าผู้ที่อยู่ในถิ่นที่เจริญ ซึ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนโดยผิดศีลธรรมวัฒนธรรมและกฎหมายบ้านเมือง

วันหนึ่ง พวกพ่อค้าเกวียนหลายคน นำสินค้าบรรทุกเกวียนผ่านมาถึงปากดงดิบ แล้วหยุดพักอยู่ที่นั้น หัวหน้าพ่อค้าได้ไปหาหัวหน้าคนป่าเผ่านั้นบอกว่า "พวกข้าพเจ้าเป็นพ่อค้าอยู่ในเมือง จะนำสินค้าไปขายอีกเมืองหนึ่งฟากดงดิบโน้น พอจะเดินทางพ้นดงดิบไปก่อนพระอาทิตย์ตกดินไหม ?"

หัวหน้าชาวป่า มองดูตะวันแล้วพูดว่า "ถ้าไปเวลานี้ต้องมืดในกลางดงแน่ เพราะบ่ายมากแล้ว

"ถ้าจะผ่านให้พ้นดงดิบ ก่อนพระอาทิตย์ตก จะต้อง ออกเดินทางตั้งแต่เวลาไหน ?"

"ต้องออกแต่ย่ำรุ่ง"

"ถ้าผ่านดงดิบนี้ไปจะมีอันตรายอะไรบ้าง ?"

"เท่าที่ผ่านมาก็มีพวกโจรบ้าง สัตว์ป่าบ้าง หรือเป็นไข้ป่าบ้าง ในสามอย่างนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง" และเขาพูดต่อไปว่า "แต่ก่อนมีพวกพ่อค้าเกวียนถูกปล้นเสมอ ๆ ไม่พวกโจรก็พวกพ่อค้าตาย กระดูกกระจัดกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป"

"ตายแล้วพวกเขาไม่เผาหรือฝังกันหรือ ?" หัวหน้าพ่อค้าถาม

หัวหน้าชาวป่าพูดสอดขึ้นทันทีว่า "ใครจะมัวเก็บศพเผาหรือฝัง เพราะชีวิตก็แทบจะเอาไม่รอดแล้ว เพราะพวกโจรชำนาญป่ากว่าพวกพ่อค้า พ่อค้าพวกไหนเดินทางได้ปลอดภัยนับว่าโชคดีที่สุด"

"ถ้าอย่างนั้น คืนนี้ ข้าพเจ้าขอพักอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านของท่านนี้ ท่านคงไม่ขัดข้อง"

หัวหน้าชาวป่าชี้มือไปทางลานพักเกวียน แล้วพูดว่า "ไม่ขัดข้อง มีพวกพ่อค้าเกวียนมาพักเสมอ ๆ" และเขาเสริมต่อไปว่า "คนเราต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่มีใครจะอยู่ในโลกคนเดียวได้แน่"

"พวกพ่อค้าเกวียนที่มาพักก่อน ๆ ต้องเสียอะไรบ้าง ?"

"ไม่ต้องเสียอะไร เพราะที่นั้นไม่ใช่ที่ของพวกข้าพเจ้า เป็นที่ป่าที่ดง ใคร ๆ ก็มีสิทธิ์พักได้ พวกข้าพเจ้าไม่เอาที่สาธารณะมาจัดหาประโยชน์ใส่กระเป๋าตนและพวกพ้อง เว้นแต่จะให้พวกข้าพเจ้าช่วยเฝ้ารักษาเวลากลางคืน หรือนำทางข้ามดงดิบเท่านั้น"

"ขอบใจมากที่ให้คำแนะนำ และข้าพเจ้าตกลงจ้างพวกท่านเป็นผู้นำทาง และท่านคงไม่คิดค่าจ้างแพงนัก ?"

"ก็พอสมควรกับงานที่ทำ คือ ๕๐๐ กหาปณะ"

เมื่อหัวหน้าคนป่าและหัวหน้าพ่อค้าสนทนากันถึงเรื่องต่างๆ พอสมควรแก่เวลาแล้ว หัวหน้าพ่อค้าก็ลากลับที่พัก

การเดินทางของพวกพ่อค้าเกวียน ได้เริ่มขึ้นเมื่อตีสี่ของวันใหม่ โดยมีพวกชาวป่าเป็นผู้นำทางและคุ้มครอง เสียงกระดิ่งซึ่งแขวนที่คอวัวดังกริ๊ง ๆ สลับกับเสียงหนังผูกแอกดังเอ๊ดอ๊าด ๆ เวลาวัวลาก

เกวียนดึงไปข้างหน้า บางครั้งล้อเกวียนจะกระทบหินดังกึกกัก เรือนเกวียนสั่นสะเทือน บางครั้งเกวียนก็โคลงไปโคลงมาเพราะทางไม่เสมอ ปลุกเจ้าของให้ตื่นจากภวังค์ บางครั้งจะได้ยินเสียงเจ้าของเกวียนร้องเตือนวัวซึ่งเดินช้าพร้อมทั้งเสียงไม้เรียวหวดขวับลงไปที่หลังวัว และเสียงพวกเกวียนร้องกู่รับกันเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่เกวียนเล่มหน้าถึงเล่มสุดท้าย บางครั้งก็มีเสียงหมาในเห่าหอนรู้สึกวังเวงใจบอกไม่ถูก

ทุก ๆ คนก็นึกถึงเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือบูชา ขอให้มาช่วยคุ้มครองรักษาขอให้เดินทางโดยปลอดภัย บางคนก็พร่ำภาวนาว่า "โอม ๆ ๆ" แทบไม่ขาดปาก วัวเดินไป ๆ ความมืดก็ค่อยจางหายไป เสียงไก่ขัน เอ็กอีเอ็ก ๆ บอกเวลาว่ารุ่งอรุณใกล้เข้ามาที่สุดแล้ว พวกพ่อค้าเกวียนรู้สึกสบายใจ เข้าใจว่าภัยจากโจรหรือสัตว์ป่าคงไม่มีแน่ในราตรีนี้

บัดดลนั้น มีเสียง ๆ หนึ่งดังขึ้น ซึ่งพวกพ่อค้าเกวียนฟังแล้วขนลุกใจสั่น วัวหยุดเดิน ความเงียบเกิดขึ้น เสียงภาวนาว่าโอม ๆ หายไป เสียงที่น่ากลัวนั้นใกล้เข้ามาทุกทีและมันแผดดังประหนึ่งจะเฉือนหัวใจให้หลุดออกจากขั้ว ชาวป่าฟังแล้วนึกสงสัยเพราะไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน แต่แน่ใจว่าภัยกำลังมาถึงจึงได้ร้องสั่งโดยเด็ดขาดว่า "ทุกคนรีบลงจากเกวียนหาที่กำบังเพราะภัยเกิดขึ้นแล้ว" พวกพ่อค้าเกวียนรีบลงจากเกวียน หาที่กำบัง ทุก ๆ คนนอนหมอบราบติดกับพื้นดินเพราะความกลัว ส่วนพวกชาวป่าก็คอยที่อยู่ว่าเสียงนั้นเป็นเสียงอะไร

ยักษ์พระราชกุมารแผดเสียงวิ่งมาโดยเร็ว และจับเอาพ่อค้าเกวียนคนหนึ่งไปเพื่อจะกินเป็นอาหาร พวกชาวป่าก็ออกวิ่งไล่ตามหมายจะฆ่าผู้ที่จับเอาพ่อค้าเกวียนไปนั้น แต่กำลังและฝีเท้าผิดกันจึงตามไม่ทัน และเป็นคราวเคราะห์ร้ายของยักษ์พระราชกุมาร เวลาที่วิ่งไปนั้นถูกตอตำเท้าเลือดไหลรู้สึกเจ็บปวดมาก จึงทิ้งพ่อค้าเกวียนรีบวิ่งหนีต่อไป เข้าไปหลบอาศัยรักษาแผลอยู่ที่ใต้ต้นไทรต้นหนึ่งกลางดงดิบ ส่วนพวกชาวป่าก็นำพ่อค้าเกวียนคนนั้นกลับมาที่หมู่เกวียนเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว การเดินทางของกองคาราวานเกวียนก็เริ่มต่อไป

พระเจ้าชัยทิศเสด็จออกล่าเนื้อ

ยักษ์พระราชกุมารรักษาแผลอยู่ที่ใต้ต้นไทรนั้นถึง ๗ วัน แผลจึงหายเป็นปรกติ วันหนึ่งพระเจ้าชัยทิศพร้อมด้วยข้าราชบริพารเสด็จออกจากพระนครเพื่อล่าเนื้อในป่า แต่ยังเสด็จไม่พ้นพระนคร ชายคนหนึ่งชื่อนันทะ เป็นคนเลี้ยงมารดา เข้าไปเฝ้าทูลว่า "ข้าพระองค์เป็นชาวเมืองตักศิลา เรียนคาถาได้ ๙๐๐ คาถา จะว่าคาถาถวาย" พระเจ้าชัยทิศรับสั่งว่า "ให้ฉันกลับมาจากล่าเนื้อเสียก่อนจึงค่อยว่าคาถาให้ฟัง" และตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่จัดที่พักให้นายนันทะนั้นพักรออยู่จนกว่าพระองค์จะเสด็จกลับจากล่าเนื้อ

พระเจ้าชัยทิศพร้อมด้วยข้าราชบริพารเมื่อเสด็จถึงดงแห่งหนึ่งจึงตรัสสั่งให้ข้าราชบริพารล้อมดงแห่งนั้นไว้และตรัสสั่งว่า ถ้าเนื้อ

หนีออกไปทางด้านผู้ใด ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษ พวกข้าราชบริพารกลัวจะถูกลงโทษก็ระวังรักษาโดยไม่ประมาท บังเอิญมีละมั่งตัวหนึ่งวิ่งออกทางที่พระเจ้าชัยทิศรักษาอยู่ พวกข้าราชบริพารโล่งอกเพราะละมั่งหนีออกทางที่พระเจ้าเหนือหัวของพวกตนรักษาอยู่ อาศัยขัตติยมานะ พระองค์จึงทรงพระแสงขรรค์ไล่ตามละมั่งตัวนั้นไป ตั้งพระทัยว่าจะต้องฆ่าละมั่งตัวนั้นให้ได้ เมื่อติดตามไปไม่นานละมั่งตัวนั้นก็อ่อนกำลังไม่สามารถวิ่งต่อไปได้ เมื่อทันพระองค์ก็ฟันละมั่งขาดออกเป็น ๒ ท่อนด้วยพระแสงขรรค์ และหาบเนื้อนั้นมา พอเสด็จมาถึงต้นไทรก็วางหาบเนื้อลง ตั้งพระทัยว่าจะพักสักครู่แล้วเสด็จ
มาถึงต้นไทรก็วางหาบเนื้อลง ตั้งพระทัยว่าจะพักสักครู่แล้วเสด็จ
ต่อไป

ยักษ์พระราชกุมารซึ่งแฝงกายอยู่ที่ใต้ต้นไทร พอพระเจ้าชัยทิศประทับนั่งวางพระแสงขรรค์ ก็ออกจากที่ซ่อนไปจับพระหัตถ์ไว้ โดยพระองค์ไม่รู้ แล้วถามว่า "เจ้าจะไปไหน ?"

พระเจ้าชัยทิศ มองดูหน้ายักษ์แล้วทรงหวาดกลัว แต่อาศัยขัตติยมานะแข็งพระทัยตรัสเล่าเรื่องให้ฟังว่า "ตามไล่ละมั่งตัวที่วางอยู่นี่แหละ"

"เจ้าชื่ออะไร ?" ยักษ์ถาม

"ข้าพเจ้าชื่อ ชัยทิศ" พระองค์ตอบ

"เจ้าอยู่ที่ไหน ?"

"อยู่ที่เมืองปัญจาละ"

"เจ้าทำมาหากินอย่างไร ?"

"เป็นกษัตริย์ ปกครองปัญจาละ"

ยักษ์ดีใจพูดว่า "เป็นกษัตริย์เหมาะทีเดียว"

พระองค์ตรัสถามว่า "หมายความว่าอย่างไร ?"

"เจ้ายังไม่รู้หรือว่าข้าเป็นใคร ?"

"ไม่รู้สิ ถ้ารู้จะถามทำไม"

"ถ้าไม่รู้ข้าจะบอก"

ยักษ์ส่งเสียงคำราม พูดว่า "ข้าคือยักษ์ ๆ ได้ยินไหม ?"

พระเจ้าชัยทิศ รับสั่งว่า "เจ้าคือยักษ์และจับข้าพเจ้าไว้ ทำไม?"

"ชะ ๆ ไอ้มนุษย์ตลบแตลง ถามได้ว่าจับไว้ทำไม ทำเป็นไม่รู้ไปได้"

"ข้าไม่รู้สิจึงถาม"

"ข้าอดอาหารมากี่วันแล้ว เจ้ารู้ไหม ?"

"ใครจะไปรู้ เพราะไม่ได้อยู่ด้วยกัน"

"ข้าอดอาหารมา ๗ วันแล้ว วันนี้เจ้าจะได้อยู่ในท้องข้าละ ได้ยินไหม ?"

พระเจ้าชัยทิศฟังแล้วตกพระทัย ตรัสว่า "ข้ามีความผิดอะไร เจ้าจึงจะกิน ?"

"ผิดหรือไม่ผิดข้าไม่เข้าใจ ข้อสำคัญอยู่ที่ท้องข้าเป็นใหญ่"

สันดานของคนพาลย่อมไม่นึกถึงเหตุผล ทั้ง ๆ ที่ผิดก็ถือว่าถูก ไม่มีความละอาย เข้าใจว่าตนถูกเสมอ "คนพาลในโลกนี้ทำกรรมชั่วแล้ว อันจะพยายามละชั่วนั้นไม่มีเลย สัตว์เช่นเสือโคร่ง ซึ่งกำลังวิ่งไปอยู่ ดังรือมันจะพยายามลบรอย"

พระเจ้าชัยทิศ ตรัสว่า "ข้าพเจ้าจะให้เจ้ากินเนื้อละมั่งตัวนี้แล้วปล่อยข้าพเจ้าไป"

"ละมั่งนี้เป็นอาหารอีกมื้อหนึ่งของข้า เมื่อข้ากินเจ้าแล้ว ถ้าหิวข้าจะกินละมั่งต่อไป เวลานี้ไม่ใช่เวลาที่เจ้าจะขอร้องและขอผ่อนผัน"

"เมื่อเจ้าไม่ยอมแลกเปลี่ยนจะกินข้า ๆ ก็ยอม แต่ขอผัดสัก ๒—๓ วัน"

"เจ้าจะไปไหน ?"

"จะไปปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้กับชายคนหนึ่ง"

"ลูกไม้ตื้น ๆ อย่างนี้อย่าเอามาใช้กับข้าเลย"

"ข้าไม่มีลูกไม้อะไรกบเจ้าหนีนา"

"เจ้าเข้าใจว่าข้าไม่รู้หรือ? เจ้าจะหาทางหนีเอาตัวรอดใช่ไหม ?"

"เรื่องหนีไม่มีอยู่ในใจของข้า ๆ ถือสัตย์"

"สัตย์ของแกเป็นอย่างไร บอกให้ข้าฟังก่อน ?"

"สัตย์ของข้าคือความจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ข้าไม่ใช่คนหน้าไหว้หลังหลอก หรือเที่ยวหลอกลวงใครต่อใครให้หลงเชื่อ เพื่อหาประโยชน์ใส่ตน ถึงข้าจะตายข้าก็ไม่ยอมเสียสัตย์"

ยักษ์ฟังแล้วสนใจในคำพูดของพระองค์ จึงถามว่า "เจ้าขอผลัด ๒–๓ วันนั้นเจ้าจะไปทำอะไร ?"

"บอกแล้วว่าจะไปปฏิบัติตามสัญญา"

"สัญญาอะไรไว้กับใคร ?"

พระเจ้าชัยทิศตรัสว่า "สัญญาที่ว่านั้นมีดังนี้ คือเมื่อข้าจะออกจากเมืองได้พบชายคนหนึ่งชื่อนันทะ ชาวเมืองตักกสิลา เขาจะว่า

คาถาอันประกอบด้วยธรรมะให้ฟัง ข้าสนใจในธรรมะจึงบอกให้เขารออยู่ก่อน เมื่อกลับจากป่าแล้วจึงจะให้ว่าให้ฟังและจะให้รางวัลเขาด้วย"

ยักษ์นึกชมในใจว่า คน ๆ นี้ดี แม้จะตายก็ยังนึกถึงสิ่งที่ตนจะทำได้ ไม่เหมือนคนอื่นเวลามรณภัยมาถึงย่อมลืมทุกสิ่งทุกอย่าง แสดงว่าเป็นคนมีสติดีมากทีเดียว ธรรมดาคนมีสติอยู่เสมอนั้น จะทำพูดคิดอะไรย่อมผิดพลาดน้อย มีส่วนถูกมากที่สุด แล้วพูดว่า "ข้าจะผัดให้ตามที่เจ้าขอ แต่อย่าเสียสัตย์นะ ถ้าเสียสัตย์เจ้าจะลำบาก" ยักษ์ถามต่อไปว่า "เจ้านึกถึงแต่นายนันทะเท่านั้นหรือ ๆ มีอะไรอีก?"

"ข้อใหญ่อยู่ที่นายนันทะ"

"ลูกเมียไม่มีหรือ?"

"มี"

"ทำไมไม่คิดถึงลูกเมียบ้าง?"

"คิดถึง แต่สัจจะสำคัญกว่า"

"ทำไมจึงว่าอย่างนั้น?"

"เพราะสัจจะ เป็นสัจธรรมที่จะช่วยให้คนพ้นจากความทุกข์ได้ ส่วนลูกเมียนั้นก็มีส่วนช่วยให้บรรลุถึงความประสงค์ได้ แต่ก็ต้องอาศัยสัจธรรม ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงนึกถึงสัจธรรมก่อนลูกเมีย"

พระเจ้าชัยทิศรับสั่งต่อไปว่า "ความสัตย์นี้ถ้ามีอยู่กับสามีคนใด ก็ทำให้ภรรยามีความสุขใจ ถ้ามีอยู่กับภรรยาคนใด ก็ทำให้สามีมีความสุขใจ ถ้าสามีหรือภรรยาคนใดคนหนึ่งขาดสัจจะ ความปรกติสุขภายในครอบครัวจะมีไม่ได้"

"ข้าชมน้ำใจของเจ้า ฉะนั้นจงรีบกลับไปปฏิบัติตามปฏิญญาณที่เจ้ารับไว้กับนายนันทะ แล้วรีบกลับมาหาข้าตามที่ตกลงไว้"

พระเจ้าชัยทิศ เมื่อตกลงกับยักษ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็รีบเสร็จกลับมายังที่พวกข้าราชบริพารพักอยู่ โดยไม่ได้แจ้งเรื่องถูกยักษ์จับให้ผู้ใดฟังเลย รีบเสด็จกลับพระนคร

ยอมตายเพื่อพ่อ

พระเจ้าชัยทิศเมื่อเสด็จกลับถึงพระนครแล้ว รับสั่งให้นายนันทะเข้าเฝ้า เชิญให้นั่งบนอาสนะอันสมควรแก่ผู้แสดงธรรม ให้ว่าคาถาให้ฟัง แล้วพระราชทานทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ และคนใช้แก่เขาเป็นการบูชาธรรม ตรัสว่า ท่านจงนำทรัพย์พร้อมทั้งคนใช้นี้กลับไปยังเมืองตักกสิลา นายนันทะถวายบังคมลามุ่งสู่บ้านเมืองของตน ส่วนพระเจ้าชัยทิศทรงดำริว่า วันพรุ่งนี้จะกลับไปหายักษ์ให้ยักษ์กินตามที่ตกลงไว้ จึงรับสั่งให้เจ้าฟ้าชายอลินสัตตุราช พระราชโอรสผู้ใหญ่เข้าเฝ้าตรัสว่า "พ่อจงรับอภิเษกในวันนี้ จงประพฤติธรรมในราชอาณาเขตและประชาชนทั้งหลาย ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข อย่าได้ทำทุกข์ให้เกิดแก่ประชาชนเป็นอันขาด"

พระราชกุมารทูลว่า "ลูกงงเหลือเกิน จู่ ๆ พระบิดาก็จะสละราชสมบัติและอภิเษกหม่อมฉันเป็นพระราชาปกครองบัญจาลรัฐ

"มีเหตุลูก"

"มีอย่างไร ?"

ลูกพยายามทำใจให้เข้มแข็งและหนักแน่น บิดาจะเล่าให้ฟัง คือเรื่องมีอยู่ว่า เมื่อบิดาออกล่าเนื้อ ถูกยักษ์ตนหนึ่งจับจะกินเป็นอาหาร บิดาขอผัดหนึ่งคืน พรุ่งนี้จะกลับไปให้ยักษ์กินตามที่สัญญาไว้ เรื่องมีอยู่อย่างนี้แหละลูก และเป็นธรรมดาของคนเรา เกิดมาแล้วต้องประสบสิ่งที่ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง ต้องพลัดพรากจากของที่รักที่ชอบใจบ้างไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง และบั้นปลายชีวิตของแต่ละคนคือตาย ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องรับสนองผลกรรมที่ตนทำไว้ในอดีต และต่างก็พยายามสร้างกรรมขึ้นใหม่ตามที่ตนเข้าใจและชอบใจว่าดี

ทุกคนซึ่งอยู่ในที่เฝ้า เมื่อได้ฟังเรื่องนี้แล้วต่างก็อัดอั้นตันใจไม่สามารถจะทูลอะไรได้ ทั้งนั้นเพราะความโศกกำลังท่วมท้นหัวใจ นอกจากพระราชกุมารซึ่งพยายามกลั้นความโศกไว้และทูลว่า “เสด็จพ่อไม่ควรเสด็จไป เพราะเสด็จพ่อมีกำลังทหารสามารถที่จะปราบยักษ์เพียงคนเดียวได้”

“จริงอย่างลูกว่า แต่การทำอย่างนั้นไม่ยุติธรรม เป็นสิ่งที่น่าละอายใจมากที่สุด ยักษ์ไม่ได้เข้ามารบกวนความสงบสุขของพ่อและประชาชน แต่พ่อเองเป็นผู้สร้างกรรมไม่ดีขึ้นคือวิ่งเข้าไปหายักษ์เอง”

“ลูกยังมองไม่เห็นว่าเสด็จพ่อได้สร้างกรรม อันเป็นเหตุให้ยักษ์เดือดร้อนแต่อย่างใด เสด็จพ่อไปล่าเนื้อตามปกติ ไม่ได้ทำความเดือดร้อนอะไรให้ยักษ์”

"ไม่ถูกลูก พ่อขอตั้งปัญหาถามลูกว่า ถ้าลูกเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองปัญจาละ ถ้ามีกษัตริย์ประเทศอื่นกรีฑาทัพเข้ามาในราชอาณาเขตโดยลูกไม่ได้เชื้อเชิญหรือได้รับอนุญาตก่อน ลูกจะพอใจไหม ?"

"ไม่พอใจแน่ เสด็จพ่อ"

"เรื่องนี้ก็เหมือนกันลูก" และพระองค์ตรัสต่อไปว่า "บาปกรรมทั้งนี้พ่อเป็นคนสร้างขึ้นทั้งนั้น ถ้าพ่อจะใช้กำลังทหารปราบยักษ์โดยยักษ์ไม่มีความผิดอะไรก็ผิดวิสัยของผู้ใหญ่ ธรรมดาผู้ใหญ่ต้องให้ความยุติธรรมกับผู้น้อย อย่าถือว่าตนมีอำนาจจะทำอะไรก็ทำได้ตามใจชอบ ไม่นึกถึงอกผู้น้อยบ้างใช้ไม่ได้ ขอลูกนึกดูให้ดี คนเรามีเวลาเพลี่ยงพล้ำได้ ใช่ว่าจะมีอำนาจวาสนาตลอดไปก็หาไม่ อาจจะหมดอำนาจวาสนาลงสักวันหนึ่ง นอกจากนี้พ่อรักสัจจะยิ่งกว่าชีวิต ถึงตัวจะตายแต่เกียรติยศชื่อเสียงอันดียังปรากฏอยู่ตลอดกาลนาน นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์แก่วงศ์ตระกูลตลอดไป พ่อเป็นผู้นำของตระกูลเป็นผู้ปกครองประเทศ ถ้าพ่อเป็นคนเหลาะแหละ ประชาชนก็จะเสื่อมความนับถือ ความดีกับความชั่วนั้น คนส่วนมากนิยมมองดูความชั่วของกันมากกว่ามองดูความดี คนที่สร้างความดีไว้มากถ้าเกิดทำความไม่ดีสักอย่าง ความดีที่ทำไว้จะเลือนไปจากความทรงจำของประชาชนแทบหมดสิ้น"

พระราชกุมารทูลว่า "ตามที่เสด็จพ่อตรัสมานั้นก็เป็นความจริง แต่เสด็จพ่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกและประชาชนปัญจาลรัฐ เมื่อเสด็จพ่อจากไปก็เสมือนหนึ่งร่มโพธิ์ร่มไทรได้หักโค่นลงอย่างน่าเสียดาย

ที่สุด และไม่มีโอกาสจะได้พักพิงใต้ร่มโพธิ์ร่มไทรนั้นอีก มีแต่ความเร่าร้อนเป็นประการสำคัญ

"ความเร่าร้อนเพราะการพลัดพรากจากกันยังไม่สำคัญนัก เพราะเป็นของธรรมดา พ่อได้พูดแล้วว่าคนเราเกิดมาต้องพลัดพรากจากของที่รักที่ชอบใจและมีความตายเป็นที่สุด แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือพ่อกลัวภัยในนรก ประตูอบายเปิดรอคอยผู้ที่ไม่มีความสัตย์ความจริงอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก" พระองค์ตรัสต่อไปว่า "พ่อกลัวเสียงครหานินทา กลัวความทุกข์ในอบาย กลัวเสียชื่อเสียงวงศ์สกุล ถ้าพ่อแม่ประพฤติเสียหายก็เสมือนสักเครื่องหมายความไม่ดีติดหน้าของลูก ๆ ไว้สร้างปมด้อยให้ลูก ๆ ควรละอายอย่างยิ่ง"

พระราชกุมารทูลถามว่า "โทษที่ผู้กล่าวเท็จจะพึงได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั้นมีอย่างไรเสด็จพ่อจึงกลัวนักหนา ?"

"ลูกรักของพ่อ ตามที่บัณฑิตกล่าวไว้ โทษที่ผู้กล่าวเท็จจะพึงได้รับในปัจจุบันคือ ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ ถึงบางครั้งจะพูดจริงก็หาคนเชื่อยาก เพราะเขากลัวจะเป็นคำเท็จเหมือนเมื่อครั้งก่อน ๆ พ่อจะเล่านิทานปรัมปราให้ฟังเรื่องหนึ่ง" ตามปกติชาวชนบท เวลาเย็น ๆ เสร็จจากการทำนาหรือทำสวนประจำวัน ไม่รู้จะไปเที่ยวที่ไหนก็อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน นอนพักผ่อนเพื่อเอาแรงไว้ทำการงานในวันรุ่งขึ้น เว้นแต่พวกหนุ่ม ๆ ซึ่งอยู่บ้านไม่ค่อยติด เพราะมีความปรารถนาแรงกล้า จึงออกจากบ้านไปเที่ยวตามภาษาของคนหนุ่มแต่ไม่ได้ไปเที่ยวลักขโมยใคร มีบางครั้งบางคราวคนบ้านใกล้เรือน

เคียงมักจะตั้งวงเลี้ยงสุรากัน สนุกเฮฮาตามวิสัยของคนมีกิเลสอยู่ วันหนึ่งมีการชุมนุมเฮฮาเลี้ยงสุรากันอย่างสนุกสนาน พอดีชายคนหนึ่งมีอายุเข้าปูนวัยชราชื่อตาคลื้น ถือมีดยาวเดินผ่านมา เด็กหนุ่มที่รู้จักแกดีก็พากันร้องเรียกว่า "ตาคลื้น จะไปไหน ?"

ตาคลื้นยิ้มพูดว่า " ไปตามทางของข้าสิ "

"แวะก่อนซิ" เด็กหนุ่มพูด

ตาคลื้นเดินเข้าไปใกล้ยกมือป้องหน้าดูว่าจะมีใครบ้าง ยังมิทันที่แกจะพูดอะไร เด็กหนุ่มคนหนึ่งพูดว่า "ลุง วันนี้ถ้าลุงโกหกให้พวกฉันเชื่อฉันจะเลี้ยงลุงไหหนึ่ง นี่เหล้าก็จวนจะหมดแล้ว ถ้าพวกฉันไม่เชื่อ ลุงต้องซื้อหนึ่งขวดมาเลี้ยงพวกฉัน เอาไหมลุง ?"

ตาคลื้นหรี่ตาหน่อยหนึ่ง ทวนถามว่า "ว่าไงนะ หลานชาย"

ชายหนุ่มคนนั้นพูดว่า "ถ้าลุงโกหกให้พวกฉันเชื่อ พวกฉันจะเลี้ยงลุงหนึ่งไห ถ้าพวกฉันไม่เชื่อลุงต้องเลี้ยงพวกฉัน ๑ ขวด ถ้าลุงมั่นใจว่าจะสามารถโกหกพวกฉันให้เชื่อได้ ก็ลองดูซิ"

ตาคลื้นอุทานออกมาว่า "ฮุดโท่ อีเรื่องแค่นี้ นึกว่าจะเรื่องอะไรใหญ่โต และเสริมต่อไปว่า ลุงเสียใจเพราะมีธุระจะต้องรีบไปเสียแล้ว"

"ลุงจะไปไหน ?" ชายหนุ่มถาม

"ไปเอาเครื่องในมากินสักหน่อย พวกเอ็งไม่เอาบ้างหรือ ?"

"ที่ไหนลุง" เด็กหนุ่มถลึงตาถาม

"ไม่รู้หรือ ลุงเข้าใจว่าพวกเจ้ารู้กันแล้ว ก็ควายทิดถึกตายอย่าง

ไงล่ะ เจ้าของเขาเอาหนังกับเขาเท่านั้น นอกนั้นใครต้องการอะไร เขาให้หมด ข้าต้องการเครื่องในควายจึงถือมีดไป ถ้าช้าเกรงว่าคนอื่นจะเอาเสียหมด" ว่าแล้วตาคลื่นก็ผละออกจากวงสุราไปแอบอยู่ที่ข้างกองฟาง

พวกหนุ่มนักสุราบานทั้งหมดจึงลุกขึ้น แยกย้ายไปหามีดได้คนละเล่ม แล้วรีบเดินไปที่บ้านนายถึกทันที

นายถึกเห็นเด็กหนุ่มหลายคนมาก็สงสัยจึงถามว่า "เฮ้ยถือมีดพร้าไปไหนกัน หรือวัวของใครหาย หมู่นี้ขโมยโจรมากจริงเผลอไม่ได้ไขคอกเอย ย่องเบาเอย ลำบากจริง"

"เกลอ ของอย่างนี้อย่าหวงกินคนเดียวซิ วัวควายใครหายที่ไหนทำไก๋ไปได้ ควายล้มอยู่ที่ไหน ขอฉันคนละหม้อแกง นอกนั้นพวกฉันจะช่วยเถือให้ เอาหม้อแกงเดียวเท่านั้นจริง ๆ"

"เล่นระยำกันแล้วไอ้เกลอ ควายกันมี ๒ ตัวเท่านั้น พอดีเข้าคู่คลาด นึกอย่างไงกัน ช้าก่อนอ้ายเกลอ เอาอย่างอื่นเถอะ เป็ดหรือไก่ก็ได้ ควายขอไว้ก่อน"

"ฮึ ควายของทิดไม่ได้ตายหรอกหรือ ?" นึกแล้วไม่ผิด ลาก่อนนะทิด" พวกหนุ่มบ่นพึมพำว่า "พวกเราเสียท่าตาคลื่นเสียแล้ว" แล้วพากันกลับ เดินพลางบ่นพลาง และต่างโทษกันให้วุ่นว่า เพราะเอ็งทีเดียวจึงเสียท่าตาคลื่น ต้องเสียหนึ่งไหเบาะ ๆ ละ ข่าวการโกหกของชายชราได้ร่ำลือไปทั่วทุกทิศ แม้แต่เด็กเล็ก ๆ ก็รู้ดีว่าตาคลื่นโกหกเก่งที่สุด

ต่อมาภรรยาของตาคลั้นตายโดยปัจจุบันทันด่วน แกตกใจมาก พอหายตกใจได้สติก็เป็นเวลาโพล้เพล้ แกรีบเดินออกจากบ้านไป บอกข่าวเมียตายแก่เพื่อนบ้าน และไปหาสัป.หร่อ แล้วไปนิมนต์พระสวดอภิธรรมสังคหะในคืนวันนั้น ประมาณทุ่มครึ่ง พระ ๔ องค์ออกจากวัดถามชาวบ้านเรื่อยมาว่าบ้านตาคลั้นอยู่ที่ไหน ? คนข้างทางก็ชี้บอกตลอดมาจนถึงบริเวณหมู่บ้านตาคลั้น แต่เงียบไม่มีคนเลย พระจึงถามว่า "บ้านไหนคนตาย"

"ไม่มีครับ เย็นวันนี้ เห็นตาคลั้นทำหน้าตาเฉยเดินเที่ยวโกหกชาวบ้านว่าเมียตาย แกเล่นตลกอย่างนี้เสมอละครับ เมื่อบ่ายวันนี้ผมยังเห็นเมียของแกรดน้ำผักอยู่เสมอ นิมนต์กลับวัดเถอะครับ"

เมื่อพระกลับไปแล้ว ชาวบ้านพูดกันว่า ตาคลั้นนี้ไม่ไหวโกหกทั้งพระทั้งเจ้า อย่างนี้จะเอาความเจริญมาจากไหน ต้องตกนรกหมกไหม้แน่นอน นี่แหละลูก ผลการพูดไม่จริงที่บุคคลได้รับในปัจจุบัน พระท่านว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว"

"ทำดีดีจักคุ้ม ครองตน
ทำชั่วชั่วจักดล เดือดร้อน
หว่านพืชใดได้ผล ดังหว่าน ไว้นา
บุญบาปธรรมดาย้อน ตอบโต้ตามสนอง"

พระราชกุมารทูลถามว่า ส่วนผลที่คนโกหกมดเท็จจะพึงได้รับในอนาคตนั้นเป็นอย่างไร ?"

พระราชาตรัสว่า "พระท่านว่าไว้อย่างนี้

๑. เกิดในนรก

๒. เกิดในกำเนิดเปรต

๓. เกิดในกำเนิดสัตว์เดียรรัจฉาน

๔. โทษมุสาวาทอย่างเบา ทำให้ผู้พูดมุสาวาทถูกกล่าวตู่ด้วยคำไม่จริง และตรัสต่อไปว่า "ลูกคงเคยได้ยินเสมอ ถ้าใครประพฤติไม่ดีมักจะถูกตำหนิอย่างหยาบคาย เช่น ไอ้สัตว์ เป็นต้น คำนี้ ถ้าเราจะคิดก็คงจะได้หมายความว่า คน ๆ นี้ตัวเป็นคนแต่ใจเป็นสัตว์ อะไรทำนองนี้ ฉะนั้นทุกคนควรรักษาคำสัตย์ กล่าวคำจริง เพราะบุคคลย่อมได้เกียรติชื่อเสียงอันดี ด้วยการกล่าวคำจริงเสมอไป ด้วยเหตุผลที่พ่อกล่าวมานี้ พ่อจะต้องกลับไปหายักษ์ให้ยักษ์กินตามที่สัญญาไว้"

พระราชกุมารทูลว่า "ถ้าอย่างนั้นขอเสด็จพ่อจงประทับอยู่ในพระนครเถิด ลูกจะไปแทนเพื่อสนองพระเดชพระคุณ"

"ไม่ได้หรอกลูก เพราะลูกไม่ได้ให้สัตย์ปฏิญาณกับยักษ์ และพ่อไม่ได้ตกลงกับยักษ์ไว้อย่างนั้น ยิ่งกว่านั้น เวลาที่พ่อถูกยักษ์จับและทราบความประสงค์ของยักษ์ พ่อขอเอาละมั่งตัวที่พ่อฆ่าตายแลกชีวิต ยักษ์ยังไม่ยอม" พระองค์รับสั่งต่อไปว่า "ผลตอบสนองที่พ่อได้รับคงเนื่องมาจากเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. ถือว่าตนมีอำนาจ

๒. มุ่งจะลงโทษผู้อื่นอย่างเดียว

๓. เห็นว่าการทำลายชีวิตสัตว์อื่นเป็นเกมกีฬาที่สนุก

พระราชกุมารทูลว่า "เหตุ ๓ ประการนั้นเสด็จพ่อทำเมื่อไร ?"

"เวลาที่พ่อออกล่าเนื้อและล้อมป่าไว้ ได้สั่งคาดโทษว่าถ้าเนื้อออกทางผู้ใดผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษ เรื่องนี้เป็นการไม่สมควรเพราะใช้อำนาจโดยไม่ยุติธรรม ถือว่ามีอำนาจก็สั่งบังคับตามใจชอบโดยไม่นึกถึงความทุกข์ลำบากของผู้อื่นบ้าง เพราะคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชานั้นเมื่อถูกผู้มีอำนาจสั่งบังคับแม้จะไม่เต็มใจรับก็ต้องยอมรับ ตกอยู่ในลักษณะจำยอมรับ ทั้งนี้ก็เนื่องมาแต่กลัวจะถูกกลั่นแกล้งอย่างหนึ่งอย่างใด ตามวิธีการของผู้มีอำนาจจะพึงทำ หรือต้องทำเพื่อเอาอกเอาใจผู้ใหญ่เพื่อให้เขารัก แม้การทำนั้นจะผิดก็กล้าทำทั้ง ๆ ที่รู้ว่าผิด เพราะเข้าใจว่าเมื่อเกิดเรื่องอะไรขึ้นผู้ใหญ่ต้องช่วยคงไม่ปล่อยให้ตนต้องเป็นคนผิดถูกลงโทษ เรื่องอย่างนี้ถ้าพูดกันโดยยุติธรรมก็คือผู้ใหญ่อบรมนิสัยผู้น้อยให้เป็นคนเสีย ถ้าผู้น้อยรักความยุติธรรม หรือมีความละอายต่อผลการทำความชั่ว ก็ยอมเนรเทศตัวเองลาออกจากหน้าที่การงานนั้น ถ้าไม่ลาออกก็ต้องตรอมใจในชีวิตประจำวันของตนอันน่าแสนเศร้าและเบื่อหน่าย แต่จำเป็นต้องทนเพราะท้องและลูกเมีย

แม้มีอายุร้อย พรรษา
ใจบ่มีปรีชา โหดไร้
วันเดียวเด็กเกิดมา ใจปราชญ์
พระสรรเพชญ์บัณฑูรไว้ เด็กนั้นควรยอ

(ทุคคตะสอนบุตร)

ทั้งนี้ก็เพราะผู้ใหญ่ไม่ยุติธรรม ตกอยู่ในอำนาจโทสาคติ ลำเอียงเพราะความโกรธความอาฆาตจนเสียผู้ใหญ่ไม่น่านับถือ" พระองค์ตรัสต่อไปว่า "เมื่อพ่อเป็นผู้ออกคำสั่งและละมั่งวิ่งหนีออกทางที่พ่อรักษาพ่อก็มีความละอายใจเกิดมานะขึ้นมาว่าตนเป็นกษัตริย์ ไม่ควรจะให้ผู้อื่นหัวเราะเยาะได้ จึงวิ่งไล่กวดละมั่งโดยไม่คิดหน้าคิดหลัง มุ่งแต่จะเอาชนะอย่างเดียวตกอยู่ในลักษณะขาดการใคร่ครวญให้รอบคอบก่อน จัดเป็นคนดื้อคนรั้น ผลที่สุดกรรมก็ตามสนองคือถูกยักษ์จับ ทำให้ลูกเมียญาติพี่น้องต้องเศร้าโศกเสียใจ กินไม่ได้นอนไม่หลับไปตาม ๆ กัน

วันพระวันศีล ชาวบ้านเขาเข้าวัดรักษาศีลฟังธรรม หรืออยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน หรือหาความสำราญที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่ตนและผู้อื่น ส่วนพ่อแบกธนูเข้าป่า มุ่งเอาชีวิตสัตว์ซึ่งไม่มีความผิดใด ๆ เข้าใจว่าสนุกเพลิดเพลิน ไม่ได้นึกถึงมุมกลับว่า ถ้าผู้อื่นเขาฆ่าลูกเมียหรือญาติพี่น้องของตัวบ้าง หรือฆ่าตัวเองบ้างจะเป็นอย่างไร ไม่ต้องถึงฆ่าพันเพียงแต่เสี้ยนตำมือ เราก็บ่นว่าเจ็บปวดพ่อนึกได้แล้วว่าการที่ถูกยักษ์จับจะกินเป็นอาหารนั้น เป็นการสาสมทีเดียว" พระองค์รับสั่งต่อไปว่า บัณฑิตบอกไว้ว่า "สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ใครทำกรรมอย่างใดไว้ ย่อมได้รับผลกรรมนั้น" ลูกรักของพ่อ ไม่ผิดจากคำบัณฑิต คำนี้เป็นอมตะ

พระราชกุมารกราบทูลว่า "เสด็จพ่อมีคุณแก่ลูกหาประมาณมิได้ในโลกนี้ใครจะมีคุณกับลูกเท่าพ่อแม่หามิได้ ความรักซึ่งคนเรามีต่อกันไม่มีความรักของใครจะสู้ความรักซึ่งพ่อแม่มีต่อลูก สามี ภรรยามิตรสหาย เมื่อโกรธกันสามารถตัดกันขาดได้ชนิดหมดเยื่อใย ส่วนพ่อ

แม่จะตัดขาดจากลูกนั้นหาไม่ได้ในโลก แม้จะตัดก็ยังมีเยื่อใย ความทุกข์ร้อนของลูกเสมือนเข็มที่ทิ่มแทงหัวใจพ่อแม่ ฉะนั้นลูกจะรับอาสาไปให้ยักษ์กินแทนเสด็จพ่อ เพื่อตอบสนองพระคุณซึ่งหาประมาณมิได้ดังที่ท่านประพันธ์ไว้ว่า

"มารดาบิดากรุณาทา รกมาเจริญวัย
ให้นมประโลมยุวพิไร พจกล่อมถนอมขวัญ
อุ้มแอบอุรากรตระกอง ก็ประคองนิยมกัน
เย้าหยอกพยักมุขประจัน ยุวยิ้มก็ยวนใจ
เลี้ยงดูพิทักษ์ดรุณเผ้า มนะเอาระวังระไว
ให้เพลินเจริญจิตนัย คุณยิ่งนิยมทวี
อันคุณชไมบิตุและมา ดรมากประมาณมี
ดินฟ้าจะเปรียบคุณพิริย์ บมิล้ำพระคุณสม"

พระราชาตรัสว่า "ไม่ได้ลูก เพราะพวงมาลัยนั้นเขาไม่ได้ร้อยไว้เพื่อลูก เขาร้อยไว้สำหรับพ่อ ลูกจงรับราชสมบัติที่พ่อจะมอบให้นี้เถอะ อย่าขัดใจพ่อ อย่าขวางทางกรรมของพ่อ ปล่อยให้พ่อไปตามวิถีทางของกรรม พ่อแก่แล้วอีกไม่นานก็ตาย ถ้าลูกไปให้ยักษ์กินพ่อจะอยู่ไม่มีความสุข อาจจะตรอมใจตายก็ได้ ลูกยังหนุ่มยังจะมีชีวิตอยู่ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติได้อีกนาน ลูกไม่ต้องไป พ่อไปเอง

พระราชกุมารทูลว่า ถึงเสด็จพ่อจะแก่ก็ตาม แต่เสด็จพ่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลายคนและของประชาชน อีกอย่างหนึ่ง เวลา

นี้ถึงคราวแล้วที่ลูกจะพึงตอบสนองพระคุณเสด็จพ่อ ถ้าครั้งนี้ลูกไม่ตอบสนองพระคุณเสด็จพ่อ ก็เป็นที่น่าเสียใจยิ่งเพราะเป็นครั้งสำคัญในชีวิต ขอเสด็จพ่อได้อนุญาตให้ลูกไป ขอให้ลูกได้ตอบสนองพระคุณ ลูกขอตายเพราะตอบสนองพระคุณเสด็จพ่อ ลูกถือว่าเป็นการตายมีเกียรติ มีประวัติสวยงามควรภูมิใจอย่างยิ่ง

เมื่อพระราชกุมารยกเอากตัญญูขึ้นอ้างและอ้อนวอนนานาประการ พระทัยของพระองค์ก็ลังเลประทับนิ่งไม่ตรัสประการใด ทรงพระดำริว่าควรจะให้ลูกชายไปหรือพระองค์จะไปเอง เมื่อตัดสินพระทัยแน่นอนแล้วจึงตรัสว่า "เมื่อลูกมีความประสงค์อย่างแท้จริงจะไปแทนพ่อก็ตามใจ แต่พ่อขอเตือน จงอย่าประมาท จงมีสติอยู่ทุกเมื่อ แล้วพระองค์ตรัสบอกทางที่จะไปหายักษ์ให้พระราชโอรสฟังโดยละเอียด

ความเศร้าในพระราชสำนัก

ข่าวพระราชกุมารซึ่งเป็นรัชทายาทของปัญจาลนคร จะเสด็จไปให้ยักษ์กินแทนพระราชบิดาแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว คืนนั้นทั้งคืนพระราชนิเวศน์มีแต่เสียงร้องไห้รำพันต่าง ๆ เสียงรำพันจากพระ–ตำหนักหนึ่ง ซึ่งฟังแล้วแสนจะเศร้า

"อนิจจาเอ๋ยมีกรรมเป็นไฉน จึงพระสวามีมาได้ทุกข์ พระทูลกระหม่อมของเมียเอ๋ย เคยเสวยสมบัติทุกวันวาร กระหม่อมฉันนี้ควรชวนกันมาเฝ้าเบ่าบัดพระยี่ภู่ปูรองพระเขนย เคยเล้าโลมคลึงเคล้าปก–ป้องเหมือนหนึ่งโพธิ์แก้วโพธิ์ทอง ต่อไปนี้ใครจะปกครองเหมือน

พระองค์ยังอยู่ แต่นี้น้องจะเฝ้าผู้ใด จะตกแต่งพระสิริไสยาสน์ ปูลาดพระยี่ภู่ถอนแก่ผู้ใดเล่า ตั้งแต่จะเปลี่ยวเปล่าโศกเศร้าโศกา อาลัยตรอมใจตายวางวายชีวิตไปตามทูลกระหม่อมแก้วของเมีย ควรแลหรือมากำจัดพลัดพรากจากเมียไป โอ้พระคุณทูลกระหม่อมของหม่อมฉันเอ๋ย พระเจ้าอยู่หัวเคยทรงผ้ากาสิกพัสตร์ผ้าต้นอันสะอาด เคยทรงซึ่งเครื่องต้นแก้วกุณฑลอันวิจิตร เคยทรงซึ่งพระสุคนธ์จันทน์กฤษณา โสรจสรงพระกายาด้วยน้ำอบมีกลิ่นหอม ครั้งนี้พระองค์จะเสด็จครรลัยไปสู่ปากยักษ์ ทิ้งกระหม่อมให้เป็นหม้ายเอกากาย

สอนพระโอรส

เมื่อได้รับอนุญาตจากพระราชบิดาแล้ว พระราชกุมารจึงเสด็จกลับตำหนัก รับสั่งให้พระราชโอรสเข้าเฝ้า ตรัสสอนว่า "เจ้าอยู่หลังตั้งหน้าหาที่ดี พ่อมีกรรมจำต้องจากลูก เจ้าอุตส่าห์สงวนตัว สงวนน้องช่วยป้องกัน แม้น้องผิดพลั้งช่วยสั่งสอน อย่าแค่นค่อนเคืองขุ่นทำหุนหัน สู้ถนอมกล่อมเกลี้ยงช่วยเลี้ยงกัน อย่าดุดันหยาบคายให้อายคน"

"ถ้าลูกจำจะไปเป็นข้าไทท่านใช้สรอย ระวังคอยจัดแจงทุกแห่งหน อย่าให้นายเหนื่อยยากลำบากตน ตั้งกมลดูงานในการเรือน ครั้นรุ่งแจ้งแสงอุทัยเธอไตรตรัส จงกวาดจัดอย่าให้สกปรกเปื้อน ถ้าแม้มีกิจการอย่าบิดเบือน ทำแชเชือนเชิงเฉยจะเคยใจ"

"อย่าคบเพื่อนเที่ยวไปให้ไกลบ้าน ฉวยมีการขุกเข็ญเป็นไฉน เรียกไม่ปะก็จะเคืองเครื่องขัดใจ แม้จะไปร่ำลาพูดจากัน อย่าใจด่วนลวนลามไม่งามงด"

"อย่าคิดคดทุจริตทำผิดผัน ขอสิ่งใดแม้นายมิให้ปั่น เจ้าอย่ากันเกียดไว้มันไม่ดี อย่าลักฉกบิดทำมิดเม้น แม้เขาเห็นแจ้งกระจัดจะบัดสี แล้วมิหนำซ้ำโพยต้องโบยตี ใครจะมีเวทนาเมตตาตัว ถึงเห็นของทิ้งวางอยู่กลางบ้าน อย่าคิดอ่านแยบยลเช่นคนชั่ว ทำเก็บได้ใส่กลไม่พ้นตัว คงหมองมัวเป็นที่ราคีคน ถ้านายรักจงเคารพเข้านบนอบ จงรับคอบนายไปจะได้ผล แม้นายชังเจ้าอย่าตั้งต่อประจญ สู้เจียมตนรักนายอย่าหมายชัง เทพเจ้าเขาจะช่วยอวยสวัสดิ์ ท่านเคืองขัดคงดีเมื่อทีหลัง อย่านั่งใกล้ใช้สรอยคอยระวัง สดับฟังร้องเรียกสำเหนียกนาม"

"อนึ่งพวกข้าคนผู้ใหญ่ในเศรษฐี อย่าพาทีไปจ้วงจาบหยาบหยาม สงวนกายหมายเพียงแต่พองาม อย่าลามปามจ้วงเจินให้เกินดี เมื่อสิ้นแสงสุริยาภานุมาศ อย่าคลาดเคลื่อนคลายแกล้งหน่ายหนี ไปซุกซ่อนก่อนนายนั้นไม่ดี ถ้าแม้นทีท่านจะเรียกไม่รู้ตัว ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นส่องฟ้า อย่านิทราเกียจคร้านการชั่ว งานอะไรที่ต้องเป็นของตัว ดูให้ทั่วทำหาไว้ให้ท่านาย แม้ท่านตื่นขึ้นเห็นเสร็จสำเร็จแล้ว จะผ่องแผ้วชื่นชมด้วยสมหมาย เห็นแขกมาเจ้าอย่าทำกรีดกราย จงน้อมกายก้มกรานค่อยคลานจร บนเสื่อสาดอาสน์ปูอย่าดูถูก ขึ้นร่วมฟูกร่วมเบาะและเมาะหมอน"

"หนึ่งเมียท่านสาวทรามที่งามงอน อย่าวิงวอนพูดจาเป็นราคิน แม้นนายแหนงแคลงจิตคิดสงสัย ที่ตั้งใจอนุกูลคงสูญสิ้น รักษาตัวพ่ออย่ามัวที่มลทิน อย่าเที่ยวนินทานายขยายความ อย่าคบคนพูดพาลสันดานชั่ว จะพาตัวยับระยำด้วยสำสาม อย่าไปทำนอกระเมิดให้เกิดความ จนลุกลามอื้ออึงมาถึงนาย อย่าเล่นเบี้ยเสียซ้ำจำนำผ้า จะขายผ้าผืดเคืองเครื่องฉิบหาย"

"หนึ่งบำเหน็จรางวัลท่านจะให้ แก่บ่าวไพร่ทั้งหลายเหล่าชายหญิง อย่าทานทัดขัดใจให้ประวิง คอยนิ่งนิ่งอยู่อย่าว่าอิจฉาใคร อย่าสูบฝิ่นกินสุรากัญชาชั่ว มันพาตัวอัปรีย์หาดีไม่ แม้นติดก็คิดระยำไป มีหาไม่ขึ้นแคะเที่ยวและเล็ม ยามมันเงียนมิใช่ชั่วจนตัวสั่น เก็บเชี่ยนขันเอาไปขายชั้นด้ายเข็ม จะอดกลั้นนั้นยากลำบากเต็ม"

"ยามเมื่อเจ้าจะเข้านอนจงอ่อนเกศ เอาพระเดชวรไกรเข้าใส่ผม แล้วไหว้ทั่วเทวัญอันอุดม ทั้งอินทร์พรหมยมเรศเวสสุวรรณ อีกพระ-พระจอมจักรพงศ์องค์กษัตริย์ เสวยสวัสดิ์ราชัยไอศวรรค์ ทรงพระ-เกียรติลือเลื่องเนืองอนันต์ ทุกเขตขัณฑ์น้อมกายถวายกร ทั้งมารดาบิตุรงค์ที่จงรัก อีกครูพักข้อคำได้ร่ำสอน"

เมื่อพระราชกุมารทรงสอนพระโอรสแล้ว จึงตรัสกับพระมเหสีซึ่งกำลังทรงพระกันแสงรำพันไปต่าง ๆ นานา ตามภาษาของคนผู้มีทุกข์ ว่า

"เป็นหญิงดีมีอัชฌารักษาผัว
รู้ฝากตัวชายไม่ร้างนะนางเอ๋ย
แม้นสตรีดีจริงไม่ทิ้งเลย
เราก็เคยได้รู้เช่นได้เห็นเชิง
สอนสิ่งที่ดีที่ชั่วไว้ผัวสอน
จงผันผ่อนเช้าค่ำอย่าทำเหลิง
ตกลำบากยากจนจะบ่นเปิง
แตกกระเจิงจากผัวเพราะตัวทำ
อย่าโทษชายลายชั่วอยู่ตัวหญิง
แม้นดีจริงชายคงชุบอุปถัมภ์
คบชายชั่วพาตัวยับระยำ
ถ้าขอกช้ำบุบสลายไม่หายเลย"
"อันวาจาอัชฌาสัยไม่ลงทุน
แต่มีคุณประโยชน์ไม่โหดหาย
ถ้าพูดผิดคิดเข้าติดลอบตาย
ทั้งหญิงชายเหมือนกันสำคัญสิ้น
อาวุธใดในพิภพไส้ลบปาก
ถึงน้อยมากพ้นฟาดขาดเป็นสิน
จะเป็นต้นก็แต่กลกันกานกิน
ในโลกสิ้นล่ามภพจบเจรจา"

๘
เสด็จออกจากพระนคร

รุ่งเช้าพระราชกุมารทรงเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว เสด็จเข้าเฝ้าพระชนกชนนีทูลลาเพื่อเสด็จไปหายักษ์แทนพระราชบิดา เมื่อเสด็จออกจากพระราชฐาน พระชนกชนนีพระเจ้าพี่พระเจ้าน้องพระชายาพระโอรส พร้อมด้วยหมู่เสนามาตย์ข้าราชบริพารและประชาชน ตามส่งเสด็จจนถึงทิวป่า พระราชกุมารจึงทูลลาพระชนกชนนีอีกครั้งหนึ่ง มุ่งสู่ที่อยู่ของยักษ์ด้วยความองอาจประดุจราชสีห์

ฝ่ายพระราชชนนี ไม่สามารถจะดำรงพระสติไว้ได้ก็ล้มสลบลงกับพื้นปฐพี สมเด็จพระเจ้าชัยทิศผู้เป็นพระราชสวามี จึงประคองให้ลุกขึ้นจัดการปฐมพยาบาลจนพระนางได้สติ แล้วพระองค์ก็บ่ายพระพักตร์ต่อทิศอื่น ประทับยืนประคองอัญชลีอ้อนวอนต่อเทพเจ้าทั้งปวงว่า "ข้าแต่ท้าวโกสุมราช ท้าวอรุณราช ท้าวปชาบดี พระจันทร์และพระอาทิตย์จงช่วยกันคุ้มครองบุตรของข้าพเจ้าให้รอดพ้นจากอันตรายกลับมาหาข้าพเจ้าโดยสวัสดีเถิด"

สมเด็จพระราชชนนี ก็ประคองอัญชลีขึ้นแล้ว ประกาศสัจวาจาว่า "มารดาของราชบุรุษขึ้นไปสู่แว่นแคว้นของทัณฑกี ได้ทำความคุ้มครองให้เกิดแก่บุตรฉันใด ข้าพเจ้าขอทำความสวัสดีให้เกิดแก่บุตรของข้าพเจ้าด้วยคำสัตย์นี้ ขอเทพเจ้าจงช่วยคุ้มครองให้ลูกของข้าพเจ้าได้กลับมาโดยดี

ฝ่ายพระภคินีของพระราชกุมารได้กล่าวสัจวาจาขึ้นว่า "ข้าพเจ้าไม่เคยคิดร้ายต่อพระเจ้าพี่ทั้งต่อหน้าและลับหลังแม้แต่ครั้งเดียว ด้วย

คำสัตย์นี้ ขอเทพเจ้าทั้งหลายจงช่วยคุ้มครอง ให้พระเจ้าพี่ของข้าพเจ้ากลับมาโดยสวัสดีเถิด”

ฝ่ายพระเทวีของพระราชกุมารได้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า “ข้าพเจ้าไม่เคยประพฤตินอกใจสามีเลย สามีไม่เคยประพฤตินอกใจข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้ารักสามีด้วยใจจริงทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอเทพเจ้าทั้งหลายได้ช่วยคุ้มครองสามีข้าพเจ้า ให้รอดพ้นจากความตาย กลับมาหาข้าพเจ้าโดยสวัสดีเถิด

เป็นธรรมดาของคนเราเมื่อภัยยังไม่มาถึงตัว ก็มักจะลืมคนอื่นสิ่งอื่น เข้าใจเสียว่าไม่สำคัญ สู้หาความสนุกเพลิดเพลินไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้ แต่เมื่อภัยมาถึงแล้วมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างดีไปหมด แม้แต่ต้นไม้ภูเขาลำเนาห้วย กองขยะซึ่งตนเข้าใจว่าจะช่วยได้ ก็สามารถยกมือไหว้หรือกราบกรานเคารพบูชา แต่ก็เป็นที่น่าเห็นใจเพราะความรักอะไรในโลก ไม่เท่ากับรักตน แต่ก็น่าสรรเสริญที่ยังมีสติรำลึกถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ ยังดีกว่าคนที่ขาดสติไร้ปัญญาหาอะไรยึดมิได้ พระท่านสอนไว้ว่าจงอยู่ด้วยมีที่พึ่ง อย่าอยู่โดยไม่มีที่พึ่ง เพราะคนที่ไม่มีที่พึ่งคือคนอนาถา

ยักษ์คอยดูการมาของพระราชา

พระอลินสัตตุราชกุมาร เสด็จไปถึงที่อยู่ของยักษ์ตามคำแนะนำของพระราชบิดา เวลานั้นยักษ์ขึ้นต้นไม้คอยดูด้วยคิดว่า ธรรมดากษัตริย์เล่ห์กลมายามาก แต่พอเห็นพระราชกุมารเสด็จไปถึงจึงคิดว่าส่งตัวแทนมา ภัยคงไม่มีแก่เราแน่ จึงลงจากต้นไม้สู่พื้นดินยืนผินหลังให้พระราชกุมาร

พระราชกุมาร จึงเข้าไปยืนอยู่ตรงหน้าโดยมิได้ตรัสอะไร

ยักษ์ได้เห็นพระราชกุมารมีความองอาจกล้าหาญเช่นนั้น จึงพูดว่า "ท่านผู้มีร่างกายสูงใหญ่ตกแต่งหน้าเสียงดงาม ท่านไม่รู้หรือว่าข้าพเจ้าดุร้ายกินคนอยู่ในป่านี้ คนที่ไม่รู้ความสวัสดีของข้าพเจ้าเท่านั้นจึงมาที่ป่านี้"

"เรารู้ว่าท่านเป็นผู้หยาบช้า กินแต่มนุษย์เป็นอาหาร แต่ไม่รู้ว่าท่านอยู่ในป่านี้ เราเป็นโอรสของพระเจ้าชัยทิศ มาให้ท่านกินแทนบิดา เพื่อไถ่บิดาของข้าพเจ้าให้พ้นจากอำนาจของท่าน"

"ข้าพเจ้ารู้ว่าท่านเป็นลูกชายของพระเจ้าชัยทิศ เพราะมีหน้าตาผิวพรรณเหมือนกัน คนที่ยอมตายแทนบิดาเพื่อรักษาชีวิตของบิดาไว้เป็นการทำได้ยากที่สุด"

"เราไม่เห็นว่ายากอะไร เพราะตายแล้วจะได้รับความสุขเพราะผลกตัญญู"

"เจ้าพูดชอบกล ตายแล้วจะเป็นสุขเพราะผลกตัญญู ข้าไม่เข้าใจ"

"เจ้าต้องการฟังหรือ ข้าพเจ้าจะบอกให้"

"ต้องการฟังซิ"

"กตัญญูคู่กับกตเวที กตัญญูแปลว่ารู้คุณ กตเวที แปลว่าตอบสนอง"

"ใครมีคุณกับเราบ้าง ?"

"ทุกอย่างมีคุณกับเรา"

"มากไปละเธอ"

"ไม่มาก แม้แต่เจ้าซึ่งจะกินข้าพเจ้าก็มีคุณกับข้าพเจ้า"

ยักษ์สนเท่ห์ใจในคำพูดของพระราชกุมาร พูดว่า "อย่าเล่นลิ้นกับข้าพเจ้าเลย หรือว่าเจ้าพูดให้ข้าพเจ้าใจอ่อนแล้วจะได้ปล่อยเจ้าไปอย่างนั้นหรือ"

"หามิได้ ยักษ์"

"ไหนเธอว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีคุณกับเรา เฉพาะอย่างยิ่งข้าพเจ้าซึ่งจะกินท่านเป็นอาหารก็มีคุณด้วย มีคุณอย่างไร ว่าให้ข้าพเจ้าฟังสิ"

"เจ้ามีคุณกับข้าพเจ้า เพราะทำให้ข้าพเจ้าได้แสดงความกตัญญูอันยิ่งใหญ่ต่อพระราชบิดา ซึ่งเป็นเกียรติอันสูงสุดในชีวิตข้าพเจ้า ถ้าไม่มีเจ้า ข้าพเจ้าก็คงไม่ได้แสดงความกตัญญูดังที่เป็นอยู่นี้" พระราชกุมารตรัสต่อไปว่า "แม้แต่ท่อระบายน้ำก็มีคุณกับเรา ผีเสื้อก็มีคุณกับเรา เพราะทำให้เราเกิดความสดชื่นในยามว่าง"

"แล้วอะไรมีคุณกับอะไรอีกหนุ่มน้อย ?"

พระราชกุมารตรัสว่า ตั้งใจฟังข้าพเจ้าจะบอกว่าอะไรมีคุณอย่างไร

"ลูกมีคุณต่อพ่อแม่ ในฐานะยังความปรารถนาให้สำเร็จ"

แพทย์พยาบาลมีคุณแก่คนไข้ ในฐานะเป็นผู้รักษาพยาบาล

คนไข้มีคุณแก่แพทย์พยาบาล ในฐานะช่วยให้แพทย์พยาบาลมีความชำนาญในการรักษาโรคและมีรายได้เลี้ยงตัวและครอบครัว

ถนนหนทางมีคุณแก่คน เพราะทำให้การคมนาคมสะดวกสบาย

สัตว์ป่าบางชนิดมีคุณแก่คน เพราะคนอาศัยเนื้อสัตว์ป่ากินเป็นอาหาร

ต้นไม้มีคุณแก่คน เพราะให้ร่มเงาบ้าง ให้ดอกผลบ้าง ตามตัวอย่างที่ข้าพเจ้ายกมานี้แสดงให้เห็นว่าทุก ๆ อย่างมีคุณทั้งนั้น นอกจากคนจะคิดไม่เห็นเท่านั้น"

ยักษ์พูดว่า "จริงอย่างท่านว่า การที่ท่านยอมตายแทนบิดานับว่าทำได้ยากที่สุด เพราะคนเรารักตัวยิ่งกว่าอย่างอื่น

"ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ยาก เพราะการตายของข้าพเจ้าตายด้วยแรงกตัญญู ข้าพเจ้ามีความสุขใจถึงตายก็คงมีความสุขในโลกหน้า แม้แต่ปัจจุบันนี้คนก็สรรเสริญ

"ทำไมท่านจึงไม่กลัวตายเหมือนคนอื่น ?"

"เพราะข้าพเจ้าระลึกไม่ได้ว่า เคยทำบาปไว้ในทีลับหรือที่แจ้งอย่างไรบ้าง อีกอย่างหนึ่งทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย หนีความตายไม่พ้น ขอเชิญท่านกินข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าตกเป็นสิทธิของท่านโดยสมบูรณ์แล้ว และข้าพเจ้าเต็มใจยินยอมทุกอย่าง ไม่มีความขัดข้องแม้แต่น้อย หรือท่านไม่กล้ากินซึ่ง ๆ หน้า ข้าพเจ้าจะทำตกต้นไม้ตายแล้วท่านเลือกกินตามสบาย"

"ถ้าอย่างนั้น ท่านจงรีบไปหาฟืนมา ข้าพเจ้าจะย่างเนื้อท่านกินเดี๋ยวนี้"

พระราชกุมาร รีบไปหาฟืนมาแล้วก่อไฟขึ้นตามคำสั่งยักษ์ทันที

ยักษ์มองดูแล้วคิดว่า คน ๆ นี้ไม่กลัวตายมีความกล้าประดุจราชสีห์ แล้วนั่งชำเลืองตาดูพระราชกุมารเสมอ ๆ

พระราชกุมารเผ้าดูอาการของยักษ์แล้วถามว่า "ท่านมัวแต่มองดูข้าพเจ้าทำไม เมื่อท่านพอใจจะกินก็รีบกินเถอะ นี่ก็สายแล้วไม่หิวหรือ ?"

ยักษ์พูดว่า "ผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม มีวาจาสัตย์ รู้ความประสงค์ของผู้อื่นเช่นท่าน ข้าพเจ้ากินไม่ได้ ถ้าขืนกินธรรมชาติต้องลงโทษข้าพ-เจ้าแน่"

"ที่ท่านว่าข้าพเจ้าตั้งอยู่ในธรรมนั้น หมายความว่าอย่างไร ?

ยักษ์นิ่งอยู่ครู่หนึ่ง พูดว่า "ข้าพเจ้าเข้าใจเอาเองจะผิดถูกอย่างไรไม่ทราบ ที่ว่าท่านตั้งอยู่ในธรรมนั้น เพราะท่านยอมตายแทนพ่อ และมีวาจาสัตย์ เพราะตั้งแต่ท่านมาหาข้าพเจ้าไม่เคยขอผ่อนผันหรือร้องขอชีวิตแต่อย่างใด หรือไม่มีอุบายวิธีที่จะทำให้ข้าพเจ้าตายใจแล้วท่านจะได้หลบหนีไป ท่านสู้หน้าความตายด้วยความแกล้วกล้า ไม่แสดงอาการว่ากลัวตายอย่างใด ตั้งแต่ข้าพเจ้าจากแม่ออกเที่ยวจับมนุษย์กินเป็นอาหาร คนนับสิบ ๆ พอเห็นข้าพเจ้าเท่านั้น ต้องวิ่งหนีเพื่อเอาตัวรอด ยิ่งคนที่ข้าพเจ้าจับได้แล้วกลัวตัวสั่นหน้าซีดทีเดียว แม้ข้าพเจ้าจะปล่อยก็วิ่งหนีไม่ได้ ข้าพเจ้าพึ่งเห็นคนกล้าวันนี้แหละฉะนั้น ข้าพเจ้ากินท่านไม่ลงแน่"

"เมื่อท่านไม่กินข้าพเจ้า ทำไมจึงให้ข้าพเจ้าไปหาฟืนและก่อไฟทำไม ?" พระราชกุมารถาม

"ต้องการลองใจท่านว่าจะวิ่งหนีไหม ?"

"อย่าหมิ่นข้าพเจ้าในเรื่องนี้เลย เรื่องจะหนีไม่มี ข้าพเจ้าบอกแล้วว่าไม่กลัวตาย ถ้ากลัวตายก็ไม่มาแทนพระราชบิดา"

ยักษ์นั่งคิดอยู่ครู่หนึ่งพูดว่า "พระอาทิตย์พระจันทร์ พ้นจากปากราหูไปแล้ว ส่องโลกให้สว่างฉันใด ท่านจะพ้นจากอำนาจของเราไปรุ่งเรืองในประเทศของท่านเถิด" แล้วกล่าวต่อไปว่า "ข้าพเจ้าไม่กิน กลับไปหาลูกเมียท่านเถิด และขอให้กลับไปโดยสวัสดี"

แนะนำยักษ์

พระราชกุมารรับสั่งว่า "ท่านไม่กินข้าพเจ้า จัดว่ามีคุณอยู่เหนือตัวข้าพเจ้ามาก ข้าพเจ้าเทิดทูนท่านในฐานะเป็นบุพการี และเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าจะต้องตอบสนองคุณท่านให้สมกันทีเดียว"

ยักษ์มองพระพักตร์พระราชกุมาร พูดว่า "ท่านพูดอะไรออกมาแต่ละครั้ง ทำให้ข้าพเจ้าสงสัยเสมอ คำว่า บุพการี ของท่านนั้น หมายความว่าอะไร ?"

"บุพการี แปลว่าผู้ทำอุปการะก่อน เช่น บิดามารดาเป็นบุพการีของบุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นบุพการีของศิษย์ รวมความว่าผู้ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อหนุนผู้อื่นก่อนแม้จะเพียงให้อาหารรับประทานสักมื้อ หรือให้น้ำดื่มแก้กระหายสักหนึ่งแก้ว เหล่านี้เรียกว่าเป็นบุพการีทั้งนั้น แต่ต้องคิดถึงจึงจะเห็นว่าเขาเป็นบุพการี ถ้าไม่คิดก็เห็นเป็นเรื่องธรรมดาเท่านั้น เหมือนเศษผ้าเมื่อเรายังไม่มีธุระจะใช้ เราเข้าใจว่าไม่สำคัญเมื่อ

มีความจำเป็นต้องใช้ เราจะเห็นความสำคัญของเศษผ้าทันที ท่านไม่กินข้าพเจ้า ท่านจึงเป็นบุพการีของข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายกย่องเคารพนับถือท่านด้วยใจจริง"

"ความจริง ข้าพเจ้า ควรจะเป็นศัตรู ของท่านมากกว่า เป็นบุพการี ?"

"ครั้งแรกท่านเป็นศัตรูของข้าพเจ้า เมื่อท่านตัดสินใจไม่กินข้าพเจ้าและให้ข้าพเจ้ากลับเมือง ตอนนี้ท่านเป็นบุพการีโดยแท้จริง" พระราชกุมารรับสั่งต่อไปว่า "ข้าพเจ้าชมน้ำใจท่านมากทีเดียว"

"ท่านชมน้ำใจข้าพเ ้าก็คงเฉพาะต่อหน้า เมื่อกลับเมืองแล้วคงจะพาคนมาปราบข้าพเจ้าละสิ ?"

"ข้าพเจ้าไม่เป็นคนคดในข้องอในกระดูก หรือหน้าไหว้หลังหลอก หรือปากว่าตาขยิบอะไรทำนองนั้น ข้าพเจ้ามีคติประจำใจอยู่เสมอ

๑. ผู้ใดมีอุปการคุณกับข้าพเจ้าเพียงเล็กน้อย จะต้องรำลึกถึงพระคุณของเขาตลอดชีวิต

๒. ถ้าผู้มีพระคุณมีความประพฤติเสียหายในโอกาสต่อมา ข้าพเจ้าแยกพระคุณไว้ส่วนหนึ่ง ความเสียหายของท่านไว้ส่วนหนึ่ง ส่วนพระคุณข้าพเจ้าเทิดทูน ส่วนความเสียหายนั้นข้าพเจ้าถือว่าเป็นไปตามวิถีกรรมของเขา ข้าพเจ้าไม่เอามาเป็นตัวอย่าง เอามาเป็นตัวอย่างเฉพาะส่วนที่เป็นความดี ส่วนที่เป็นความเสียเอามาเป็นข้อเตือนใจว่า คนเราจะเป็นใครก็ตามเมื่อมีความประพฤติชอบก็มีคนเคารพ

นับถือ ถ้าประพฤติเสียหายก็ถูกตำหนิติเตียนและไม่มีใครเคารพนับถือบูชา ข้าพเจ้าจะต้องพยายามละสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายและพยายามสร้างสิ่งที่เป็นเหตุให้ผู้อื่นเคารพนับถือ

๓. การสร้างเหตุให้ผู้อื่นเคารพบูชานั้น ข้าพเจ้าสร้างด้วยพระคุณไม่สร้างด้วยพระเดช แต่มีบางกรณีก็จำต้องใช้พระเดช แต่ใช้ในทางที่ถูกที่ควร ไม่ได้ใช้ด้วยอารมณ์หรืออคติอย่างหนึ่งอย่างใด

๔. ไม่บังคับขู่เข็ญให้ผู้อื่นเคารพบูชาทั้งโดยตรงและทางอ้อม

๕. เคารพเหตุผลเสมอ

อุดมคติของข้าพเจ้าดังกล่าวนี้ ท่านอาจจะไม่เชื่อก็ได้เพราะคนเราเมื่อต้องการให้ผู้อื่นเชื่อถืออะไรที่ดี ๆ ก็พยายามจัดสรรมาพูดปลอบใจผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังเชื่อและปฏิบัติตามที่ตนต้องการ จะอย่างไรก็ตามต้องพิสูจน์กันด้วยเหตุผล หรือบางอย่างต้องพิสูจน์ด้วยเวลา ข้าพเจ้าขอรับรองกับท่านอีกครั้งว่าข้าพเจ้าไม่ใช่คนหน้าเนื้อใจเสือ ดังที่โบราณท่านประพันธ์ไว้ว่า

แลดูหน้า ท่าทาง เหมือนนางเนื้อ
ใจเป็นเสือ ดุฉกาจ น่าหวาดเสียว
คอยจ้องตา หาเหยื่อ ไม่เบื่อเพียง
จงเฉลียว อย่าไว้ วางใจคน

ยักษ์พูดว่า "ท่านพูดจามีหลักฐานเกินกว่าวัย"

"เรื่องความประพฤตินั้นสำคัญ คนที่มีวัยแก่แต่ความปาะพฤติ

เหลวไหลก็ใช้ไม่ได้ แม้จะเป็นเด็กแต่มีความประพฤติดีก็ควรยกย่องว่าเขาเป็นผู้ใหญ่” พระราชกุมารรับสั่ง

“ข้าพเจ้าจะรับฟังไว้ก่อน แต่จะเชื่อหรือไม่เชื่อนั้นเป็นเรื่องของข้าพเจ้า”

“ข้าพเจ้าก็มีความประสงค์เช่นนั้น ไม่ต้องการให้ท่านเชื่อเพียงลมปากของข้าพเจ้าเท่านั้น” พระราชกุมารรับสั่งต่อไปว่า “ในฐานะที่ท่านเป็นเจ้าหนี้ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นลูกหนี้ของท่าน บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่ข้าพเจ้าจะต้องตอบสนองคุณท่านเป็นการใช้หนี้ ประพฤติตนให้สมกับเป็นลูกหนี้ที่ดี”

“ท่านจะใช้หนี้ข้าพเจ้านั้น จะใช้โดยวิธีใด ข้าพเจ้าสงสัยนัก”

“ไม่ยากนัก แต่ข้าพเจ้าหนักใจอยู่นิดเดียวว่า ท่านจะยอมรับหนี้ที่ข้าพเจ้าจะใช้ให้ท่านหรือไม่เท่านั้น ?”

“ถ้าเป็นที่พอใจข้าพเจ้าก็รับ ถ้าไม่ถูกใจข้าพเจ้าไม่รับ”

“จะว่าอย่างนั้นก็ไม่ถูก เพราะของบางอย่างมีประโยชน์แต่ไม่เป็นที่พอใจก็ได้ หรือบางอย่างมีโทษแต่เป็นที่พอใจของคนบางคนก็มี เพื่อให้สมดุลกันเราว่ากันโดยเหตุผลดีกว่า”

“ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าจะถือเอาเหตุผลเป็นสำคัญ ไม่ถืออารมณ์เป็นสำคัญ”

“ดีมาก ถ้าอย่างนี้ข้าพเจ้าก็พอจะให้ท่านได้ และข้าพเจ้าขอบอกท่านก่อนว่า ข้าพเจ้าไม่บังคับให้ท่านรับ”

“เอาละ ท่านจะให้อะไรบอกมาก็แล้วกัน”

สิ่งที่ข้าพเจ้าจะให้ท่านนั้นไม่ใช่วัตถุ เพราะเวลานี้ข้าพเจ้าไม่มีอะไร ท่านก็เห็นอยู่กับตาแล้ว"

"พูดมีปัญหาเสมอ บอกมาตรง ๆ ก็แล้วกันว่าจะให้อะไร?"

การพูดนั้น บางคราวก็ต้องพูดมีปัญหา บางคราวก็ต้องพูดตรง ๆ แล้วแต่ความเหมาะสม เหมือนความจริงถ้าพูดไม่ถูกกาลก็มีโทษ พระท่านว่าไว้อย่างนี้ และก่อนที่ข้าพเจ้าจะให้อะไรกับท่าน ขอท่านได้สละเวลาสนทนากับข้าพเจ้าต่อไปอีกสักเล็กน้อย จะได้ไหม?"

"ได้"

"ท่านตั้งแต่เกิดมาอยู่ในป่ามาตลอดหรือ ๆ ว่าเคยอยู่ในบ้านในเมืองกับเขาบ้างหรือ?"

"อยู่ในป่ามาตลอด เพราะแม่ข้าพเจ้าอยู่ป่าหากินในป่า ไม่ต้องปลูกบ้านปลูกเรือน"

"เวลานี้พ่อแม่ของท่านไปไหนหมด?"

"แม่ไปเฝ้าท้าวเวสสุวรรณมหาราช ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช"

"ทำไมจึงต้องไปเฝ้า ท่านพอจะรู้บ้างไหม?"

"ข้าพเจ้าไม่ทราบ แม่บอกแต่เพียงว่าไปเข้าเวรปฏิบัติท้าวเวสสุวรรณมหาราชเท่านั้น"

"ท้าวสุวรรณมหาราช เป็นนายของพวกยักษ์ ฉะนั้นแม่ของพวกท่านต้องไปเข้าเวรปฏิบัติ" พระราชกุมาร รับสั่งต่อไปว่า "ท้าวเวสสุวรรณมหาราชนั้น ในอดีตกาลเป็นมนุษย์ชื่อกุเวร ทำไร่อ้อยและหีบอ้อยขาย ในสมัยนั้นคนมีอายุยืน นายกุเวรให้น้ำอ้อยส่วนหนึ่งเป็น

ทานแก่มหาชน ซึ่งเดินทางผ่านไปมาตลอดสองหมื่นปี ด้วยผลให้น้ำอ้อยเป็นทาน ตายแล้วเกิดเป็นเทพบุตรชื่อ กุเวร อยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ครั้นต่อมาเสวยราชย์ในราชธานีชื่อว่า วิสาณา จึงทรงพระนามว่า เวสสุวรรณ"

"ท่านอยากไปเกิดในสวรรค์บ้างไหมละ ?"

"สวรรค์หรืออะไร ข้าพเจ้าไม่สนใจ สิ่งที่ข้าพเจ้าสนใจคืออาหารประจำวันและความปลอดภัยเป็นประการสำคัญ"

"ท่านควรจะสนใจบ้าง เพราะความเป็นอยู่ของท่านในปัจจุบันข้าพเจ้าเห็นว่าแสนจะลำบากต้องอดมื้อกินมื้อ ต้องคอยหลบหลีกภยันตรายตลอดเวลา เป็นเรื่องที่ท่านควรคิดหามูลฐานในอดีตและปัจจุบัน"

"น่าฟังพ่อหนุ่ม มูลฐานอะไรนั้นมันเป็นสิ่งเหลือวิสัยที่ข้าพเจ้าจะคิดได้ ถ้าท่านรู้บอกให้ข้าพเจ้าทราบบ้าง ?"

"พระท่านแบ่งการกระทำของคนไว้ ๒ ประเภทคือ

๑. ทำชั่ว

๒. ทำดี

การทำใด ๆ จะเป็นทำทางกาย พูดด้วยวาจา หรือคิดด้วยใจถ้าเนื่องมาจากสมุฏฐานคือจิตเป็นอกุศล เช่น ลักขโมย เบียดเบียนผู้อื่นเป็นต้น จัดเป็นการทำชั่ว ถ้าการทำนั้นตรงกันข้ามที่กล่าวมา เช่น ไม่อิจฉาริษยา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น ซึ่งเนื่องมาจากจิตเป็นกุศล จัดเป็นทำดี และความคิดของคนจะเป็นอกุศลหรือกุศล ก็มีมูลมาจาก

(๑) ความต้องการวัตถุเช่นเครื่องบำรุงความสุข แต่ไม่สามารถได้ตามต้องการอันเนื่องมาจากขาดทุนทรัพย์ เมื่อความต้องการมีมาก

จนไม่สามารถจะควบคุมไว้ได้ ความนึกคิดเดิมแม้จะเป็นกุศลก็เปลี่ยนแปลงไปทางอกุศล และเริ่มลงมือปฏิบัติตามแผนการซึ่งจิตวางไว้

(๒) ถูกกดดันทางด้านจิตใจ นอกจากความต้องการวัตถุ

(๓) ความกระทบกระทั่งกัน

(๔) ความเข้าใจผิด หรือรู้เท่าไม่ถึงการ อันเนื่องมาจากความเข้าใจของตนเอง หรือถูกชักจูง

ส่วนความคิดที่จะเป็นกุศลก็ยังมีนัย ตรงกันข้ามกับมูลฐานให้เกิดอกุศลจิต

ยักษ์ตั้งใจฟังด้วยความสนใจ ถามว่า "ผลซึ่งเกิดจากการทำชั่วหรือทำดีนั้นมีอย่างไรบ้าง?"

พระราชกุมารรับสั่งว่า "มีทุกข์กับสุข แต่ทุกข์และสุขของปุถุชนอย่างเรา ๆ นี้แยกออกจากกันยังไม่ได้ มีสุขบ้างทุกข์บ้างคละกันไป เช่นคนมีเงินก็มีความสุข แต่อาจจะมีทุกข์ด้านอื่น เช่นลูกมีความประพฤติไม่ดีบ้าง หรือการพูดกระทบกระทั่งกับผู้อื่นบ้าง คนมียศศักดิ์ตำแหน่งหน้าที่สูง ก็มีความปลื้มใจในยศศักดิ์ที่ตนมีอยู่ แต่อาจจะมีทุกข์ใจเพราะมีผู้คอยแย่งตำแหน่งหน้าที่ก็ได้

'ความเกิดแก่ เจ็บตาย กายมนุษย์
ย่อมไม่สุด สิ้นเวลา มาฉุกเฉิน
ความหมุนเวียน เปลี่ยนแปลง แห่งโลกเดิม
ก็ดำเนิน ตามกรรม นำชีวิต

จันทร์เต็มดวง ยังกลับหัน เป็นจันทร์แรม
แสงอะแหร่ม นวลอะหร่าม กลับทรามศรี
น้ำขึ้นแล้ว ยังกลับลด ปรากฏมี
ชั่วแล้วดี ดีแล้วชั่ว กลั้วกันไป"

ยักษ์คิดว่าเจ้าหนุ่มนี้ต้องเป็นคนคงแก่เรียน เราจะต้องสนทนาหาความรู้กับเขาต่อไป แล้วพูดว่า "เมื่อกี้ท่านถามข้าพเจ้าอยากไปสวรรค์ไหม ตั้งแต่เกิดมาข้าพเจ้าพึ่งได้ยินคำว่า สวรรค์วันนี้ ก็สวรรค์ของพ่อหนุ่มนั้นมันอะไรกัน ?"

พระราชกุมารรับสั่งว่า "สวรรค์คือสถานที่มีความสุขความสบายตามสมควรแก่สภาพ มติทางพุทธศาสนาถือว่าคนที่จะไปเกิดในสวรรค์นั้นต้องอาศัยผลบุญ ซึ่งเกิดจากการให้ทานรักษาศีลอย่างใดอย่างหนึ่ง"

"ข้าพเจ้าอยากรู้เรื่องสวรรค์ตามมติพุทธศาสนา"

"สวรรค์ตามมติพุทธศาสนา ยกเว้นพรหมโลก ท่านแบ่งไว้ ๖ ชั้นคือ

๑. ชั้นจาตุมหาราช
๒. ชั้นดาวดึงส์
๓. ชั้นมายา
๔. ชั้นดุสิต
๕. ชั้นนิมมานรดี

"สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชนั้นเป็นอย่างไร ?"

"สวรรค์ชั้นนี้มีชื่อว่าจาตุมหาราช เพราะมีท้าวมหาราชทั้ง ๔ รักษาอยู่องค์ละทิศ

ทิศตะวันออก ท้าวธตรัฏฐมหาราช ปกครอง เป็นเจ้าแห่งคนธรรพ์

ทิศใต้ ท้าววิรุฬหกมหาราช ปกครอง เป็นเจ้าแห่งกุมภัณฑ์

ทิศตะวันตก ท้าววิรูปักข์มหาราช ปกครอง เป็นเจ้าแห่งพวกนาค

ทิศเหนือ ท้าวเวสสุวรรณมหาราช ปกครอง เป็นเจ้าแห่งพวกยักษ์

พระองค์รับสั่งต่อไปว่า สวรรค์อีก ๕ ชั้นนั้นมีพระราชาปกครอง ดังนี้

ชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ ปกครอง
ชั้นยามา สุยามเทพ เป็นพระราชาปกครอง
ชั้นดุสิต สันตุสิตเทพ เป็นพระราชาปกครอง
ชั้นนิมมานรตี นิมิตเทพ เป็นพระราชาปกครอง

ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี วสวัตตีเทพ เป็นพระราชาปกครอง

"สวรรค์ชั้นฟ้าที่ท่านว่ามานั้น มันอย่างไร อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้?"

"จะอยู่ที่ไหนก็ตามเถอะ สำคัญอยู่ที่เหตุและเหตุที่จะส่งผลให้เกิดในสวรรค์คือความดีที่เรียกว่าสุจริตหรือบุญ เปรียบเหมือนคนทำงานมีรายได้ประจำเดือน เมื่อยังไม่ถึงกำหนดวันเงินเดือนออกไม่ต้องคิดว่าเงินเดือนที่ตนจะได้นั้นอยู่ที่ไหน ทำงานไปเถอะ เมื่อถึงกำหนดต้องได้แน่นอน"

"อย่างนั้นสวรรค์ก็อยู่ที่โลกมนุษย์เรานี้เองสิ ?"

"ถ้าจะพูดโดยเปรียบเทียบก็ไม่ผิด"

"คนอย่างข้าพเจ้าซึ่งเป็นยักษ์ มีโอกาสจะได้ไปสวรรค์กับเขาบ้างไหม ?"

"ถ้าพยายามก็ได้คือพยายามเลิกเป็นยักษ์"

"จะเลิกเป็นยักษ์ได้อย่างไร เพราะแม่เป็นยักษ์เกิดจากเลือดยักษ์ก็ต้องเป็นยักษ์จนตาย"

"ได้ ต้องเปลี่ยนใจ ส่วนร่างกายนั้นเปลี่ยนไม่ได้"

"วิธีเปลี่ยนใจทำอย่างไร ?"

"ต้องอาศัยความพยายาม ความอดทน และมองให้เห็นโทษการเป็นยักษ์ จึงจะเปลี่ยนได้"

"ยกอุทาหรณ์ดีกว่า"

"คนกำลังโกรธ จะเรียกว่าคนมีเมตตาได้ไหม ?"

"ไม่ได้ เพราะเมตตาไม่มีในใจของคนกำลังโกรธ"

"ถ้าเขาหายโกรธแล้ว ใจของเขาเหมือนเวลาโกรธไหม ?"

"ไม่เหมือน"

"เราจะเรียกว่าเขาเปลี่ยนใจแล้วหรือยัง ?"

"เปลี่ยนแล้ว"

"ถ้าเขาโกรธอีก จะเรียกว่าเขาเปลี่ยนใจไหม ?"

"จัดว่าเปลี่ยนใจ คือเปลี่ยนจากไม่โกรธมาเป็นโกรธ"

ถ้าท่านต้องการสวรรค์ ก็ต้องเปลี่ยนจากจับมนุษย์กินเป็นอาหาร มากินข้าวกินผลไม้ อย่างที่ข้าพเจ้ากิน"

"ท่านเป็นคนเมือง ข้าพเจ้าเป็นคนป่าและกินเนื้อมนุษย์มาตั้งแต่เล็ก ๆ จะเปลี่ยนได้อย่างไร"

"คนเมืองคนป่าไม่สำคัญนัก อยู่ที่การตัดสินใจ ถ้าท่านสามารถเปลี่ยนใจให้เป็นมนุษย์ และไปอยู่กับสังคมมนุษย์จะมีความสนุกเพลิดเพลินไม่น้อย ท่านจะอยู่ในป่าคนเดียวให้หงอยเหงาทำไม ?"

"โอ้สงสารสุริยาฟ้าพยัพ
จะเลื่อนลับยุคันธรสิงขรเขา
พระอาทิตย์ดวงเดียวเปลี่ยวเหมือนเรา
กำศรดเศร้าโศกมาเอกากาย
ถึงมีเพื่อนเหมือนพี่ไม่มีเพื่อน
เพราะไม่เหมือนอนุชนาฏที่มาดหมาย
มีเพื่อนเล่นก็ไม่เหมือนกับเพื่อนตาย
ถึงจะมีวิมานสถานทิพย์
ให้ลอยลิบเลิศมนุษย์สุดประถม
ถ้าไม่มีคู่เคียงเรียงภิรมย์
จะเตรียมตรมตรึกหาเป็นอาจิณ"

"ข้าพเจ้าฟังท่านแล้วรู้สึกว่าน่าจะเปลี่ยนใจเป็นมนุษย์ ไปอยู่กับสังคมมนุษย์ คงสนุกดี"

"นั่นสิ ในสังคมมนุษย์มีอะไรต่ออะไรดีมาก เหลือที่ข้าพเจ้าจะพรรณนาให้ท่านฟังได้ ผู้หญิงก็สวย ๆ รูปร่างโสภาน่าชมยิ่งนัก หาที่ไหนในโลกจะเปรียบได้ ท่านนอนกับดินกินกับหญ้า นุ่งห่มใบไม้

ต่างผ้าน่าอนาถใจ จะไปไหนมาไหนก็ต้องซ่อนเร้นแฝงกายหลบลี้หลีกภัย อันถิ่นมนุษย์ดุจตลาดนัด เมื่อมีเงินทองเลือกหาซื้อได้ตามใจหวัง จะทำทานการกุศลใดไม่ขัดข้อง เมื่อศรัทธาแก่กล้ากำลังมี"

ยักษ์พูดกับพระราชกุมารว่า "สมมุติว่าข้าพเจ้าจะเปลี่ยนใจเป็นมนุษย์ และต้องการจะตั้งหลักฐานจะปฏิบัติอย่างไร ?"

พระราชกุมารรับสั่งว่า "เงินทองเป็นของจำเป็นแก่ชีวิตของคนทุกคน ผู้จะตั้งตนเป็นหลักฐานได้ต้องทำการงาน เก็บดอกผลซึ่งเกิดขึ้นไว้ ใช้จ่ายให้พอเหมาะพอควร เว้นจากทางที่จะให้เกิดความวิบัติ เช่นเล่นการพนันเป็นต้น

"เริ่มการงาน ท่านสอน ให้นอนคิด
ประกอบกิจ เกินตน คนจะหยาม
พอสมพักตร์ ศักดิ์ยศ จึงงดงาม
จงเดินตาม นกนำ เรื่องทำรัง"

พระราชกุมารรับสั่งต่อไปว่า "นอกจากการตั้งตัวแล้วยังมีการคบเพื่อน เพราะคนไม่มีเพื่อน ก็เหมือนเรือนไม่มีคน บ้านก็เหมือนป่าพาเงียบเหงา"

"เราจะคบเพื่อนต้องคบคนชนิดไหน ?"

"ต้องคบคนดังนี้เป็นเพื่อนคือ"

(๑) เพื่อนที่มีอุปการคุณ สามารถจะช่วยเหลือเกื้อกูลได้

(๒) ต้องคบเพื่อนแท้เพื่อนตาย ซึ่งเป็นเพื่อนเราได้ทั้งยามสุข ยามทุกข์ ไม่ทอดทิ้งเราในยามตกยาก

(๓) คบเพื่อนที่แนะนำชักชวนเราในทางดีมีประโยชน์

(๔) คบเพื่อนที่มีความรักเราด้วยใจจริง"

"คนเดี๋ยวนี้ มีมาก หลายหลากล้ำ
บ้างใจต่ำ เตี้ยแท้ สูงแต่หัว
ทำอุบาย หลายชั้น เข้าพันพัว
จงเกลียดกลัว อย่าได้ วางใจกัน"

"เมื่ออยู่ในสังคมมนุษย์ จะปฏิบัติต่อกันอย่างไร การสังคมจึงจะราบรื่น อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข ?" ยักษ์ถาม

พระราชกุมารรับสั่งว่า "ต้องประพฤติต่อกันดังนี้

(๑) ซื่อสัตย์ต่อกัน

(๒) ต้องพยายามข่มจิต ไม่ทำอะไรวู่วามตามอารมณ์โทโสโมโห

(๓) อดทน ต่อสู้กับความทุกข์ยากลำบากทุกอย่าง

(๔) เสียสละ สิ่งของช่วยเหลือ แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันบ้างตามสมควร"

"ถ้าเป็นผู้ใหญ่ คือ ใหญ่ในบ้าน ใหญ่ในวัด ใหญ่ในกรม ใหญ่ในกอง ใหญ่ในแผนก จะปฏิบัติต่อผู้น้อยอย่างไร" ยักษ์ถาม

"ท่านถามเหมือนสอบไล่ทีเดียว" พระราชกุมารรับสั่ง

"ต้องการรู้จึงถาม และท่านจะให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนใจเป็นมนุษย์ก็ต้องศึกษาเรื่องมนุษย์สิหนุ่มน้อย"

พระราชกุมารรับสั่งว่า "ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องปฏิบัติต่อผู้น้อยดังนี้

(๑) รักใคร่เอ็นดูผู้น้อย

(๒) สงสารช่วยเหลือผู้น้อยที่ได้รับความลำบากเดือดร้อน

(๓) ชื่นชมยินดีสรรเสริญ และส่งเสริมผู้น้อยที่ทำดี

(๔) วางเฉย คือไม่ซ้ำเติมผู้น้อยที่ได้รับความลำบากทุกข์ยาก และไม่เบียดเบียนตัดรอนแย่งเอาความสุขความดีของผู้น้อย"

ยักษ์ยกมือเท้าคางพูดว่า "ข้าพเจ้าฟังท่านบรรยายธรรมะมานานแล้ว รู้สึกหนักหัวอยากจะฟังเพลงเพราะ ๆ ให้เบาสมองสักเพลงจะได้ไหม ?"

พระราชกุมารรับสั่งว่า "ข้าพเจ้าไม่ใช่ศิลปินเสียด้วย แต่พอจะจำของเขามาได้บางอย่าง จะว่าให้ฟังเดี๋ยวนี้

"โอ้กระต่ายหมายปุหลันถึงชั้นฟ้า
จันทร์ยังว่ามีกะจิตให้คิดสอย
สู้รับเงาเข้าผิดติดเป็นรอย
มิให้น้อยใจกระต่ายที่หมายเชย
แต่ใจมนุษย์สุดคำด้วยน้ำรัก
เห็นต่ำศักดิ์แล้วก็เบือนทำเชือนเฉย
ให้เจ็บช้ำคำประเทียบทั้งเปรียบเปรย
ไม่สิ้นเลยลมลวงให้ง่วงงม"

"อย่างนี้ค่อยยังชั่ว ตาสว่างขึ้นบ้าง ขออีกได้ไหม ?"

"เดี๋ยวนึกก่อน ......จำได้อีกเล็กน้อย เขาว่าอย่างนี้

"ชะชะเจ็บรักนี้หนักเหลือ

ทุกเส้นเนื้อนึกไม่ก็ใจหาย
แต่เพียงตาต่อตายังวุ่นวาย
ถ้าแม้นกายต่อกายจะเพียงไร
แต่ปะตาต่อตายังเหลือรัก
ถ้ารู้รสแล้วจะหนักสักเพียงไหน
อันตาดูรู้รสก็แต่ไกล
ยังสุดใจที่จะตั้งสติตรง"

"ดีมากพ่อหนุ่ม ถ้าเป็นผู้น้อยจะปฏิบัติต่อผู้ใหญ่อย่างไร ?"

"ต้องปฏิบัติดังนี้

(๑) มีความเคารพผู้ใหญ่
(๒) แสดงอาการอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่
(๓) มีความกตัญญูต่อผู้ใหญ่
(๔) เชื่อฟังคำสั่งสอนแนะนำของผู้ใหญ่

ยักษ์ปฏิญาณตน

พระกุมารรับสั่งว่า "ท่านได้ศึกษาธรรมอันเป็นหน้าที่ของมนุษย์ จึงพึงปฏิบัติต่อกันมาพอสมควรแล้ว พอจะมองเห็นผลดีอันจะเกิดจากการปฏิบัติต่อกันบ้างแล้วหรือยัง ?"

"พอมองเห็นบ้างแล้ว หนุ่มน้อย"

"ถ้าอย่างนั้นท่านก็คงจะเปลี่ยนใจเป็นมนุษย์ได้แล้วสิ ?"

"พอจะเปลี่ยนได้ แต่ยังห่วงปากห่วงท้อง"

"ไม่ต้องเป็นห่วง ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือ"

"ขอบใจมาก"

"ตกลงใจเปลี่ยนแน่นอนแล้วใช่ไหม ?"

"แน่นอน"

"ถ้าตกลงใจแน่นอนต้องปฏิญาณตนต่อหน้าข้าพเจ้า"

"จะให้ข้าพเจ้าปฏิญาณอย่างไร ?"

"ท่านต้องงดเว้นไม่ทำเหตุให้เกิดเวร ๕ ประการ คือ

(๑) ไม่ฆ่าสัตว์

(๒) ไม่ลักทรัพย์

(๓) ไม่ประพฤติผิดในกาม

(๔) ไม่พูดเท็จ

(๕) ไม่ดื่มสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท"

"เดี๋ยวก่อนพ่อหนุ่ม ถ้าทำตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุให้เกิดเวรอย่างนั้นหรือ ?"

"ถูกแล้ว ท่านเคยฆ่ามนุษย์กินเป็นอาหารโดยเขาไม่มีความผิด และท่านเคยถูกพวกมนุษย์ปองฆ่าบ้างหรือเปล่า ?"

"เคย ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าจับพ่อค้าเกวียนกำลังพาหนี กลับถูกพวกนั้นไล่ติดตามจะเอาชีวิต ข้าพเจ้าวิ่งสะดุดตอ เท้าเป็นแผลต้องรักษาถึง ๗ วันจึงหาย และต้องทิ้งอาหารอันโอชะอย่างน่าเสียดาย"

"เห็นได้ชัดแล้วว่า ท่านเป็นผู้ก่อเหตุก่อน เหตุที่ท่านก่อนั้นเป็นสายโยงผูกใจพ่อค้าเกวียนให้คิดฆ่าท่านเป็นการตอบแทน ถ้าท่านไม่เลิกละ การผูกเวรต่อกันจะไม่สิ้นสุด แม้ข้อที่ ๒-๓-๔ ก็เช่นเดียวกัน ฝ่ายที่เสียต้องพยายามตอบแทน แม้จะไม่ถึงลงมือ จิตใจก็ต้องคิด

ส่วนข้อที่ ๕ ถ้ามากเกินพอดีก็เสียคนคือ เสียทั้งสุขภาพ คำพูด การงาน ชื่อเสียง"

"สำหรับข้อที่ ๑ ถ้ามีคนจะฆ่าข้าพเจ้าทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าไม่มีความผิดและไม่ได้ก่อเหตุให้เขาเดือดร้อนแต่อย่างใด ข้าพเจ้าจะป้องกันเพื่อรักษาชีวิตและทรัพย์สินจะได้ไหม ?"

"ได้"

ถ้าอย่างนั้นค่อยยังชั่ว ถ้าจะปล่อยให้เขาทำข้างเดียวเราก็แย่ และจะถูกรังแกต่อไปโดยไม่มีเวลาสิ้นสุด

พระราชกุมารรับสั่งว่า "การปฏิญาณนั้น ท่านต้องตั้งใจงดเว้นด้วย ไม่ใช่ปฏิญาณด้วยปากอย่างเดียว"

ยักษ์ถามว่า "เมื่อปฏิญาณแล้วและเกิดพลั้งพลาดขึ้น เช่นโกหกผู้อื่นจะไม่เสียปฏิญาณหรือ ?"

"ปฏิญาณนั้นเสียแน่ แต่ต้องปฏิญาณใหม่ เพราะคนอย่างเรา ๆ นี้ย่อมมีผิดบ้างคละกัน จะให้ถูกทั้งหมดไม่ได้ แต่ต้องอาศัยความพยายามอดทนเป็นสำคัญ"

"ถ้าอย่างนั้นต้องหาผู้รับปฏิญาณเสมอสิ ?"

"ถ้าได้ผู้รับปฏิญาณก็ดี ถ้าไม่มีก็ปฏิญาณด้วยตนเอง"

"ข้าพเจ้าตกลงใจเด็ดขาดที่จะเปลี่ยนใจจากยักษ์ มาเป็นใจมนุษย์ผู้มีกายวาจาใจประกอบด้วยระเบียบ ๕ ประการดังกล่าว"

พระราชกุมารจึงให้ยักษ์สมาทานศีล ๕ ตามเยี่ยงอย่างโบราณประเพณี เมื่อยักษ์สมาทานศีลแล้ว พระราชกุมารได้เตือนให้ยักษ์พยายามรักษาสิกขาบททั้ง ๕ ประการนั้น จนกว่าชีวิตจะหาไม่

"ทำ ใดประกอบด้วย ความดี นั้นฤๅ
ดี ย่อมเชิดชูศรี ทั่วหน้า
ได้ ลาภยศสุขมี สรรพสิ่ง เสร็จเฮย
ดี เด่นตลอดหล้า เฟื่องฟุ้งจิรกาล"

พิสูจน์ความจริง

เมื่อยักษ์สมาทานศีลแล้ว พระราชกุมารมีความยินดีมาก เพราะความพยายามของพระองค์สำเร็จ เกิดสงสัยว่าผู้นี้คงไม่ใช่ยักษ์ เพราะยักษ์ตาแดง และไม่กระพริบตา ทั้งไม่มีเงาด้วย แต่ผู้นี้ตาไม่แดง กระพริบตาและมีเงาด้วย ทรงรำพึงถึงพระเจ้าลุงซึ่งพระองค์ได้ทราบว่า พระเจ้าพี่ของพระราชบิดามี ๓ คน ถูกนางยักษ์จับเอาไป สองพระองค์แรกยักษ์คงกิน ส่วนพระองค์ที่สามยักษ์คงเลี้ยงไว้ และอาจจะเป็นผู้นี้ก็ได้ เราจะนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระราชบิดา จึงตรัสว่า "ท่านนี้คงไม่ใช่ยักษ์"

"ถ้าอย่างนั้นเป็นอะไร ?"

"เป็นมนุษย์โดยกำเนิดทีเดียว"

"เป็นไปไม่ได้ ข้าพเจ้าเป็นลูกยักษ์ อยู่กับแม่ซึ่งเป็นยักษ์ตั้งแต่อ้อนแต่ออดทีเดียว"

"ท่านรู้จักแต่แม่ ส่วนพ่อไม่พูดถึงเลย พ่อของท่านไปไหน ?"

"ไม่ทราบ ตั้งแต่เกิดมาข้าพเจ้าไม่เคยเห็นหน้าพ่อ และแม่ก็ไม่เคยพูดให้ฟัง"

"นี้ข้อหนึ่ง พอจะอนุมานได้ว่าท่านไม่ใช่ยักษ์"

"เป็นการเดาของท่านเอง"

"เดามีเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว"

"ถ้าเราจะโต้เถียงกันอยู่อย่างนี้คงไม่มีเวลาสิ้นสุด หาวิธีอื่นดีกว่า"

"ท่านมีอะไรพิสูจน์ให้เห็นว่าท่านเป็นยักษ์ ?"

"มี ที่ใกล้ ๆ นี้มีพระดาบสตาทิพย์อยู่องค์หนึ่ง ท่านสามารถจะบอกให้รู้ทีเดียวว่าข้าพเจ้าเป็นยักษ์หรือเป็นมนุษย์"

"ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าไปหาท่าน'

ยักษ์พาพระราชกุมารไปหาพระดาบส ทั้ง ๒ ทำประทักษิณพระดาบสแล้ว นั่ง ณ ที่ควรแก่ตน

พระดาบส ได้เห็นคนทั้งสองมาหาจึงถามว่า "ท่านผู้เป็นลุงและเป็นหลานทั้งสองมีความประสงค์สิ่งใดจึงมาหาตา ?"

"เจ้าหนุ่มที่มากับข้าพเจ้านี้ ดูเอาว่าข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ไม่ใช่ยักษ์" ยักษ์บอก

"จริงอย่างเขาว่าหรือ ?" พระดาบสถาม

"จริงครับตา" พระราชกุมารตอบ

พระดาบสนิ่งอยู่สักครู่หนึ่งพูดขึ้นช้า ๆ ว่า "เจ้าทั้งสองตั้งใจฟังให้ดีตาจะเล่าให้ฟัง ผู้ที่เข้าใจว่าตนเป็นยักษ์นั้น ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาเป็นมนุษย์โดยกำเนิด แต่ถูกนางยักษ์ลักพาเอามาตั้งแต่คลอดใหม่ ๆ ได้ดื่มน้ำนมนางยักษ์และนางยักษ์เลี้ยงดูตลอดมา จิตใจจึงเหมือนยักษ์ จึงกินเนื้อมนุษย์และเนื้อสัตว์เหมือนยักษ์ ความจริงเจ้าทั้งสองเป็นญาติกัน คนที่เข้าใจว่าเป็นยักษ์นั้นเป็นลุง ส่วนพ่อหนุ่มนี้เป็นหลาน"

ทั้งสองพระองค์ฟังแล้วน้ำพระเนตรไหลอาบแก้ม ไม่สามารถจะตรัสอะไรได้

พระดาบสพูดว่า "คนเราอยู่ที่การคบหาสมาคมเป็นสำคัญประการหนึ่ง คบหาสมาคมกับยักษ์ก็เป็นยักษ์ คบหาสมาคมกับมนุษย์ก็เป็นมนุษย์ คบหาสมาคมกับมนุษย์เปรตก็เป็นมนุษย์เปรต คบหาสมาคมกับมนุษย์อสุรกายก็เป็นมนุษย์อสุรกาย คบหาสมาคมกับมนุษย์เดียรัจฉานก็เป็นมนุษย์เดียรัจฉาน เจ้าทั้งสองจงจำไว้ โบราณท่านว่า

"อยู่ปะปน คนพาล สันดานหยิ่ง
ไม่รู้จริง หนักเบา เจ้าโทโส
มีเคหา อาศัย ถึงใหญ่โต
จะพิโธ่ คับแคบ แทบจะครือ
อยู่ร่วมกับ บัณฑิต สนิทสนม
มีอารมณ์ วาจา น่านับถือ
อยู่กระท่อมล้อมฟาง พอกางมือ
นั่นก็คือ เป็นสถาน พิมานแมน"

ยักษ์เชื่อตามที่พระดาบสบอกทุกประการ ตรัสกับพระราชกุมารว่า "หลานจงกลับไปเถอะ ลุงเป็นคนมีกรรม เกิดมากับเขาชาติหนึ่งเป็นยักษ์ทั้งมนุษย์ ลุงสลดใจเหลือเกิน กรรมแต่อดีตลุงไม่สามารถจะทราบได้ แต่ก็ทราบได้ด้วยผลในปัจจุบันว่า ลุงต้องทำกรรมไม่ดีไว้แน่จึงต้องรับผลอย่างนี้ คือพลัดพรากจากพ่อแม่ญาติพี่น้องและบ้านเมืองและมีความเป็นอยู่เหมือนยักษ์ อนาถใจเหลือเกิน ผลกรรมชั่วลุงเห็น

แล้วและกลัวแล้ว ตั้งแต่เกิดมาลุงทำแต่กรรมชั่ว ไม่เคยทำกรรมดีเลย ถ้าไม่ตั้งหน้าทำกรรมดีเป็นการเริ่มต้นชีวิต ลุงจะมีความเป็นอยู่ที่เลวร้ายยิ่งกว่านี้อีกมาก หลานกลับไปเถอะ ลุงไม่ต้องการราชสมบัติ บอกพ่อของเจ้าด้วย"

พระราชกุมารทูลอ้อนวอนต่าง ๆ นานา เพื่อให้พระเจ้าลุงเสด็จกลับบ้านกลับเมือง แต่ไม่เป็นผล จึงทูลถามว่า "พระเจ้าลุงไม่เสด็จกลับบ้านกลับเมืองจะเสด็จไปไหน ?"

"ลุงจะบวชอยู่กับพระดาบสนี้จนกว่าชีวิตจะหาไม่" และรับสั่งต่อไปว่า "ลุงจะบวชวันนี้" แล้วเรียนพระดาบสว่า "ผมจะขอบวชอยู่กับท่านเพื่ออบรมจิตใจและสร้างความดีต่อไป"

พระดาบสพูดว่า "ถ้าจะบวชก็ต้องบวชด้วยศรัทธา คือเต็มใจบวชและตั้งใจปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของนักพรต การบวชนั้นจึงจะมีผล ถ้าบวชสักแต่ว่าบวช หรือบวชเพื่อต้องการลาภสักการะ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการบวชนั้นก็มีน้อย มีแต่โทษอย่างมหันต์ นอกจากนี้ผู้บวชต้องประกอบด้วย

(๑) มารยาทและวัตรของสมณะ

(๒) ต้องมีความรู้รอบตัว

(๓) ต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส

(๔) ต้องมีวาจาไพเราะ

(๕) ต้องมีปัญญาเฉลียวฉลาด

(๖) มีศีลบริสุทธิ์

(๗) เจริญวิปัสนา จนสามารถได้ฌาน

(๘) เป็นผู้สามารถ ที่จะชี้แจงธรรมะให้ผู้ที่เข้าไปไต่ถามให้เข้าใจในธรรม พอใจเกิดกำลังใจ และร่าเริงแจ่มใสได้

(๙) ไม่ใช่เป็นคนอาศัยสำนักอย่างเดียว ต้องให้สำนักได้อาศัยด้วย

ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ ย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญ เป็นที่นิยมของวิญญูชนทั่วไป และย่อมทำให้สำนักเจริญรุ่งเรืองด้วย''

นอกจากนี้ต้อง

(๑) ไม่สรรเสริญคนที่ควรตำหนิ

(๒) ไม่ตำหนิคนที่ควรสรรเสริญ

(๓) ไม่เลื่อมใสในบุคคลที่ไม่น่าเลื่อมใส เลื่อมใสในบุคคลที่ควรเลื่อมใส

(๔) ไม่หลงสกุล

(๕) ไม่หลงลาภสักการะ

(๖) ไม่หลงธรรมะ

ยักษ์พระราชกุมารเรียนว่า ''ท่านครับ ผมยินดีและเต็มใจปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของนักพรต และปฏิบัติตามโอวาทของพระคุณท่านทุกประการ ขอท่านได้สงเคราะห์ให้ผมได้บวชตามประสงค์เถิด นึกว่าช่วยชุบชีวิตของผมสักครั้ง อย่าให้ต้องไปทนทุกข์อยู่ในอบายเลย ทุกข์ในปัจจุบันนี้ก็แสนเข็ญแล้ว''

พระดาบสพูดว่า ''คนเราโดยมากมักจะปล่อยใจไปตามอารมณ์

เครื่องล่อ ไม่คิดถึงความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นข้างหน้า ทั้งนี้ก็เพราะโมหะ ดังที่ท่านประพันธ์ไว้ว่า

"คนโมหะ เป็นพืช ย่อมมืดมิด
อยู่ใกล้ชิด นักปราชญ์ ยังขาดศีล
ดังกบใกล้ ปทุมา เป็นอาจิณ
ไม่ได้กิน ยอดอ่อน เกษรบัว"

เมื่อพระดาบสให้โอวาทมาพอสมควรแล้ว ก็จัดการให้พระราช-กุมารบวชเป็นดาบสตามประสงค์ พระราชกุมารผู้ถือองค์ว่าเป็นยักษ์พ้นจากเหวลึกกลับได้พบแสงสว่างในชีวิต เพราะเหตุ ๒ ประการ

(๑) ได้พบและคบหาสมาคมกับคนดีได้ และ

(๒) เพราะเชื่อฟังคำสั่งสอนของคนดี

คนเราถ้าเกิดผิดพลาด เมื่อรู้สึกตัวว่าผิดพลาดและพยายามกลับความประพฤติเสียใหม่ ก็จะเป็นคนดีได้ ส่วนคนที่ไม่รู้สึกตัวก็คงจมอยู่ในก้นเหวลึกชั่วนิรันดร เพราะความผิดที่ช่วยเหลือกันไม่ได้ คือการไม่รู้จักโทษของตน เพราะเป็นความผิดที่มีอำนาจร้ายแรงหลือวิสัยที่จะช่วยได้

พระราชกุมาร กราบพระดาบสผู้เป็นลุงแล้วทูลว่า "กรรมใดที่หลานได้ล่วงเกินพระเจ้าลุงด้วยกายวาจาใจ ขอพระองค์ได้เมตตาอโหสิกรรมนั้นให้หลานด้วย หลานจะขอกราบลาไปหาพระราชบิดาและพระประยูรญาติ

พระดาบสรับสั่งว่า "กรรมอันไม่ดีของหลานซึ่งหลานประพฤติต่อลุงนั้นไม่มี ขอหลานจงกลับไปโดยสวัสดีและมีความสุขในหมู่ญาติและข้าทาสบริวารตลอดชีวิตเถิด"

๘ เสด็จกลับพระนคร

พระราชกุมารเมื่อได้ทราบความจริงแล้ว ก็ลาพระดาบสและพระเจ้าลุงกลับสู่พระนครด้วยความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ควรแก่การสรรเสริญและจารึกไว้เป็นเกียรติประวัติ เพื่ออนุชนรุ่นหลังจะพึงยึดถือเอาเป็นตัวอย่าง

คนที่มีความรักกัน เมื่อต้องจากกันโดยเข้าใจว่าไม่มีโอกาสจะได้กลับมาพบกันอีกตลอดชีวิต เมื่อได้กลับมาพบกันอีกโดยไม่ได้นึกคิดมาก่อน ในฐานะลูกสู่อ้อมกอดของพ่อและแม่ ผัวสู่อ้อมกอดเมียหรือเมียสู่อ้อมกอดผัว ความปราบปลื้มปรีดาปราโมทย์ชื่นอกชื่นใจจะมีสักเพียงใด เหลือจะพรรณนาให้สิ้นสุดได้

เมื่อพระราชกุมารกลับพระนคร พอผ่านประตูเมืองเข้ามาเท่านั้นประชาชนเดินถนนต่างก็พากันหยุดมองเป็นตาเดียว นึกเฉลียวใจว่าผู้นี้คือพระราชกุมารตัวจริง หรือปีศาจของประองค์กันแน่ แต่ดู ๆ ไปก็เห็นพระองค์มีความกล้าหาญปานราชสีห์ เมื่อแน่ใจว่าพระองค์ไม่ใช่ปีศาจ ก็พากันเปล่งเสียงถวายชัย หมอบกราบถวายความเคารพด้วยความจงรักภักดี

เสียงประชาชนพลเมืองบอกต่อ ๆ กันว่า ทูลกระหม่อมเสด็จกลับพระนครแล้ว และพากันแสดงความยินดีร่าเริงตามประสาของผู้ภักดี และวิพากย์วิจารณ์กันต่าง ๆ นานา คนในกลุ่มหนึ่งพูดว่า "ทูลกระหม่อม คงฆ่ายักษ์ตายแล้วเสด็จกลับพระนคร"

อีกเสียงหนึ่งสนับสนุนว่า "จริงอย่างคุณว่า พวกเราต้องไชโยถวายพระพรพระองค์" พอสิ้นเสียงพูดเสียงไชโยก็ดังขึ้นในกลุ่มนั้น

เสียงอีกกลุ่มหนึ่งว่า "อัศจรรย์เหลือเกิน" ทูลกระหม่อมปราบยักษ์ได้อย่างไร วิเศษเหลือเกิน"

อีกเสียงหนึ่งดังขึ้นว่า "พระองค์ต้องมีของดีแน่ ๆ ถ้าไม่อย่างนั้นป่านนี้ก็เป็นอาหารของยักษ์ไปแล้ว คิดดูสิ ทหารนับร้อย ๆ ยังไม่สามารถจับยักษ์ได้"

"เออจริง" อีกคนหนึ่งพูด

มีเสียงหนึ่งสอดขึ้นมาว่า "อย่าออกความคิดความเห็นอะไรให้มากนักเลย วันนี้พวกเราเลี้ยงฉลองดื่มถวายพระพรทูลกระหม่อมดีกว่า"

"จริง ๆ ที่เดียว" คนหนึ่งพูด

อีกกลุ่มหนึ่งพูดว่า "พวกเราเป็นแต่เพียงคาดคะเนทั้งนั้น แต่โชคดีที่สุดที่ทูลกระหม่อมรอดตายมาได้"

อีกคนหนึ่งพูดว่า "ถ้าแน่นอนต้องคอยฟังประกาศสำนักพระ-ราชวัง" และทุก ๆ คนในกลุ่มนั้นเห็นจริงตามนั้น

ภายในพระราชสำนัก

เมื่อพระราชกุมารเสด็จเข้าสู่พระราชสำนักและเสด็จเข้าเฝ้าพระราชบิดา ตั้งแต่สมเด็จพระราชบิดาลงมาจนถึงข้าราชบริพารซึ่งอยู่ในที่เฝ้า ต่างก็เงียบกริบเพราะไม่แน่ใจว่าผู้ที่มาคือพระราชกุมาร

เมื่อพระราชบิดาไม่ตรัสประการใด พระราชกุมารจึงทูลขึ้นว่า "ข้าแต่เสด็จพ่อ ลูกคืออลีนสัตตุราชกุมาร ปลอดภัยและเสด็จกลับมาสู่อ้อมกอดของเสด็จพ่อแล้ว ขอเสด็จพ่อจงเบาพระทัยเถิด"

พระราชาเสด็จเข้าสวมกอดพระราชโอรส น้ำตาแห่งความปีติไหลพรูออกมา รับสั่งว่า "ลูกรักของพ่ออา...... ลูกรอดพ้นจากปากของยักษ์มาได้อย่างไร ?"

ยังไม่ทันที่พระราชกุมารจะตรัสประการใด สมเด็จพระราชชนนีพระราชเทวี พระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้อง และพระราชโอรสก็เสด็จมาถึง สมเด็จพระราชชนนีสวมกอดพระราชโอรสด้วยความปลาบปลื้มปรีดาปราโมทย์ ไม่สามารถจะตรัสอะไรได้ ทั้งพระราชเทวี พระเจ้าพี่ พระเจ้าน้อง และพระราชโอรสต่างก็มีน้ำพระเนตรไหลอาบแก้มด้วยความยินดี

เวลาผ่านไปสักครู่ พระเจ้าชัยทิศรับสั่งถามว่า "ลูกรอดปากยักษ์มาได้อย่างไร ?"

พระราชกุมารกราบทูลความเป็นไปอันเกี่ยวแก่ยักษ์ให้พระราชบิดาทราบทุกประการโดยละเอียด และกราบทูลว่า "ควรที่พระราชบิดาจะ

เสด็จไปอัญเชิญพระเจ้าลุงเสด็จกลับพระนคร เพราะพระเจ้าลุงตั้งแต่เกิดไม่เคยเห็นญาติพี่น้อง และต้องเสวยทุกข์ทรมานแสนสาหัส ความเป็นอยู่อย่างยักษ์ ควรสลดใจยิ่งนัก"

พระราชาตรัสว่า "ขอให้ลูกพักผ่อนและทำการสมโภชรับขวัญลูกเสียก่อน พ่อจะไปอัญเชิญเสด็จพี่กลับมาครองราชย์ต่อไป" แล้วรับสั่งให้พระราชกุมารเสด็จกลับตำหนักเพื่อทรงพักผ่อน

เมื่อพระราชกุมารเสด็จกลับแล้ว พระเจ้าชัยทิศมีพระบรมราชโองการให้ประกาศให้ประชาชนพลเมืองว่า พระราชกุมารปลอดภัยและเสด็จกลับพระนครแล้ว ให้ราษฎรร่วมกับทางราชการจัดให้มีมหรสพสมโภชตลอด ๗ วัน ๗ คืน เพื่อรับขวัญพระราชกุมารองค์รัชทายาท และภายในพระราชสำนักก็ให้มีมหรสพสมโภชเช่นกัน และอัญเชิญพราหมณ์มาทำพิธีรับขวัญตามราชประเพณี

ราษฎรเมื่อได้รับทราบประกาศนั้น ก็พากันจัดให้มีมหรสพเฉลิมฉลองกันอย่างเต็มที่ ผู้เฒ่าผู้แก่หนุ่มสาวเด็ก ต่างก็มีสีหน้ายิ้มแย้มร่าเริง เพลิดเพลินอยู่กับมหรสพที่ตนชอบ การตีชิงวิ่งราวชกต่อยด่าทอกันไม่มีในที่ทุกแห่งตลอดงาน สมเป็นงานสมโภชและร่าเริงจริง ๆ

นักโทษในเรือนจำนับพันได้รับอภัยโทษ ถูกปลดปล่อยให้ได้รับอิสรภาพทุก ๆ คน เมื่อพ้นประตูเรือนจำก็พร้อมกันเปล่งเสียงไชโย ถวายพระพรแด่พระราชกุมารว่า "ขอทูลกระหม่อมจงทรงพระเจริญ ๆ ๆ"

สถานที่แสดงมหรสพพื้นเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งมีผู้แสดงประมาณ ๑๐ คนทั้งชายหญิง ในตอนหนึ่งผู้แสดงทั้งหมดได้ออกมาร้องพร้อมกันคลอไปกับเสียงดนตรีว่า

"อันทุกข์สุขอยู่ในหัวใจดอก
สิ่งภายนอกล้วนแต่จูงให้ยุ่งขิง
ถ้าตัวเราเขลาอยู่ไม่รู้จริง
ก็ทุกข์ยิ่งยิ่งยากลำบากแรง
เพราะมุ่งหมายได้สุขจึงทุกข์หนัก
เพราะมีรักมันจึงร้ายมิหน่ายแหนง
เดินสายกลางทางปราชญ์ศาสน์แสดง
จะแจ่มแจ้งโปร่งจิตนิตย์นิรันดร์

บรรดาบาปหยาบช้าแล้วอย่าชอบ
จงประกอบแต่กุศลผลสมัย
มล้างกิเลสคล้ำในน้ำใจ
ให้ผ่องใสสิ้นขุ่นจึงบุญแรง"

เมื่อเสียงร้องจบลง คนก็ปรบมือแสดงความยินดี ให้เกียรติแก่นักร้องอย่างน่าปลาบปลื้ม อีกสักครู่ต่อมานักร้องหญิงคนหนึ่ง ออกมาวาดลวดลายฉายเดี่ยวว่า

"เรามีเงิน เขานับ รับเป็นน้อง
เรามีทอง เขานับ รับเป็นพี่

หมดเงินทอง มองใคร ไม่ไยดี
ทั้งน้องพี่ พลอยหมด หายหดไป”

“เราจะเดิน ทางใด ให้พินิจ
แม้เดินผิด ทางตรง มักหลงใหล
หรือท่าทาง ที่เขาวาง มาอย่างไร
อย่าไว้ใจ ควรยั้ง ระวังตัว”

เมื่อหญิงร้องจบแล้ว ชายคนหนึ่งออกมาร้องต่อว่า

“เป็นหญิงสาวคราวงามทรามสวาท
อย่างหมายมาดมุ่งเล่ห์เสน่หา
เหมือนดอกไม้ยังไม่ถึงซึ่งเวลา
ไปเก็บมาคลี่กลีบให้รีบบาน
กลิ่นไม่ดีสีไม่งามทรามทั้งรส
จงรองดอย่าทำจงจำสาร
ไว้ให้ถึงเวลาสุมามาลย์
จะเบิกบานได้เองระเวงวรรณ์
งามทั้งสีดีทั้งกลิ่นประทินหอม
น่าถนอมชูชมภิรมย์ขวัญ”

ไปทูลอัญเชิญพระเจ้าพี่

การสมโภชรับขวัญพระเจ้าลูกผ่านไปแล้ว พระเจ้าชัยทิศพร้อมด้วยพระราชกุมารยกจตุรงคเสนาออกจากพระนคร โดยมีพระราชกุมารนำทางเสด็จ มุ่งสู่ที่ประทับของพระดาบสผู้เป็นพี่ ณ เชิงเขาแห่งหนึ่ง เมื่อจวนจะถึงสำนักของพระดาบส พระองค์รับสั่งให้หยุดพักพลรออยู่ พระองค์พร้อมด้วยพระราชโอรสและข้าราชบริพารเสด็จเข้าไปยังสำนักของพระดาบส นมัสการแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรแก่พระองค์

พระดาบสเจ้าของอาศรม ได้เห็นพระราชกุมารเสด็จมาอีกจึงถามว่า "หลานพาใครมา และมาที่นี่ด้วยประสงค์สิ่งใด?"

พระราชกุมารตรัสว่า "พาเสด็จพ่อมาอัญเชิญพระเจ้าลุง ซึ่งบวชเป็นดาบสอยู่กับตาเสด็จกลับไปพระนคร"

"อย่างนั้นหรือ เวลานี้ท่านกำลังไปตักน้ำ ประเดี๋ยวคงจะมา" พระดาบสบอก

ระหว่างที่รอการกลับของพระดาบสนั้น พระดาบสตาทิพย์ได้สนทนากับพระเจ้าชัยทิศว่า "มหาบพิตรทรงพระสำราญดีหรือ ขอถวายพระพร"

"สบายดี พระคุณเจ้า"

"ประชาชนพลเมืองไม่เดือดร้อนมีความสุขโดยทั่วหน้ากันหรือ? ขอถวายพระพร"

"มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะของเขา พระคุณเจ้า"

"สมณชีพราหมณ์ ยังมีความสามัคคีปรองดองกัน และประพฤติปฏิบัติดีอยู่หรือ ? ขอถวายพระพร"

"มหาบพิตร เป็นธรรมดาของคนที่มีกิเลส ย่อมมีขึ้น ๆ ลง ๆ สมัยใดปล่อยให้กิเลสเดินหน้า สมัยนั้นก็ออกจะยุ่งเหยิง และเป็นธรรมดาของมนุษย์ จะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ถ้ายังมีความต้องการ

(๑) ยศศักดิ์

(๒) ลาภสักการะ

(๓) ตำแหน่งหน้าที่

ก็อดจะมีเรื่องกินใจกัน ยุแหย่กัน เพื่อให้ฝ่ายตรงกันข้ามกับตนเกิดความเสียหายไม่ได้ หรือไม่ต้องการให้ฝ่ายตรงกันข้ามดีเสมอตน หรือดีเกินตน อะไรทำนองนี้ เหมือนที่มีผู้ประพันธ์ไว้ว่า

"ผู้นิสัย ไม่ประมาณ พาลจะล้ม
ไปเที่ยวพ่น อึกทึก ทำฮึกเหิม
เข้าที่ไหน ใครต่ำ คอยซ้ำเติม
พูดส่งเสริม ยกตน ให้คนชม"

เรื่องเป็นอย่างนี้แหละ ขอถวายพระพร" พระดาบสพูดต่อไปว่า "อาตมาเมื่อครั้งยังอยู่ครองเรือน ต้องต่อสู้กับความอิจฉาริษยามากมาย ยิ่งนานวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้นทุกที บางสิ่งบางอย่างทั้ง ๆ ที่เราไม่มีความผิด เขาก็พยายามปั้นน้ำให้เป็นตัว เที่ยวโฆษณาใส่ไคล้ให้เราเสียหาย พาลชนก็พากันเชื่อถือบอกกล่าวกันต่อ ๆ ไป อาตมาพยายาม

อดพยายามกลั้น ตั้งจิตแผ่เมตตาทุกเช้าเย็นว่า "ขอให้ผู้คิดอาฆาตจองเวรต่อข้าพเจ้า จงมีความสุขความเจริญเถิด และขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายจงมีความรักใคร่ปรองดองกัน อย่าได้คิดร้ายต่อกัน จงมีความสุขเถิด"

"ดีมากพระคุณเจ้าไม่ผูกเวรกับใคร ถ้ามวลมนุษย์ทั้งหลายมีจิตใจสูงเหมือนพระคุณเจ้า โลกก็คงเป็นปกติสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวายเหมือนปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็คงเนื่องมาจากจิตใจคนเรายังคด ถึงกับมีผู้รู้ประพันธ์ไว้ว่า

"อันคดอื่นหมื่นคดกำหนดแน่
เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
ทั้งลวงล่องอเงี้ยวเลี้ยวลด
ถึงคลองคดก็ยังไม่คดเหมือนใจคน"

เมื่อพระราชาและพระดาบสกำลังสนทนากันอยู่ พระราชกุมารดาบสก็เสด็จมาถึงเทน้ำใส่ตุ่มแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรแก่ตน

พระราชกุมารกราบนมัสการพระดาบสทูลว่า "ท่านผู้นี้คือพระเจ้าชัยทิศ พระราชบิดาของหลานตามที่หลานได้ทูลไว้เมื่อครั้งก่อน"

พระเจ้าชัยทิศกราบพระดาบส ผู้เป็น พี่ด้วยพระพักตร์เศร้าหมองน้ำพระเนตรไหลทั้งพระดาบสพระราชาและข้าราชบริพารซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ต่างก็เศร้าสลดมีน้ำตาไหลอาบแก้ม เวลาผ่านไปครู่หนึ่งพระเจ้าชัยทิศกราบทูลพระดาบสว่า "ขอเสด็จพี่ลาผนวชเสด็จกลับไปเสวยราชสมบัติเถิด"

พระดาบส ซึ่งประทับนั่งสำรวม พระอิริยาบถ เป็นอย่างดีทูลว่า "อาตมาขอบพระทัยมาก แต่อาตมาเป็นคนมีกรรม ดังที่ปรากฏแก่พระองค์แล้ว ราชสมบัติที่พระองค์จะเวรคืนให้อาตมาๆ ขอมอบถวายคืนแก่พระองค์ ขอพระองค์อย่าได้เป็นห่วงและแคลงพระทัยเป็นอย่างอื่น" พระดาบสนิ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วทูลต่อไปว่า "อาตมาตัดสินใจแน่นอนแล้ว ขอยึดเพศพรหมจรรย์เป็นเรือนตาย และสร้างความดีเพื่อผลกำไรในอนาคต ปัจจุบันนี้อาตมามีชีวิตที่แสนอนาถ ไม่เหมือนผู้อื่นเขา จึงต้องประสบชะตากรรมเช่นนี้ แต่บุญในหนหลังคงมีอยู่บ้าง จึงบันดาลให้พบหลานและท่านพระดาบสตาทิพย์ ได้อาศัยท่านทั้งสองฉุดขึ้นจากก้นเหวลึกแสนลึก ถ้าหาไม่ก็คงจมอยู่ในก้นเหวลึกทุกภพทุกชาติ และไม่ทราบว่าจะลึกลงไปอีกสักแค่ไหน ขอถวายพระพร"

พระเจ้าชัยทิศทูลอ้อนวอนแล้วอ้อนวอนเล่า แต่พระดาบสก็ยืนกรานเช่นเดิม พระองค์จึงลาพระดาบสทั้งสอง ยกจตุรงคเสนากลับพระนคร

ตั้งนิคมในชนบท

เมื่อพระเจ้าชัยทิศเสด็จกลับถึงพระนครแล้ว ทรงพระดำริถึงเหตุ ๒ ประการ

(๑) ต้องการขยายพลเมืองซึ่งแออัดอยู่ในเมืองหลวงออกไปอยู่ในชนบทซึ่งมีที่ดินรกร้างว่างเปล่า เป็นการพัฒนาชนบทให้เจริญ

(๒) ต้องการให้พลเมืองซึ่งอพยพไปนั้นได้บำรุงพระดาบสด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควรแก่สมณะ เป็นการปลูกฝังจิตใจของประชาชนให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม และรู้จักเสียสละในเมื่อควรเสียสละ

แต่เชิงเขาที่พระองค์จะตั้งเป็นนิคมนั้นกันดารน้ำ ถ้าน้ำไม่เพียงพอ ประชาชนที่อพยพไปอยู่จะลำบาก และไม่สามารถทำที่นั้นให้เจริญขึ้นได้เหมือนเอาประชาชนไปอดตาย เป็นการลงโทษประชาชนโดยปราศจากความผิดและควรละอายอย่างยิ่ง เมื่อทรงดำริเช่นนี้จึงตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องดำเนินการขุดคลองส่งน้ำ ตั้งแต่ปัญจาลนครไปจนถึงเชิงเขาซึ่งเป็นที่อยู่ของพระดาบสซึ่งเป็นที่ตั้งนิคม เมื่อขุดคลองส่งน้ำเสร็จแล้ว ตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่ผู้จะไปเป็นหัวหน้าปกครองนิคมนั้นเข้าเฝ้า ประทานโอวาทว่า "ผู้จะเป็นหัวหน้าหมู่คณะต้องประพฤติธรรมของผู้เป็นหลักคือเว้นจากอคติทั้ง ๔ และประพฤติธรรมของผู้ใหญ่คือมีพรหมวิหาร ๔ อย่าเข้าใจว่าเป็นนายเขา เขาเป็นทาส และอย่าชักนำผู้อยู่ใต้ปกครองให้ประพฤติในทางเสื่อมเสียทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่นการคดโกง ผู้ใดควรยกย่องก็ยกย่อง ผู้ใดควรข่มก็ข่ม ความเจริญจึงจะเกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น"

พระเจ้าชัยทิศ ได้พระราชทานทรัพย์แก่ครอบครัวทั้งพันครอบครัวซึ่งจะอพยพไปอยู่นิคม เพื่อจะได้เอาไปทำทุนตั้งหลักฐานต่อไป เมื่อถึงกำหนดวันเดินทาง พระองค์รับสั่งให้เจ้าหน้าที่ให้ความสะดวกในการเดินทางทุกประการแก่ผู้อพยพ และการอพยพครั้งนั้นเป็นไปโดยความเรียบร้อยทุกประการ

เข้านมัสการพระดาบสทั้งสอง

ประชาชนผู้อพยพเมื่อไปถึงที่ตั้งนิคมแล้ว ก็เข้าอยู่อาศัยตามที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ล่วงหน้า วันรุ่งขึ้นเจ้าหน้าที่ผู้เป็นหัวหน้าได้พาหัวหน้าครอบครัวทั้งหมดไปนมัสการพระดาบส ซึ่งมีอาศรมอยู่ไม่ไกลจากบริเวณนิคมนั้นมากนัก เมื่อไปถึงทุก ๆ คน กราบนมัสการพระดาบสทั้งสองเรียนว่า "พวกผมคือผู้ที่พระเจ้าอยู่หัวชัยทิศส่งมาให้อยู่ในนิคมเพื่อช่วยบุกเบิกป่าให้เป็นไร่ ช่วยเศรษฐกิจของชาติให้มั่นคงและเจริญกระผมทุกคนขอมอบตัวเป็นไวยาวัจกรแด่พระคุณเจ้าทั้งสองตลอดชีวิต เมื่อพระคุณเจ้าต้องการสิ่งใดอันสมควรแก่สมณะ พวกกระผมจะจัดจัดการถวาย และขอพระคุณเจ้าได้ให้โอวาท เพื่อผมทั้งหลายจะได้นำไปปฏิบัติต่อไป"

พระดาบสผู้เป็นอาวุโสพูดว่า "อาตมาขออนุโมทนาในกุศลศรัทธาของท่านทั้งหลายและของบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ" ท่านพูดต่อไปว่า "ผู้จะเป็นหัวหน้าคนต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

(๑) อดทน ความอดทนไม่ใช่ธรรมของผู้ขาดความสามารถจะสู้เขา แต่เป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ชั้นหัวหน้าคน จำต้องมีไว้เป็นเครื่องประดับใจ

(๒) ไหวทันต่อเหตุการณ์ คือ ไม่หลับในด้วยอำนาจกิเลส เช่นถูกถีนมิทธะ ความมีจิตหดหู่และเคลิบเคลิ้มครอบงำ ต้องเป็นคนตื่นใน คือตื่นตาตื่นใจ ตื่นจากความงมงาย รู้เท่าทันเหตุการณ์

(๓) ขยันหมั่นเพียร คือ

๓.๑ เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้นในสันดาน

๓.๒ เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว

๓.๓ เพียรให้ความดีเกิดขึ้นในสันดาน

๓.๔ เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

(๔) มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

(๕) มีความเอ็นดู

(๖) สอดส่องดูแล

ผู้เป็นหัวหน้าคนต้องมีคุณสมบัติดังกล่าวมา จึงจะสามารถนำหมู่คณะให้เจริญอยู่ร่วมกันโดยสามัคคีมีความสุข

เมื่อพระดาบสจบโอวาทแล้ว ทุกคนก็กราบลาท่านกลับ ที่พักของตน ๆ

เหตุการณ์ภายในนิคม

ประชาชนซึ่งอพยพเข้าไปอยู่ในนิคมนั้น ต่างก็พยายามที่จะบุกเบิกป่าให้เป็นไร่ เป็นนา ด้วยการอาบเหงื่อต่างน้ำ มีความมุ่งมั่นที่จะตั้งหลักฐานและช่วยให้ประเทศชาติเจริญ และมีทรัพย์สินไว้เป็นมรดกของลูกหลานต่อไป มีความสามัคคีปรองดองกัน เมื่อมีการงานของผู้ใดเกิดขึ้นก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนกว่างานนั้นจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ส่วนผู้ที่เป็นหัวหน้าดูแลนิคม ก็ถือผู้ใต้ปกครองเหมือนญาติพี่น้อง ตั้งหน้าที่จะทำนิคมให้เจริญก้าวหน้าจนสุดความสามารถ เมื่อมีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้นก็จัดการแก้ไขให้ลุล่วงไปด้วยดีไม่กดขี่ข่มเหงไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อยู่ใต้ปกครองไม่ปิดบังอำพรางความจริง ไม่หน้าไหว้หลังหลอก มุ่งความสุขแก่ราษฎรเป็นสำคัญ

ส่วนผู้อยู่ใต้ปกครอง ก็ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอน ของผู้ปกครองเคารพต่อเหตุผล ไม่ถือรั้นด้วยทิฐิมานะ ทั้งนี้ก็เพราะผู้ใหญ่นั้นไม่ใช่ใหญ่เฉพาะตำแหน่งหน้าที่หรือยศศักดิ์ คือใหญ่ด้วยคุณธรรม จะกราบไหว้หรือแสดงความเคารพก็สนิทใจ ไม่ใช่จำกราบจำไหว้และเขาเคารพเชื่อฟังเพราะความดีของผู้เป็นหัวหน้า ไม่ใช่แสดงมารยาทเพื่อผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ ราษฎรพร้อมด้วยผู้ปกครองนิคม ได้ร่วมกันสละแรงงานสร้างอาคารเรียนขึ้น เพื่อให้บุตรหลานได้รับการศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่ท้องถิ่น

เดือนหนึ่ง ๔ ครั้ง คนภายในนิคมมีผู้ปกครองนิคมเป็นหัวหน้าพากันไปหาพระดาบส เพื่อรับฟังโอวาทเป็นประจำ เป็นการรับเอาธรรมะมาอบรมใจ ให้รู้สึกผิดชอบชั่วดี ดำเนินวิถีชีวิตให้ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม รักษาความเป็นมนุษย์ไว้ให้ไพบูลย์ เพราะทุก ๆ คนต่างก็มีวัยเป็นผู้ใหญ่ และเด็ก ๆ ก็จะเป็นผู้ใหญ่ต่อไป ถ้าใหญ่แต่วัยแต่ไร้คุณธรรมก็น่าอดสู ดังที่ท่านประพันธ์ไว้ว่า

"เป็นผู้ใหญ่ คล้ายแตงโม โตเพราะแดด
อีกแก่แรด เฒ่าพ้ำ อย่านับถือ
พริกเม็ดเล็ก เหมือนเด็กดี ที่ฝึกปรือ
เกียรติเป็นสื่อ สร้างนิยม ชมทั่วไป"

ความกตัญญูจะเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับผลจากบุคคลอื่นหรือสิ่งนั้น ๆ มาแล้วไม่มากก็น้อย ผลที่ได้รับเป็นแรงผลักดันจิตใจผู้ได้รับนั้นให้เกิดความสำนึกในบุญคุณ เช่นนักเรียนที่ได้รับการช่วยเหลือจากครู เมื่อครูจะถูกทำร้าย นักเรียนจะหาทางป้องกันช่วยเหลือครู บางครั้งแม้การป้องกันช่วยเหลือจะผิดระเบียบวินัยก็ตาม แต่อำนาจความกตัญญูมีกำลังสูงกว่า

เด็ก ๆ ที่ผู้ใหญ่ให้ของเล่น หรือขนมกินเสมอ ๆ ถ้ามีผู้ใดทำท่าทางจะทำร้ายผู้นั้น เด็กจะแสดงกิริยาเป็นปฏิปักษ์ต่อผู้นั้น แม้การแสดงออกนั้นเด็กจะไม่รู้ว่าเป็นความกตัญญูก็ตาม แต่ก็เป็นมูลฐานเบื้องต้นที่จะทำให้เด็กนั้นมีความกตัญญูต่อไป

ลูกบางคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพ่อแม่ ใช่ว่าจะไม่มีความกตัญญู แต่ความกตัญญูของลูกนั้นต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างกดดันไว้ เช่นพ่อแม่ทำอะไรให้ลูกคนนั้นต้องช้ำใจอย่างหนักก็ได้

จะอย่างไรก็ตาม ทุก ๆ คนควรรับรู้คุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีอยู่เหนือตน ๑ รู้คุณผู้อื่น ๑ การทำตอบ ๑ ผลแห่งการรู้คุณและทำตอบย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ต้องสงสัยและเป็นผลดีด้วยไม่ใช่ผลเสีย นอกจากผู้รู้คุณและทำตอบจะได้รับผลเฉพาะตนแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นมีส่วน

ได้รับผลอีกด้วย ดังพระราชกุมารผู้มีความเป็นอยู่อย่างยักษ์แต่กลับกลายมาเป็นนักพรตและเกิดนิคมขึ้นในเรื่องนี้

บิดามารดาเสมือนเป็นคน ๆ เดียวกับบุตรธิดา แม้ท่านจะมีความประพฤติอย่างไรก็ตาม จงแยกความประพฤติเสียหายของท่านออกจากคุณที่ท่านมีต่อตนให้เด็ดขาด ไหว้รำลึกถึงพระคุณท่านอยู่เสมอ และตอบสนองเมื่อมีโอกาส

"ข้าขอกราบไหว้คุณ ท่านบิดาและมารดา
เลี้ยงลูกเฝ้ารักษา แต่คลอดมาจนเป็นคน
แสนยากลำบากกาย ไม่คิดยากลำบากตน
ในใจให้กังวล อยู่ด้วยลูกทุกเวลา
ยามกินถ้าลูกร้อง ก็ต้องวางวิ่งมาหา
ยามนอนไม่เต็มตา พอลูกร้องก็ต้องดู
กลัวเลือดยุงไรมด จะกวนกัดรีบอุ้มชู
อดกินอดนอนสู้ ทนลำบากหนักไม่เบา
คุณพ่อแม่มากนัก เปรียบน้ำหนักเท่าภูผา
แผ่นดินทั้งหมดเอา มาเปรียบคุณไม่เท่ากัน
เหลือที่จะแทนคุณ ของท่านนั้นใหญ่อนันต์
เว้นไว้แต่เรียนธรรม เอามาสอนพอผ่อนคุณ
แล้วจึงแสดงคุณ ให้เห็นจริงตามธรรมดา
นั่นแหละจึงนับได้ ว่าสนองซึ่งคุณนา
ใช้ค่าข้าวป้อนมา และน้ำนมที่กลืนกิน"

เรื่อง "นวหรคุณ"

โดย

พระครูประกาศสมาธิคุณ

นวหรคุณ ได้แก่คุณของพระพุทธเจ้า มี ๙ ประการ คือ อ. สํ. วิ. สุ. โล. ปุ. ส. พุ. ภ.

อ. ได้แก่ อรหํ คือพระองค์ ทรงทำลาย ซึ่งกำแห่งสังสารจักร หรือพระองค์ทรงทำลายข้าศึก คือกิเลสพันห้า ตัณหา ร้อยแปด

สํ. ได้แก่ สมฺมาสมฺพุทโธ คือพระองค์ทรงตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ ด้วยพระองค์เองโดยชอบ

วิ. ได้แก่ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน คือพระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชชา ๓ หรือ ๘ และ จรณะ ๑๕

สุ. ได้แก่สุคโต คือพระองค์ทรงเสด็จไปถึงซึ่งพระนิพพานดีแล้ว

โล. ได้แก่โลกวิทู คือพระองค์ทรงรู้แจ้งซึ่งโลกทั้ง ๓ หรือสากลจักรวาฬทั้งปวง

ปุ. ได้แก่ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ คือพระพุทธองค์ทรงเป็นจอมสารถี ที่ฝึกหัดบุรุษชั้นยอดเยี่ยม

ส. ได้แก่สตฺถา เทวมนุสฺสานํ คือพระองค์ทรงเป็นบรมครูของมนุษย์และหวยเทพเทวาทั้งหลาย

พุ. ได้แก่พุทฺโธ คือพระองค์ทรงตื่นจากความหลับ คือกองกิเลส

ภ. ได้แก่ภควา คือพระองค์ทรงมีโชคสวัสดิ์โสภาคย์

ฉะนั้น อักษรทั้ง ๙ ตัวนี้เรียกว่า นวหรคุณ เป็นคุณของพระพุทธองค์ ทรงบังเกิดขึ้น ณ รัตนบัลลังก์แห่งโคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตำบล อุรุเวลาเสนานิคม แว่นแคว้นมคธในปัจจุบันนี้ เรียกแคว้นพิหาร ณ วันขึ้น ๑๕ ค่ำเพ็ญกลางเดือน ๖ เวลาปัจจุสมัยแห่งปัจฉิม–ยาม นับว่านวหรคุณนี้เกิดขึ้น ด้วยอำนาจบารมี ๓๐ ทัศน์ มหาบริ-จาค ๕ เป็นต้น ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสมบารมีในอดีตที่คิดอยากจะเป็นพระพุทธเจ้า จึงสร้างบารมีสิ้นเวลา เจ็ดอสงไขย ต่อจากลำดับนั้น พระองค์จึงสั่งสมบารมี ลั่นวาจา คือกล่าวคำปฏิญาณ ณ ต่อหน้าพระพุทธเจ้าบ้าง ในท่ามกลางบริษัทบ้าง สิ้นเวลา เก้าอสงไขย

ต่อจากลำดับนั้น ได้สั่งสมบารมี และได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าต่าง ๆ เป็นเวลา สี่อสงไขยยิ่งด้วยกำไรแสนมหากัปป์ เมื่อรวมทั้งหมด ในการสั่งสมบารมีจึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นเวลายี่สิบอสงไขย ยิ่งด้วยกำไรแสนมหากัปป์

เมื่อบุคคลใด ได้อัญเชิญนวหรคุณของพระพุทธองค์มาภาวนาแล้ว จะเกิดโชคลาภ ตะบะ เดชะ อำนาจ วาสนา บารมี ยศอิศริยยศ บริวาร ธนะสารสมบัติ และอาจสามารถจะป้องกัน ทุกข์โศรก โรคภัยอุปัทวะอันตรายโดยประการทั้งปวง

บทภาวนา นวหรคุณ

อนุโลม

อ สํ วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ

ปฏิโลม

ภ พุ ส ปุ โล สุ วิ สํ อ

มิสสก

อ ภ สํ พุ วิ ส สุ ปุ โล

ขอให้ท่านภาวนาทุกค่ำเช้า จะเกิดสิริมงคลยิ่งใหญ่ไพศาล ทุกประการเทอญ.

น้ำตาของสัตว์

ท่านผู้อ่านคงจะเกิดอารมณ์เศร้าไปบ้าง เมื่อได้เห็นหัวเรื่องที่ข้าพเจ้าจะเขียนนี้ เพราะเรื่องของน้ำตานั้น ตามความรู้สึกของคนทั่ว ๆ ไป ก็ย่อมจะหมายถึงความผิดหวังในชีวิต หรือมิฉะนั้นก็หมายถึงความสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รัก แล้วทำให้เกิดความทุกข์โศกขึ้น เราหาได้คิดกันไปในแง่ที่ดีกว่านี้ไม่ และถ้าเราจะคิดกันไปในแง่ที่ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า แม้แต่ความสมหวังในชีวิต การได้มาซึ่งสิ่งอันเป็นที่รัก และความสุขสันต์หรรษาก็ทำให้เสียน้ำตาได้เช่นกัน

ฉะนั้น การที่นำเรื่องน้ำตามาเขียนนี้ จึงเพื่อผลสองประการ คือในส่วนที่เป็นความผิดหวังในชีวิตหรือ ที่ท่านทั้งหลายกำลังสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไป และกำลังร้องไห้น้ำตาอาบแก้มทั้งสอง ก็ขอมอบเรื่องนี้ให้เป็นเพื่อนปลอบใจหรือเสมือนหนึ่งผ้าซับน้ำตาให้แก่ท่าน และตรงกันข้ามถ้าท่านกำลังสมหวังในชีวิตกำลังประสบกับสิ่งที่ท่านรัก และกำลังมีความสุขสันต์หรรษา จนกระทั่งน้ำตาไหล ก็ขอมอบเรื่องนี้ให้เหมือนเพื่อนที่หวังดีคอยเตือนสติท่านว่า *"จงอย่าร่าเริงไปเลย จงอย่าเพลิดเพลินไปเลย โลกนี้กำลังลุกโพลงอยู่เป็นนิจ เราท่านทั้งหลายกำลังถูกความมืดห่อหุ้มอยู่ จึงควรแสวงหาแสงสว่างมาเป็นที่พึ่งกันเถิด เพราะทางของชีวิตที่เรากำลังเดินท่องเที่ยวไปมากันอยู่ ด้วย*

การเวียนตาย เวียนเกิดนี้ มากไปด้วยอันตรายนานัปการ จุดหมายของชีวิตจะเป็นอย่างไรเราก็ยังไม่ทราบ"

แม้แต่ชีวิตเราได้มาด้วยความสมหวังนั้นเล่า ก็หาได้เป็นของจีรังยั่งยืนไม่ ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงไม่สิ้นสุด ทุกคนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น สมเด็จพระจอมมุนีศรีสรรเพชร์ ได้ตรัสว่า

"ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทั้งสิ้นต้องมี เพราะฉะนั้น เราจะพึงหวังได้ในของรักของชอบใจแต่ที่ไหน สิ่งใดก็ตามเกิดแล้ว มีแล้ว ปัจจัยปรุงแต่งแล้วจะต้องมีความทำลายเป็นธรรมดา การปรารถนาว่า ขอสิ่งนั้นจงอย่าทำลายไปเลยนั้น มิใช่ฐานที่จะมีได้"

เมื่อกฎธรรมดามีอยู่ให้ดูเช่นนี้ เราท่านทั้งหลายจึงควรศึกษาหาความรู้ในเรื่องเหล่านี้ ให้กระจ่างชัด

อุทกภัยในชีวิต

ทุกคนที่เกิดมาสู่โลกนี้ จะต้องเคยเสียน้ำตากันมาแล้วทั้งนั้น จะเสียมากหรือเสียน้อยเท่านั้น เพราะเรื่องของการเสียน้ำตาไปมากหรือน้อย ต้องแล้วแต่กฎของกรรมที่บุคคลแต่ละคนสร้างกันมา แต่เห็นจะไม่มีใครในโลกนี้ที่ไม่เสียน้ำตา

ภัยที่สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่เราชาวโลกนี้ มีอยู่มากมายหลายอย่างด้วยกัน และมีภัยอยู่อย่างหนึ่งที่ชาวนาชาวสวนเกรงกลัวกันมาก ภัยชนิดนั้นคือ "**อุทกภัย**" เมื่อเราได้ยินคำว่าอุทกภัยแล้ว

ทุกคนจะมีความคิดเหมือนกันเกือบหมดว่า น้ำคงจะท่วมที่แห่งใดแห่งหนึ่งจนเกิดความเสียหายเป็นแน่ ความจริงที่ท่านทั้งหลายคิดอย่างนั้นก็ไม่ผิดดอก เพราะประเทศไทยเรา ต้องประสบต่อภัยอย่างนี้เกือบจะทุกปีก็ว่าได้ พี่น้องไทยเราแต่ละภาค จะผลัดกันรับเคราะห์กรรมกันไป บางปีพี่น้องภาคเหนือต้องประสบต่ออุทกภัย บางทีพี่น้องภาคใต้ต้องประสพ บางทีพี่น้องภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องประสพ บางทีก็พี่น้องภาคกลางต้องประสพ บางทีพี่น้องภาคตะวันออกต้องประสบ

เราเข้าใจกันเป็นส่วนมากว่า อุทกภัย ก็คือภัยที่เกิดมาจากน้ำท่วมไร่นา ท่วมสวน ท่วมบ้านอะไรเหล่านี้เป็นต้น ทีนี้ถ้าเราจะคิดกันในแง่อื่น ๆ ออกไปอีก อุทกภัยนี้ ไม่ใช่ภัยที่เกิดเพราะน้ำท่วมอย่างเดียวเสียแล้ว เพราะคำว่า "อุทกภัย" นี้ แปลตามศัพท์ก็แปลว่าภัยเกิดมาจากน้ำ หมายความว่า ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำ เมื่อตีความแตกออกไปเช่นนี้ คำว่า "อุทกภัย" ก็ต้องหมายถึงภัยที่เกิดมาจากน้ำท่วมอย่างหนึ่ง และเกิดมาจากไม่มีน้ำจะใช้อย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นเมื่อน้ำมากเกินไปจนเกิดความเสียหายก็เรียกว่า อุทกภัย น้ำน้อยจนเกินไปจนเกิดความเดือดร้อนก็เรียกว่า "อุทกภัย" เหมือนกัน อุทกภัยจึงใช้ได้ทั้งสองอย่าง

ภัยทั้งสองประการนี้ ผู้ที่อยู่ในที่ดอนและที่ลุ่มจะต้องประสบเสมอ โดยเฉพาะชาวพระนครและธนบุรีย่อมจะประสบภัยจากการไม่มีน้ำประปาใช้เกือบทุกปีก็ว่าได้ เพราะชีวิตของชาวกรุงและธนบุรี

ฝากไว้กับน้ำประปาของเทศบาล ถ้าปีใดเทศบาลขุดท่อ ต่อท่อมาก ปีนั้นก็เดือดร้อนมาก ยิ่งน่าร้อนคือเดือนมีนา, เมษาด้วยแล้ว น้ำประปาก็หยดเหมือนกับเยี่ยวแมว นี้เป็นภัยที่เกิดมาจากน้ำและก็ถือว่าเป็นภัยแก่ชีวิตเหมือนกันเป็นภัยที่เกิดขึ้นภายนอกกายของเรา

ส่วนอุทกภัยอีกประเภทหนึ่ง ที่เกิดขึ้นภายในชีวิตและเกิดขึ้นภายในตัวเราทุกคนนี้ ก็ร้ายแรงมาก เราขอเรียกภัยอย่างนี้ว่า "**น้ำตา**" ซึ่งมาจากศัพท์บาลีว่า "**อัสสุ**" แปลว่าน้ำตา น้ำตานี้ก็ควรเรียกได้ว่าเป็นอุทกภัยเหมือนกัน แต่มันเป็นน้ำภายในตัวเรา น้ำชนิดนี้ถ้าเอ่อท้นขึ้นมาในเบ้าตาของท่านผู้ใด ก็แสดงให้เห็นว่า ท่านผู้นั้นกำลังประสบต่อความทุกข์ความคับแค้น อย่างแสนสาหัส มิฉะนั้นแล้วน้ำชนิดนี้ก็คงจะไม่เอ่อท่วมท้นเบ้าตาออกมาเช่นนั้น เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานทางใจ ซึ่งถือว่า เป็นภัยอันร้ายแรงแก่ผู้ประสบ

และภัยทั้งสอง ประการนี้ ใครเล่า จะสามารถ ขจัด ให้หมด ไป ได้ อุทกภัยนอกมนุษย์เราในยุคปัจจุบันก็สามารถที่จะเอาชนะได้บ้าง เช่น โครงการชลประทานก็ได้ช่วยเหลือ ในเรื่องความ เดือดร้อนเกี่ยวกับน้ำนี้มากทีเดียว น้ำน้อยก็ช่วยได้ น้ำมากเกินไปก็ช่วยเหลือได้

แต่น้ำภายในคือน้ำตาดูเหมือนจะหาผู้แก้ไขให้หมดไปได้ยากเหลือเกิน ที่เห็นอยู่ก็เพียงผู้เดียวเท่านั้น คือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ และทรงท้อพระทัยในการที่จะประกาศพระพุทธศาสนา เพราะธรรมที่พระพุทธองค์ทรง

ตรัสรู้นั้น ยากมาก สัตว์ที่ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลง ครอบงำอยู่ ถูกราคะย้อมไว้ ถูกความมืดห่อหุ้มไว้ ย่อมไม่อาจสามารถเห็นธรรมที่มีปกติไปทวนกระแสได้

ครั้งนั้นท้าวมหาพรหมได้มาทูลอาราธนาแล้วทูลถวายความเห็นว่า :–

"อันธรรมดาผู้ที่ยืนอยู่บนยอดเขาศิลาล้วนย่อมเห็นประชุมชนได้โดยรอบฉันใด ท่านผู้มีเมธาดี มีจักษุเห็นโดยรอบ ก็ฉันนั้นเหมือนกับขึ้นสู่ปราสาทอันสำเร็จแล้วด้วยธรรม เป็นผู้ปราศจากความโศก ทรงพิจารณาเห็นประชุมชนผู้เกลื่อนกล่นไปด้วยความเศร้าโศก กำลังถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่ ข้าแต่พระ-องค์ผู้วีระผู้ชนะสงครามแล้ว ผู้ขนสัตว์ด้วยยานคือเกวียน ผู้ปราศจากหนี้ ขอพระองค์จงเสด็จลุกขึ้นเปิดเผยโลก ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรม สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรมได้ยังจักมี ดังนี้"

ตามคำที่ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ นำธรรมไปโปรยปรายให้แก่สัตว์โลกผู้เกลื่อนกล่นไปด้วยความโศกนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่าไม่มีผู้ใดที่จะสามารถขจัดความเศร้า โศกที่สัตว์กำลังประสบกันอยู่นี้ได้เลย นอกจากพระบรมศาสดาเท่านั้น

และภัยชนิดนี้ความจริงเราควรจะหาทางแก้ไขกันด้วย ไม่ใช่แต่จะแก้ไขภัยภายนอกเท่านั้น เพราะภัยภายในชนิดนี้ชาวโลกกำลังประสบกันอยู่เกือบทุกวันไม่ใช่นาน ๆ ครั้งเหมือนภัยภายนอก ภัยที่เกิดจาก

น้ำในเบ้าตาของมนุษย์มีโทษต่อชีวิตอย่างใหญ่หลวงเหลือเกิน จึงควรคิดแก้ไขกันบ้าง

เมื่อมาพูดถึงภัยที่มีอยู่ในตัวคนทุกคนแล้ว ทำให้นึกถึงภาษิตของคนโบราณที่ท่านพูดไว้เป็นคติเตือนใจอยู่บทหนึ่งว่า

"ใฝ่ร้อนจะนอนเย็น ใฝ่เย็นจะเข็ญใจ"

เพราะเหตุใดคนโบราณท่านจึงพูดว่า คนที่ใฝ่ร้อนจะนอนเย็น คนที่ใฝ่เย็นจะเข็ญใจ ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจในคำว่า ใฝ่ร้อน เสียก่อนเดี๋ยวจะเข้าใจผิด คนใฝ่ร้อนไม่ใช่หมายถึงคนชอบหาเรื่องเดือดร้อนมาใส่ตน หรือชอบสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นด้วยการประพฤติตนเป็นอันธพาล แต่ท่านหมายถึงบุคคลที่มุ่งต่อการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก มีความบากบั่นต่องานที่กระทำ หนักเอา เบาสู้ ไม่เป็นคนเกียจคร้าน บุคคลอย่างนี้แหละท่านเรียกว่า คนใฝ่ร้อน เพราะยอมให้ตนลำบาก ถ้าเป็นชาวนา ชาวสวนก็ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ ถ้าเป็นพ่อค้า ก็ขวนขวายในการทำมาค้าขาย ถ้าเป็นข้าราชการก็ไม่ทอดทิ้งธุระของราชการมีความขยันขันแข็งในงานที่ตนรับผิดชอบด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ทำไปเพื่อให้ครบเดือนหนึ่ง ๆ เท่านั้น

คนอย่างนี้แหละท่านเรียกว่า คนใฝ่ร้อน เพราะชีวิตของเขาไม่อยู่เฉย ๆ บุคคลเหล่านี้จะยอมให้ตนเองลำบากในตอนต้น แต่เขาจะไปสบายเมื่อปลายมือที่เรียกว่า นอนเย็น หมายถึงนอนอย่างเย็นใจไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือเดือดร้อนในขณะนอน

คนที่ใฝ่เย็นนั้น หมายถึงคนที่แสวงหาความสบาย ผักใฝ่ต่อความสบายไม่ยอมให้ตนเองลำบาก หลีกเลี่ยงต่อการงานต่าง ๆ เพราะเห็นว่าการทำงานนั้นลำบากมาก สู้ไม่ทำงานดีกว่า สบายดี คนที่มีลักษณะอย่างนี้แหละท่านเรียกว่า คนใฝ่เย็น หนักก็ไม่เอา เบาก็ไม่สู้ บุคคลเหล่านี้เมื่อปรายมือต้องลำบากยากเข็ญ ที่เรียกว่า "เข็ญใจ" เพราะตนเองไม่เคยทำอะไรเลยที่เป็นประโยชน์

น้ำในกายสองประเภท

ในตัวเราทุกคนนี้ มีธาตุที่สำคัญอยู่ธาตุหนึ่ง คืออาโปธาตุ หรือธาตุน้ำ ท่านพูดไว้มีทั้งหมดสิบสองอย่าง ถ้าอาโปธาตุไหลออกมาทางตาก็เรียกว่า "น้ำตา" ถ้าไหลออกมาทางขุมขนก็เรียกว่า "**เหงื่อ**" ในตัวตนเรานี้ท่านกล่าวว่าจะต้องมีน้ำทั้งสองชนิดนี้ไหลออกอยู่เสมอ ๆ บางคนก็ไหลออกมาทางตามาก บางคนก็ไหลออกตามขุมขนที่เรียกว่าเหงื่อมาก และทั้งสองอย่างนี้ ถ้ามันมากในทางใดทางหนึ่งแล้ว ก็ทำให้อีกทางหนึ่งน้อยลงไป เช่นถ้าไหลออกมาทางขุมขนน้อยมันก็ไหลออกทางตามาก ถ้าไหลออกตามขุมขนมากมันก็ไหลออกทางตาน้อย

คนโบราณท่านกล่าวสอนไว้ในเชิงเปรียบเทียบให้เราเห็นโทษของความประมาท และให้เห็นคุณของความไม่ประมาท แต่ท่านไม่สอนตรง ๆ อันนี้เป็นหลักการสอนจริยธรรมของคนโบราณ ซึ่งถ้าเราไม่คิดให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้ว เราก็มองไม่เห็น ดังเช่นเรื่องน้ำทั้งสองชนิดนี้เป็นต้น ซึ่งจะขอยกตัวอย่างให้ท่านเห็นและเข้าใจง่าย ๆ

คือตามธรรมดาชีวิตของคนเราทุกคน เมื่อเกิดมาแล้วมีกายกับใจทั้งสองอย่างนี้ จึงเคลื่นไหวไปมาได้ ถ้าไม่มีกายและไม่มีใจแล้วเราก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ และท่านไม่เรียกบุคคลเหล่านี้ว่าเป็นมนุษย์หรือเป็นคน แต่ท่านเรียกว่า **ผี** หรือ **คนตาย** เป็นคนที่ไม่มีประโยชน์แล้ว

คนที่ไม่ทำอะไรเลยนั้น ก็ไม่ต่างอะไรกับคนที่ตายแล้ว เพราะถึงจะมีชีวิตอยู่ก็ไม่มีประโยชน์ เป็นบุคคลที่ผักใฝ่ในความสบาย บุคคดประเภทนี้มักจะเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ เป็นสิ่งที่กระทำได้โดยยากแล้วก็หลีกเลี่ยงต่อการงานต่าง ๆ ด้วยอุบายนานาชนิด พอทำงานกลางแดดก็บ่นว่าร้อน ทำงานกลางฝนก็บ่นว่าหนาว ไม่มีความพากเพียร ไม่มีความอดทน

เมื่ออยู่ในวัยเด็กก็เกียจคร้านต่อการศึกษา ครั้นอยู่ในวัยหนุ่มวัยสาวก็เอาแต่เที่ยวเตร่ไม่คิดหางานทำ ปล่อยชีวิตให้ล่วงเลยไปโดยมิได้ทำประโยชน์อะไรเลย บุคคลประเภทนี้แหละเมื่อชีวิตของตนแก่เฒ่าชราลงก็ไม่สามารถจะตั้งหลักฐานได้ ต้องตกระกำลำบากเพราะไม่มีที่จะทำมาหากิน ต้องกลายเป็นคนยากไร้อนาถา ผลสุดท้ายก็ต้องนั่งกอดเข่าน้ำตาตก

ส่วนบุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ หนักเอาเบาสู้ ถึงแม้ว่าจะต้องตากแดดกรำฝนก็ไม่ท้อถอย ไม่หลีกเลี่ยงต่อการทำงาน มีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ บากบั่นในการสร้างอนาคต เมื่ออยู่ในวัยศึกษาก็ขยันหมั่นเพียรในการศึกษา

หาความรู้ เมื่อโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาวก็หางานทำ ไม่เที่ยวเตร่เฮฮา พยายามสร้างรากฐานของชีวิตให้มั่นคง บุคคลประเภทนี้ไม่ปล่อยกาลเวลาให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ ในบั้นปลายของชีวิตบุคคลประเภทนี้จึงมีแต่ความสบาย เพราะมีหลักทรัพย์มั่นคงดี ไม่เดือดร้อนในการเป็นอยู่ มีโอกาสใช้ชีวิตได้อย่างสงบสุข มีโอกาสไปวัดทำบุญ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา แสวงหาความสงบในชีวิต ทั้งยังมีโอกาสแผ้วถางหนทางไปสู่สวรรค์ด้วย ชนิดที่เรียกว่าอยู่ก็สบาย ไปก็เป็นสุข

บุคคลทั้งสองประเภทนี้ จึงมีจุดหมายปลายทางของชีวิตไม่เหมือนกัน คนที่ผักใฝ่ในความสบาย โดยไม่ยอมให้เหงื่อออกในตอนต้น ผลสุดท้ายน้ำตาก็ต้องออก คนที่ขยันหมั่นเพียรหนักเอาเอาสู้ยอมให้เหงื่อออกก่อนในตอนต้น ผลสุดท้ายน้ำตาก็ไม่ออก ท่านทั้งหลายลองพิจารณาเลือกดูว่า บุคคลทั้งสองประเภทนี้ใครจะดีกว่ากัน

"เราจะให้เหงื่อออก หรือให้น้ำตาออกดี"

ประโยชน์ของน้ำตาในทางจิตตแพทย์

เมื่อไม่นานมานี้ได้ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่า ได้มีจิตตแพทย์ในนครนิวยอร์คกลุ่มหนึ่งพยายามค้นคว้าหาคุณประโยชน์ของน้ำตา จนกระทั่งพบคุณประโยชน์ของน้ำตามากมายหลายอย่างด้วยกัน โดยกล่าวว่าน้ำตาที่หลั่งออกมาทางตาของหญิงและชายนั้น มีประโยชน์ต่อชีวิตมาก ซึ่งพอจะจำแนกออกได้เป็นสองประการคือ:—

๑. ประโยชน์ทางกาย ๒. ประโยชน์ทางใจ

สำหรับประโยชน์ทางกายนั้น จิตตแพทย์กลุ่มนี้ได้ค้นพบว่า น้ำตานี้เป็นธรรมชาติขนานเอก สามารถที่จะต่อต้านเชื้อโรคที่จะเข้ามาสู่ดวงตาได้ และยังสามารถช่วยชำระล้างฝุ่นละอองและควันไฟที่เข้าสู่ดวงตาได้และเชื้อโรคที่อยู่ในดวงตาก็ออกไปหมด มิใช่แต่เพียงเท่านี้ น้ำตายังเป็นประโยชน์ต่อร่างกายในด้านอื่น ๆ อีก เช่น สามารถลดความดันโลหิตสูงได้ คนที่เป็นความดันโลหิตสูงถ้าร้องไห้บ่อย ๆ ความดันของโลหิตจะลดต่ำลง สามารถระงับโรคประสาทได้อีกด้วย

และยังพบประโยชน์ของน้ำตากว้างขวางออกไปอีก เช่นคนที่มีความทุกข์มาก ๆ แล้วร้องไห้บ่อย ๆ จะทำให้อายุยืน กลายเป็นคนมีสุขภาพสมบูรณ์ดีเสียอีก

สำหรับประโยชน์ทางใจ จิตตแพทย์กลุ่มนี้พบว่าคนที่มีความเคร่งเครียดในทางใจมาก ๆ จากการประสพกับปัญหาของชีวิต ถ้าหากได้ร้องไห้มาก ๆ แล้ว จะทำให้ความเคร่งเครียดทางใจลดลง เพราะได้ระบายความคับแค้นเหล่านั้นออกมาเป็นน้ำตาหมดแล้ว

ตามมติของจิตตแพทย์กลุ่มนี้ มีส่วนถูกอยู่มากทีเดียว เพราะตามธรรมดาคนเราเมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ถ้าหากว่าไม่มีทางระบายความทุกข์เหล่านั้นออกมาเสียบ้าง ผลสุดท้ายมันก็จะเกิดอารมณ์เครียดเมื่อเคร่งเครียดมาก ๆ เข้า มันก็จะระเบิดออกมาในทางใดทางหนึ่งก็ได้ เหมือนกับเราอัดลมเข้าไปในถุงยาง ถ้าอัดเข้าไป

มาก ๆ ไม่ระบายถ่ายออกมาเสียบ้าง ผลสุดท้ายถุงมันก็จะระเบิดออกมา

ความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีทางระบายออกแล้วก็จักทำให้จิตใจคลายความตึงเครียดลง ส่วนคนที่มีความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยอมร้องไห้พยายามเก็บเอาไว้คนเดียว ผลสุดท้ายจะสังเกตเห็นว่า ผู้นั้นซูบผอมลง ชีวิตไม่สดชื่นเพราะจิตไปยึดมั่นในอารมณ์อย่างนั้น คนถ้าจิตใจไม่สบายเสียแล้วก็เป็นผลเสทือนถึงร่างกายด้วยเพราะกายกับใจนี้แยกออกจากกันไม่ได้ ฉะนั้นคนที่มีความทุกข์ทางใจจะเห็นได้ว่าหน้าตาหม่นหมองลงไปกว่าปกติ ถึงจะพยายามปกปิดสักเท่าไรก็ตาม ไม่สามารถที่จะปกปิดให้มิดได้ และถ้าเก็บความทุกข์เอาไว้มาก ๆ เข้า มันก็จะระเบิดออกมา คือลูกบึนนั่นแหละจะระเบิดออกมาแล้วทำให้ผู้นั้นต้องอายุสั้น ฉะนั้นถ้าเกิดความทุกข์ขึ้นแล้ว ไม่ควรเก็บเอาไว้ ควรจะร้องไห้ให้มากจนกระทั่งถึงที่สุดของการร้องแล้ว มันก็จะหายไปเองดีกว่าเก็บเอาไว้ และด้วยเหตุนี้เองกระมังที่ทำให้อายุยืน

จิตแพทย์กลุ่มนี้ ยังได้ให้ความเห็นว่า ในระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง เมื่อคิดโดยอัตราถัวเฉลี่ยแล้ว ผู้ชายอายุสั้นกว่าผู้หญิง คือตายเร็วกว่าผู้หญิง ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้ชายไม่ค่อยร้องไห้เหมือนกับผู้หญิง ถ้าไม่ทุกข์อย่างแสนสาหัสแล้ว น้ำตาของผู้ชายย่อมจะไม่ไหล ส่วนผู้หญิงนั้นเมื่อมีความทุกข์ มีความเสียใจเพียงนิดเดียวก็ร้องไห้ เพราะเหตุที่ผู้หญิงร้องไห้เก่งกว่าผู้ชายนี้เอง จึงทำให้ผู้หญิงอายุยืนกว่าผู้ชาย

ผู้หญิงคนใดร้องไห้เก่ง ๆ จึงเป็นคนเจ้าน้ำตาเป็นส่วนมาก

ตามความเข้าใจของจิตตแพทย์มีอย่างนี้ จึงได้ประกาศชักชวนว่าคนเราควรจะร้องไห้กันบ้าง อย่าคิดว่าการร้องไห้เป็นการแสดงถึงความอ่อนแอเลย ควรคิดว่ามันเป็นการระบายความทุกข์ออกไปจากใจให้หมด และเมื่อระบายหมดแล้วก็ไม่ต้องไปยึดมั่นในความทุกข์นั้นอีก เมื่อไม่ยึดมั่น ไม่เก็บอารมณ์ร้ายจนจิตใจเคร่งเครียดแล้ว ร่างกายก็ไม่ทรุดโทรม จิตใจก็ไม่ตึงเครียดจนกลายเป็นโรคจิตไป

น้ำตาเป็นมิตรที่ซื่อสัตย์

อันที่จริงคนเราเกิดมา เราจะพบมิตรที่แท้ของเราที่นอกจากบิดามารดาอีกอย่างหนึ่ง คือ น้ำตาในยามที่ชีวิตของเราต้องประสบต่อความผิดหวัง ต้องประสบต่อความทุกข์ เราจะหาเพื่อนมาร่วมทุกข์กับเราและคอยปลอบเราทุก ๆ เวลาไม่ได้เลย เราจะพบแต่น้ำตาที่มันไหลเป็นทางอาบแก้มทั้งสองของเราเท่านั้น ในยามนั้นเราจะไม่มีเพื่อนอื่น ๆ ที่ซื่อสัตย์เหมือนน้ำตา เราเป็นทุกข์ลุกขึ้นในเวลาใดก็ตาม จะดึกดื่นค่อนคืนแค่ไหนน้ำตามันก็ไหลออกมาเป็นเพื่อนคอยปลอบใจเรา มันไม่เคยทอดทิ้งเราเลย เราเป็นทุกข์ครั้งใด น้ำตาจะไหลออกมาเป็นเพื่อนครั้งนั้น และมิใช่ว่าจะเป็นเพื่อนกันในชาตินี้เท่านั้น เราเป็นกันมานานแล้ว ในระหว่างที่เราท่องเที่ยวไปมาในสังสารวัฏฏ์ เราก็มีน้ำตานี่แหละเป็นเพื่อน หาได้มีใครเป็นเพื่อนไม่

มารดาบิดา เป็นแต่เพียงผู้เช็ดน้ำตาให้เราเท่านั้น และก็เช็ดให้เมื่อตอนเป็นเด็กเท่านั้น ครั้นโตแล้วใครเล่าเขาจะเช็ดให้

น้ำตาทำให้เกิดความรักและสงสาร

เราลองพิจารณากันให้กว้างต่อไปอีกว่า น้ำตามันให้ประโยชน์ในทางกายและใจเพียงเท่านี้หรือ เราก็จะพบว่า ไม่ใช่เพียงเท่านี้ ประโยชน์ในทางอื่น ๆ ก็ยังมีอีกมาก ถ้าเราหวนนึกถึงเมื่อตอนเป็นเด็ก คราวใดซุกซน จนกระทั่งถูกเฆี่ยนจากคุณแม่คุณพ่อ จากครูอาจารย์ ในขณะนั้นเราจะร้องไห้เสียงลั่นเลยทีเดียว น้ำตามันไม่ไหลก็พยายามบีบให้มันไหลออกมาให้ได้ บางทีเขาก็ตีไม่เจ็บอะไรดอก แต่เราร้องไห้ไปเองเพื่อที่จะให้คุณแม่คุณพ่อและคุณครูเกิดความสงสาร บางทีอยากไปดูหนัง อยากไปเที่ยวเตร่กับเพื่อน แต่ถูกคุณแม่คุณพ่อห้ามไว้ ก็นั่งร้องไห้บีบน้ำตาออกมาสักหน่อย ผลสุดท้ายคุณแม่คุณพ่อก็เกิดความสงสารยอมให้ไป ท่านผู้อ่านคงจะเคยใช้กันมาบ้างแล้วก็ได้ และก็คงจะเห็นผลกันมาแล้ว

ฉะนั้นน้ำตาจึงยังเป็นประโยชน์ในด้านอื่น ๆ อีก เพราะยังทำให้เกิดความสงสารได้ **ตามสภาวะธรรมนั้น ความสงสารที่ทางธรรมะเรียก "กรุณา" จะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อตอนไปประสพพบเห็นสัตว์ที่กำลังตกทุกข์ได้ยากเป็นอารมณ์ น้ำตาเป็นเครื่องหมายบอกให้ทราบว่า เขาผู้ร้องกำลังมีความทุกข์ กำลังต้องการความช่วยเหลือ ความปลอบประโลมใจจากเรา**

ท่านผู้อ่านคงจะเคยเดินทางไปทางจังหวัดภาคใต้ของเรา คือแถวภูเก็ต กันตัง หรือนครศรีธรรมราชท่านจะได้ยินคำบอกเล่าของชาวทะเลแถว ๆ นั้น มีปลาชนิดหนึ่ง ภาษาทางใต้เรียกว่า **ปลายูร** ถ้าเรียกชื่อเต็มก็เรียกว่า "**ปลาพยูร**" ตามภาษาแขกมลายูที่อยู่ตามเกาะเรียกว่า "**ปลาดูโย่ง**" ชาวประมงมักจะจับปลาชนิดนี้ได้บ่อยครั้ง เป็นปลาที่แปลกมากคือท่อนหัวของมัน เขาเล่าว่าคล้ายกับคนมาก เมื่อชาวประมงจับมันได้แล้ว เมื่อยกขึ้นจากน้ำ มันจะร้องไห้น้ำตาไหลพรากเหมือนกับคน แล้วชาวประมงก็เอาภาชนะรองน้ำตาของมันที่ไหลออกมาไว้ ทราบว่า เขาเอาไปทำเป็นของมหาเสน่ห์ เพื่อให้เกิดเมตตามหานิยม

การนำเอาน้ำตาปลาดูโย่ง ไปทำเป็นมหาเสน่ห์อย่างไรนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ก็คิดว่าคงจะเอาไปปลุกเสกด้วยคาถาอาคมให้เกิดความเมตตาขึ้นก็ได้ เพราะปรากฏว่า หนุ่มๆส่วนมากที่ไปเกี้ยวสาวชาวเกาะมักจะไม่ค่อยอยากทิ้งเกาะ ส่วนมากแล้วจะไปตั้งหลักฐานในเกาะเขาบอกว่าเพราะไปถูกของมหาเสน่ห์ คือน้ำตาปลาดูโย่ง เลยหลงชาวเกาะไม่ยอมขึ้นฝั่ง ซึ่งความจริงแล้วสาวชาวเกาะก็มิใช่จะสวยมากมายแค่ไหน แต่ทำไมหนุ่ม ๆ จึงไปหลงรักก็ไม่ทราบ ก็แปลกดีเหมือนกัน

ถ้าเป็นไปได้เช่นนั้นจริง ๆ แล้ว ในตัวคนเราทุกคนนี้ก็มีของมหาเสน่ห์เหมือนกันซึ่งไม่จำเป็นจะต้องไปหาจากพระอาจารย์เลย ขอแต่เพียงให้เรารู้จักใช้เท่านั้นแหละ

๕
อานุภาพของน้ำตา

การรู้จักนำเอาน้ำตามาใช้นั้น จะต้องดูกาลเทสะให้ละเอียดเสียก่อน จึงจะใช้ได้เกิดผล เช่นปัจจุบันนี้มีปัญหาทางครอบครัวเกิดขึ้นมาก บางทีสามีไปทำงานแล้วไม่กลับบ้านตามเวลาบ้าง ไปดื่มสุราเมรัยจนเมามายกลับมาบ้านบ้าง แล้วก็พาลเตะลูกเตะเมียให้ได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ บางทีก็ไปหลงผู้หญิงเสียบ้าง ถ้าเป็นกรณีย์เช่นนี้ แม่บ้านที่ฉลาดก็ควรจะทดลองเอาน้ำตามาใช้ดูบ้าง อย่าเอาอารมณ์ของตัวเป็นใหญ่ วิธีใช้นั้นไม่ยากอะไร จะบอกให้ก็ได้ ท่านผู้อ่านอย่าคิดว่าข้าพเจ้าเป็นหมอเสน่ห์นะ และอย่าคิดว่ามาสอนให้ผู้หญิงสำออย เพราะธรรมชาติของหญิงก็เป็นคนสำออยอยู่แล้ว

วิธีใช้น้ำตาให้เป็นประโยชน์ ผู้ใช้จะต้องรู้จักใช้ เช่นในกรณีย์ที่สามีเป็นคนชอบเที่ยวเตร่ทอดทิ้งให้ภรรยาอยู่กับบ้านคนเดียว หรือชอบดื่มสุราเมามายมาบ้าน หรือเมื่อถึงเวลาสิ้นเดือนก็ไม่หยิบยื่นเงินทองมาให้ใช้จ่ายบ้าง ภรรยาผู้ฉลาดจะต้องไม่เอะอะโวยวายให้อับอายต่อเพื่อนบ้าน เพียงแต่นั่งเฉย ๆ แล้วบีบน้ำตาให้ไหลออกมาอาบแก้มทั้งสองบ่อย ๆ ให้สามีเห็นเท่านั้น ไม่ช้าดอกเขาคงเห็นใจเอง แต่จะต้องไม่ครวญครางออกมาดัง ๆ นะ ดีไม่ดีเสียงนั้นแหละจะเป็นบ่อเกิดของโทสะ แล้วทำให้เจ็บตัวเจ็บใจยิ่งขึ้นไปอีก เดี๋ยวจะว่าไม่บอก ในขณะที่ร้องไห้นั้นควรจะใช้เทคนิคอีกอย่างหนึ่ง คือการปั้นหน้าให้เศร้า ๆ เข้าไว้ ถ้าทำอย่างนี้ละก็ไม่ช้าดอก ถึงจะมีจิตใจโหดเหี้ยมแค่ไหนก็ตาม จะต้องเกิดความ สงสารขึ้นมาใน วันหนึ่งจนได้

จงอย่าลืมเป็นอันขาดว่า "น้ำหยดลงหินทุกวันหินมันยังกร่อน" น้ำถึงแม้จะเป็นวัตถุที่อ่อนก็จริง แต่มันก็สามารถเอาชนะและทำลายวัตถุที่แข็ง ๆ มามากต่อมากแล้ว ท่านทั้งหลายที่ข้ามสะพานพุทธ–ยอดฟ้าอยู่เสมอ ๆ ควรจะลอดลงใต้สะพาน ไปดูฐานคอนกรีตของสะพานในยามที่น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยางวดลง จะเห็นฐานของสะพานกร่อนลงไปมากทีเดียว นั่นเป็นเพราะอะไร มิใช่เป็นเพราะน้ำมันเซาะดอกหรือจึงกร่อนไปเช่นนั้น แม้แต่เสาเหล็กที่ปักอยู่ในน้ำ ถูกกระแสน้ำพัดไปมายังกร่อนไปได้ ก็นี่เป็นแต่เพียงจิตใจของคนเท่านั้น ทั้งจิตใจของคนก็มิใช่ว่าจะทำด้วยเหล็กไหลมาจากไหน ไฉนจะไม่อ่อนลงบ้างเจียวหรือ

เหลาจื้อยังกล่าวไว้ว่า

"*สิ่งที่มีฤทธิ์มีอำนาจมากที่สุดก็คือสิ่งที่อ่อน ไม่มีวิธีอื่นใดที่จะเอาชนะหัวใจมนุษย์ได้ดีกว่าความอ่อนโยนของเราเอง ไม่มีวิธีใดที่จะช่วยให้เราได้ผลสมประสงค์เท่ากับความอ่อนโยนของเรา น้ำเป็นของอ่อน แต่น้ำก็เป็นของมีกำลังที่สุด ไม่มีอะไรจะทำลายบ้านเรือนหรือชีวิตได้มากเหมือนน้ำ น้ำก็สามารถทำลายของแข็งเช่นหิน น้ำปราบได้จนกระทั่งไฟ*"

ถ้าเราได้ศึกษาดูในประวัติศาสตร์แล้ว เราจะพบว่าแม้แต่ขุนพลอันเกรียงไกรก็ยังพ่ายแพ้แก่น้ำตาของสตรีได้ ที่กล่าวมานี้เป็นประโยชน์ของน้ำตาในภายนอก และเป็นไปในทางดำเนินชีวิตตาม

ประสาสัตว์โลก ต่อไปเราก็ศึกษาถึงเรื่องน้ำตาในพระไตรปิฎกกันดูว่า จะมีประโยชน์บ้างหรือไม่

บ่อเกิดของน้ำตา

ในพระสุตตันตปิฎกที่เรียกว่า อัสสุสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสธรรมะเอาน้ำตามาเป็นตัวอย่างประกอบการเทศนา แต่เราจะศึกษากันในตอนหน้าในที่นี้ควรจะหาเหตุผลดูว่า น้ำตานี้เกิดมาจากไหน ตามธรรมชาติน้ำตาเป็นรูปธรรม ที่เรียกว่าอาโปธาตุแต่อาโปธาตุนี้ไหลออกมาทางตาก็เลยเรียกว่า น้ำตา น้ำตานี้เกิดมาจากสมุฏฐาน ๓ ประการ คือ:–

๑. **เกิดมาจากจิตเป็นสมุฏฐาน**

๒. **เกิดมาจากอุตุเป็นสมุฏฐาน**

๓. **เกิดมาจากอาหารเป็นสมุฏฐาน**

น้ำตาเกิดมาจากจิต

ในทางธรรมะนี้พอจะจำแนก น้ำตาออกไปตามสมุฏฐานได้สามประเภท โดยเฉพาะในประเภทที่หนึ่งที่ว่าน้ำตาเกิดมาจากจิตเป็นสมุฏฐานนั้น เราจะต้องทำความเข้าใจด้วยว่า จิตที่ทำให้น้ำตาเกิดไหลออกมาอยู่เสมอ ๆ นั้น มีสองประเภทคือ จิตที่เป็นกุศลอย่างหนึ่ง และจิตที่เป็นอกุศลอย่างหนึ่ง

น้ำตาที่เกิดมาจากจิตที่เป็นกุศลนี้ ได้แก่ผู้ที่ปฏิบัติธรรมด้วยการ

เจริญสมถและวิปัสสนา ในขณะที่ที่จิตของผู้ปฏิบัติเกิดสมาธิสูงขึ้น และเกิดปีติในธรรมที่เรียกว่า "**พุทธกาปีติ**" ปีติอย่างนี้สามารถทำให้น้ำตาไหลได้ บางท่านเมื่อได้สัมผัสกับธรรมะซึ่งในชีวิตของตนไม่เคยได้พบมาก่อนเลย ก็เกิดปีติจนกระทั่งน้ำตาไหลด้วยความปลาบปลื้มใจ ตามสภาวะทางปรมัตถธรรมนั้น จิตที่เกิดปีติในธรรมเป็นกุศลจิต น้ำตาที่เกิดด้วยจิตประเภทที่เป็นกุศลนี้ จึงเป็นประโยชน์มาก

ส่วนน้ำตาที่เกิดมาจากจิตอกุศลนั้น คือ เกิดมาจากความโลภ, ความโกรธ และความหลง ที่เป็นอกุศลจิต และเกิดขึ้นเมื่อตอนที่ผู้นั้นได้ประสบต่อความพินาศหรือสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไป

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

"**ปิยโต ชายเต โสโก**"

ความเศร้าโศกย่อมเกิดมาจากความรัก

เรื่องของความรักอันเป็นเหตุให้เกิดการร้องไห้นี้ มีกว้างขวางมากเพราะความรักของมนุษย์เรากว้างใหญ่ไพศาลปานมหาสมุทร มนุษย์มีความรักมากเหลือเกิน ไม่ว่าอะไรในโลกที่มนุษย์พอใจแล้ว ก็ต้องรักเกือบจะทั้งนั้นก็ว่าได้ ความตอนนี้บางท่านอาจจะคิดค้านในใจก็ได้ว่า "ไม่จริง" ใครบอกว่าความรักเป็นเหตุให้เสียน้ำตา ความรักเป็นความสดชื่นในชีวิตต่างหาก ใครไม่มีความรัก ชีวิตก็แห้งแล้งหมดความสดชื่น หมดความสุข ความจริงที่พระพุทธองค์ตรัสว่าความเศร้าโศกย่อมเกิดมาจากความรักนั้น ไม่ใช่หมายถึงเมื่อตอนที่ผู้นั้นกำลังสมหวังในรักหรือกำลังแสดงความรัก แต่ท่านหมายถึงเมื่อตอนที่ความรักเหล่านั้นมันเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไป

เมื่อความรักเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ความเศร้าโศกก็เกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้ตกเป็นทาสแห่งความรักนั้น และมีความรักอันใดในโลกนี้บ้างที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งนั้น ไม่มีอะไรอยู่ในสภาพคงที่ เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นสังขตธรรม ก็ในเมื่อความรักก็เป็นสังขตธรรมไฉนเลยจะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า ความเศร้าโศกย่อมเกิดมาจากความรัก

คำพูดของนักคิดผู้หนึ่งกล่าวว่า **"เมื่อเราปลูกต้นรักขึ้นแล้วก็จะต้องรดมันด้วยน้ำตาทุก ๆ วัน ต้นรักจึงจะงอกงามอยู่ได้"**

เรื่องนี้เห็นถ้าจะจริง เพราะทุกวันนี้เราต้องสูญเสียน้ำตากันไปคนละมาก ๆ ก็เกิดมาจากความรักเป็นเหตุนี่เอง หญิงสาวไปรักชายหนุ่มครั้นเขาไม่รักก็ร้องไห้ ครั้นเมื่อเขารักแล้ว ต่อมาได้ตีตนออกห่างอย่างไม่ใยดี ก็ร้องไห้ คนรักตายก็ร้องไห้ พ่อแม่ที่รักลูกเมื่อลูกตายก็ร้องไห้ ลูกที่รักพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่ตายลงก็ร้องไห้ เมื่อเพื่อนตายลงเราก็ร้องไห้ รวมความแล้วเราต้องร้องไห้เพราะความรักกันไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อใดตัดความรักเสียได้ เมื่อนั้นแหละน้ำตาก็ไม่ต้องไหล

พระพุทธองค์ตรัสว่า พยสนะทั้งห้าประการคือ

๑. **ญาติพยสนะ** ได้แก่การสูญเสียญาติอันเป็นที่รักไป เช่นบิดามารดาผู้สูญเสียบุตรและธิดา ลูกที่สูญเสียพ่อแม่ ภรรยาที่สูญเสียสามี สามีที่สูญเสียภรรยาคนที่รักกันต้องตายจากกันไป หรือพลัดพราก

จากกันเป็นต้น เมื่อบุคคลใดก็ตามได้ประสบกับความสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักไปเช่นนี้แล้ว จะต้องร้องไห้คร่ำครวญน้ำตานองหน้า

๒ **โภคพยสนะ** ได้แก่การสูญเสียโภคสมบัติ เช่นบ้านถูกไฟไหม้ ที่ดินถูกยึดหรือถูกโกง ถูกโจรปล้น ถูกลักทรัพย์, หรือทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ต้องพินาศไปเพราะน้ำท่วม เพราะพายุพัด หรือทำงานก็ถูกไล่ออกจากงาน ถูกปลดจากราชการ ถูกถอดยศฐาบรรดาศักดิ์ สูญเสียอำนาจเหล่านี้เป็นต้น เมื่อบุคคลใดได้ประสพกับการสูญเสียโภคทรัพย์เช่นนี้ ก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้

๓. **โรคพยสนะ** ได้แก่การถูกเบียดเบียนจากโรคภัยไข้เจ็บ เช่นในขณะที่ร่างกายเกิดไม่สบายขึ้นด้วยการเป็นไข้ ปวดหัวตัวร้อน ก็นอนร้องไห้ หรือเป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หายก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ

๔. **ศีลพยสนะ** ได้แก่การสูญเสียศีลอันเป็นที่รักไป เช่นพุทธศาสนิกที่รักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เรามีความรักศีลที่เรามีอยู่ แต่ได้เกิดความประมาทขึ้น จนกระทั่งศีลที่ตนรักษาอยู่ต้องขาดไป ก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ เพราะความเสียดายศีลนั้น

๕. ทิฏฐิพยสนะ ได้แก่ความสูญเสียความเห็นอันถูกต้องดีงามที่เรียกว่า "สัมมาทิฏฐิ" ไป เช่นพวกที่เกิดเป็นมิจฉาทิฏฐิขึ้น ครั้นเกิดความรู้สึกตัว และทราบว่าเราได้เป็นมิจฉาทิฏฐิไปเสียแล้ว ก็เกิดความเสียใจ ในสมัยพุทธกาลก็มีเป็นตัวอย่าง ในพระไตรปิฎก ที่เป็นส่วนพระสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสได้กล่าวไว้ว่า

มีปริพาชกสองคน เป็นเพื่อนกัน คนหนึ่งชื่อ นายปุณณะ อีกคนหนึ่งชื่อ นายเสนิยะ ทั้งสองสหายนี้ มีความปรารถนาความสุขในเทวโลก ต้องการเป็นเทวาที่มีอำนาจ จึงได้พากันปฏิบัติตนเยี่ยงโคและเยี่ยงสุนัข เพราะมีความเห็นผิดว่า การปฏิบัติตนเช่นนี้แล้วจะทำให้กิเลสต่าง ๆ ไม่เกิด และอกุศลกรรมเก่า ๆ ก็หายไป

นายปุณณะปริพาชก ปฏิบัติตนเป็นสุนัข คือประพฤติตนเหมือนกับสุนัข เพราะเขาเข้าใจผิดคิดว่า ถ้าเราประพฤติปฏิบัติตนเยี่ยงสุนัขนี้ จะทำให้กิเลสต่าง ๆ สงบลง อกุศลกรรมเก่า ๆ ก็จะหายหมดไป

นายเสนิยะปริพาชก ปฏิบัติตนเยี่ยงโค ทั้งสองคนนี้เป็นเพื่อนที่สนิทกันมาก อยู่ต่อมาก็เกิดปัญหาขึ้นมาว่า ใครจะเป็นผู้ปฏิบัติถูก ฝ่ายนายปุณณะปริพาชกปฏิบัติตนเหมือนสุนัข ก็อ้างว่าการปฏิบัติของตนถูกฝ่ายนายเสนิยะปริพาชกปฏิบัติตนเยี่ยงโค ก็อ้างว่าการปฏิบัติของตนถูก ต่อมาคนทั้งสองก็เกิดความสงสัยขึ้นมาว่า การปฏิบัติของใครถูกกันแน่ ของใครจะดีกว่ากัน โต้เถียงกันไปอย่างนี้ ไม่สามารถจะทราบได้ เพราะไม่มีผู้ใดมาตัดสิน

ผลสุดท้ายทั้งสองคนก็พากันไปเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทูลเล่าเรื่องที่ตนสงสัยให้ทราบ แล้วก็ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้อวัตรปฏิบัติของเขาทั้งสองนี้ มีประโยชน์อย่างไร จะได้รับอานิสงส์แค่ไหน การปฏิบัติตนเหมือนสุนัขดีกว่าการปฏิบัติตนเหมือนโค หรือการปฏิบัติตนเหมือนโคดีกว่าการปฏิบัติตนเหมือนสุนัข และเมื่อข้าพเจ้าทั้งสองตายไปแล้ว จะมีคติเป็นอย่างไร

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงฟังเช่นนั้น ก็กล่าวห้ามปริพาชกทั้งสองนั้นว่า อย่าถามอย่างนี้เลย ทรงห้ามอย่างนี้แล้ว แต่ปริพาชกทั้งสองก็ยังอ้อนวอนให้พระพุทธองค์พยากรณ์ พระพุทธองค์ก็ตรัสห้ามถึงสามครั้ง เมื่อปริพาชกทูลอ้อนวอนถึงครั้งที่สี่ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ดูกร ปริพาชก ผู้ที่ปฏิบัติตนเหมือนสุนัขทุกสิ่งทุกอย่างนั้น คือ ไม่ยอมเดินด้วยเท้าทั้งสอง ใช้คลานสี่เท้าเหมือนสุนัข เวลากินอาหารก็ไม่ยอมเอามือหยิบอาหารใส่ปาก โดยใช้ปากขม้ำเอาเหมือนสุนัข ถ่ายอุจจาระก็ไม่ยอมชำระ การปฏิบัติอย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติตนเยี่ยงสุนัข พระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์ว่า ผู้ปฏิบัติตนเยี่ยงสุนัขทุกสิ่งทุกอย่างนี้ เมื่อตายไปแล้วจะต้องไปเกิดเป็นสุนัขอย่างแน่นอน

ผู้ปฏิบัติตนเหมือนโคทุกสิ่งทุกอย่าง คือ คลานด้วยมือและเท้าเหมือนกับโคที่มีสี่ขา กินหญ้าเป็นอาหาร ใช้ปากกัดกินเอง โดยไม่ใช้มือหยิบอาหารใส่ปาก ผู้ที่ปฏิบัติอย่างนี้ตายไปแล้วต้องเกิดเป็นโคอย่างแน่นอน และถ้าบุคคลใดมีความเข้าใจว่า การปฏิบัติเยี่ยงนี้เป็นเหตุให้ได้รับผลด้วยการไปเกิดในสวรรค์แล้ว ก็จัดว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น เมื่อตายไปแล้วต้องไปเกิดในนรก เมื่อพ้นจากนรกแล้วจึงจะมาเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน

เมื่อปริพาชกทั้งสองได้ฟังพระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้น ก็ร้องไห้ขึ้นมาทันที มีความรู้สึกเสียใจเป็นอันมากว่า เราได้หลงผิดและปฏิบัติผิดไปเสียแล้วมาเป็นเวลาช้านาน จึงปฏิญาณตนเป็นพุทธสาวก ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ละทิ้งการปฏิบัติที่ผิดเหล่านั้น

การร้องให้เสียใจ เพราะได้สูญเสียทิฏฐิอันดีงามไปเช่นนี้เรียกว่า ทิฏฐิพยสนะ

เมื่อบุคคลใดได้ประสบกับพยสนะ คือ ความพินาศทั้งห้าประ-การนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ย่อมจะเกิดความเศร้าโศกเสียใจด้วยการร้องไห้บ่นเพ้อรำพรรณ

การร้องไห้บ่นเพ้อรำพรรณอย่างนี้ เกิดมาจากจิตที่เป็นอกุศล ท่านเรียกจิตชนิดนี้ว่า โทสะ มูลจิตที่ประกอบกับโทมนัสเวทนา น้ำตาที่หลั่งออกมาจากจิตชนิดนี้ เป็นน้ำตาร้อน เพราะเกิดมาจากความเดือดร้อนใจความคับแค้นใจ ย่อมจะไม่มีประโยชน์ต่อผู้ร้องเลย ส่วนน้ำตาที่เกิดมาจากการปฏิบัติธรรม หรือเกิดมาจากบุญกุศลนั้น เป็นน้ำตาเย็น เกิดมาจากมหากุศลจิตที่ประกอบด้วยโสมนัสเวทนา

ขอสรุปความให้เข้าใจง่าย ๆ ขึ้นว่า จิตที่เป็นบ่อเกิดของน้ำตานั้น มีสองประเภท คือ จิตที่เป็นอกุศลประเภทหนึ่ง และจิตที่เป็นกุศลประเภทหนึ่ง จิตที่เป็นอกุศลนั้นเป็นจิตร้อน จิตที่เป็นกุศลนั้นเป็นจิตเย็น น้ำตาที่เกิดมาจากกุศลจิต จึงเป็นน้ำตาร้อน น้ำตาที่เกิดมาจากกุศลจิต จึงเป็นน้ำตาเย็น ในระหว่างน้ำตาทั้งสองประเภทนี้อย่างไหนจะมีประโยชน์กว่ากัน คือการร้องไห้เพราะความสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักที่เรียกว่า พยสนะ กับการร้องไห้เพราะได้บำเพ็ญธรรม

ปัญหาเหล่านี้ สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี ได้เคยมีพระราชโองการตรัสถามแก่พระนาคเสนผู้ปรีชามาแล้ว โดยตรัสถามว่า

ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา บุคคลที่มีน้ำตาตกด้วยการร้องไห้

เพราะรักบิดามารดาอันกระทำกาลกิริยาตาย กับผู้ที่ฝักใฝ่ในธรรมจนน้ำตาไหลด้วยใจเย็นยินดีนี้ อย่างไหนจะจัดว่าเป็นเภสัชอันเลิศ

พระนาคเสนผู้ประเสริฐถวายพระพรว่า "มหาราช" ดูกรบพิตรพระราชสมภาร อันบุคคลที่ปริเทวนาการร่ำไห้ เพราะราคะ โทสะ โมหะ ที่มีอยู่ในจิตแผดเผานั้น เรียกว่า "น้ำตาร้อน" นี้ประการหนึ่ง

ส่วนบุคคลที่มีจิตโสมนัสสวนาการฟังพระสัทธรรมเทศนา มีน้ำตาไหลประกอบไปด้วยความเย็นใจยินดีดังนี้ เรียกว่า "น้ำตาเย็น"

น้ำตาเย็นนี้แหละจัดว่าเป็นเภสัชอันเลิศ เพราะเหตุยังธรรมอันประเสริฐให้เกิดขึ้น และได้เสวยสุขในอนาคตกาล พระราชสมภารพึงเข้าพระทัยด้วยประการดังนี้

เมื่อพระนาคเสนได้ตอบไปแล้ว พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดีมีพระบรมราชโองการตรัสว่า "กัลโลสิ" พระผู้เป็นเจ้ากล่าวนี้สมควรแล้ว

เป็นการเข้าใจในตอนนี้แล้วว่า น้ำตาทั้งสองประเภทนี้ อย่างไหนเป็นคุณและอย่างไหนเป็นโทษ

ธรรมดาจิตย่อมมีความสัมพันธ์กับร่างกายมากอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ ในภูมิที่มีสัตว์เกิดมามีขันธ์ห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณแล้ว ร่างกายอันเป็นส่วนรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ อันเป็นส่วนนาม จะต้องมีความสัมพันธ์กัน เมื่อจิตใจไม่สบายก็เป็นผลสะท้อนมาถึงร่างกายด้วยเช่นกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าน้ำตาหลั่งไหลออกมาจากจิตที่เป็นอกุศลแล้ว ก็อาจจะเป็นโทษแก่ร่างกายก็ได้ จะสังเกตได้จากบุคคลที่ร้องเพราะความเศร้าโศกที่ตนเองได้สูญเสียของรักไป ร่างกายจะผ่ายผอม หน้าตาหมองคร้ำ ไม่มีความสดชื่น และถ้าเป็นทุกข์อย่างนี้หนัก ๆ เข้าก็อาจจะเกิดการเจ็บป่วยขึ้น โรคภัยไข้เจ็บก็เข้าแทรกแซง ทำให้ร่างกายทรุดโทรมไป ซึ่งทางแพทย์อาจจะไม่ได้คิดค้นในแง่ก็ได้ จึงวินิจฉัยกันลงไปว่า น้ำตามีประโยชน์ต่อร่างกายอย่างเดียว ความจริงที่เป็นโทษก็มีอยู่

ส่วนในด้านจิตใจนั้นเล่า ที่ทางจิตแพทย์ได้ค้นพบว่า น้ำตาที่เกิดมาจากการร้องไห้นั้น สามารถทำให้จิตคลายความตึงเครียดลงไปได้ อันนี้ก็เป็นแต่เพียงความเข้าใจอย่างผิวเผินเท่านั้น เพราะถ้าเราจะพิศูจน์กันเพียงผิวเผินอย่างนี้ เราก็จะทราบได้ว่าบุคคลที่สูญเสียของรักไป แล้วร้องไห้นั้น ดีกว่าบุคคลที่ไม่ออมร้องไห้ด้วยการเก็บเอาความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัสนั้นไว้ในใจเพียงคนเดียว บางคนต้องปิดประตูขังตัวเอง แล้วกลายเป็นคนเคร่งขรึม ไม่พูดจากับใคร ถ้าเป็นเช่นนี้ก็เป็นส่วนให้เกิดการเป็นโรคประสาทหรือโรคจิตได้ง่าย

หรือมิฉะนั้น ก็หาทางออกด้วยการเที่ยวเตร่ ดูหนังดูละคร ดื่มสุรายาเมา เล่นการพนันไปตามเรื่องเพื่อระงับความทุกข์โศกเหล่านั้น การปฏิบัติตนอย่างนี้ก็ให้โทษอีกเช่นเดียวกัน เพราะไม่สามารถที่จะระงับดับทุกข์ได้ กลับจะทุกข์มากขึ้นอีกหลายเท่าทวีคูณ

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"นหิ รุณฺเณน โสเกน สนฺตึ ปปฺโปติ เจตโส"

บุคคลย่อมถึงความสงบแห่งจิต ด้วยการร้องไห้ ด้วยความเศร้าโศกก็หามิได้

หมายความว่า เมื่อเราได้สูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว เราก็มานั่งร้องไห้ นอนร้องไห้ เพราะความเสียดายในสิ่งเหล่านั้นอย่างนี้ จิตใจของเราไม่สามารถที่จะสงบได้ มีแต่จะฟุ้งซ่านมากยิ่งขึ้น ซึ่งพระพุทธพจน์บทนี้ก็มิได้ขัดกับความเข้าใจของจิตตแพทย์นั้น มีความเข้าใจเพียงผิวเผิน และเอาผลแค่เพียงผิวเผินเท่านั้น

ส่วนพระพุทธองค์ทรงมุ่งผลที่สูงขึ้นไปกว่านั้นอีกมากมาย ทรงมุ่งถึงความสงบระงับดับทุกข์ทั้งมวล แต่ถ้าจะพิจารณาถึงประโยชน์ในทางโลก ๆ แล้วก็มีมาก คนที่เป็นทุกข์มาก ๆ มีความเศร้าโศกมาก ๆ แล้วนั่งร้องไห้ นอนร้องไห้นั้น ดีกว่าไปฆ่าตัวตาย ดีกว่าไปดื่มสุรายาเมา ดีกว่าไปเล่นการพนัน เพราะการร้องไห้นั้น ไม่ทำให้ตาย ขออย่างเดียวอย่าอดข้าว อดน้ำก็แล้วกัน จะร้องไห้เท่าไรก็ร้องไปเถอะ จะปิดประตูร้องไห้ก็ได้ แต่เมื่อถึงเวลาทานอาหารก็ล้างหน้าล้างตามาทานอาหารก็แล้วกัน ถ้าทำอย่างนี้รับรองว่าไม่ตาย

และถ้าจะให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเราให้มากยิ่งขึ้นแล้ว ก็ควรจะหาโอกาศไปวัดฟังพระเทศน์ ไปปฏิบัติธรรมแสวงหาธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบำบัดความทุกข์ใจของเรา ไม่ช้าความเศร้าโศกก็จะหายไป เพราะมารู้แจ้งในชีวิตตามความเป็นจริงเสียแล้ว

ถ้าน้ำตาหลั่งไหลออกมาจากจิตที่เป็นกุศล ก็เป็นประโยชน์ต่อร่างกายมาก เป็นเภสัชอันเลิศที่บำรุงร่างกายให้สดชื่นได้ เราจะสังเกตได้จากบุคคลที่ปฏิบัติธรรม จนเกิดปีติโสมนัสในธรรมถึงกับน้ำตาไหล บุคคลเหล่านั้นมีผิวพรรณผุดผ่อง สดใส ใบหน้าอิ่มเอิบนี้เป็นเพราะจิตใจของเขาเป็นบุญ เป็นกุศล

น้ำตาที่เกิดมาจากมายา

ยังมีน้ำตาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดมาจากจิตเป็นสมุฏฐานเหมือนกัน แต่ยากแก่การพยากรณ์ว่า เกิดมาจากจิตประเภทไหน เพราะบุคคลเหล่านี้เชื่อใจยาก ได้แก่น้ำตาของพวกนักการเมือง เพราะนักการเมืองบางคนถึงกับหลั่งน้ำตาท่ามกลาง ประชาชนเป็น จำนวนมาก เพื่อที่จะแสดงให้ประชาชนเห็นว่า ข้าพเจ้าเป็นคนรักชาติ เสียสละเพื่อชาติ แต่ที่ไหนได้ พอกลับไปแล้ว ก็ร่ำสุรา คลึงเคล้านารี อย่างสนุกสนานเพลิดเพลิน หาได้คำนึงถึงชาติบ้านเมืองไม่ ประชาชนจะอดอยากยากแค้นก็ไม่คำนึงถึง กอบโกยแต่ผลประโยชน์ให้แก่ตัว นี่หรือที่หลั่งน้ำตาเพราะความรักชาติ รักประชาชน เพราะฉะนั้น น้ำตาของนักการเมืองจึงเชื่อยากและพยากรณ์ยาก จะว่าให้โทษแก่ผู้หลั่งน้ำตาก็ไม่ได้ เพราะร้องไห้เพื่อกอบโกยผลประโยชน์ ด้วยการลวงประชาชนให้หลงผิด

น้ำตาเกิดมาจากอุตุ

น้ำตาที่เกิดมาจากอุตุ ได้แก่น้ำตาที่เกิดมาจากความเย็นและ

ความร้อนของอากาศ หรือในขณะที่เกิดการหาวขึ้น เพราะความง่วงเหงา น้ำตาก็ไหลออกมา หรือบางครั้งสายตากระทบกับแสงแดดก็เป็นเหตุให้น้ำตาไหลได้ น้ำตาที่เกิดมาจากอุตุนี้ ไม่มีบทบาทสำคัญแก่ชีวิตของคนเราแต่อย่างใด

น้ำตาเกิดมาจากอาหาร

น้ำตาที่เกิดมาจากอาหารนี้ เช่นในขณะที่เรารับประทานอาหารที่เผ็ดเกินควร ที่เปรี้ยวเกินควร ที่เค็มเกินควร แล้วน้ำตาก็ไหลออกมา น้ำตาที่เกิดมาจากอาหารนี้ ก็ไม่มีประโยชน์ หรือมีประ–โยชน์แก่ชีวิตแต่อย่างใด

น้ำตาของสัตว์มากกว่าน้ำในมหาสมุทร

ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ ณ เชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี พระพุทธองค์ตรัสแก่พระ-ภิกษุทั้งหลายว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเรายังมีอวิชชาเป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ พวกเธอได้เสวยทุกข์ ได้เสวยความเผ็ดร้อน ได้ประสพกับความพินาศตลอดกาลนาน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน น้ำตาที่หยั่งไหลออกมาจากตาของพวกเธอที่ท่องเที่ยวไปมา คร่ำครวญ

ร้องไห้อยู่ เพราะประสพสิ่งที่ไม่พอใจโดยกาลนานนี้ กับน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ อย่างไหนจะมากกว่ากัน

พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ก็ย่อมทราบธรรมดาตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า น้ำตาที่หลั่งไหลออกมาจากความเศร้าโศกของพวกข้าพระองค์ ผู้ท่องเที่ยวไปมา ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เพราะการประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ และพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจโดยกาลนานนี้แหละ มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ น้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ไม่มากกว่าน้ำตาของพวกข้าพระพุทธเจ้าเลย

พระพุทธองค์ตรัสรับรองว่า

ถูกแล้ว น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอ ผู้ท่องเที่ยวไปมาโดยกาลนานนี้แหละมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ไม่มากกว่าเลย พวกเธอได้ประสบกับมรณกรรมของมารดาตลอดกาลนาน น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอเหล่านั้นผู้ประสบกับมรณกรรมของมารดา คร่ำครวญร้องไห้อยู่มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ ทั้งเธอได้ประสบกับมรณกรรมของบิดา ของน้องสาว ของน้องชาย ของพี่สาว ของพี่ชาย ของบุตรธิดาและญาติ เธอได้ประสบต่อความพินาศจากโภคทรัพย์ และโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่

(สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค)

พระพุทธดำรัสตอนนี้ ถ้าเรามิได้พิจารณาให้ละเอียดแล้ว อาจจะเข้าใจผิดก็ได้ เพราะตามธรรมดาเราก็ทราบกันได้เป็นอย่างดีแล้วว่า

น้ำในมหาสมุทรนั้นมากมายแค่ไหน ส่วนน้ำตาของเราที่ไหลรินออกมาแต่ละครั้งนั้น ก็ไม่มากอะไร แต่เหตุไฉนพระพุทธองค์จึงตรัสว่า น้ำตาของสัตว์มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่

ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเช่นนี้ มิใช่หมายถึงปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น แต่เป็นชาติชี้ให้เห็นถึงกฎของสังสารวัฏฏ์อันยาวนาน ที่เราทุกคนท่องเที่ยวกันอยู่แต่ละชาติที่เราต้องเกิดในภพภูมิต่าง ๆ นั้น เราทุกคนต้องเผชิญต่อความทุกข์เป็นอันมาก เราต้องหลั่งน้ำตาทุกชาติ แล้วท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า เราเกิดกันมาคนละกี่ชาติ พระพุทธองค์ตรัสว่า กำหนดไม่ได้ว่า เราเกิดมากันคนละเท่าไรชาติ

ไม่ต้องอื่นไกลดอก เรามาพิจารณากันในชาตินี้ก็แล้วกัน เพราะเห็นชัดดีกว่าชาติก่อนและชาติหน้า ในชาตินี้ที่เราเกิดมาจากครรภ์ของมารดา เราลองพิจารณาดูว่า ตั้งแต่เราเกิดจนกว่าเราจะตาย เราต้องร้องไห้กันคนละกี่ครั้ง เมื่อตอนที่เราคลอดออกมาจากครรภ์ของมารดา เราก็ต้องหลั่งน้ำตาให้กับความเกิดแล้ว เพราะปรากฏว่าทารกทุกคนที่คลอดจากครรภ์มารดา ต้องร้องไห้ทุกคน ถ้าทารกคนใดคลอดออกมาแล้วไม่ร้องไห้ ก็หมายถึงว่า ทารกนั้นไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น ทุกคนเมื่อเกิดมาลืมตาดูโลกครั้งแรก เราก็หลั่งน้ำตาสังเวยความเกิดที่เป็นทุกข์เสียแล้ว

ครั้นอยู่ต่อมากว่าเราจะเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาวเราก็ต้อง ร้องไห้กันอีกหลายปีทีเดียว ไม่ใช่หลายครั้งละ เมื่อตอนเป็นเด็กอยากได้ของเล่น ถ้าไม่ได้ก็ร้องไห้ อยากทานขนม ไม่ได้ทานก็ร้องไห้ หรือ

บางทีก็ซุกซนเกิน ก็ถูกเฆี่ยนจนร้องไห้ เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว เกิดไปรักใครเขาเข้า เขาไม่รักเราตอบก็เสียใจร้องไห้ หรือบางทีรักกันเข้าใจกันดีแล้ว เขากลับเปลี่ยนใจไปรักคนอื่น ก็เสียใจร้องไห้อีก กว่าเราจะตายจากโลกนี้ไป เราก็ต้องร้องไห้กันอีกมากมายหลายครั้ง ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า เราจะต้องร้องไห้เพราะอะไรบ้าง ถ้าคิดเอาไว้เสียก่อนคิดว่าคงจะเป็นประโยชน์มากเหมือนกัน เพราะอย่างน้อยเราก็เตรียมตัว เตรียมใจเอาไว้แล้ว

ทุกครั้งที่เราประสพกับสิ่งที่เราไม่พอใจ เราไม่ชอบเราเป็นทุกข์ เราต้องร้องไห้เพราะเราประสพกับอารมณ์เช่นนั้น หรือมิฉะนั้นบางครั้งเราต้องพลัดพรากจากของที่เรารัก เราก็ต้องร้องไห้ เราปรารถนาสิ่งใดแล้ว ครั้นไม่ได้สิ่งนั้นเราก็ต้องเสียใจร้องไห้อีก รวมความแล้วกว่าเราจะตายนี้ เราร้องไห้กันหลายครั้ง ถ้าสมมุติว่า ครั้งใดเราร้องไห้เราก็ต้องเอาภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งมารองเอาน้ำตาไว้ กว่าจะตายนี่เห็นถ้าจะหลายแก้วทีเดียว แล้วเราก็เอาน้ำตาแต่ละชาติเหล่านั้นมารวมกันเข้า ข้าพเจ้าคิดว่า ต้องมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่เป็นแน่ เพราะเราร้องไห้มานานแล้ว นับชาติไม่ถ้วน

ที่พระพุทธองค์ตรัสเช่นนี้ หมายถึงหลาย ๆ ชาติมารวมกัน คือตั้งแต่เราท่องเที่ยวไปมาด้วยการเวียนว่ายตายเกิดนี้ เราต้องร้องไห้เสียน้ำตาไปเป็นจำนวนมาก และมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่เสียอีก เป็นการชี้ให้เราได้เห็น ความยาวนานของสังสารวัฏฏ์เป็นการชี้ให้เห็นสภาพของชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดนี้ว่าเป็นทุกข์

ความในพระสูตรตอนนี้เป็นการชี้ให้เห็นเหตุแห่ง การ เวียน ว่าย ตายเกิด ทั้งโทษของการเกิดอีกด้วย ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "เพราะอวิชชาเป็นเครื่องกางกั้น ตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้" นั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่า เพราะอวิชชาคือความไม่รู้ในอริยสัจจธรรม เช่น เพราะไม่รู้ทุกข์ คือการเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นทุกข์ ไม่รู้เหตุแห่งความทุกข์เหล่านี้ ไม่รู้การดับทุกข์เหล่านี้ ไม่รู้ปฏิปทาที่จะดำเนินไปสู่ความดับทุกข์เหล่านี้ จึงเกิดตัณหาคือความยินดีในความเกิดอีก ครั้นเมื่อเกิดมาแล้ว เราก็ต้องแก่ต้องตาย ต้องเป็นทุกข์อีกหลายอย่างในระหว่างที่ยังไม่ตาย

การเวียนว่ายตายเกิด จึงเกิดมาจากอวิชชาและตัณหาทั้งสองนี้เป็นเหตุอันสำคัญ เมื่อเราทำลายอวิชชาและดับตัณหาเสียได้ ความทุกข์ความเศร้าโศกก็ดับด้วย ไม่ต้องร้องไห้กันต่อไป

ควรเบื่อหน่ายต่อความทุกข์

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้นแล้ว ก็ตรัสกับพระสงฆ์สาวกต่อไปว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเพียงเท่านี้ เพียงพอทีเดียวมิใช่หรือ ที่เราจะเบื่อหน่ายโลกในสังขารทั้งปวง พอดีทีเดียวมิใช่หรือที่เราจะคลายความกำหนัด พอทีเดียวมิใช่หรือเพื่อที่เราจะหลุดพ้น"

พระพุทธดำรัสตอนนี้ พระพุทธองค์ทรงเตือนเราท่านทั้งหลายว่า เราร้องไห้เสียน้ำตากันมามากแล้ว เพราะความรักในสัตว์และสังขาร เรารักในสัตว์และสังขารมากเท่าไร ความทุกข์ก็มีมากเท่านั้น เรามีรักหนึ่ง ก็ทุกข์หนึ่ง มีรักสอง ก็ทุกข์สอง มีรักสาม ก็ทุกข์สาม มีรักสิบ ก็ทุกข์สิบ มีรักห้าสิบ ก็ทุกข์ห้าสิบ มีรักถึงร้อย ก็มีทุกข์ถึงร้อย ความรักทำให้เราต้องเป็นทุกข์ ต้องร้องไห้น้ำตานองหน้านับชาติไม่ถ้วน จึงควรบันเทาความรักลงบ้าง แล้วความทุกข์ก็จะเบาบางลง

น้ำตาของสัตว์จะหยุดไหล ก็ต่อเมื่อสัตว์ปฏิบัติตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงโปรยปรายพระธรรมให้แก่สัตว์ผู้เกลื่อนกล่นไปด้วยความโศกมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ขอสรรพสัตว์ทั้งหลายพึงแหงนหน้า เปิดอ้าหัวใจรับเอาพระสัทธรรมอันล้ำค่าเหล่านั้นกันเถิด แล้วน้ำตาจะหยุดไหล

พระพุทธองค์ตรัสว่า

ตณฺหาย ชายเต โสโก ตณฺหา ชายเต ภยํ
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ

ความเศร้าโศกย่อมเกิดขึ้น เพราะตัณหาเป็นเหตุ ภัยต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้น เพราะตัณหาเป็นเหตุความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นแล้วจากตัณหา เมื่อความโศกไม่มีแล้ว ภัยต่าง ๆ จักมีแต่แต่ไหน ย่อมไม่มีแน่นอน

ความยินดีต่ออารมณ์ทั้งห้า คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เป็นตัวก่อทุกข์โดยแท้ บุคคลที่หลงอยู่ในสิ่งเหล่านี้จึงไม่อาจที่จะพ้นไปจากทุกข์ได้ อุปมาเหมือนหนึ่งปลาได้เห็นเหยื่อที่เกี่ยวอยู่ปลายเบ็ด มีความรู้แต่เพียงว่าจะกินเหยื่อเท่านั้น หารู้ไม่ว่าตนจะต้องได้รับอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงฮุบเหยื่อเข้าไป เมื่อฮุบแล้ว ก็ถูกเบ็ดเกี่ยวปากเอาไว้ได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส ทั้งยังจะถูกพรานเบ็ดจับเอาไปฆ่ากินเป็นอาหารอีก

สัตว์ทั้งหลายต้องประสพทุกข์ก็เพราะตัณหา คือ ความยินดี ต่อโลกีย์อารมณ์เหล่านี้ เมื่อใดดับตัณหาเสียได้ ทุกข์ทั้งหลายก็ดับ น้ำตาย่อมไม่มีในบุคคลผู้ดับแล้วซึ่งตัณหา.

ศรี

ท่านเคยได้ยินได้ฟังคำนี้มาพอสมควรว่า เกี่ยวกับงานมงคลหลายต่อหลายประเภทด้วยกันนั้น การทำขวัญมักจะเริ่มด้วยคำว่า "ศรี" เสมอ ดังนั้นคำว่าศรีคงจะมีความสำคัญมิใช่น้อย ปัญหาก็มีอยู่ว่า ศรีคืออะไร ประโยชน์ของศรีเป็นอย่างไร และวิธีที่จะสร้างศรีนั้นเขาสร้างกันแบบไหน ?

ศรี คำนี้แปลว่า มิ่ง, สง่า, แสง, ความสุกใส, ความสว่าง, ความเปล่งปลั่ง, ความงาม, ความดี, ความน่ารัก, ความเจริญ, ความร่ำรวย, ลาภ, ความสำเร็จ, มงคล, และความเป็นใหญ่, ที่แปลอย่างนี้ ความมุ่งหมายให้เป็นไปในแนวคุณธรรม เพราะคุณธรรมเท่านั้นที่จะนำทางให้เราทั้งหลาย ข้ามห้วงแห่งโอฆะไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ การศึกษาในปัจจุบันมี ๓ แบบด้วยกัน คือแบบที่ต้องการได้ใบประกาศนียบัตร ๑, แบบต้องการความรู้ ๑, และแบบที่ต้องการความพ้นทุกข์อีกประการหนึ่ง ดังนั้นศรีที่นำมากล่าวในที่นี้ ก็มุ่งหมายถึง ๒ ข้อข้างท้าย โดยเฉพาะ

ศรี มีประโยชน์อย่างไร เรื่องประโยชน์หรือผลของศรีนั้น ดูเหมือนว่าเป็นที่ปรารถนา ของบุคคลทั่วไป ยิ่งไม่ต้องสร้างเหตุหรือลงทุน แล้วได้ผลนั้นย่อมเป็นที่ชอบใจ อันที่จริงทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีค่าในตัวของมันเอง แม้สัตว์ทั้งหลายที่วางวาย แต่ เขา หนัง

งา กระดูกยังแสดงค่าของมันได้ ข้อนี้ฉันใด แม้ศรีก็มีค่ามีประโยชน์ฉันนั้น

เราลองพิจารณาดูซิว่ามนุษย์ปัจจุบันทั้งที่มีกิเลสมากและน้อยทั้งหลาย ว่าเรามีความปรารถนาอะไร จากข้อสังเกตโดยสรุปแล้ว เราจะเห็นได้ว่า ส่วนมากชอบ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ความสำเร็จ ความปรารถนาจากทุกขะภยะโรคะ ความดีความงาม ความเจริญ ชอบเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม และความพ้นจากกองแห่งความทุกข์ทั้งหลาย (นิพพาน) เหล่านี้แหละ เป็นที่ปรารภนาของมนุษย์ทั้งหลาย การศึกษาเรื่อง ศรี ตลอดทั้งการปฏิบัติตามคุณธรรมของ ศรี ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ย่อมจะอำนวยความสำเร็จให้แก่ผู้ปรารถนา ปัญหาก็มีอยู่ว่า ถ้าต้องการศรีให้เป็นผลเราจะปฏิบัติตามคุณธรรมของศรีหรือไม่ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงนี้คือว่าเราส่วนใหญ่มักจะกล่าวว่าจะได้ผลหรือ ? แหม ข้อปฏิบัติที่จะให้ได้มาซึ่งศรีนั้น โอ้โฮฉันทำไม่ได้หรอก แน่ละ–. ที่ทำไม่ได้มิใช่อื่นไกลหรอก ที่แท้ก็ไม่ได้ทำนั่นเอง ทำ ปฏิบัติ จงหยุดพูด โดยการปฏิบัติตนแทนคำพูด สักวันหนึ่งข้างหน้าความสำเร็จก็จะเป็นของเราได้พระศาสดาของเราเคยตรัสไว้ว่า "วิริเยน ทุกฺขมุเจติ" ความเพียรนั่นแหละ คือกุญแจแห่งความสำเร็จ

วิธีสร้าง ศรี เมื่อท่านทั้งหลายยอมรับแล้วว่า ศรีมีจริง เป็นจริงแม้ประโยชน์ของศรีก็มีดังได้ชี้แจงมาแล้วข้างต้น ปัญหาก็จะตามมาพร้อม ๆ กับความกระหาย ของผู้อยากจะได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะได้

ศรีดังกล่าวเล่า เมื่อเป็นความประสงค์จากใจจริงและไม่จริงของผู้ต้องการ ข้าพเจ้าก็อยากจะแนะนำให้ แต่ว่าการสร้างศรีของข้าพเจ้าบางทีก็อาจจะไม่ตรงกับของใคร ๆ ก็ได้ เราควรเลือกทำเฉพาะที่สามารถปฏิบัติได้ ถ้าคิดได้ดังนี้มีปัญหาที่ทำไม่ได้ก็จะหมดไปจากความเกียจคร้านของ ทุนิสัย ข้าพเจ้ามีวิธีการสร้างศรีอยู่ ๓ แบบด้วยกันคือ ทิฏฐธรรมมิกศรี, สัมปรายิกศรี, ปรมัตถะศรี, ทั้ง ๓ ประการนี้ คือ

๑. ทิฏฐธรรมมิกศรี คือศรีอันจะพึงได้ในปัจจุบันโดยอาศัยข้อปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

๑, อุฏฐานะ คือให้ขยันศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องศรี

๒, อารักขะ คือให้รักษาศรีที่ได้จากการศึกษาและการปฏิบัติไว้ให้ดี

๓, กัลยาณมิตะ คือให้คบคนที่มีศรี หรือบุคคลที่แนะศรีให้แก่เราได้

๔, สมชีวิตะ คือใช้ชีวิตในการศึกษาและปฏิบัติศรีโดยเสมอต้นเสมอปลาย

๒. สัมปรายิกัตถศรี คือศรีอันจะพึงได้ในอนาคต โดยอาศัยข้อปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

๑, สัทธะ คือมีความเชื่อตามหลักของพระพุทธศาสนา

๒, สีละ คือรักษากายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติโดยปฏิบัติตามข้อของศีล

๓, จาคะ คือรู้จักเป็นนักเสียสละ แบ่งความสุขของตนแก่ผู้อื่นบ้าง

๔, ปัญญา คือรู้ว่าสิ่งใดควรละสิ่งใดควรบำเพ็ญแล้ว ทำตามหลักนี้

๓. ปรมัตถะศรี คือศรีที่เลิศกว่าใคร ๆ ในโลกนี้และโลกไหน ๆ โดยการปฏิบัติตามหลัก มัคคะ คือทางที่จะพ้นไปจากทุกข์มีองค์ประกอบ ๘ ประการคือ

๑, สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบคือ เห็นอริยสัจจ ๔ ประการ

๒, สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบคือ ดำริออกจากกาม, ไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน

๓, สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากการพูดคำเท็จ คำหยาบ ส่อเสียดต่าง ๆ

๔, สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ ที่ปราศจากโทษ เช่นไม่ฆ่าสัตว์ต่าง ๆ

๕, สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ ในทางที่ไม่ผิดศีลธรรม

๖, สัมมาวาจามะ เพียรชอบในองค์ ๔ ประการคือ ไม่ให้บาปต่าง ๆ เกิดขึ้นในตน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลเกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วอีกด้วย

๗, สัมมาสติ ระลึกชอบในสติปัฏฐาน ๔ ประการ

๘, สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ คือต้องเจริญฌานทั้ง ๔ ประการ

เมื่อจะกล่าวโดยสรุปเป็นไตรสิกขาก็คือ เห็นชอบดำริชอบ สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขาวาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ สงเคราะห์เข้าใน สีลสิกขา เพียรชอบระลึกชอบตั้งใจไว้ชอบสงเคราะห์เข้าในจิตตะสิกขา

สติปัฏฐาน คือทางที่จะพ้นทุกข์อีกนับหนึ่งโดยมีหลักธรรมที่ควรปฏิบัติอยู่อีก ๔ อย่าง คือ

๑, กาเย กายะนุปัสสี วิหรติ พิจารณากายที่กาย

๒, เวทนา เวทนานุปัสสี วิหรติ พิจารณาเวทนาที่เวทนา

๓, จิตฺเต จิตฺตานุปัสสี วิหรติ พิจารณาจิตที่จิต

๔, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปัสสี วิหรติ พิจารณาธรรมที่เกิดในกายของเรานี้

เรื่องเหล่านี้ปรากฏว่า พระพุทธองค์ทรงรับรอง อย่างมี หลักฐานจากบาลีมีว่า

เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํวิสุทฺธิยา โสกปริ เทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํอตฺถงฺคมาย ญายสฺสอธิคมาย, ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา

ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโสกะ ปริเทวนาเพื่อหมดสิ้นทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อบรรลุอริยมรรคอันหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหมด ทางเอกนี้คือสติปัฏฐาน สติที่สำคัญตั้งเป็นปธาน ๔ อย่าง นี้

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายคงจะเห็นแล้วว่า การสร้างศรีและผลของศรีเป็นอย่างไร จงพยายามบำเพ็ญ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติภายในอันบุคคลใดไม่อาจสามารถที่จะทำอันตรายได้ ท่านทั้งหลายจงระลึกอยู่เสมอว่า สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นมีอะไรบ้างที่จะตามติดเราไปในเมื่อเราหมดลมหายใจแล้ว บาปและบุญเท่านั้นที่จะติดตามเราไปได้ บาปให้ผลคือความทุกข์ความเดือดร้อน ส่วนบุญให้ผลคือความสบายมีความสุขความเจริญ จงเร่งสร้างศรี อันเป็นส่วนแห่งความดี ด้วยความไม่ประมาทเถิด จงทำทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงให้สิ้นสุดโดยยึดหลักปรมัตถศรี ๒ ข้อข้างท้ายเถิด บัดนี้เรามีอายุผ่านวัยที่เท่าไรแล้ว ที่เราจะมีชีวิตมองดูโลกที่เต็มไปด้วยความหลอกหลอนซึ่งกันและกัน ข้าพเจ้าเชื่อในกฎของความเป็นจริงของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมากได้ประสพการณ์มาด้วยตนเองหลายต่อหลายเรื่อง จึงรอไว้โอกาศข้างหน้า (ถ้าข้าพเจ้ายังไม่ตายไปก่อน)

คุณโยมแม่ ม.ล. เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม เป็นที่รู้จักและสนิทสนมแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างดี ท่านเคยติดตามธรรมะรายการทางอากาศของข้าพเจ้าเสมอ ท่านเป็นคนดี จนทำให้ความรู้สึกของข้าพเจ้าต้องเรียกท่านว่า "แม่" หรือ "โยมแม่" แม้จะไม่ใช่แม่ผู้ให้กำเหนิดแต่อำนาจคุณธรรมของท่านเหนือกว่าจิตใจของข้าพเจ้า ดังนั้นจึงยอมเรียกท่านว่าแม่ ดูเหมือนว่าจะเป็นคนแรกที่ข้าพเจ้าเรียกท่าน ครั้งสุดท้ายที่ข้าพเจ้าพบกับคุณโยมฉวีวรรณ คมกฤส ได้ถามว่าคุณโยมแม่สบายดีหรือ ก็ได้รับคำตอบว่า ท่านสบายดีเจ้าค่ะ และก็สบายดีอย่างที่คุณโยมฉวีวรรณกล่าวคือ ท่านได้ละสังขารอันเต็มไปด้วยโรคาพาธ

ที่แสนจะทรมาน ไปสู่เทวสังขารใหม่ท่านจากข้าพเจ้าไปเฉพาะวิญญาณเท่านั้น แต่คุณธรรมของท่านยังประดับโลกไว้ไม่มีมันจะเลือนหายไปได้เลย

คุณโยมแม่จากข้าพเจ้าไปอย่างไม่มีวันที่จะกลับมาอีก จึงไม่มีทางใดที่จะช่วยอนุโมทนาได้นอกจากว่าขออุทิศเรื่อง ศรี ที่ข้าพเจ้าแต่งขึ้นโดยอัตโนมัติเป็นกุศลพลี แต่ดวงวิญญาณของ คุณโยมแม่ขอจงรับรู้กุศลเจตนาของข้าพเจ้าด้วย ในโอกาศนี้.

วีรปญฺโญ ภิกฺขุ

หน้าวัว (ANTHURIUM)

หน้าวัว เป็นดอกไม้ชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในประเภทไม้ดอกที่มีสีสรรอันสวยสดงดงาม ดอกมีรูปร่างต่าง ๆ กัน บางพันธุ์มีรูปร่างลักษณะค่อนข้างยาวรี และบางพันธุ์มีลักษณะเกือบกลมสีนั้นมีแตกต่างกันไป เช่น แดง แสด ชมพู และ ขาว และในบางครั้งมีสีเขียวแซมอยู่ในดอกด้วย ปัจจุบันนี้หน้าวัวเป็นไม้ตัดดอกที่มีความสำคัญชนิดหนึ่ง โดยจะเห็นได้ว่ามีการใช้หน้าวัวประดับในที่ต่าง ๆ เช่น ใช้ปักแจกัน ประดับในบ้าน โต๊ะอาหารและในพิธีการต่าง ๆ นอกจากนี้ดอกหน้าวัวยังทนทานกว่าดอกไม้ชนิดอื่น ๆ โดยบานอยู่ได้เป็นระยะเวลานาน ถึงแม้จะตัดมาจากต้นแล้วก็ตาม ดังนั้นจึงเป็นคุณสมบัติที่เหมาะสมในการที่จะส่งไปในระยะทางไกล ๆ ต่อไปดอกไม้ชนิดนี้อาจจะเป็นไม้ตัดดอกที่ส่งไปขายต่างประเทศได้ดีอีกชนิดหนึ่งและจะทำรายได้มาสู่ประเทศปีละไม่น้อยทีเดียว

หน้าวัว เป็นพืชอยู่ในตระกูล Araceae หรือ Arum เป็นพืชพวกใบเลี้ยงเดี่ยวอยู่ในสกุล Anthurium คำว่า Anthurium นี้มาจากภาษากรีก ๒ คำ คือ "anthos" แปลว่า "ดอก" และ "aura" แปลว่า "หาง" ทั้งนี้เนื่องจากหน้าวัวมีปลีซึ่งมีรูปร่างยาวคล้ายหางนั่นเอง

ประวัติของหน้าวัว

ขุนเทพประสิทธิ์ไปรษณีย์ ได้กล่าวว่า หน้าวัวนี้ในประเทศอังกฤษครั้งแรกเรียกกันว่า "puthos" มีอยู่ ๓๓ ชนิดด้วยกัน เป็นพันธุ์ไม้ป่าที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในอเมริกากลาง แอฟริกาและในประเทศทางบูรพาทิศ ต่อมาได้มีการแยกประเภทหน้าวัวที่มีอยู่ในอเมริกากลางออกจากชนิดอื่น ๆ และมาเรียกชื่อใหม่ว่า "Anthurium"

ประวัติของหน้าวัวในประเทศไทย

ในบ้านเรานั้นได้มีการปลูกหน้าวัวกันมาเป็นเวลานานแล้ว จากตำนานไม้ต่างประเทศบางชนิดของพระยาวินิจวนันดร ได้อ้างไว้ว่าเสด็จในกรมสรรพศาสตร์ เป็นผู้ทรงสั่งต้นหน้าวัวต้นแรกเข้ามาเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๐ แต่ได้มีผู้ค้านว่าต้นหน้าวัวนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงนำมาเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปและนอกจากนี้ตามบันทึกของพระยาพจน์ปรีชาได้กล่าวไว้ว่า ต้นหน้าวัวต้นแรกที่เข้ามาในประเทศไทยนั้นติดมากับต้นไม้ที่พระองค์เจ้าพร้อม ๆ ทรงสั่งมาจากกัลกัตตาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมาพระยาพจน์ปรีชาสั่งมาจากยุโรปเอง ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ จากเอกสารต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมา

แล้วจะเห็นว่าผู้ที่นำเข้ามานั้นค่อนข้างจะสับสนกันอยู่ แต่พอจะกล่าวได้ว่า ต้นหน้าวัวนั้นในบ้านเราคงเริ่มรู้จักกันตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นต้นมา เมื่อได้นำต้นมาปลูกได้มีการขยายพันธุ์ และผสมพันธุ์เพื่อให้ได้มีลักษณะดอกตามที่นิยมกัน คือ ดอกใหญ่ รูปสวย สีสวย ฯลฯ ในปัจจุบันนี้มีหน้าวัวลูกผสมที่ดี ๆ หลายพันธุ์ด้วยกัน ซึ่งจะได้กล่าวให้ละเอียดในตอนต่อไป

ลักษณะทั่วไปของหน้าวัว

ลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อน ข้อสั้น ใบมีลักษณะค่อนข้างยาวรี มีลักษณะคล้ายหัวใจปลายใบแหลม เส้นใบเป็นร่างแห ที่บริเวณใต้ใบเส้นใบจะนูนเป็นสันขึ้นมา ได้มีผู้กล่าวว่าเส้นใบที่บริเวณใต้ใบนี้ ถ้ายิ่งบางเท่าใดดอกจะมีลักษณะดี ต้นเมื่อเจริญขึ้นจะสูงเหนือเครื่องปลูก ใบล่างเมื่อแก่จะร่วงหลุดไปเรื่อย ๆ ดังนั้นในการปลูกจึงต้องคอยเติมเครื่องปลูกอยู่เสมอ ๆ ถ้าปล่อยให้ต้นสูงกว่าเครื่องปลูกแล้วนาน ๆ จะทำให้ต้นโทรม จำนวนดอกจะลดน้อยลง โดยทั่ว ๆ ไปแล้วต้นจะมีใบไม่เกิน ๑๐ ใบ เมื่อใบใหม่เกิดขึ้นใบเก่าจะแห้งหลุดไป หน้าวัวส่วนมากเมื่อมีใบเกิดขึ้นใหม่จะมีดอกเกิดขึ้นตามเสมอ ยกเว้นบางพันธุ์เท่านั้น ดอกของหน้าวัวนั้นเกิดจากตาที่อยู่เหนือกาบใบ โดยทั่ว ๆ ไป เข้าใจกันว่าจานรองดอก (sqathe) คือตัวดอก จานรองดอกนี้มีสีสรรต่าง ๆ เช่น แดง ชมพู ฯลฯ อันที่จริงแล้วไม่ใช่ดอก ดอกของหน้าวัวที่แท้จริงคือปลี (spadix) นั่นเอง หรือจะกล่าวกันให้ถูก

ต้องนั้นก็คือ หน้าวัวนั้นมีดอกเป็นช่อ หาได้มีดอกเป็นดอกเดียวตามที่เข้าใจกันอยู่ ปลีนี้มีดอกที่เรียงตัวรัดกันแน่น แต่ละดอกมีทั้งเกสรตัวผู้และตัวเมีย เป็นดอกแบบสมบูรณ์ (perfect flower) ช่อดอกหรือปลีนี้โคนติดอยู่กับจานรองดอก ที่โคนมีขนาดใหญ่ และเรียวลงที่บริเวณปลาย เกสรตัวเมียจะแก่หลังจากจานรองดอกคลี่แล้วประมาณ ๒–๓ วัน และจะแก่เร็วกว่าเกสรตัวผู้ ดังนั้นโอกาสที่จะติดเมล็ดเองจึงมีน้อยมาก การบานของดอกในปลีนั้นจะเริ่มบานจากโคนไปหาปลาย ในขณะที่อากาศร้อนเกสรตัวผู้มีน้อยมาก แต่จะมีมากในขณะที่อากาศค่อนข้างเย็น ลักษณะที่ดีของปลีนั้นจะต้องตรงและขนานไปกับจานรองดอก และจะต้องมีความยาวถึง ปลายของจานรอง ดอกพอดี ไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป จานรองดอกไม่ควรกางออกไปเต็มที่จนถึงกับม้วนกลับหลัง จะต้องห่อเล็กน้อย ร่องระหว่างเส้น vein ควรลึก เนื้อต้องละเอียด เป็นมัน สีต้องสดไม่แห้งหรือด้านและจะต้องสม่ำเสมอกันตลอดทั้งจาน หูจะต้องชิดและยกขึ้นไม่แหว่งเข้า ปลายของจานรองดอกจะต้องไม่กระดกขึ้น รากของหน้าวัวเป็นแบบรากพิเศษ (adventitious root) รากนี้จะแตกออกตามข้อ รากที่เกิดขึ้นใหม่นี้มีสีแดง สังเกตเห็นได้ชัด ถ้าต้นสมบูรณ์จะเห็นรากออกดี

พันธุ์หน้าวัวที่นิยมปลูก

หน้าวัวที่ปลูกกันอยู่ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่ เป็นลูกผสมที่ได้ทำติดต่อกันมา ตั้งแต่เริ่มนิยมเลี้ยงกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยมีจุดประสงค์

ที่จะให้ได้สีสรรที่สวยสดุดตา ฟอร์มดีขึ้นและมีดอกดกขึ้น Everett และ Taylor ได้กล่าวไว้ว่า หน้าวัวพันธุ์ป่าที่นำมาใช้เป็นพ่อแม่ลูกผสมในปัจจุบันนี้ได้แก่ Anthurium andreanum ซึ่งมีจานรองดอกสีส้มแดง Anthuriurn andreanum album จานรองดอกสีขาว และ Anthurium scherzerianum จานรองดอกสีแดงเข้ม นอกจากนี้ยังมีพันธุ์อื่น ๆ ของทั้ง ๒ ชนิดดังที่ได้กล่าวมาแล้วอีก คือ.–

A. andreanum carneum	จานรองดอกสีชมพู
A. andreanum giganteum	จานรองดอกสีชมพู ขนาดของจานค่อนข้างใหญ่กว่าพันธุ์อื่น ๆ
A. scherzriaaum atropurpureum	จานรองดอกสีแสด
A. scherzerianum burferdense	จานรองดอกสีแดงเลือดนก
A. scherzerianum maximum albnm	จานรองดอกสีขาว
A. scherzerianum albo-punctatum	จานรองรอกสีแดงมีประ-สีขาว
A. scherzerianum rothschildianum	จานรองดอกสีขาว มีจุดแดง
A. scherzerianum atrosanguineum	จานรองดอกสีแดง

พันธุ์ลูกผสมที่ปลูกกันอยู่ในบ้านเรานั้น มีอยู่หลายพันธุ์ด้วยกัน พันธุ์ที่ดีนั้นได้แก่.–

ดวงสมร ต้นมีรากมาก ความยาวของข้อไม่แน่นอน ใบมีจีบสองข้าง เส้นใบนับจากเส้นกลางใบมีข้างละสามเส้นและไม่อยู่สูงถึงหูใบ ไม่มีลักษณะบ๋อมและคุ้ม ใบกับดอกมักจะแตกออกพร้อม ๆ กันหรือสลับกัน ส่วนดอกแข็งสีของจานรองดอกเป็นสีแดง เข้ม หูดอกชิด ทางน้ำตาลึก ปลีมีสีขาวแกมชมพู ปลีกด ถ้าบานนาน ๆ จานดอกจะลู่ลง จำนวนดอกเฉลี่ย ๖–๙ ดอก ต่อต้น ต่อปี ทรงของจานรองดอกเป็นรูปไข่

จักรพรรดิ์ ต้นมีรากมาก ความยาวของข้อไม่แน่นอน ใบเรียวมาทางปลายหูใบสั้น เส้นใบมีขึ้นมาถึงหูใบ ต้นแตกใบพร้อมหรือสลับกับดอก จานรองดอกสีแดงหูไม่ค่อยยก ทางน้ำตาหยาบไม่ลึก ปลีชี้ โคนปลีมีสีขาว ปลามปลีเป็นสีชมพูอ่อน ๆ ก้านดอกแข็ง จำนวนดอกเฉลี่ย ๖–๘ ดอกต่อต้นต่อปี

ศรีสง่า ต้นมีรากน้อย ข้อยาวใบมีจีบ ใบเรียวยาวเก้งก้าง ไม่ค่อยจะเป็นระเบียบ การแตกใบและดอกไม่แน่นอน แตกหน่อเองได้ จานรองดอกสีชมพู สีด้านไม่เป็นมัน เมื่อบานนาน ๆ สีดอกจะซีด ร่องทางน้ำตาละเอียด หูดอกสูง ปลีกด โคนปลี สีเหลือง ปลายปลีสีเขียวอ่อน ก้านดอกแข็ง จำนวนดอกเฉลี่ย ๔-๖ ดอกต่อต้นต่อปี

ชิงดวง ต้นมีรากมาก ความยาวของข้อไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดู ใบบ๋อมหูใบหยัก เส้นใบนับจากเส้นกลางใบมีอยู่ข้างละ ๒ เส้น การแตกของใบและดอกค่อนข้างช้า ไม่แตกหน่อเอง จาน

ดอกมีสีแดงเข้ม จานดอกกลม หูดอกไม่ยก รอยย่นหยาบ โคนปลีสีขาว ปลายสีเหลือง ก้านดอกแข็ง ให้ดอกไประมาณ ๖ ดอกต่อต้นต่อปี

เหลืองรัตน์ รากน้อย ความยาวของข้อไม่แน่นอน ใบเว้าไปข้างหนึ่ง ใบมีรอยย่น ระหว่างเส้นกลางใบ หูใบไม่ชิดกัน การแตกใบและดอกช้ามาก แตกหน่อเองจานดอกย่นมีสีส้มค่อนข้างเหลือง ร่องทางน้ำตาละเอียด ปลีชี้ โคนปลีมีสีขาว ปลายปลีสีเหลือง ก้านดอกแข็ง ให้ดอก ๓-๔ ดอกต่อต้นต่อปี พันธุ์นี้นิยมใช้เป็นแม่ไม้เพราะให้ลูกที่มีลักษณะดีเป็นส่วนมาก

ผกาวลี รากมาก ปลายใบเรียวแหลม ใบมีขนาดเล็ก ใบแข็งกระด้างมีรอยย่นหูใบห่างกันเล็กน้อย ใบแตกพร้อม ๆ กับดอก ไม่แตกหน่อเอง ให้ดอกเฉลี่ย ๑๐ ดอกต่อต้นต่อปี จานรองดอกเป็นรูปไข่ มักเว้าข้างหนึ่ง สีส้ม ทางน้ำตาละเอียด สีไม่เป็นมัน หูดอกชิด ปลีกด โคนปลีมีสีขาว ปลายปลีสีเหลืองอมเขียว

ผกามาศ ต้นออกรากง่าย ใบยาว หูใบซ้อนกัน ใบมีรอยย่นใบและดอกเจริญขึ้นมาพร้อม ๆ กัน แตกหน่อเองได้ จานดอกสีส้มหูดอกไม่ชิด ทางน้ำตาไม่ละเอียด ปลีชี้ โคนปลีขาว ปลายปลีเหลือง ส่วนดอกแข็งและยาวมาก ดอกเมื่อผสมแล้วมักร่วงง่ายส่วนมากใช้เป็นพ่อพันธุ์ จำนวนดอกเฉลี่ย ๖-๘ ดอกต่อต้นต่อปี

แดงนุกูล รากมากพอสมควร ใบยาวมีเส้นใบนับจากเส้นกลางใบข้างละ ๒ เส้นใบเว้าไปข้างหนึ่ง หูใบอาจจะตั้งหรือไม่ไม่แน่นอน

จานดอกมีสีแดงเข้ม หูดอกชิด ร่องหยาบตื้น หูดอกสูง ปลีกด ปลีมีสีเขียวอ่อน ก้านดอกอ่อน ให้ดอกเฉลี่ย ๖–๘ ดอกต่อต้นต่อปี หน้าวัวพันธุ์นี้เลี้ยงง่าย ส่วนมากใช้เป็นพ่อไม้ ไม่แตกหนอเอง

นายพล ใบเรียบ ไม่มีรอยย่น ใบมน หูใบชิด ไม่แตกหน่อเอง จานดอก สีแดงเข้ม ขนาดเล็ก หูชิด ปลีกด ปลีสีขาวปนเหลือง ส่วนดอกแข็ง จำนวนดอกเฉลี่ย ๖ ดอกต่อต้นต่อปี ไม่นิยมใช้เป็นแม่ไม้เพราะไม่ค่อยติดเมล็ดง่าย

ขาวนายหวาน รากมาก หูใบไม่ชิด ใบย่นเล็กน้อย สีของใบเป็นสีเขียวแก่ ไม่แตกหน่อเอง จานรองดอกสีขาว เป็นมัน ร่องทางน้ำตาตื้น และละเอียด จานมีลักษณะค่อนข้างกลม ปลีชี้ประมาณประมาณ ๑๕° ปลีสีขาวแกมชมพู เมื่อบานนานเข้าสีของปลีจะซีด หน้าวัวพันธุ์นี้เป็นพันธุ์ที่นิยมปลูกเพื่อตัดดอกขาย สำหรับดอกสีขาวชนิดหนึ่ง

กษัตริย์ศึก ใบเรียวเล็ก จานดอกยาวเป็นวงรี สีแดงอ่อน หูดอกชิดรอยย่นละเอียดและตื้น โคนปลีเป็นสีขาว ปลายเหลือง ก้านดอกยาวไม่แตกกอเอง รากมากพอประมาณ

นอกจากพันธุ์ต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วยังมีอีกหลายพันธุ์ด้วยกันที่ปลูกกันอยู่ คือ :–

ดอกสีแดง	๑. กรุงธน	๒. นครธน	๓. ธนบุรี
	๔. จอมพล	๕. กรุงเทพ ฯ	๖. ดาราไทย
	๗. ดวงฤดี		

ดอกสีส้ม ๑. ผกาทอง ๒. โพธิ์ทอง ๓. มงกุฎทอง
๔. ดาราทอง ๕. ดาวทอง ๖. ปราสาททอง
๗. ประไหมสุหรี ๘. บุษบา ๙. วิยะดา
๑๐. สุหรานากง

ดอกสีชมพู ๑. ศรียาตรา ๒. จักรเพชร

ดอกสีขาว ๑. ขาวคุณหนู ๒. ขาวพระสังข์ศาสตร์
๓. ขาวเศวต

จากผลของการสำรวจการปลูกหน้าวัวในบริเวณจังหวัดพระนคร ธนบุรี และ บริเวณใกล้เคียงของ นายไพศาล โตสวัสดิ์ (๒๕๑๐) พบว่าพันธุ์ที่ปลูกกันอยู่มากที่สุด คือ พันธุ์ดวงสมร เพราะนอกจากดอกจะมีรูปร่างลักษณะที่ดี สีสดแล้ว ต้นยังเลี้ยงง่าย และให้ดอกดก มีผู้ปลูกบางรายสามารถปลูกหน้าวัวพันธุ์นี้แล้วได้ดอกเฉลี่ยปีละ ๘–๑๒ ดอกต่อต้น จึงนับว่าเป็นพันธุ์ที่เหมาะที่สุดสำหรับในการทำเป็นไม้ตัดดอกมาก นอกจากนี้พันธุ์อื่น ๆ ที่พบมาก คือ แดงนุกูล ผกาทอง วิยะดา ดาราทอง นครธน และ ผกาวลี ทั้งนี้เนื่องจากพันธุ์ต่างเหล่านี้จะให้ลูกที่มีลักษณะในทางที่ดี โดยเฉพาะแดงนุกูลถึงแม้ว่าดอกจะมีสีแดงแต่เมื่อผสมตัวเองแล้วลูกออกมาจะเป็นสีแสดเป็นส่วนมากและมีลักษณะดีอีกด้วย

เครื่องปลูกหน้าวัว

ในต่างประเทศใช้เครื่องปลูกหลายชนิดด้วยกัน เช่น ใช้ peat moss+sphagnummoss+ใบไม้ผุ ในอัตรา ๓ : ๑ : ๑ และนำมาผสมกับทรายหยาบ+ถ่านก้อนเล็ก ๆ+อิฐ อีกเล็กน้อย จากผลของการทดลองของ Nakasone และ Kamemoto ที่ได้ทำในมลรัฐฮาไวอิ พบว่าการใช้ขี้กบ+ปุ๋ยคอก ในอัตรา ๕ : ๑ ได้ผลดีในการปลูกหน้าวัว และจากผลของการทดลองของ อุทัย ธนะบั๋ญโญ (๒๔๙๙) ปรากฏว่าการใช้อิฐ+ใบก้ามปูในอัตรา ๑ : ๒ หรือ อิฐ+แกลบ ๑ : ๒ จะทำให้ต้นเจริญเติบโตดีกว่าใช้อิฐแต่เพียงอย่างเดียวเป็นเครื่องปลูก และในปัจจุบันนี้ทางหมวดวิชาพืชสวนแผนกวิชาพืชศาสตร์กำลังทำการทดลองใช้เครื่องปลูกต่าง ๆ กับหน้าวัวอยู่ ซึ่งผลของการทดลองนี้จะได้นำมาเผยแพร่ในโอกาสต่อไป อย่างไรก็ตามผู้ปลูกส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้อิฐเป็นเครื่องปลูกโดยใช้อิฐมอญที่แกร่งมาทุบให้เป็นก้อนเล็ก ๆ ราคาของอิฐมอญนี้อยู่ประมาณพันละ ๕๐-๗๐ บาท นอกจากการใช้อิฐเป็นเครื่องปลูกแล้วมีผู้ปลูกบางรายได้ทดลองใช้ขี้กบเป็นเครื่องปลูกดูปรากฏว่ารากเจริญได้ดีมาก ต้นงาม และให้ดอกดกพอๆ กลับปลูกด้วยอิฐ นอกจากนี้ผู้ปลูกยังไม่ต้องเสียเวลาทุบอิฐอีกด้วย และเมื่อเปรียบเทียบราคาเครื่องปลูกกันแล้วปรากฏว่าขี้กบนั้นถูกกว่าอิฐมาก การใช้ขี้กบมีข้อเสียคือต้องคอยเติมเครื่องปลูกบ่อย ๆ ทั้งนี้เพราะสลายตัวได้ง่าย ต้นทรงตัวไม่ค่อยดี เพราะเครื่องปลูกโปร่ง รากไม่มีที่ยึดเหมือนเมื่อใช้อิฐเป็นเครื่องปลูก ในระยะปลูกใหม่ต้นตั้งตัวได้ช้ากว่าเมื่อใช้

อิฐปลูก การใช้ดินผสมกับเครื่องปลูกอื่นๆ เมื่อปลูกหน้าวัวในบ้านเราไม่นิยม ทั้งนี้เนื่องจากดินทำให้เครื่องปลูกแน่น มีการระบายน้ำและถ่ายเทอากาศไม่ดี หน้าวัวมีระบบรากคล้ายรากอากาศ ดังนั้นเครื่องปลูกที่ดีควรมีคุณสมบัติดังนี้ คือ มีอินทรีย์วัตถุ เก็บความชื้นได้ดีโปร่งพอที่จะไม่ทำให้ขังอากาศถ่ายเทได้ รากดินได้สะดวกและจะต้องแน่นพอที่จะให้รากยึดไม่คลอนแคลนได้โดยง่ายอีกด้วย pH ของเครื่องปลูกควรอยู่ในระหว่าง ๔.๘–๗.๒

วิธีปลูก

ถ้าใช้อิฐเป็นเครื่องปลูก ควรนำอิฐมาทุบและร่อนเพื่อแยกเศษอิฐและผงต่าง ๆ ออกเสียก่อน อิฐที่ร่อนแล้วควรมีขนาดประมาณ ๑/๒-๒ นิ้ว อิฐขนาดนี้เหมาะสำหรับต้นที่มีขนาดใหญ่แล้ว ถ้าจะใช้ปลูกต้นเล็กควรให้อิฐมีขนาดเล็กกว่านี้ นำเอาอิฐไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ ๑ คืน เพื่อให้อิฐดูดน้ำให้เต็มที่ ถ้าไม่แช่น้ำแล้วจะต้องเสียเวลาในการรดน้ำมากกว่าอิฐจะชุ่มและถ้ารดน้ำไม่ทั่วอิฐจะดูดเอาความชื้นไปจากต้นอีกด้วย

การปลูกนั้น เอาอิฐใส่ก้นกระถางให้หนาประมาณ ๑/๕ ของความสูงของกระถางวางต้นลงในกระถาง ควรระวังอย่าให้รากขด พยายามกระจายรากออกเอาอิฐทับรากอีกทีหนึ่ง และเติมอิฐขึ้นมาจนได้ระดับต่ำกว่ายอดเล็กน้อยและจะต้องคอยดูอย่าให้อิฐสูงกว่าระดับของยอด การปลูกแบบนี้ต้นจะจมอยู่ในกระถางประมาณ ๑/๓ ของกระถางหรือจะไม่เกินขอบกระถางขึ้นมา ทำให้ต้นได้ระดับความชื้นสูง และไม่ต้อง

เปลี่ยนเครื่องปลูกบ่อย ๆ เนื่องจากต้นสูงพ้นเครื่องปลูก เมื่อต้นมีรากพ้นเครื่องปลูกค่อย ๆ เติมอิฐลงไปในกระถางให้มีระดับเช่นเดียวกันกับเมื่อปลูกในครั้งแรก การปลูกโดยวิธีนี้ต้นจะอยู่ในกระถางได้ประมาณ ๒ ปี จึงปลูกใหม่อีกครั้งหนึ่ง

จากผลของการทดลองของ Nakasone และ Kamemoto พบว่าการปลูกหน้าวัวนั้นเมื่อปลูกในกระถางจะดีกว่าเมื่อปลูกลงในแปลงในดินเลยทีเดียว ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกในกระถางจะทำให้การระบายน้ำและอากาศถ่ายเทได้สะดวกกว่าเมื่อปลูกลงในดิน

การให้น้ำ

หน้าวัวเป็นพืชที่ต้องการความชื้นสูง การให้น้ำจึงมีความสำคัญมาก โดยทั่ว ๆ ไปนั้น มักให้น้ำกันวันละ ๒ ครั้ง และถ้าวันใดที่อากาศค่อนข้างร้อนจัด ควรให้น้ำเพิ่มขึ้นอีกครั้งในเวลากลางวันหรือบ่าย การให้น้ำแต่ละครั้งควรรดให้ชุ่ม ผู้ปลูกส่วนใหญ่ให้น้ำโดยใช้บัวรด หรือโดยใช้หัวฉีดรด การใช้ sprinkler ติดในโรงตายตัวเลยทีเดียวนั้น ผู้ปลูกในปัจจุบันนี้ไม่นิยม โดยเชื่อว่าน้ำที่ให้นั้นไม่ถูกโคนต้น จะเปียกอยู่เฉพาะใบเท่านั้น อันที่จริงแล้วการให้น้ำแบบนี้จะดีกว่าที่ใช้บัวรด หรือสายยางรด เพราะสามารถเปิดไว้ได้เป็นเวลานาน ๆ โดยที่ไม่ต้องเสียเวลารดน้ำเอง และนอกจากนี้ยังสามารถให้น้ำแก่ต้นเป็นจำนวนมาก ๆ ในแต่ละคราวอีกด้วย สาเหตุอีกอย่างหนึ่งที่การให้น้ำแบบนี้ยังไม่นิยมก็คือการใช้ปริงเกอร์ต้องลงทุนสูงมาก ผู้ปลูกไม่กล้าที่จะลงทุน ดังนั้นการรดน้ำจึงยังใช้แบบเดิมอยู่ น้ำที่จะใช้กับหน้าวัวนี้

ควรใช้น้ำที่สะอาด น้ำบาดาลไม่ควรใช้ เพราะค่อนข้างเป็นด่างมาก อาจจะทำให้ต้นตายได้

การให้ปุ๋ย

จากผลของการสำรวจการปลูกหน้าวัวพบว่าผู้ปลูกส่วนใหญ่ไม่ให้ปุ๋ย ทั้งนี้เพราะผู้ปลูกสังเกตเห็นว่าการให้น้ำแต่เพียงอย่างเดียวต้นสามารถเจริญเติบโตได้ดี บางรายที่ปลูกกล้วยไม้โดยแขวนไว้อยู่ข้างบ้าน และที่พื้นวางกระถางหน้าวัว เมื่อให้ปุ๋ยกล้วยไม้นั้นปุ๋ยจะตกลงมาถูกหน้าวัวไปด้วย มีบางรายที่ให้ปุ๋ย โดยใช้ปุ๋ยอย่างน้อยเดือนละครั้ง จากการสอบถามปรากฏว่าการให้ปุ๋ยนี้ทำให้ผลิตผลของดอกเพิ่มขึ้นจากปีละ ๓–๘ ดอกเป็นปีละ ๑๐–๑๒ ดอกต่อต้นต่อปีและต้นเจริญเติบโตได้ดีกว่าอีกด้วย

ชนิดของปุ๋ยที่ใช้ส่วนมากเป็นปุ๋ยทางใบที่มีขายอยู่ในท้องตลาดบ้านเรา เช่น ปุ๋ยสูตร ๑๖–๒๑–๒๗ เป็นต้นหรือบางรายใช้ปุ๋ยเม็ด ๑๓–๑๓–๒๐ ละลายน้ำรดในอัตรา ๑ ช้อนแกงต่อน้ำ ๒๐ ลิตร โดยรดให้ที่โคนต้น จากการปลูกทดลองของหมวดวิชาพืชสวน การใช้ปุ๋ย ๑๓.๕–๒๗–๒๗ รดอาทิตย์ละครั้งนั้นให้ผลค่อนข้างดี และในเรื่องการใช้ปุ๋ยกับหน้าวัวนี้ ทางหมวดวิชาพืชสวนจะได้ทำการทดลองต่อไป นอกจากปุ๋ยที่ได้กล่าวมาแล้วมีการใช้ปุ๋ยที่มีไนโตรเจนคอนข้างสูงกับหน้าวัว เช่นใช้ปุ๋ยปลาเป็นต้น ผู้ปลูกพบว่าเมื่อให้ปุ๋ยชนิดนี้มากทำให้จำนวนดอกลดลงจึงนิยมใช้กับต้นเล็ก ๆ เช่น ต้นอ่อนที่เพาะจากเมล็ดหรือต้นที่กำลังอยู่ในระหว่างคัดแยกเพื่อเร่งการเจริญเติบโตทางใบเท่านั้น

การขยายพันธุ์

การขยายพันธุ์หน้าวัวทำได้ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ.-

๑. ใช้ส่วนต่าง ๆ ของลำต้น

๒. ใช้เมล็ด

การขยายพันธุ์ที่ทำกันอยู่โดยทั่วๆ ไปนั้นมักจะใช้ประเภทที่หนึ่ง การขยายพันธุ์แบบนี้ยังแบ่งออกได้เป็น ๓ วิธีด้วยกัน คือ.-

(๑) ตัดยอด (terminal cutting) การขยายพันธุ์วิธีนี้ควรทำเมื่อต้นสูงขึ้นมาจากระดับเครื่องปลูก และมีรากอยู่ ๒-๓ ราก ตัดยอดออกจากต้นเหลือใบทิ้งไว้ที่ตอ ๑-๒ ใบ การทิ้งใบไว้จะทำให้มีหน่อแตกขึ้นมาจากตอเดิมได้เร็วและสมบูรณ์ เมื่อตัดยอดออกแล้วนำเอายอดที่ตัดนี้ไปปลูก แผลบริเวณรอยตัดควรใช้กำมะถันผงหรือปูนแดงทาเพื่อป้องกันมิให้เชื้อโรคเข้าไปรบกวน

(๒) แยกหน่อ (offset cutting) เมื่อตัดยอดไปปลูกแล้วที่ต้นตอเดิมก็ทิ้งไว้ในกระถาง จะมีหน่อแตกขึ้นมาประมาณ ๑-๓ หน่อ เมื่อหน่อนี้มีขนาดโตพอสมควร และมีราก ๑-๓ ราก ปลิดเอาหน่อจากตอไปปลูกต่อไปอีกทีหนึ่ง ในบางครั้งต้นจะแตกหน่อออกมาเองโดยไม่ต้องตัดยอด หน่อนี้แยกไปปลูกได้เช่นเดียวกัน

(๓) การตัดต้นไปชำ (stem cutting) ในการตัดยอดบางครั้งจะเหลือต้นตอโผล่ขึ้นมาเหนือเครื่องปลูกมาก ส่วนที่พ้นเครื่องปลูกนี้นำมาตัดเป็นท่อน ๆ สำหรับขยายพันธุ์ได้ โดยตัดมาเป็นท่อน ให้แต่ละท่อนมีข้ออยู่ ๒-๓ ข้อ นำไปชำในทรายหรืออิฐทุบเป็นก้อนเล็กๆ

โดยอาจจะวางนอนหรือปักให้เอียงเป็นมุม ๔๕° โรยทรายหรืออิฐทับประมาณครึ่งหนึ่งแล้วนำไปไว้ในที่ค่อนข้างชื้น ตาจากข้อจะแตกเป็นต้นขึ้นมาใหม่

การขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด การขยายพันธุ์โดยเมล็ดมักจะทำกันเฉพาะเพื่อผสมพันธุ์ใหม่ ๆ เป็นส่วนใหญ่ หน้าวัวนั้นโดยมากมักจะไม่ค่อยติดเมล็ดเอง ทั้งนี้เนื่องจากการบานของเกสรตัวผู้และตัวเมียไม่พร้อมกัน และนอกจากนี้แล้วในบางฤดูยังไม่มีเกสรตัวผู้อีกด้วย ในบริเวณกรุงเทพ ฯ เกสรตัวผู้จะมีมากในระหว่างฤดูหนาว ทั้งนี้เนื่องจากอุณหภูมิต่ำอาจเป็นตัวการอันหนึ่งที่ทำให้เกิดเกสรตัวผู้ขึ้นได้ มีบางพันธุ์ เช่นพันธุ์ข้าวนายหวานและศรีสง่า ที่ให้เกสรตัวผู้ในฤดูที่อื่น ๆ อยู่บ้าง

การผสมนั้นเมื่อเห็นเกสรตัวผู้ โดยสังเกตจากที่ปลี ถ้าเห็นว่ามีผงสีขาว ๆ เกาะอยู่ แสดงว่ามีเกสรตัวผู้แล้ว เคาะเกสรตัวผู้นี้มาและเลือกเอาต้นที่จะใช้เป็นแม่ ดอกจะแก่จากโคนปลีมาทางปลาย ดอกตัวเมียที่พร้อมจะผสมนั้น เมื่อเอามือแกะดูจะเห็นเป็นเมือก มีลักษณะเหนียว ใช้พู่กันแตะเกสรตัวผู้มาป้ายในบริเวณดอกตัวเมีย การผสมนั้นถ้าต้องการจะให้ได้เมล็ดมาก ควรทำการป้ายเกสรตัวผู้หลาย ๆ วันติดต่อกัน ทั้งนี้เนื่องจากเกสรตัวเมียจะแก่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อผสมแล้วอย่าให้เกสรถูกน้ำ ถ้าผสมติดจะสังเกตเห็นรังไข่เจริญขึ้น เป็นตุ่มสีเขียวและตุ่มนี้จะโตขึ้นเรื่อย ๆ มีขนาดเท่าเมล็ดพริกไทย เมื่อแก่จะเปลี่ยนสีเป็นสีเหลืองและเมื่อแก่เต็มที่จะหลุดออกจากปลี เวลาตั้งแต่

ผสมจนเมล็ดแก่จะกินเวลาประมาณ ๖–๘ เดือน เมล็ดที่เราเรียกกันนี้ที่จริงเป็นผล (fruit) ไม่ใช่เมล็ดจริง ๆ เมล็ดหน้าวัวจะอยู่ในผลนี้ในแต่ละผลมีเมล็ด ๑–๒ เมล็ด เมล็ดที่เมื่อบีบออกมาจากผลที่แก่จะมีเมือกหุ้มอยู่ มีลักษณะคล้ายวุ้น ก่อนที่จะเพาะล้างเมือกออกให้หมดแล้วนำไปเพาะ วิธีการเพาะนั้นนำไปเพาะในกระทางที่ใส่อิฐทุบละเอียดก้อนมีขนาด ๑/๘–๑/๔ นิ้ว และควรใช้กระจกปิดกระถางที่เพาะเพื่อรักษาความชื้นบริเวณผิวหน้าให้ชื้นอยู่เสมอ เมล็ดจะงอกหลังจากเพาะแล้วประมาณ ๑๕ วัน เมล็ดหน้าวัวเมื่อแก่ควรรีบเพาะทันที ถ้าทิ้งไว้นานๆจะเสียความงอกหมด เมื่อกล้ามีอายุประมาณ ๓ เดือนย้ายปลูกลงกระถาง ต้นจะให้ดอกเมื่อมีอายุประมาณ ๑๑/๒ ปี

โรงเรือน

หน้าวัวเป็นพืชที่ต้องการร่มและความชื้นค่อนข้างสูง ฉนั้นในการปลูกหน้าวัวสถานที่ๆ ปลูกจึงมีความสำคัญมาก โรงเรือนที่ใช้ปลูกหน้าวัวจะต้องมีการพรางแสงเป็นอย่างดี ส่วนมากมักเป็นโรงไม้ระแนงและมีเปอร์เซนต์ร่ม (shade) ๖๗–๗๐% ดังนั้นในการสร้างโรงไม้ระแนงที่หลังคาตี ๑ เว้น ๑ (shade ประมาณ ๕๐%) แล้วก็ตาม จะต้องหามู่ลี่หรือวัตถุคลุมหลังคาอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้ร่มมากขึ้น จากการทดลองของ Nakasone Kamemoto ได้ทดลองปลูกหน้าวัวในโรงเรือนที่กั้นแสงได้ ๖๗ และ ๗๕% ผลปรากฏว่า หน้าวัวที่ได้รับแสง ๓๓% ให้ดอกมากกว่าหน้าวัวที่ได้รับแสง ๒๕% เขาจึงสรุปไว้ว่า หน้าวัวจะ

ต้องได้รับแสงในเวลากลางวันไม่ต่ำกว่า ๒๕% ในแต่ละวัน ในเรื่องของแสงภายในโรงที่ปลูก ถ้าแสงมากหรือน้อยเกินไปอาจจะสังเกตได้โดยง่าย ถ้าแสงสว่างมากเกินไป ใบจะเหลืองและถ้ามาก ๆ เข้าขอบใบจะแห้ง ถ้าแสงน้อยเกินไปใบจะไม่กางเต็มที่ และใบมีสีเขียวจัด ความชื้นในโรงเรือนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก พื้นของโรงเรือนควรให้ชื้นอยู่เสมอ พื้นอาจทำเป็นกะบะตื้น ๆ ให้น้ำขัง แล้ววางกระถางหน้าวัวลงในกะบะอีกที หรือใช้วัศดุที่อมความชื้นได้ดีรองพื้นโรงอีกทีหนึ่ง จะช่วยทำให้ความชื้นภายในโรงสูงเหมาะแก่ความต้องการของหน้าวัว การเลี้ยงกล้วยไม้ประเภทแคทลียาไว้ในโรงเดียวกันกับหน้าวัวอย่างเช่นที่ได้ปฏิบัติกันมานั้น ปรากฏว่าได้ผลดีแต่ไม่ควรให้ระยะระหว่างกระถางกล้วยไม้กับยอดของหน้าวัวชิดกันเกินไป เพราะจะทำให้การระบายอากาศไม่ดี อาจจะเกิดโรคขึ้นได้ง่าย อนึ่ง พื้นของเรือนนั้นถ้าไม่เทซีเมนต์ ควรรองพื้นด้วยทราย หรือขี้เถ้าแกลบให้หนาสัก ๒-๓ นิ้ว ทั้งนี้นอกจากจะช่วยเก็บความชื้นแล้ว จะช่วยป้องกันไส้เดือนมิให้มารบกวนในกระถางปลูกอีกด้วย ถ้ามีไส้เดือนมารบกวน ไส้เดือนมักจะถ่ายมูลเอาไว้ และจะทำให้รูก้นกระถางตัน ทำให้น้ำขังในกระถางและทำให้ต้นตายได้

โรคและศัตรู

ก. อาการผิดปกติต่าง ๆ ที่มักเกิดขึ้นกับหน้าวัว

๑. *โรคใบจุด* อาการของโรคนี้จะเกิดเป็นจุดสีเหลืองขึ้น

บนใบอ่อน และจุดนี้จะแผ่ขยายออกไป และบริเวณใบที่เป็นโรคนี้จะแห้งขยายตัวออกเป็นวง โรคนี้เกิดจากเชื้อรา มักจะพบมากในฤดูฝนและในเรือนที่ค่อนข้างชื้น วิธีแก้ไข ควรใช้ยากันราฉีดป้องกัน และถ้ามีน้อยต้น เก็บใบที่เห็นว่าเป็นโรคออก และจัดการทำลายเสีย

๒. *ขอบใบแห้ง* เกิดขึ้นเนื่องจากแสงมากเกินไป หรือความชื้นน้อยเกินไป

๓. *ใบเหลือง* ต้นชงักการเจริญเติบโต เกิดขึ้นเนื่องจากแสงมากเกินไป จำเป็นต้องทำร่มเพิ่มขึ้น

๔. *ก้านดอกอ่อนโค้ง* และใบอ่อนโค้ง อาการนี้เกิดขึ้นกับต้นที่ได้รับปุ๋ยมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกปุ๋ยที่มีธาตุไนโตรเจนสูง

๕. *ใบอ่อนไม่ยอมคลี่* ม้วนอยู่เป็นเวลานาน และเมื่อใบแก่แล้วมีลักษณะห่อ เกิดขึ้นเนื่องจากร่มมากเกินไป ควรเพิ่มแสงให้แก่ต้นมากขึ้น เมื่อต้นได้รับแสงมากขึ้น อาการเช่นนี้จะหายไป

ข. ศัตรูที่รบกวน

๑. *แมงมุมแดง* (Red spider) ควรใช้ยาฉีดป้องกัน ยาที่ให้ผลค่อนข้างดี ได้แก่ เคลเธน (Kelthane), อะราไมท์ (Aramite) ect. การฉีดควรให้ทั่วทั้งหน้าหลังใบ

๒. *หนอน* ทำลายใบอ่อน ควรใช้ยาฆ่าแมลงป้องกันทุก ๑๐–๑๕ วัน

๓. *แมลงปีกแข็ง* ทำลายดอก โดยจะกัดจานรองดอก ทำให้รูปทรงเสียไปป้องกันเช่นเดียวกับหนอน

๔. *ไส้เดือน* ทำให้การระบายน้ำในกระถางเป็นไปได้ยาก โดยมูลของไส้เดือนไปอุดรูออกอยู่ หรือที่พื้นใช้ทราย หรือขี้เถ้าแกลบรองเสียก่อน

ปริมาณดอกที่ตัดได้

จากการสำรวจของนายไพศาล โตสวัสดิ์ พบว่า ดอกที่ได้ต่อเดือนนั้นจะเป็นประมาณ ๑/๓-๑/๔ ของจำนวนต้นที่มี โดยจะเห็นจากตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนต้น และจำนวนดอกที่ตัดได้ต่อเดือน

ผู้ปลูก	จำนวน	จำนวนดอก/เดือน
□ ๑	๒๐๐๐	๕๐๐
□ ๒	๓๐๐	ไม่แน่นอน
□ ๓	๖๐๐๐	๑๕๐๐
□ ๔	๑๐,๐๐๐	๒๕๐๐
□ ๕	๓,๐๐๐	๑,๐๐๐
□ ๖	๘,๐๐๐	๘๐๐

ราคาจำหน่าย

ในการจำหน่ายหน้าวัวนั้นมี ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. การจำหน่ายดอก ราคาของดอกขึ้นอยู่กับขนาด และคุณภาพของดอก คือดอกมีขนาดใหญ่ราคาจำหน่ายส่งดอกละประมาณ๑.๐๐บาท

๒. การจำหน่ายต้น ขึ้นอยู่แล้วแต่พันธุ์ บางพันธุ์มีราคาแพงมาก เช่น พันธุ์ดาวทอง ดาราทอง ต้นหนึ่งราคาประมาณ ๗๐๐-

๑,๐๐๐ บาท บางพันธุ์ที่นิยมปลูกกันมาก เช่น ดวงสมร ใช้จำนวนใบต่อต้นเป็นมาตรฐาน ใบหนึ่งมีราคา ๑๐ บาท ปัจจุบันพันธุ์ดวงสมรมีจำหน่ายโดยทั่วๆ ไปอยู่ ๒ ราคา คือ ต้นขนาดเล็ก ๓๐–๓๕บาท

ลักษณะที่ดีของหน้าวัว

เนื่องจากในการเลี้ยงหน้าวัวในบ้านเรานั้นนอกจากจะปลูกไว้เพื่อประกวดอีกด้วยในบ้านเรานั้นได้ตั้งหลักเกณฑ์กันไว้ว่าหน้าวัวที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ลำต้นต้องอวบ แข็งแรง ปราศจากโรค และ แมลง

๒. ใบไม่ยาวจนเกะกะรุ่มร่ามจนเกินไป

๓. จานรองดอกไม่แหว่งเว้า ต้องเท่ากันทั้ง ๒ ข้าง

๔. จานรองดอกไม่หนาหรือบางเกินไป ปลายต้องไม่กระดกหรือยกขึ้นมา

๕. จานรองดอกต้องย่นทั่วทั้งจาน

๖. หูจานต้องแนบสนิทไม่มีช่องโหว่ และยกสูง และจะต้องเท่ากันทั้งสองหู

๗. ปลีจานแนบขนานกับจานรองดอก ไม่สั้นไม่ยาวเกินไป ดูแล้วต้องให้เหมาะสมกันกับขนาดของจานรองดอก

๘. ก้านดอกต้องแข็ง และตรง และยาวกว่าก้านใบ

๙. สีของจานรองดอกต้องเสมอกันตลอดทั้งจาน และจะต้องมันไม่ด้านอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

๑. เทพประสิทธิ์ไปรษณีย์ ขุน ๒๔๙๕ การเลี้ยงหน้าวัวและการขยายพันธุ์ของสมาคมพฤษชาติแห่งประเทศไทย กสิกร เล่ม ๕ ปีที่ ๒๕ หน้า ๔๒๙–๔๓๒

๒. เทพประสิทธิ์ไปรษณี,ย์ ขุน ๒๔๙๖. หน้าวัว กสิกร เล่มที่ ๒ ปีที่ ๒๖ หน้า ๑๗๒–๑๗๕

๓. ไพสาล โตสวัสดิ์ ๒๕๑๐. การสำรวจการปลูกหน้าวัวในจังหวัดพระนคร ธนบุรี และบริเวณใกล้เคียง วิทยานิพนธ์ ปริญญาตรี คณะเกษตร

๔. แสงธรรม คมกฤส ๒๕๐๗. หน้าวัว ข่าวสารเกษตรศาสตร์ ปีที่ ๗ เล่มที่ ๑๙ หน้า ๖๘๙–๖๙๓

๕. Dverett, T.H. 1960 New illustrated encyclopedia of gardening. Greystone Press, New York : Vol.I.p. 81–83

๖. Nakasone, H.Y.H Kamemoto 1957 wood shaving as a medium for anthurium Hawii Agricultural Experiment Station Bul l.

๗. Taylor 1948 Encyclopedia of gardening. The Ameriban Garden Guild Inc and Hougton Mifflin Company, Coston. p. 40

กล้วยไม้สกุลแมลงปอ (Arachnis)

และลูกผสมจากสกุลแมลงปอ

ลักษณะทั่ว ๆ ไปของกล้วยไม้สกุลแมลงปอ

การเจริญเติบโต กล้วยไม้สกุลนี้มีการเจริญเติบโตแบบ monopodial คล้ายกล้วยไม้สกุลแวนด้า แต่มีทรงต้นสูง ข้อปล้องยาว ชอบไต่ขึ้นต้นไม้หรือเกาะกับหลักแตกแขนงจากตาข้างลำต้นได้ง่าย ในสภาพธรรมชาติมักพบอยู่ตามป่าโปร่งโดยขึ้นอยู่กับพื้นดินหยั่งรากลงในใบไม้ผุและอินทรียวัตถุที่ผิวดิน ต้นเลื้อยไต่ขึ้นตามพุ่มไม้หรืออาจขึ้นอย่างหนาแน่น เป็นดงในที่โล่งแจ้ง

ใบ ใบแคบยาวประมาณ ๖ นิ้ว ปลายใบเว้าเป็นแฉก ช่อดอกยาวมาก บางชนิดอาจยาวถึง ๖ ฟุตและโค้งเล็กน้อย ช่อดอกอาจแตกแขนงได้ บางชนิดเช่น แมลงปอขาว (Arachnis hookeriana) มีช่อดอกสั้นและตั้งตรง บางชนิดมีช่อดอกห้อย เช่น Arachnis lowii

ดอก กลีบดอกทั้งกลีบนอก (sepal) และกลีบใน (petal) แคบ กลีบในและกลีบนอกคู่ล่างมีปลายโค้งลง เส้าเกสร (colomn) สั้น

แผ่นปากหนาและมีสันนูน ใต้แผ่นปากมีแผ่นห้อย เกสรตัวผู้ (pollinia) มี ๔ เม็ด แบ่งออกเป็น ๒ คู่ อยู่บนก้านเกสร

ถิ่นกำเนิด ถิ่นกำเนิดของกล้วยไม้สกุลแมลงปอแผ่กระจายจากพม่าไปจนถึงอินโดจีน และทางใต้พบไปจนถึงมาเลเซียและอินโดนิเซีย กล้วยไม้สกุลนี้มีอยู่ไม่มากชนิดนัก เช่น

Arachnis flos – aeris มีถิ่นกำหนดในมาเลเซีย เกาะชวา สุมาตราและบอร์เนียว ช่อดอกยาวประมาณ ๕–๖ ฟุตและบางครั้งแตกแขนงได้ ขนาดดอกสูงประมาณ ๙ ซ.ม. กว้าง ๖ ซ.ม พื้นกลีบสีเหลืองอมเขียวมีขีดบั้งตามขวาง และมีจุดสีม่วงน้ำตาลแก่ ให้ดอกปีละ ๒ ครั้ง

Arachnis flos–aeris uar.gracilis พันธุ์นี้กลีบในทั้งคู่และกลีบนอกคู่ล่างโค้งกว่าปรกติ เส้าเกสรมีสีขาวสนิท มีกลิ่นหอม พบตามริมหนองน้ำในมาเลเซีย ให้ดอกปีละครั้ง

Arachnis flos–aeris uar.insignes พันธุ์นี้กลีบดอกทั้งกลีบนอกและกลีบในมีสีน้ำตาลไหม้จนเกือบดำ เนื้อกลีบเป็นมันสดใส เส้าเกสรสีขาวบริสุทธิ์ มีถิ่นกำเหนิดที่เกาะสุมาตรา

Arachnis hookeriana ต่างจาก Arachnis flos–aeris ตรงที่กลีบนอกและกลีบใน มีพื้นสีครีม ไม่มีขีดบั้งหรือจุดโต ๆ ปลายปากสีม่วงอ่อน กลีบนอกและกลีบในแคบและสั้นกว่า A. flos–aeris ช่อดอกสั้นกว่าและต้นก็เตี้ยกว่า มีถิ่นกำเนิดในมาเลเซีย ในสภาพธรรมชาติมักพบขึ้นอยู่ตามดินปนทรายและพบตามชายฝั่งทะเลในเกาะบอร์เนียว แมลงปอชนิดนี้ในประเทศเรานิยมเรียกว่าแมลงปอขาว

Arachnis hookeriana uar. luteola เป็นพันธุ์ที่มีดอกสีเหลืองบริสุทธิ์ ให้ลูกผสมที่มีดอกดกและออกดอกตลอดทั้งปี จึงนิยมใช้เป็นพ่อแม่ในการผสมพันธุ์กันมาก

Arachnis menigayi รูปดอกคล้าย A. flos-aeais แต่ดอกเล็กกว่าและมีพื้นกลีบสีขาว มีขีดบั้งสีม่วงชมพู เส้าเกสรสีขาว พบในมาเลเซียตามชายฝั่งทะเลและยังพบในเกาะบอร์เนียวอีกด้วย เชื่อกันว่าเป็นลูกผสมป่าระหว่าง A. hookeriana กับ A. flos-aeris

Arachnis suiingi คล้าย A. hookeriana ช่อดอกสั้นและดอกเล็กกว่า ขนาดดอกวัดตามตั้งสูงประมาณ ๒ $\frac{๑}{๒}$" พื้นดอกสีเหลือง และโคนกลีบทุกกลีบมีสีน้ำตาล พบในชวาและสุมาตรา

Arachnis breniscrpa มีลักษณะผิดไปจากกล้วยไม้สกุลแมลงปอชนิดอื่น ๆ ช่อดอกสั้นมากมีดอกเพียงช่อละ ๓–๔ ดอกเท่านั้น ดอกใหญ่กลีบนอกและกลีบในมีลักษณะกว้าง สีเหลืองอมส้ม มีจุดขีดและบั้งสีน้ำตาล

Arachnis louii เป็นไม้พื้นเมืองของซาราวัค ช่อดอกห้อยอาจยาวถึง ๖ ฟุต ดอก ๒–๓ ดอกแรกมีพื้นสีเหลือและประสีม่วงแดง ดอกต่อ ๆ ไปมีสีแดง

กล้วยไม้สกุลนี้ ยังมีอีกหลายชนิด แต่จะไม่นำมากล่าวถึง เพราะไม่ค่อยจะมีความสำคัญในการผสมพันธุ์เท่าใดนัก แมลงปอสามชนิดแรกที่กล่าวถึงข้างต้น คือ แมลงปอลาย (Arachnis flis-aeris) *แมลงปอขาว* (Arachnis hcokeriana) *และแมลงปอสีชมพู* (Arachnismanigayi)

เป็นชนิดที่นิยมปลูกเลี้ยง และใช้เป็นพ่อแม่ในการผสมพันธุ์กันอย่างแพร่หลาย

กล้วยไม้ลูกผสมแมลงปอ มีลักษณะดีเด่นอยู่หลายประการเช่น โตเร็ว ขยายพันธุ์ง่าย มีความเหมาะสมต่อสภาพฝนฟ้าอากาศในเขตร้อนชื้น ไม่ค่อยมีโรคและแมลงรบกวน ดอกดกและให้ดอกตลอดทั้งปี กลีบดอกเหนียวไม่เปราะ เหมาะต่อการบรรจุหีบห่อและขนส่งทางไกล ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ทำให้แมลงปอลูกผสมใช้เป็นไม้ตัดดอกได้เป็นอย่างดี

กล้วยไม้แมลงปอลูกผสมและลูกผสมข้ามสกุลจากแมลงปอนี้ ในสิงคโปร์และมาเลเซียประเทศเพื่อนบ้านของเราปลูกเป็นไม้ตัดดอกกันอย่างแพร่หลาย รายงานของ John Ede[4] กล่าวว่า จากปี ๑๙๕๙–๑๙๖๒ สิงคโปร์มีการส่งดอกกล้วยไม้ออกเป็นมูลค่าดังนี้

ปี ๑๙๕๙ มูลค่า ๔๒๐,๐๐๐ บาท

ปี ๑๙๖๐ มูลค่า ๗๙๑,๐๐๐ บาท

ปี ๑๙๖๒ มูลค่า ๑,๒๓๒,๐๐๐ บาท

ดอกกล้วยไม้ที่สิงคโปร์ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นดอกแมลงปอและลูกผสมข้ามสกุลของแมลงปอทั้งสิ้น กล้วยไม้ลูกผสมแมลงปอที่ใช้เป็นไม้ตัดดอกเป็นการค้าในสิงคโปร์และมาเลเซียได้แก่

Arachnis Maggie Oei (A hookeriana ua:. lutiana × A. flos–aeris) กลีบดอกพื้นสีเหลืองและมีขีดบั้งสีม่วงอมน้ำตาล ให้ดอกปีละ ๔ ครั้งประมาณต้นละ ๑๒–๑๔ ช่อ/ปี

Aranthera Mohammed Haniff (A. hookeriana × Renanthera coccinia) ดอกสีแดงเพลิง ช่อดอกแตกแขนงคล้ายดอกหวายแดง (R. ceccinis) ให้ดอกปีละ ๔ ครั้ง ประมาณต้นละ ๘–๑๐ ช่อ/ปี

Aranda Hilda Galistan (A. hookeriana × Vanda suauis) ให้ดอกปีละ ๕–๖ ครั้ง ต้นหนึ่งให้ดอกประมาณ ๑๖–๑๘ ช่อ/ปีโดยเฉลี่ย ต้นที่สมบูรณ์ดีอาจให้ดอกปีละ ๒๔ ช่อได้

สำหรับในประเทศไทยนั้น แผนกพืชศาสตร์ หมวดพืชสวน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ทดลองปลูกอะแรคนิส แมกกี้วี มาเป็นเวลา ๔–๕ ปีและได้รับผลเป็นที่น่าพอใจยิ่งและได้รับผลผลิตดอกต่อปีไม่แพ้สถิติของสิงคโปร์

ลูกผสมแมลงปอชนิดอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าเคยพบเห็นที่น่าสนใจและน่าจะเป็นไม้ตัดดอกได้ดีสำหรับบ้านเรา เช่นลูกผสม A. hookeriana × ช้างแดง ไม้ต้นนี้เป็นลูกผสมฝีมือคนไทย ให้ดอกดกมากทนแสงแดดได้ดีและออกดอกในช่วงที่ดอกไม้ขาดตลาดด้วย A. hookeriana × ฟ้ามุ่ย ดอกสีฟ้าสดใส ให้ดอกตลอดปี ทนแสงแดดจัด ปลูกกลางแจ้งได้

Aranthera Anne Black (A. Maggie Oei × R. coccinia)

Aranthera James Stone (A. hookeriana × R. Stonei) และ

Aranthera Mohrmmed Haniff (A. hookeriana × R. coccinia) ทั้งสามต้นนี้เจริญงอกงามได้ดีเมื่อเลี้ยงดูในสภาพเดียวกับ A. Maggie Oei แต่ยังไม่ได้ขนาดออกดอกคาดว่าคงให้ดอกได้ดีเช่นเดียวกัน แผนก

พืชศาสตร์ หมวดพืชสวนได้ทำการผสมและเพาะลูกผสมระหว่าง Arahnis กับกล้วยไม้พื้นเมืองของเราไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อศึกษาถึงคุณสมบัติในการให้ดอกของลูกผสมนั้นต่อไป

กล้วยไม้ลูกผสมแมลงปอได้มีผู้ผสมพันธุ์และจดทะเบียนตั้งชื่อไว้เป็นจำนวนมากมาย มีทั้งลูกผสมในสกุลเดียวกัน ลูกผสมมีสายเดือดสองสกุล (bigeneric hybrids) ลูลผสมที่มีสายเลือดสามสกุล (trigeneric hybrids)

ลูกผสมในสกุลเดียวกันได้แก่ Arachnis = Arachnis × Arachnis

ลูกผสมสองสกุลได้แก่

1. Aranda = Arachnis × Vanda
2. Arachnoglottis = Arachnis × Trichoglottis
3. Arachncpsis = Arachnis × Phaleanopsis
4. Aeridachnis = Arachnis × Aerides
5. Vandachanis = Arachnis × Vandopsis
6. Aranthera = Arachnis × Renanthera

ลูกผสมสามสกุลได้แก่

1. Rtdleyara = Arachnis × Vanda × Trichoglottis
2. Holttumara (Rnanda) = Arachnis × Vanda × Renanthera

จากตัวอย่างชื่อสกุลใหม่ ๆ ที่เกิดจากการผสมข้ามระหว่างสกุลแมลงปอ (Arachnis) กับสกุลอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงจะเห็นได้ว่า กล้วยไม้สกุลแมลงปอสามารถผสมข้ามกับสกุลอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงได้ง่ายและสีของ

ดอกแมลงปอมักเป็นลักษณะด้อย (reccssive) ต่อสีของกล้วยไม้อื่น ๆ จึงทำให้ได้ลูกผสมที่มีดอกสีสรรเหมือนกล้วยไม้ที่ใช้เป็นพ่อหรือแม่อีกฝ่ายหนึ่งเสมอ เช่น อแลนด้า เวนดี้ สก๊อต Aranda Wendy Scott (A. hookeriana × V. rothschildiana) เป็นกล้วยไม้ลูกผสมที่ให้ดอกสีฟ้าสดใสเหมือน แวนด้า รอธไชล์เดียน่า Vanda rothschildiana ซึ่งเป็นพ่อ หรือ อแรนเธอร่า โมแฮมเม็ด ฮานนิฟ Aranthera Mohammed Haniff (A. hookcria × R. coccinia) ดอกสีแดงเพลิงเหมือนหวายแดงจันทบูรณ์ (R. coccinia) ซึ่งใช้เป็นพ่อในการผสมพันธุ์

ด้วยเหตุนี้จึงจำให้มีลูกผสมจากแมลงปอสีต่าง ๆ ตั้งแต่ สีขาว เหลือง แดง ไปจนถึงสีฟ้า กล้วยไม้ลูกผสมที่มีสายเลือดแมลงปอเกือบทุกชนิดมีลักษณะเลี้ยงง่าย โตเร็วดอกดก ออกดอกตลอดปีและทนต่อแสงแดดจัด ปลูกกล้างแจ้งได้เช่นเดียวกับแมลงปอซึ่งเป็นบรรพบุรุษของมัน

การปลูกเลี้ยง

ทั้งแมลงปอและลูกผสมข้ามสกุลของมัน เป็นกล้วยไม้ที่ปลูกเลี้ยงง่ายไม่ต้องการเอาใจใส่ดูแลมากนัก ที่แผนกพืชศาสตร์ หมวดพืชสวน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปรากฏว่าการปลูกแมลงปอแมกกี วี (A. Maggie Oei) ลงในแปลงปลูกที่ยกขอบด้วยอิฐถือปูนหรือยกขอบด้วยไม้กระดาน เครื่องปลูกใช้กาบมะพร้าว แปลงปลูกอยู่ในที่แจ้งได้รับแสงแดดตลอดทั้งวัน แปลงปลูกกว้างประมาณ ๗๐–๑๐๐ ซ.ม. ขอบอิฐหรือขอบไม้สูงประมาณ ๓๐–๔๐ ซ.ม. ปลูกต้นกล้วยไม้เกาะ

หลักไม้ระแนงซึ่งตอกให้เหลือโผล่พ้นดินสูงประมาณ ๑ เมตร แปลงหนึ่ง ๆ ปลูก ๓ แถว หลังจากปลูกเสร็จใหม่ ๆ ใช้ทางมะพร้าวบังร่มให้ชั่วคราวในระยะ ๑–๒ เดือนแรก หลังจากนี้แมลงปอจะตั้งตัวได้แข็งแรงพอที่จะทนทานต่อแสงแดดจัดได้ ถ้าใช้ยอดพันธุ์ขนาดยาว ๒ ฟุต แมลงปอจะเติบโตจนสูงได้ขนาดออกดอกภายใน ๖ เดือนถึง ๑ ปี และสามารถที่จะเจริญงอกงามและผลิตดอกอยู่ได้ ๔–๕ ปี หลังจากระยะนี้ไปต้นจะสูงมากควรรื้อปลูกใหม่การใส่ปุ๋ยมูลเป็ดเป็นครั้งคราวประมาณปีละ ๓–๔ ครั้งได้รับผลดีมากแมลงปอแมกกี วี (Maggie Oei) ที่แปลงทดลองของแผนกพืชศาสตร์ หมวดพืชสวนให้ดอกสม่ำเสมอตลอดปี ต้นที่สมบูรณ์ดีและได้รับแสงแดดจัดตลอดทั้งวันให้ดอกได้ถึงปีละ ๑๒ ช่อ จำนวนดอกใน ๑ ช่อ เฉลี่ยประมาณ ๑๐–๑๒ ดอก

สำหรับแปลงปลูกนั้นถ้าดินมีการระบายน้ำดีพอและมีการเตรียมดินเป็นอย่างดี การปลูกแมลงปอลงดินโดยไม่ต้องก่อขอบแปลงก็น่าจะได้รับผลดีพอ ๆ กับปลูกในแปลงยกขอบอิฐหรือไม้

การปลูกกล้วยไม้ตัดดอกประเภทแมลงปอเป็นการค้า

ในประเทศไทยเราปัจจุบันนี้กล้วยไม้ตัดดอกที่ปลูกเป็นการค้ากันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน คือ หวายมาดามปอมปาดัวร์ และแวนด้า ที. เอ็ม. เอ. เท่านั้น และในระยะเดือนธันวาคมไปจนถึงพฤษภาคมเป็นช่วงที่ตลาดดอกกล้วยไม้ทั้งในและนอกประเทศมีความต้องการดอกกล้วยไม้สูงมาก แต่เป็นระยะที่หวายปอมปาดัวร์ให้ดอกน้อยมาก การปลูกกล้วยไม้ตัดดอกชนิดอื่น ๆ ที่สามารถออกดอกได้ในช่วงเวลานี้เพื่อผลิตดอกกล้วยไม้ออกสู่ตลาดจึงเป็นสิ่งน่าสนใจยิ่ง

ถ้าเราจะพิจารณาคัดเลือกพันธุ์ไม้ตัดดอก ควรพิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. เป็นพันธุ์ไม้ที่เลี้ยงง่าย ขยายพันธุ์ง่าย และมีความทนทานเหมาะสมต่อดินฟ้าอากาศของทำเลแหล่งที่ปลูก

๒. มีความต้านทานต่อโรคและแมลงที่เป็นศัตรู

๓. ให้ดอกตลอดปี และมีดอกดก

๔. ลักษณะดอกและลักษณะช่อเหมาะแก่ความต้องการของผู้ใช้ดอกไม้

๕. มีสีสรรและรูปดอกเหมาะแก่ความนิยมของตลาดดอกไม้

๖. มีความทนทาน-ไม่เหี่ยวง่าย กลีบดอกเหนียว-ไม่หักง่าย เหมาะแก่การบรรจุหีบห่อส่งไปจำหน่ายทางไกล ๆ

๗. ควรเป็นพันธุ์ไม้ที่ออกดอกในฤดูที่ดอกไม้ขาดตลาด

เมื่อพิจารณาตามหลักเกณฑ์ทั้ง ๗ ข้อดังกล่าวแล้ว Arachnis Maggie Oei นับได้ว่าเป็นไม้ตัดดอกที่ไม่ด้อยไปกว่าหวาย ปอมปาดัวร์ ซึ่งเป็นกล้วยไม้ตัดดอกอันดับหนึ่งของประเทศไทยขณะนี้ ถึงแม้ว่าราคาดอก A Maggie Oei ในท้องตลาดเราขณะนี้จะมีการขายส่งดอกละ ๒๕-๓๐ สต. แต่ต้นทุนในการผลิตดอก A. Maggie Oei ต่ำกว่าต้นทุนในการผลิตดอกหวาย ปอมปาดัวร์ มาก เพราะปลูกเป็นแปลง ๆ อยู่กับพื้นดิน ใช้กาบมะพร้าวซึ่งหาได้ง่ายเป็นเครื่องปลูก ไม่ต้องมีโรงเรือนราคาแพง ๆ ใช้ปุ๋ยมูลเป็ดราคาถูก โรคแมลงที่รบกวนเกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีเลย แมลงปอเป็นไม้ที่เลี้ยงง่าย ดังนั้นผู้ปฏิบัติที่ไม่เคยมีความรู้เกี่ยวกับกล้วยไม้มาก่อนเลยก็อาจปลูกได้สำเร็จ

ไม่ต้องการความชำนาญและการคลุกคลีอยู่กับกล้วยไม้มาเป็นเวลานานๆ เช่นเลี้ยงหวายปอมปาดัวร์

การผลิตและค้าดอกกล้วยไม้ในประเทศไทยกำลังตื่นตัวขึ้นเป็นลำดับ และปริมาณความต้องการดอกกล้วยไม้ ทั้งความต้องการใช้ในประเทศและการส่งออกต่างประเทศกำลังเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กล้วยไม้ตัดดอกจำพวกแมลงปอจึงมีอนาคตที่สดใสไม่แพ้หวายปอมปาดัวร์และแวนด้า T.M.A. *ซึ่งเป็นไม้ตัดดอกที่สำคัญของบ้านเราอยู่*

เอกสารอ้างอิง

๑. อาจารย์ ระพี สาคริก กล้วยไม้สำหรับตัดดอก สมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย

๒. อาจารย์ ระพี สาคริก กล้วยไม้สกุลแวนด้าและสกุลใกล้เคียง สมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย

๓. ALPHONFSO AG 1963 "Malayan Scorpion Orchids anb their relatod hybrids" Proceebing of the Fourth World Orchid Confcrcnce

๔. EDE J. 1963 "Rome Commdrcial Aspects of Orchid in Singapore" Proceebing of the Fourth World Orchid Conference

เนื่องจากศาสตราจารย์เทียม คมกฤสผู้ซึ่งเป็นที่เคารพรักของข้าพเจ้าและเป็นผู้ที่ได้มีความสนใจ ตลอดจนเป็นผู้ที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่วงการกล้วยไม้เป็นอย่างมาก ได้ปรารภกับข้าพเจ้าเพื่อตีพิมพ์เรื่องกล้วยไม้ เป็น อภินันทนา การแก่ บรรดาแขก ผู้มีเกียรติ ที่มาในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. เครือวัลย์ ประเสริฐสงคราม ผู้เป็นมารดา ณ วัดโลมนัสวิหาร ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒ ข้าพเจ้าคิดว่า ในปัจจุบันนี้ กล้วยไม้สกุลเข็ม ซึ่งเป็นกล้วยไม้ไทยที่มีคุณค่าเป็นที่นิยมอยู่ในวงการกล้วยไม้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งในด้านคุณค่าความงามเด่นและคุณค่าในด้านการผสมพันธุ์ ผลิตลูกผสมที่มีสีสดใสสดุดตาในแบบต่าง ๆ ตลอดจนเลี้ยงง่ายและให้ดอกตลอดทั้งปี เป็นพันธุ์กล้วยไม้ที่ควรแก่การส่งเสริมและสนับสนุนให้มี ผู้สนใจปลูก แพร่หลายยิ่งขึ้น จึงได้มอบเรื่องกล้วยไม้สกุลเข็ม เพื่อพิมพ์แจกในงานนี้

ในปัจจุบันนี้ เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่ว ๆ ไปว่า การเลี้ยงกล้วยไม้ เป็นยาบำรุงจิตใจที่มีคุณค่ายิ่ง สำหรับประชาชนในประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย การเผยแพร่ความรู้เรื่องกล้วยไม้ให้เป็นวิทยาทานจึงย่อมอำนวยประโยชน์ให้ความสุขทางจิตใจของผู้เลี้ยงกล้วยไม้ ได้บรรลุสมความปรารถนา หากวิทยาทานที่ข้าพเจ้าได้มอบไว้ ณ ที่นี้ได้ช่วยให้บังเกิดประโยชน์ใด ๆ แก่ท่านผู้ใดในอนาคตแล้ว ข้าพเจ้าขออุทิศกุศลนี้ให้บังเกิดผลดลบันดาลให้ท่านผู้วายชนม์ จงประสบแต่ความสุขจงทุกประการในสัมปรายภพ

—ระพี สาคริก

กล้วยไม้สกุลเข็ม
ASCOCENTRUM

ในบรรดากล้วยไม้ที่อยู่ในประเภทเดียวกันกับแวนด้า (vandaceous orchids) ซึ่งมีกล้วยไม้อยู่หลายสกุล เช่น สกุลแวนด้า (Vanda) สกุลช้าง (Rhynchostylis) สกุลฟาแลนน๊อปซีส (Phalaenopsis) สกุลเอื้องกุหลาบ (Aerides) สกุลเรแนนเธอร่า (Renanthera) สกุลแมลงปอหรืออแรคนีส (Arachnis) และสกุลเข็ม (Ascocentrum) เป็นต้น สกุลต่าง ๆ ที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วนี้ เป็นสกุลซึ่งมักจะเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทย และมีอยู่ตามธรรมชาติในป่าของประเทศไทยด้วย นอกจากนั้นชนิด (species) ต่าง ๆ ภายในสกุลเหล่านี้ ก็มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยที่มีความสวยงามเป็นที่น่าสนใจ

อนึ่ง ในโอกาสนี้ใคร่จะขอกล่าวถึงกล้วยไม้สกุลเข็ม ซึ่งนับว่าเป็นสกุลหนึ่งที่มีความสำคัญอยู่หลายประการ ประการแรกก็คือ เป็นกล้วยไม้แบบ miniature ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะขอใช้คำว่า **กล้วยไม้**

แบบกระเป๋า ซึ่งไม่ทราบว่าจะเหมาะสมเพียงใด กล้วยไม้แบบนี้เป็นแบบที่มีลักษณะเล็ก ทั้งขนาดต้น ช่อดอก และขนาดดอก ซึ่งถ้าหากมองดูทั่วๆไป ทั้งต้นและดอกแล้ว จะเห็นว่าได้สัดส่วนย่อส่วนลงมา ทำให้แลดูกระทัดรัดงามน่ารัก และสามารถนำต้นซึ่งกำลังออกดอกเข้ามาตั้งประดับโต๊ะในห้องรับแขก หรือห้องนั่งเล่นได้อย่างเหมาะสมโดยไม่เกะกะ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กล้วยไม้แบบกระเป๋าเหล่านี้ได้รับความนิยมจากวงการกล้วยไม้สากลมากขึ้น เป็นลำดับใน ปัจจุบันนี้ ประการที่สอง กล้วยไม้แบบกระเป๋ามักจะมีความผิดเพี้ยนของสี (variation) อย่างกว้างขวาง ทำให้มีสีสรรแปลกไปในแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กล้วยไม้สกุลเข็มมีข้อได้เปรียบในเรื่องของสี คือมีสีสดและสดุดตามากกว่ากล้วยไม้ชนิดอื่น ๆ ในประเภทใกล้เคียงแวนด้าด้วยกัน ดังนั้น ถ้าหากข้าพเจ้าจะกล่าวว่า กล้วยไม้เข็มเป็นราชินีแห่งกล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋า (queen of miniature vendaceous orchids) ก็คงจะมีนักนิยมกล้วยไม้ส่วนใหญ่เห็นด้วยเป็นแน่ ความงามเด่นของกล้วยไม้สกุลเข็ม ส่วนใหญ่มิได้อยู่ที่สีสดใสสดุดตาเพียงเท่านั้น แต่มีลักษณะประกอบซึ่งช่วยเสริมส่งความงามอื่น ๆ อีกเช่นช่อดอก (inflorescence) ซึ่งมีลักษณะรูปทรงกระบอก มีดอกประดับแน่นช่ออย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ช่อดอกแข็งและชูขึ้น มีขนาดได้สัดส่วนกับขนาดของต้น และโดยปกติจะให้ดอกพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ช่อ (floriferous) ยิ่งกว่านั้น ในระยะหลัง ๆ นี้ได้ปรากฏว่า โครงการผสมพันธุ์กล้วยไม้ประเภทแวนด้า ได้ก้าวไกลออกไปถึง

ขนาดมีการผสมข้ามสกุลกันอย่างกว้างขวาง เพื่อพัฒนาคุณลักษณะในด้านความงามและอุปนิสัยของลูกผสมให้เป็นไปในทางที่ดี เมื่อกล้วยไม้สกุลเข็มได้พิสูจน์ความดีเด่นของตัวเองชัดแจ้งอยู่แล้ว เช่นนี้ จึงได้มีผู้สนใจนำเอากล้วยไม้สกุลเข็มส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นชนิดที่มีความงามเด่น ไปผสมกับกล้วยไม้สกุลแวนด้า และสกุลอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับแวนด้าอย่างกว้างขวาง เช่นนำไปผสมกับกล้วยไม้สกุลเรแนนเธอร่า สกุลเอื้องกุหลาบ สกุลช้าง เป็นต้น เพื่อต้องการกล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋าที่เป็นลูกผสมข้ามสกุล (intergeneric hybrids) มีสีสรรสดใสสดุดตาแบบกล้วยไม้เข็ม และยังได้ลักษณะดีเด่นแปลก ๆ ออกไปอีก อันเป็นผลเนื่องมาจากผลของการเป็นลูกผสม คือ ได้สีสรรที่ผิดเพี้ยนกันไปต่าง ๆ ทำให้สามารถเลือกชมได้โดยไม่เบื่อตา และผลของการเป็นลูกผสมยังทำให้สามารถออกดอกดกยิ่งขึ้น ดอกบานทนยิ่งขึ้น และมีดอกตลอดทั้งปีโดยไม่ว่าฤดูกาลใด ๆ

การกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติ (natural distribution) หรือบริเวณแหล่งกำเนิดของกล้วยไม้สกุลเข็มชนิดต่าง ๆ นั้น อยู่ในภาคพื้นของทวีปเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจากเอกสารอ้างอิงต่าง ๆ มีปรากฏชัดว่า กล้วยไม้สกุลเข็มนี้ มีแหล่งกำเนิดตั้งแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ลงมาทางประเทศพม่า ผ่านประเทศไทยเข้าไปในประเทศลาว เขมร เวียตนาม และยังข้ามหาสมุทรไปถึงประเทศพีลิปปินส์ ส่วนตอนใต้ของประเทศไทย ก็ได้แผ่กระจายไปยังประเทศมาเลเซีย และอินโดนีเซีย

ในปัจจุบันนี้ ปรากฏว่า นักพฤกษศาสตร์ได้จำแนกกล้วยไม้สกุลเข็มไว้เพียงไม่กี่ชนิด (species) และชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่มีลักษณะงามเด่น จัดไว้ในกล้วยไม้ประเภทที่มีความสำคัญทางด้านพืชกรรม (horticultural important species) แทบทุกชนิด ถ้าหากจะพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอาณาบริเวณที่กล้วยไม้สกุลนี้ กระจายพันธุ์อยู่ตามธรรมชาติ ก็จะเห็นประจักษ์อย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยนับว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาบริเวณแหล่งกำเนิด ซึ่งตามหลักทางสถิติและปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้ว ย่อมน่าจะเป็นแหล่งที่มีกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ ในสกุลนี้ อุดมสมบูรณ์ที่สุด และจากรายงานการสำรวจทั่ว ๆ ไปหลายเล่ม ก็ได้ยืนยันความคิดเห็นข้อนี้ว่า เป็นความจริง ยิ่งกว่านั้นยังปรากฏว่า ได้สำรวจพบกล้วยไม้แทบทุกชนิดในสกุลนี้ในประเทศไทย บางชนิดก็มีอยู่เฉพาะแหล่ง บางชนิดก็กระจายอยู่อย่างกว้างขวางตามภาคต่าง ๆ ของประเทศซึ่งมีสภาพสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันพอสมควร

หลังจากที่ได้พิจารณาตามหลักฐานทางรูปวิธาน (taxonomy) ประกอบกับรายงานการสำรวจที่ได้ปฏิบัติกันมาแล้ว สามารถจะกล่าวสรุปได้ว่า ประเทศไทยเป็นบ้านเกิดของกล้วยไม้ในสกุลนี้ถึง ๔ ชนิด และยังได้ปรากฏว่า ๓ ใน ๔ ชนิดดังกล่าว เป็นชนิดที่จัดว่ามีความสวยงามเป็นเด่น และมีความสำคัญในวงการกล้วยไม้สากลอยู่ไม่น้อย คือ เข็มแดง (Ascocentrum curvifolium) เข็มแสด (Ascocentrum miniatum) และเข็มม่วง (Ascocentrum ampulaceum) เนื่องจากมีสี

สรรสดใสสดุดตา และมีคุณลักษณะดีเด่นอื่น ๆ ที่ดึงดูดความสนใจให้น่าเลี้ยงน่าเล่น และยังมีบทบาทเข้าไปเป็นกล้วยไม้สำคัญ ในโครงการผสมพันธุ์กล้วยไม้ประเภทแวนด้าเป็นอย่างยิ่ง ในวงการกล้วยไม้สากลในปัจจุบันนี้ ในประเภทที่มีความสำคัญทางพืชกรรมนี้ ยังมีอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศพิลิปปินส์ คือ Ascocentrum aurantracum แต่ก็ไม่ใคร่ได้รับความนิยมจากวงการกล้วยไม้ที่นิยมกล้วยไม้เข็มแพร่หลายเท่าใดนัก นอกจากผู้ที่มีความประสงค์จะรวบรวมพันธุ์ต่าง ๆ ไว้เพื่อการศึกษา และเมื่อไม่นานมานี้ American Orchid Society, Inc. ก็ได้รายงานไว้ว่าได้มีเจ้าของกล้วยไม้รายหนึ่งส่ง Ascocentrum hendersonianum เข้ารับการตัดสิน ซึ่งเข้าใจว่ากล้วยไม้เข็มชนิดนี้จะมีผู้พบในบริเวณเกาะบางเกาะของพิลิปปินส์ เนื่องจากสองชนิดหลังที่ได้กล่าวมานี้มีความงามด้อยกว่า ๓ ชนิด ที่มีแหล่งกำเนิดในประเทศไทยดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสีซึ่งไม่ใคร่สดใสสดุดตานัก ส่วนชนิดที่สี่ซึ่งมีแหล่งกำเนิดในประเทศไทยนั้น เป็นชนิดที่จัดอยู่ในประเภท ที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางพฤกษศาสตร์ (botanical important species) ได้แก่เข็มหนู (Ascocentrum micranthum) ทั้งนี้เนื่องจากดอกมีขนาดเล็กมาก อีกทั้งสีสรรของดอกก็มิได้ดึงดูดให้เกิดความสนใจแก่นักนิยมกล้วยไม้ทั่ว ๆ ไปแต่อย่างใด นอกจากเพื่อประโยชน์ทางด้านการศึกษา

ในบรรดาชนิดต่าง ๆ ของกล้วยไม้สกุลเข็มที่พบในประเทศไทยนี้ นับว่าไม่เป็นการยากเลยสำหรับผู้ที่คุ้นเคยพอสมควร ที่จะสามารถ

พิสูจน์ได้โดยอาศัยความชำนาญจากสายตา ดูแต่เพียงต้นและใบ (vegetative characteristics) โดยมิได้เห็นดอกจะบอกชื่อได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

เข็มแดง (Ascocentrum curvifolium SCHLTR.) พันธุ์กล้วยไม้ชนิดนี้ มีการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติ เริ่มตั้งแต่แคว้นอัสสัมในประเทศอินเดีย ผ่านประเทศพม่ามาจนถึงบริเวณป่าในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย สำหรับประเทศไทยนั้น บริเวณป่าที่พบกล้วยไม้ชนิดนี้ นับตั้งแต่ตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรีทางด่านเจดีย์สามองค์ อำเภอสังขละบุรี ขึ้นไปทางอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และเลยขึ้นไปถึงบางบริเวณในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งใกล้กับเขตแดนตอนเหนือของประเทศไทย ติดต่อกับประเทศพม่า ระหว่างเส้นแวง (latitude) ๑๖ องศาเหนือ ถึง ๑๙ องศาเหนือ และระดับสูงจากน้ำทะเล (elevation) จาก ๑๐๐ ถึง ๓๐๐ เมตร ในบริ–เวณแหล่งกำเนิดของกล้วยไม้ชนิดนี้ มีปริมาณน้ำฝนประมาณ ๑,๒๐๐ ถึง ๑,๕๐๐ ม.ม. ต่อปี และฤดูฝนอยู่ในระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนระหว่าง ๑๕๐ ถึง ๓๕๐ ม.ม. ต่อเดือน อุณหภูมิของแหล่งกำเนิดในระหว่างฤดูฝนจะอยู่ในระหว่าง ๓๐° ถึง ๓๙° เซ็นติเกรด ในเวลากลางวัน และ ๑๖° ถึง ๒๒° เซ็นติเกรด ในเวลากลางคืน เมื่อพ้นฤดูฝนไปแล้ว คือตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไป อุณหภูมิเวลากลางวันจะลดลงเล็กน้อย แต่อุณหภูมิเวลากลางคืนจะลดลงจนถึง ๔° เซ็นติเกรด ในระหว่างเดือนธันวาคมและ

มกราคม ส่วนความชื้นในบรรยากาศ (relative humidity) นั้น สำหรับเวลากลางคืน ปรากฏว่าสูงเกือบตลอดทั้งปี คือเกินกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป และมักจะเกิน ๙๖ เปอร์เซ็นต์ในครึ่งหลังของคืน ส่วนเวลากลางวัน อาจจะแตกต่างกันไปได้ตามแต่ฤดูกาลในระหว่างฤดูฝน ความชื้นในบรรยากาศ เวลากลางวันของบริเวณแหล่งกำเนิดจะผิดเพี้ยนกันไปได้ระหว่าง ๕๐ ถึง ๗๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ในฤดูแล้ง อาจลดลงเหลือเพียง ๒๐ หรือ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ก็มี

เข็มแดง เป็นกล้วยไม้เข็มชนิดที่มีใบค่อนข้างแคบ โค้ง (curved) เรียวและยาวที่สุดในบรรดาชนิดต่าง ๆ ของกล้วยไม้สกุลนี้ ที่พบในประเทศไทยด้วยกัน แต่ถ้าหากจะเปรียบเทียบกันกับ Ascocentrum aurantracum ที่มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศฟิลิปปินส์แล้วจะปรากฏว่า มีลักษณะต้นและใบคล้ายคลึงกันมาก ต้นที่งาม ๆ อาจมีใบยาวกว่า ๒๐ ซ.ม. ความกว้างของใบตามธรรมชาติ (วัดโดยมิได้จับใบแผ่แบนออก) ประมาณ ๑ ซ.ม. ค่อนข้างจะอวบน้ำ (fleshy) เล็กน้อย ใบมีสีเขียวอ่อนกว่าสีของใบเข็มแสดและใบเข็มม่วงอย่างเห็นได้ชัดเจน เมื่อต้นเจริญงอกงามสูงกว่า ๒๐ ซ.ม. ขึ้นไป มักจะโค้งเนื่องจากทรงตัวไม่ได้ และเริ่มแตกหน่อ (off shoot) ได้ในส่วนล่าง ๆ ของลำต้น ขนาดที่เริ่มให้ดอกมักจะสูงประมาณ ๑๕ ซ.ม. และมีใบประมาณ ๕ คู่ ฤดูดอกบานของกล้วยไม้ชนิดนี้สำหรับประเทศไทยอยู่ในระหว่างต้นเดือนเมษายนถึงปลายเดือนพฤษภาคม ต้นขนาดให้ดอก (flowering size) ขนาดธรรมดา อาจจะให้ช่อได้ระหว่าง ๒ ถึง ๔ ช่อ

พร้อม ๆ กัน แต่ถ้าหากเป็นต้นขนาดใหญ่เป็นพิเศษ (specimen size) ซึ่งสูงเกิน ๓๐ ซ.ม. ขึ้นไป ก็จะสามารถให้จำนวนช่อดอกได้มากกว่านี้มาก ยิ่งถ้ามีหน่อที่เจริญแข็งแรงพอสมควร ก็จะให้ช่อดอกที่หน่อได้อีกด้วย จึงปรากฏว่ามีนักนิยมกล้วยไม้บางคน นิยมปล่อยหน่อไว้กับต้นเดิมหลาย ๆ หน่อโดยไม่แยกออก เพื่อหวังที่จะชื่นชมความดกพรูของดอกที่บานพร้อม ๆ กันเป็นกอใหญ่ ซึ่งบางกอที่มีขนาดใหญ่ ๆ อาจให้ช่อดอกได้ดีกว่า ๒๐ ช่อในเวลาพร้อม ๆ กันได้ ช่อดอกยาวประมาณ ๒๐ ซ.ม. รูปทรงกระบอกตั้ง มีดอกประดับแน่นช่อ กระจายกันอย่างเป็นระเบียบสวยงาม ดอกโตประมาณ ๑.๕ ซ.ม หรือกว่า กลีบดอกเบิ่ดเต็มที่ สีของดอกสีแดงอมสีส้มสดใส ก้านช่อแข็ง ดอกบานทนเป็นสัปดาห์ ๆ

เมื่อคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพของสิ่งแวดล้อมกับการเจริญเติบโต ได้สังเกตเห็นว่าเมื่อนำมาปลูกในกรุงเทพ ฯ ซึ่งอยู่ในส่วนของโลกที่มีเส้นแวง (latitude) เพียง ๑๓ องศาเหนือและอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเพียงประมาณ ๑ เมตร ก็สามารถเจริญงอกงามได้ดีมาก และยังมีความทนทานต่อโรคและแมลงได้ดีเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพการเลี้ยงดูเอาใจใส่แตกต่างกันไปอย่างไรก็ตาม แต่เมื่อถึงฤดูดอกมักจะไม่ใคร่ให้ดอก อาจเนื่องมาจาก กรุงเทพ ฯ อยู่ในส่วนของโลกที่มีองศาของเส้นแวงต่ำกว่าแหล่งกำเนิด ความแตกต่างของความยาวของวันระหว่างฤดูกาลไม่มากเพียงพอ ตลอดจนความแตกต่างของอุณหภูมิ ความชุ่มชื้นระหว่างฤดูกาลก็ไม่กว้างขวางชัด

เจนอย่างถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ แต่ก็มิได้ถึงขั้นที่จะก่อให้เกิดผลแตกต่างอย่างกว้างขวางนัก เนื่องจากปรากฏว่า สถานที่ซึ่งเลี้ยงกล้วยไม้ชนิดนี้ไว้เป็นจำนวนมาก ๆ เช่นที่บ้านของข้าพเจ้าเองซึ่งอยู่ในกรุงเทพ ฯ และปลูกไว้ประมาณหลายร้อยต้น เมื่อถึงฤดูดอก ก็มีบางต้นให้ดอก และยังได้สังเกตว่า ปีใดอุณหภูมิระหว่างเดือนธันวาคมและมกราคม ลดลงต่ำกว่า ๑๔° เซ็นติเกรด ติดต่อกันเป็นเวลานานพอสมควร ปีนั้นจะปรากฏว่า เข็มแดงให้ดอกมากต้นกว่าปกติ ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งได้แก่ ความแตกต่างของปริมาณน้ำที่ให้ระหว่างฤดูกาลโดยได้สังเกตว่า หลังจากปลายฤดูฝนคือเดือนตุลาคมไปแล้วควรจะลดความถี่ในการให้น้ำ และปริมาณน้ำลงไปเป็นลำดับ ปกติในฤดูฝนซึ่งเป็นฤดูเจริญเติบโต เรารดน้ำทุกวัน วันละครั้ง การรดน้ำแต่ละครั้ง ให้รดจนชุ่มโดยไม่ต้องกังวลว่าจะเกิดการเน่า เพราะกล้วยไม้ชนิดนี้ทนต่อโรคเน่าได้ดีเป็นพิเศษ นอกจากวันใดมีฝนตกทำให้กล้วยไม้ได้รับน้ำฝนในปริมาณที่เพียงพอจึงงดการรดน้ำในวันนั้น ทั้งนี้เพื่อเร่งการเจริญเติบโตของกล้วยไม้ในฤดูที่กำเจริญเติบโต และสร้างสมอาหาร แต่เมื่อพ้นฤดูฝนไปแล้ว ควรลดปริมาณน้ำลงตามลำดับ โดยการปล่อยให้ค่อนข้างแห้ง ผ่อนการลดน้ำลงเหลือเว้นวันครั้ง แล้วผ่อนลงไปอีกเป็นเว้นสองวันครั้ง ในที่สุดเหลือเพียงสัปดาห์ละครั้งเดียว จะสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงอาการภายนอกได้คือ สีเขียวของใบจะค่อย ๆ ซีดลง นอกจากนั้นตามใกล้ ๆ ขอบใบจะปรากฏเป็นจุดสีม่วงขึ้นประปราย และเมื่อความแห้งแล้งเพิ่ม

มากขึ้น จุดสีม่วงบนใบก็จะมีหนาแน่นยิ่งขึ้น จะสังเกตเห็นได้ว่า เมื่อเก็บต้นกล้วยไม้ชนิดนี้มาจากป่าในฤดูแล้ง จะอยู่ในสภาพที่เหี่ยว สีของใบซีดและมีจุดสีม่วงกระจายอยู่หนาแน่นตามผิวใบ เพราะบรรยากาศในฤดูแล้งของป่าซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดนั้น มีความแห้งแล้งสูง ประมาณปลายเดือนมีนาคมหรือต้นเดือนเมษายน เราก็จะเห็นปลายช่อดอกโผล่ออกมา หลังจากนั้นจึงได้เพิ่มปริมาณน้ำขึ้นเป็นลำดับ ต้นและใบจะกลับสดใสขึ้น ช่อดอกก็จะแข็งแรงและสมบูรณ์ และปรากฏว่าดอกบานสวยสดงดงามกว่าอยู่ในป่าตามธรรมชาติด้วย ข้าพเจ้ามีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า หากแหล่งที่ปลูกกล้วยไม้ชนิดนี้อยู่ในองศาเส้นแวงต่ำกว่าของบริเวณแหล่งกำเนิด นอกจากการควบคุมปริมาณน้ำดังกล่าวแล้ว ถ้าหากสามารถทำความยาวของวันให้แตกต่างกันเด่นชัดยิ่งขึ้น เช่นใช้ผ้าดำคลุมให้วันสั้นเด่นชัดยิ่งขึ้นในฤดูซึ่งสมมุติว่าเป็นฤดูวันสั้น ก็น่าจะช่วยให้เปอร์เซ็นต์ต้นออกดอกสูงขึ้นได้อีกทางหนึ่ง (ทฤษฎี photoperiodism)

การปลูกกล้วยไม้เข็มแดงนี้ เริ่มต้นด้วยภาชนะปลูก เท่าที่เรานิยมปฏิบัติกันในประเทศไทย เราใช้กระเช้าไม้สัก อาจเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า กระเช้าไม้สักเป็นภาชนะปลูกที่หาง่ายและราคาถูกสำหรับบ้านเรา มีความทนทานดี นอกจากนั้นรากยังสามารถลอดออกมารับอากาศภายนอกได้สะดวก แต่แท้ที่จริงแล้วเข็มแดงเป็นกล้วยไม้ที่ปลูกง่าย ไม่เลือกว่าจะเป็นกระเช้าไม้หรือกระถางดินเผาก็ใช้ได้ โดยเฉลี่ย ถ้าหากขนาดต้นเป็นขนาดดอกธรรมดา มีใบประมาณ ๕–๖ คู่

เราใช้กระเช้าไม้ขนาดกว้าง ๕ นิ้วฟุต ก็นับว่าเหมาะสม ฤดูปลูกควรเป็นระหว่างต้นฤดูเจริญเติบโต คือประมาณเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นตอนต้นของฤดูที่มีวันยาว เพราะจะเป็นการเหมาะที่กล้วยไม้จะตั้งตัวและเจริญแข็งแรงได้เร็ว เราควรเริ่มต้นด้วยการตั้งโคนต้นกล้วยไม้ลงตรงกลางกระเช้า แล้วใช้ลวดฟิวส์ไฟฟ้าซึ่งเป็นลวดตะกั่วที่อ่อนยึดบางส่วนของต้นและรากตรึงให้ติดกับกระเช้าให้แน่นตามจุดที่เหมาะสม เพื่อให้ต้นกล้วยไม้อยู่ในตำแหน่งและลักษณะที่ต้องการ และอย่าให้ต้นโยกไปมาได้เมื่อถูกกระทบกระเทือน ถ้าหากโคนต้นยาวจรดก้นกระเช้า ก็ควรตั้งโคนต้นให้ติดก้นกระเช้า แล้วใช้ลวดฟิวส์รัดตรึงโคนต้นติดกับโคนกระเช้าด้วย ถ้าต้นโยกไปมาได้ปลายรากที่เกิดใหม่อาจได้รับอันตรายเมื่อเจริญเข้าไปใกล้กระเช้า จะไม่ทำให้รากจับกระเช้าได้สำเร็จ เสร็จแล้วเราจึงเอาถ่านก้อนใส่ลงไประหว่างรากประมาณครึ่งหนึ่งของความลึกของกระเช้า เมื่อรากเจริญเกาะกระเช้าดีแล้ว เราจึงใช้รากเฟิร์นสับเป็นท่อนสั้น ๆ คลุมผิวหน้าเพื่อเพิ่มความชื้นให้แก่เครื่องปลูก และช่วยให้เครื่องปลูกสามารถเก็บความชื้นได้นานยิ่งขึ้น อีกวิธีหนึ่งเราใช้ถ่านก้อนรองก้นกระเช้าประมาณหนึ่งในสามของความลึกของกระเช้า เสร็จแล้วจึงเอาต้นกล้วยไม้ตั้งลงตรงกลาง ถ้าหากเป็นต้นที่มีโคนยาว ก็อาจฝังให้จมลงในถ่านก้อนก็ได้ เสร็จแล้วจึงเอารากเฟิร์น ตัดเป็นท่อนแบบเรียงเส้นให้มีความยาวประมาณสองในสามของความลึก ของกระ–เช้า อัดลงในกระเช้าแบบเรียงเส้นตามตั้ง (vertical) รอบ ๆ ต้น

กล้วยไม้จนแน่น ปลายบนของรากเฟิร์นจะเสมอกับระดับขอบบนของกระเช้าพอดี เมื่ออัดแน่นดีแล้ว จึงใช้กรรไกรตัดขลิบผิวหน้าเพื่อแต่งให้เรียบร้อยน่าดู แบบนี้ไม่จำเป็นต้องใช้ลวดพีวส์ไฟฟ้าตรึง เพราะรากเฟิร์นที่อัดแน่นในกระเช้าจะตรึงต้นกล้วยไม้ไว้แน่นอยู่แล้ว แบบของการปลูกแบบนี้ จะทำให้เครื่องปลูกมีคุณสมบัติเก็บความชื้นสูงตั้งแต่เริ่มแรกการปลูก แต่สำหรับเข็มแดงนั้น มีความทนทานโรคเน่าได้อย่างดีเป็นพิเศษ จึงไม่ปรากฏว่าวิธีการปลูกแบบนี้ให้โทษแต่อย่างใด แต่กลับสังเกตเห็นว่าเป็นผลดี เพราะเข็มแดงต้องการความชุ่มชื้นสูงในระยะเจริญเติบโต จึงปรากฏว่า การปลูกวิธีนี้ ต้นกล้วยไม้แข็งแรงสดใส และโตเร็วดีเป็นพิเศษ นอกจากนั้นยังยึดภาชนะปลูกได้รวดเร็วและมั่นคงด้วย

การบำรุงรักษาเข็มแดง แทบไม่มีอะไรต้องเป็นธุระมากมาย เพราะเป็นกล้วยไม้ที่เลี้ยงง่ายทนทาน และไม่มีศัตรูใด ๆ รบกวนมากนัก

ในปัจจุบันนี้ได้เป็นที่ทราบกันดีว่า ในวงการนักนิยมกล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋า กำลังให้ความสนใจกับกล้วยไม้ลูกผสมเข็มแดงกับกล้วยไม้ประเภทแวนด้าอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ข้าพเจ้าอดที่จะประหลาดไม่ได้ว่า ภายในสกุลเข็มนี้ก็มีกล้วยไม้อยู่ไม่กี่ชนิด แต่เมื่อนับมาจนถึงปัจจุบันนี้แล้ว ลูกผสมภายในสกุลเดียวกัน (interspecific hybrid) ของสกุลนี้ มีอยู่เพียงคู่ผสมคู่เดียวเท่านั้น ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้ผสมขึ้นระหว่างเข็มแสดกับเข็มแดง และได้จดทะเบียนตั้งชื่อว่า

สาคริก โกลด์ (Ascocentrum miniatum × Ascocentrum curvifolium = Ascocentrum Sagarik Gold) ซึ่งจดทะเบียนเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๙ นี้เอง บางคนอาจจะนึกว่า กล้วยไม้ทั้งสองชนิดนี้มีขนาดดอกเล็กเกินไป แต่ข้าพเจ้าผู้ผสมคิดสองต่อก่อนทำการผสมว่า ทั้งสองชนิดนี้เป็นกล้วยไม้ป่าซึ่งออกดอกปีละครั้ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเข็มแดงก็เป็นกล้วยไม้ที่ออกดอกค่อนข้างยากในกรุงเทพ ฯ เมื่อเราผสมเป็นลูกผสมขึ้นมาแล้วมาแล้วลูกผสมเข็ม สาคริก โกลด์ นี้ออกดอกง่ายและให้ดอกตลอดทั้งปี ลูกผสมชนิดนี้จึงเป็นแหล่งรวมที่เราจะเอาเกสรที่มียีน (gene) ลักษณะของเข็มแดงและยังมีเข็มแสดด้วย ไว้ใช้ผสมกับกล้วยไม้ประเภทแวนด้าอื่น ๆ ได้ตลอดปี โดยไม่ต้องรอฤดูดอกของเข็มแดงหรือเข็มแสด ยิ่งกว่านั้นแล้ว โดยโฉลก (chance) เรายังอาจได้ส่วนผสม (combination) ที่เหมาะสมของลักษณะเข็มแสดและเข็มแดงกับคู่ผสมที่เป็นประเภทแวนด้าอื่น ๆ ทำให้ได้ลูกผสมที่แปลกออกไปหลาย ๆ แบบยิ่งขึ้นอีกด้วย ดังนั้นกล้วยไม้เข็มลูกผสม สาคริก โกลด์ จึงมิใช่แต่จะเป็นกล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋าที่แท้จริงเนื่องจากให้ดอกเมื่อต้นมีขนาดเล็กเท่านั้น แต่ยังอาจเป็นพ่อแม่พันธุ์ที่มีประโยชน์ในการผสมพันธุ์แนวนี้ในอนาคตด้วย ส่วนลูกผสมข้ามสกุล (intergeneric hybrid) ระหว่างเข็มกับกล้วยไม้ประเภทแวนด้าอื่น ๆ ที่ได้ผสมเป็นผลออกมาแล้วจนถึงปัจจุบันนั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นลูกผสมจากเข็มแดงนี้แทบทั้งสิ้น ซึ่งต่างก็มีความสวยงามไปในแบบแปลก ๆ และลักษณะสำคัญซึ่งเข็มแดงมักจะถ่ายให้แก่ลูกผสม

ก็คือ สีแดงอมส้มหรือสีผสมระหว่างสีนี้กับสีอื่น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็ยัง ไม่ทิ้งลักษณะสีที่สดใส สดุดตาหรือเย็นตา อันเป็นส่วนสำคัญของความงามส่วนหนึ่งในลูกผสมประเภทนี้ จากที่แล้ว ๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้มีลูกผสมข้ามสกุลอันเป็นผลจากการผสมระหว่างเข็มแดงกับกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ ในสกุลอื่น ๆ ที่เป็นประเภทแวนด้าที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นจำนวนไม่น้อย ดังจะขอยกตัวอย่างลูกผสมข้ามสกุลที่เด่น ๆ ไว้ ณ ที่นี้ เช่นแอสโคเซ็นด้า เมด้าอาโนลด์ (Ascocenda Meda Arnola) ซึ่งเป็นลูกผสมระหว่างแวนด้ารอธไชลเดียน่ากับเข็มแดง (Vanda Rothschildiana × Ascocentrum curvifolium) แอสโคเซ็นด้า ออฟีเลีย ซึ่งเป็นลูกผสมระหว่างแวนด้าบิลซัตตันกับเข็มแดง (Vanda Bill Sutton × Ascocentrum curvifolium = Ascocenda Ophelia) ซึ่งนักผสมกล้วยไม้ในฮาไวอิเป็นผู้ผสมขึ้น ซึ่งนับว่าความนิยมของนักนิยมกล้วยไม้สากลในลูกผสมสองคู่ผสมนี้ ได้แสดงถึงผลสำเร็จอันงดงามของผู้ผสม นอกจากนั้นก็ยังมีการผสมกลับ ระหว่างคู่ผสมทั้งสองที่กล่าวมานี้ กลับไปหาเข็มแดง หรือแวนด้าใบแบน (Strapl eaf) ทางหนึ่งทางใด เช่นการผสมระหว่าง แอสโคเซ็นด้าเมด้าอาโนลด์กับเข็มแดง เป็น แอสโคเซ็นด้าเอไลน์บิวตี้ (Ascocenda Meda Arnold × Ascocentrum curvifolium = Ascocenda Elieen Beauty) ทำให้ได้สีสรรกระจายออกไปให้น่าดูในแบบแปลก ๆ โดยที่ขนาดและฟอร์มดอกไม่ด้อยไปกว่าแอสโคเซ็นด้าเมด้าอาโนลด์เลย เรแนนเซ็นตรั้มแยป ซินยี่ ซึ่งเป็นลูกผสมระหว่าง เรแนนเธอร่าบรูกี้ แซนด์เล่อ

กับเข็มแดง (Renanthera Brookie Chandler × Ascocentrum curvi folium = Renancentrum Yap Sin Yee) ก็นับว่าเป็นอีกแนวหนึ่งของการผสมของลูกผสมข้ามสกุลเข็มแดง ที่มีอนาคตอันน่าจะถึงระดับความนิยมของวงการทั่วไป รวมทั้งลูกผสมระหว่าง เรแนนเธอร่าอื่น ๆ กับเข็มแดงที่จดทะเบียนแล้ว และอาจจะมีขึ้นในอนาคตอีกด้วย นอกจากนั้นเข็มแดงยังได้พิสูจน์ตัวเองจากผลของการจดทะเบียนลูกผสมของสากลที่ประกาศออกมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า ได้ผสมข้ามสกุลกับสกุลอื่น ๆ ได้อีก เช่น ผสมข้ามสกุลกับสกุลช้าง (Rhynchostylis coelestis × Ascocentrum curvifolium= Rhynchocentrum Sagarik) ผสมข้ามสกุลกับสกุลนีโอเฟนีเทีย (Neofinetia falcatu × Ascocentrum curvifolium = Ascofinetia Peaches) ผสมข้ามสกุลกับสกุลเอื้องกุหลาบหรือแอริดีส (Aerides flabellatum × Ascocentrum curvifolium = Aeridocentrum Luke Nok) ซึ่งเป็นลูกผสมระหว่างเอื้องกุหลาบอินทจักร์ผสมกับเข็มแดงให้ชื่อว่า แอริโดเซ็นตรั้มลูกนกผสม และจดทะเบียนโดย พ.อ. ประพร แย้มบุญชู

ประเทศไทยนับว่ามีส่วนได้เปรียบในการคัดเลือกพันธุ์กล้วยไม้เพื่อหาต้น (clone) ที่มีลักษณะดีเด่นเป็นพิเศษไว้ทำพ่อแม่พันธุ์ในโครงการผสมพันธุ์ มิใช่เพื่อหวังที่จะผลิตลูกผสมใหม่ ๆ ที่มีลักษณะแปลก ๆ ออกไปเท่านั้น แม้ว่าจะทำการผสมซ้ำกับลูกผสมที่แสดงผลดีเด่นซึ่งต่างประเทศได้ทำกันไว้แล้ว ก็ยังสามารถที่จะปรับปรุงคุณลักษณะของลูกผสมให้ดียิ่งขึ้นไปกว่าลูกผสมที่ได้ใช้พ่อแม่พันธุ์ ซึ่ง

มีคุณลักษณะด้อยกว่า เนื่องจากกล้วยไม้ชนิดนี้มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศไทย การรวบรวมต้นเป็นจำนวนร้อย ๆ มาจากป่า เพื่อปลูกไว้คัดพันธุ์หาต้นที่มีคุณลักษณะดีเด่น ย่อมกระทำได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังปรากฏว่า การหาต้นซึ่งให้ดอกที่มีลักษณะดีเด่นถึงขนาดน่าพึงพอใจ เป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนัก บางรายได้ต้นมาจากป่า ปลูกไว้เป็นเรือนพัน ก็ยังหาต้นซึ่งให้ดอกดีเด่นจริง ๆ ไม่ได้เลยก็มี แต่นักนิยมกล้วยไม้ที่สนใจกล้วยไม้ชนิดนี้ ก็ยังคง พยายามต่อไปอีกด้วย ความหวังและอนาคตของการผสมพันธุ์กล้วยไม้ชนิดนี้ยังแจ่มใสไปอีกนาน เนื่องจากประเทศไทยเรายังมีกล้วยไม้ประเภทแวนด้าอื่น ๆ ทั้งที่เป็นพันธุ์ป่าและที่เป็นลูกผสมซึ่งมีคุณลักษณะดี เด่น สำหรับใช้ผสม กับเข็ม แดงอีกไม่น้อย Ascocentrum curvifolium 'Kaly' aA.M. OST. ซึ่งนับว่าเป็นต้นเดียวที่ได้ประกาศนียบัตร A.M. ในประเทศไทย ขณะนี้ ข้าพเจ้านับว่าโชคดีที่คัดไว้ได้จากเข็มแดงจำนวนประมาณพันต้น ซึ่งได้มาจากป่าเมื่อประมาณ ๔ ปีที่แล้ว ซึ่งก็นับว่าเป็นผลอันเกิดจากความคิดที่ ดีในการใช้ พันธุ์กล้วยไม้ป่า ของเรา ให้เกิด ประโยชน์ ในการเริ่มโครงการผสมพันธุ์กล้วยไม้ และปรับปรุงคุณลักษณะลูกผสมในอนาคต ในต่างประเทศนั้นเข็มแดงของ Mrs. Ilah Baker แห่งมลรัฐฟลอริด้าได้ประกาศนียบัตร A.M. ด้วยคะแนน ๘๕ คะแนนในการตัดสินประจำเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๕ ที่เมือง Miami มลรัฐฟลอริด้าจาก AOS. Bulletin, No. 1, 1966) Ascocentrum curvifolium 'Ilah' A.M.

เข็มม่วง (Ascocentrum ampuiacecum SCHLTa.) กล้วยไม้เข็มชนิดนี้ ในประเทศไทยเราได้พบว่ามีการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันกับเข็มแดง หากแต่ว่า มักจะพบในที่ซึ่งอยู่ในระดับสูงกว่าเข็มแดง จึงปรากฏว่าแฟกเตอร์แวดล้อมตามธรรมชาติที่กล้วยไม้ชนิดนี้ต้องการเพื่อสนับสนุนการออกดอก เช่น ความสั้นยาวของวันจังหวะของการเปลี่ยนแปลง ของความ ชุ่มชื้น และและความแห้งแล้งอันเกิดจากการ เปลี่ยนแปลง ของฤดูกาล ย่อมมีส่วนเหมือนกันกับของเข็มแดง แต่เนื่องจากเราพบกล้วยไม้ชนิดนี้ขึ้นอยู่ในระดับสูงกว่า ดังนั้นอาจะเป็นเหตุผลอันหนึ่งซึ่งทำให้กล้วยไม้เข็มม่วงนี้นำลงมาเลี้ยงยังที่ราบต่ำและเส้นแวงต่ำเช่นที่กรุงเทพ ฯ จึงปรกฏว่าเลี้ยงค่อนข้างยาก มักไม่ใคร่มีความต้านทานต่อโรค ใบเน่า ยอดเน่าในฤดูฝนหรือเมื่อให้น้ำมากเกินไป เช่นเดียวกันกับอาการที่เกิดแก่กล้วยไม้ฟ้ามุ่ย (Vannda coerulea) ที่นำลงมาเลี้ยงที่กรุงเทพ ฯ

ลักษณะทั่ว ๆ ไปที่สังเกตได้ของกล้วยไม้เข็มม่วงนี้ ต้นอาจสูงได้ถึง ๒.๕ ซ.ม. ทรงต้นตั้งแข็งใบยาวประมาณ ๑๕. ซ.ม. และกว้างประมาณ ๒. ซ.ม. แผ่นใบแบน ปลายตัดและเป็นพื้นแหลม ๆ ไม่เท่ากันหลายพื้น ใบมีสีเขียวคล้ำ ในฤดูแล้งจะปรากฏมีจุดสีม่วงเล็กๆ บนแผ่นใบทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้นอยู่ในสภาพที่แห้งแล้งมาก จุดสีม่วงจะเด่นชัดยิ่งขึ้น จุดสีม่วงนี้จะปรากฏหนาแน่นบนใบที่อยู่ใกล้ ๆ ส่วนยอด ช่อดอกยาวประมาณ ๑๕. ซ.ม. รูปทรงกระบอกตั้ง มีดอกประดับแน่นช่อ โดยปกติประมาณช่อละ ๓๐ ดอก ก้านช่อ

ค่อนข้างสั้น มักจะออกช่อดอกบริเวณซึ่งอยู่ส่วนล่าง ๆ ของลำต้นซึ่งติดต่อระหว่างส่วนที่มีใบและส่วนที่ทิ้งใบหมดแล้ว ดอกโตประมาณ ๒ ซ.ม. สีม่วงแดง ก้านดอก (pedicel) สีเดียวกันกับสีดอก เดือยดอก (spur) ค่อนข้างยาวเมื่อเทียบกับขนาดดอก โค้งงอเล็กน้อยและแบนทางด้านข้าง สีของเดือย สีเดียวกัมกันสีของดอก แผ่นปาก (mid-lobe) สีเดียวกันกับสีกลีบดอก แต่อ่อนกว่าเล็กน้อย ส่วนหูปาก (side-lobe) ทั้งสองข้างมีสีขาว เกสรตัวผู้ (pollenia) ทั้งคู่มีสีม่วง (violet) ฤดูดอก ระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ดอกบานทนกว่า ๒ สัปดาห์

เนื่องจากกล้วยไม้เข็มม่วงนี้ เมื่อนำมาปลูกยังกรุงเทพ ฯ ซึ่งมีระดับความสูงจากน้ำทะเลเพียงประมาณ ๑ เมตร และมีองศาเส้นแวงต่ำกว่าแหล่งกำเนิด ทำให้ขาดความต้านทานต่อโรคเน่าบางชนิด ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งกล้วยไม้จะได้รับอันตรายจากโรคได้โดยสาเหตุที่เกี่ยวกับความชุ่มชื้นสูง และอุณหภูมิเวลากลางคืนเย็นไม่เพียงพอในการปลูก เราได้ตั้งข้อสังเกตจากผลการปฏิบัติว่า เราควรจะได้แก้ไขดัดแปลงวิธีการปลูกให้ผิดเพี้ยนไป จากวิธีการปลูกเข็มแดงดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นสักเล็กน้อย คือเราหลีกเลี่ยงไม่ปลูกให้โคนต้นกล้วยไม้เข็มม่วงจมลงไปในเครื่องปลูกจนเกินไป นอกจากส่วนโคนต้นซึ่งเป็นบริเวณที่มีรากหนาแน่นเท่านั้น อีกวิธีหนึ่ง เราอาจปลูกโดยตั้งโคนต้นลึกลงในภาชนะเช่นเดียวกันกับการปลูกเข็มแดง แต่เราไม่ใส่รากเฟิร์นคลุมทับหน้าเครื่องปลูก เพียงแต่ใส่ถ่านก้อนลงระหว่าง

รากพอสมควร อย่าให้สูงจนกลบโคนต้น เมื่อมีฝนตกหนัก หรือหลังจากการรดน้ำแล้ว น้ำก็จะระบายและแห้งไปได้ในเวลาไม่นานนัก ส่วนการปฏิบัติรักษาอื่น ๆ ก็คงคล้ายคลึงกันกับเข็มแดง และได้สังเกตเห็นว่า การลดปริมาณน้ำลงให้สภาพของเครื่องปลูกค่อนข้างแห้งจากฤดูฝน คือระหว่างเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคม เช่นเดียวกันกับการปฏิบัติกับเข็มแดงดังได้กล่าวไว้แล้วนั้น น้ำจะเป็นแฟคเตอร์อันหนึ่งในการส่งเสริมให้กล้วยไม้ชนิดนี้ออกดอกได้ตามฤดูกาลในกรุงเทพ ฯ

แม้ว่ากล้วยไม้เข็มม่วงนี้จะมีความงามเด่นเป็นที่ น่าสนใจ ไม่แพ้กล้วยไม้เข็มชนิดอื่น ๆ ก็ตาม แต่จนถึงปัจจุบันนี้ยังมิได้เคยปรากฏว่าได้มีลูกผสมระหว่างกล้วยไม้เข็มชนิดนี้ผสมกับเข็มชนิดอื่นภายในสกุลเดียวกัน (interspecific hybrid) จดทะเบียนโดยนักผสมผู้หนึ่งผู้ใดเลย ส่วนลูกผสมข้ามสกุลระหว่างกล้วยไม้ชนิดนี้กับกล้วยไม้บางชนิดในสกุลอื่น ๆ ในประเภทแวนด้าด้วยกันก็มีอยู่เพียงคู่ผสมเท่านั้น คือ เข็มม่วง (Ascocentrum ampulaceum) ผสมกับ นีโอฟีเนเทีย ฟัลเคต้า (Neofinetia falcata) ตั้งชื่อว่า แอสโคฟีเนเทีย เชอรี่ บล๊อสซั่ม (Ascofinetia Cherry Blossom) จดทะเบียนโดยนาก้า (E. Iwanaga) นักผสมกล้วยไม้ชาวฮาไวอิ ค.ศ. ๑๙๖๑ และโดยนักผสมชาวฮาไวอิอีกคนหนึ่งชื่อโมเอ่ค (W W-G. Moir) ได้จดทะเบียนลูกผสมกลับเอาแอสโคฟีเนเทีย เชอรี่ บล๊อสซั่ม ผสมกลับมายังเข็มม่วงอีกทีหนึ่ง จดทะเบียนตั้งชื่อว่า แอสโคฟีเนเทีย เพ็ทท์ โบเค่ (Ascofinntia

Petite Bouquet) เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๕ ลูกผสมข้ามสกุลอีกคู่ผสมหนึ่งที่เกิดจากเข็มม่วงได้แก่ การผสมข้ามสกุลระหว่างเขาแกะ (Rhynchostplis coelestls) ซึ่งอยู่ในสกุลเดียวกับกล้วยไม้ช้าง ผสมกับเข็มม่วง จดทะเบียนตั้งชื่อว่า รินโคเซ็นตรั้ม ไลแลค บล๊อสซั่ม (Rhynchocentrum Lilac Blossoin) ผสมและจดทะเบียนโดยนายไม่เอ่อ (W.W.G. Moir) เช่นเดียวกัน เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๓ ซึ่งจัดว่าเป็นกล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋าที่มีสีม่วงอมฟ้างามน่ารักอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าได้เห็นต้นที่ดอกกำลังบานในเรือนกล้วยไม้ของนายและนางจิมวิลคินส์ (Jim Wilkins) ที่มลรัฐฟลอริด้าเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๖

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การที่ผลการผสมระหว่างกล้วยไม้อื่น ๆ ไม่ว่าในสกุลเดียวกันหรือผสมข้ามสกุลก็ตาม มิได้แสดงผลให้ปรากฏกว้างขวางแพร่หลายอย่างเข็มแดงนั้น จากประสพการณ์อย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้พบมาก็คือ เข็มม่วงเป็นกล้วยไม้ที่ผสมติดยากไม่ว่าจะใช้เป็นพ่อพันธุ์หรือแม่พันธุ์ก็ตาม แต่ก็อาจจะเป็นทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ได้แสดงคุณประโยชน์ในอนาคตในการช่วยให้เกิดความสำเร็จในด้านนี้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๘

เข็มแสด (Ascocentrum miniatum SCHLTR.) ในบรรดาชนิดต่าง ๆ ของกล้วยไม้สกุลเข็มด้วยกันแล้ว กล้วยไม้เข็มชนิดนี้นับว่ามีการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติกว้างขวางที่สุด จากเอกสารอ้างอิงหลายเล่มได้กล่าวไว้ว่า แหล่งกำเนิดของกล้วยไม้ชนิดนี้เริ่มตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัยในประเทศอินเดีย ผ่านประเทศพม่า ประเทศไทย

ไปถึงหมู่เกาะฟิลิปปินส์ และยังกระจายลงไปทางใต้ของแหลมมะลายูเข้าไปถึงอินโดนีเซีย สำหรับประเทศไทยนั้น ปรากฏว่าพบในภาคตะวันตกขึ้นไปทางภาคเหนือ ลงไปจดภาคตะวันออก และตอนเหนือของภาคกลาง ในลักษณะภูมิประเทศทั้งที่ราบและที่เป็นภูเขาในบริเวณที่เป็นป่าโปร่ง อันมีปริมาณน้ำฝนระหว่าง ๘๐๐ ม.ม. ถึง ๑,๕๐๐ ม.ม. เนื่องจากกล้วยไม้ชนิดนี้มีการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติกว้างขวางปกคลุมบริเวณซึ่งมีขอบเขตของความแตกต่างของสภาพสิ่งแวดล้อมอย่างกว้าง ๆ จึงปรากฏว่า สามารถปลูกบำรุงให้ออกดอกได้สม่ำเสมอตามฤดูกาลในสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของกรุงเทพ ฯ หรือแม้แต่ที่มาเลเซียซึ่งอยู่ในตำบลที่มีเส้นแวงเพียง องศาเหนือและมีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่มากนัก ต้นที่เจริญเติบโตอยู่ในป่านั้นสามารถออกดอกได้ตั้งแต่ต้นสูงเพียงประมาณ ๗ ซ.ม. ต้นที่เจริญเติบโตมาก ๆ อาจสูงได้ถึง ๓๐ ซ.ม. และมีหน่อหลายหน่อ ใบซ้อนชิดกันออกในทางตรงกันข้ามและมีลักษณะหนาอวบน้ำ ใบยาวประมาณ ๑๐ ซ.ม. หรืออาจยาวกว่านี้ และกว้างประมาณ ๑.๕ ซ.ม. โค้งเล็กน้อย ใบมีสีเขียวแก่ และอาจจะมีจุดสีม่วงคล้ำบนแผ่นใบและขอบใบโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกล้วยไม้ขาดน้ำหรือกระทบสภาพแห้งแล้ง ปลายใบมีลักษณะเป็นพื้นแหลม ๆ เล็กน้อย ช่อดอกยาวประมาณ ๑๕ ซ.ม. รูปทรงกระบอกตั้ง มีดอกแน่นช่อ ประมาณช่อละ ๕๐ กว่าดอก ขนาดดอกโตประมาณ ๑.๕ ซ.ม. กลีบดอกค่อนข้างหนากว่าเข็มแดง และผิวเนื้อกลีบ (texture) เป็นมัน สีส้มสดใสสดุดตามาก ฤดูดอก

ประมาณเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม แต่ได้สังเกตว่า นำมาปลูกในกรุงเทพ ฯ จำนวนมาก ๆ จะมีบางต้นออกดอกระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงกันยายนอีกครั้งหนึ่งก็มี ต้นที่ปลูกใหม่ประมาณเดือนกันยายนและตุลาคมซึ่งเป็นตอนปลายของฤดูเจริญเติบโต อาจออกดอกเร็วกว่าฤดูดอกปกติได้ถึง ๑–๒ เดือน ดอกบานทนไม่ต่ำกว่า ๒ สัปดาห์

กล้วยไม้เข็มแสดนี้ เมื่อวันที่ ๑๑ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๑๙๕๘ ได้รับประกาศนียบัตร C.B.M. (เกียรตินิยมทางพฤกษศาสตร์) ที่เมือง Tampa มลรัฐฟลอริด้าด้วยคะแนนตัดสิน ๘๒ คะแนน เป็นต้นของบริษัทกล้วยไม้ Albert Merkel Bnos., Inc. แห่งเมือง Boynton Beach และยังได้รับรางวัลยอดเยี่ยมที่สิงโปร์เมื่อไม่นานปีมานี้ สำหรับประเทศไทย Ascocentrum miniatum 'Golden Coin' ของ นายตาล พิชยนันท์ เป็นต้นเดียวที่ได้รับประกาศนียบัตร AM. ในขณะนี้เข็มแสดเป็นกล้วยไม้ที่ปลูกง่าย ออกดอกง่าย ดังได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็มีข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่งคือ ไม่ชอบให้เครื่องปลูกมีความชุ่มชื้นสูงอยู่นานเกินไป เนื่องจากใบมีลักษณะหนาและอวบน้ำเป็นทุนอยู่แล้ว ถ้าเครื่องปลูกชื้นหรือแฉะอยู่นาน ๆ มักจะเกิดโรคใบหรือยอดเน่า (crownrot) ได้ ดังนั้น ในการปลูกน่าจะปฏิบัติเช่นเดียวกับเข็มม่วง คือใช้ภาชนะปลูกค่อนข้างเล็กและใช้เครื่องปลูกโปร่ง ๆ เช่นถ่านก้อน เพื่อให้การถ่ายเทของอากาศดีพอสมควร

เข็มแสด ได้ มี บทบาทใน โครงการ ผสมพันธุ์ กล้วยไม้ ประ เภทแวนด้าแบบกระเป๋ามาแล้วเพียงเล็กน้อย เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ด.ร.

ไซเดอริส (Dr. C.O. Sideris) แห่งนครโฮโนลูลู มลรัฐ ฮาไวอิได้จดทะเบียนลูกผสมระหว่าง แวนด้าลาเม็ลเลต้า (Vanda lamsllata) กับเข็มแสด (Ascocentrum miniatum) ตั้งชื่อว่า แจสโคเซ็นต้าครายเซ่ (Ascocenda Chryse)

ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ นายยามาต้า (Rev, M- Yrmada) แห่งมณรัฐฮาไวอิได้จดทะเบียนลูกผสมข้ามสกุลระหว่าง เนโอฟิเนเทียฟัลเคต้า (Niofinetla falcata) กับเข็มแสด (Ascocentrum minirtum) ตั้งชื่อว่า แอสโคฟีเนเทียทวิลเคิ้ล (Ascofinetia Twinkle) และในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ โดยผู้ผสมและขอจดทะเบียนคนเดียวกันได้จดทะเบียนตั้งชื่อลูกผสมระหว่างแวนโดฟีเนเทียพรีเมีย (Vandofinetia Premier) ซึ่งเป็นลูกผสมสองสกุล (bigeneric hybrid) อยู่แล้วเข้ากับเข็มแสด (Ascocentrum miniatum) ทำเป็นลูกผสมสามสกุล (trigcneric hybrid) ตั้งชื่อว่านาคาโมโตอาร่าเรนโบว์ (Nakamotoara Ralnbow) และในปีเดียวกันนี้เอง นางจูดิธ แมคดูกัน (Mrs. Judlth Mac Dougal) แห่งนครสิงคโปร์ก็ได้จดเบียนตั้งชื่อลูกผสมระหว่างเข็มขาว ซึ่งอยู่ในสกุลแวนด้า (Vaanda laotica) กับเข็มแสด (Ascbcentrum miniatum) ซึ่งนายระพี สาคริก เป็นผู้ผสมและขออนุญาตจากนายระพี สาคริก จดทะเบียนตั้งชื่อว่า แอสโคเซ็นด้า จูดิธ แมคดูกัล (Ascocenda Judith Mac Dougal) และในปี ค.ศ. ๑๙๖๖ นายระพี สาคริก ได้จดทะเบียนสองคู่ผสมด้วยกันคือลูกผสมระหว่างแวนด้า แซนเดอเรียว่า (Vanda sanderiana) ผสมกับเข็ม (Ascoccntrum miniatum) ตั้ง

ชื่อว่า แอสโคเซ็นด้า สาคริก Accocend Sagarik) คู่หนึ่ง กับได้จดทะเบียนผสมอีกคู่หนึ่งซึ่งเป็นกล้วยไม้เข็มด้วย (interspecific hybrld) ระหว่างเข็มแสด (Aecocentrum minlatum) กับเข็มแดง (Ascocentrum curvifolum) ตั้งชื่อว่า แอสโคเซ็นต้น สาคริกโกลด์ (Ascocentrum Sagarik Gole) คาดว่าภายในอนาคตอันไม่ไกลนี้คงจะมีการใช้เข็มแสดทำพ่อแม่พันธุ์ในโครงการผสมพันธุ์กล้วยไม้ประเภทแวนด้าแบบกระเป๋านี้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสีส้มที่สดใสสดุดตา ความหนาของดอก (heavy substance) และความละเอียดสดใสของผิวเนื้อกลีบ (texture) นับว่าเป็นลักษณะที่น่าสนใจของกล้วยไม้ชนิดนี้

๘

เข็มหนู (Ascocenurum micranthum) ในบรรดากล้วยไม้เข็มชนิดต่าง ๆ ในสกุลเดียวกันนี้ ที่พบอยู่ตามธรรมชาติในประเทศไทยปรากฏว่ามีอยู่เพียงชนิดเดียว คือชนิดนี้ ที่มีลักษณะจัดอยู่ในประเภทที่มีประเภทที่มีประโยชน์ทางด้านการศึกษาพฤกศาสตร์ (botanical tmportant speciss) แต่อย่างเดียวเท่านั้น มิได้มีสีสรรสดุดตาหรือก่อให้เกิดความงามเด่นเป็นที่สนใจแก่วงการทางพืชกรรมอย่างชนิดอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นดอกยังมีขนาดค่อนข้างเล็กไม่เป็นที่สดุดตา หรือ ดึงดูด ความสนใจนัก การ กระจายพันธุ์ ตาม ธรรมชาติ ในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่ ภาคตะวันออก ขึ้นไป ทางภาคตะวันออก เฉียง–เหนือ ภาคเหนือ และลงมาทางภาคตะวันตก ตั้งแต่ระดับความสูงของพื้นที่ไม่มากนักขึ้นไปจนถึงระดับความสูงกว่า ๑๕๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล ในสภาพสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกันกับเข็มแสด แต่

ปรากฏว่าสามารถนำมาปลูกเจริญงอกงามได้ดีในสภาพสิ่งแวดล้อมต่างกันกว้างขวางกว่าเข็มแสด

ลักษณะทั่ว ๆ ไปของกล้วยไม้ชนิดนี้ ต้นและใบมีสีไม่ใคร่เขียวจัดนัก ใบยาวประมาณ ๑๐ ซ.ม. กว้างประมาณ ๑.๕ ถึง ๒.๐. ซ.ม. อวบน้ำเล็กน้อย ปลายใบตรงกลางผ่าสองซีกไม่เท่ากัน (unequally bilobed) สามารถออกดอกได้ตั้งแต่ต้นมีขนาดสูงเพียง ๕ ซ.ม. และเมื่อเจริญเติบโตสูงขึ้นถึง ๑๕ ซ.ม. จะแตกหน่อใกล้ ๆ ส่วนโคนต้นได้หลาย ๆ หน่อ โดยปกติต้นซึ่งมีขนาดสูงถึง ๑๕ ซ.ม. นี้ ไม่สามารถจะทรงตัวเองให้ตั้งตรงอยู่ได้ ดังนั้นทรงต้นจึงมักจะโค้ง บางทีบิดเล็กน้อย ช่อดอกยาวได้ถึง ๑๐ ซ.ม. ก้านช่ออวบน้ำเล็กน้อยและแตกแขนงได้ ก้านช่อแข็ง แต่ห้อยลง (pendulous หรือ semi-pendulous) มีดอกแน่นช่อ ปลายช่อเรียวแหลม มีดอกประมาณ ๕๐ ดอกบนช่อดอก ดอกโตประมาณ ๐.๕ ซ.ม. กลีบดอกสีขาว ปากสีม่วงอ่อน ฤดูดอกตั้งแต่เดือนธันวาคมไปจนถึงเดือนเมษายนหรือพฤษภาคมดอกบานทนไม่ต่ำกว่า ๓ สัปดาห์

ยังมิได้มีบันทึกหลักฐานว่าได้เคยมีใครนำกล้วยไม้ชนิดนี้ไปใช้ในการผสมพันธุ์เลย

กล้วยไม้ชนิดนี้ นำมาปลูกในสภาพสิ่งแวดล้อมของกรุงเทพ ฯ ปรากฏว่าเจริญงอกงามดี และออกดอกให้เป็นประจำตามฤดูกาล เกือบจะกล่าวได้ว่า ไม่มีศัตรูใด ๆ รบกวนเลย เครื่องปลูกที่ใช้ก็ไม่ใคร่จะเลือกว่าจะต้องมีคุณสมบัติอย่างใด โดยเฉพาะเท่าที่ข้าพเจ้าเคย

ใช้นั้น ใช้ถ่านก้อนขนาดโตประมาณ ๑-๒ ซ.ม. นับว่าพอเหมาะพอสมกับขนาดของต้น กล้วยไม้ชนิดนี้ ซึ่งโดยธรรมชาติมีขนาดเล็กอยู่แล้ว เมื่อต้นเจริญงอกงามจนถึงขนาดที่มีหน่อจากส่วนใกล้ ๆ โคนต้นหลาย ๆ หน่อ ซึ่งต้นเดิม (main growth) สูงประมาณ ๑๕ ซ.ม. ขึ้นไป จะให้ช่อดอกหลาย ๆ ช่อพร้อม ๆ กัน นับว่าเป็นกล้วยไม้กอ (specimen plant) ที่กระจุ๋มกระจิ๋มงามน่ารักมาก ใช้ประดับห้องนั่งเล่นหรือห้องรับแขกได้เป็นอย่างดี

หมายเหตุ

มีกล้วยไม้อยู่ ๒ ชนิด ซึ่งมีชื่อไทย นิยมเรียกกันว่าเข็ม ทำให้หลายคนเข้าใจผิดคิดว่าเป็นกล้วยไม้อยู่ในสกุลเข็มคือ เข็มขาว (Vanda lilacila syn. V. laotica) ซึ่งทางเชียงใหม่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แฝก กลีบดอกสีขาว ปากสีม่วง กลีบดอกบิดเล็กน้อย อีกชนิดหนึ่งคือ เข็มเหลือง (Vanda parviflors) กลีบดอกสีเหลือง ปากสีอมม่วง ลักษณะต้นและดอกคล้ายคลึงกับเข็มขาวหรือแฝกมาก หากแต่กลีบดอกเป็นสีเหลือง ทั้งสองชนิดนี้เป็นกล้วยไม้สกุลแวนด้าด้วยกันทั้งคู่ ไม่ใช่อยู่ในสกุลเข็ม ดังนั้นชื่อภาษาไทยมิใช่ชื่อที่ตรงกับทางวิชาการเสมอไป เพราะเป็นชื่อซึ่งใคร ๆ ก็อาจตั้งขึ้นมาได้ เมื่อเกิดความเคยชิน ก็เลยเรียกกันจนติดปากสืบต่อ ๆ มา

รายชื่อกล้วยไม้ลูกผสมเข็มที่จดทะเบียนแล้ว เข็มม่วง (Aacocentrum ampulaceum)

ผสมกับ Rhynchostylis coelestis (เขาแกะ) ตั้งชื่อว่า Rhynchocentrum Lilac Blosssom ผสมและจดทะเบียนโดย W.W.G. Moir (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๓

ผสมกับ Neofinetia falcata ตั้งชื่อว่า Ascofinetia Cherry Blossom ผสมและจดทะเบียนโดย E. Iwanaga (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๗

ผสมกับ Ascofinetia Cherry Blossom ตั้งชื่อว่า Aacofinetia Petite Bouquet ผสมและจดทะเบียนโดย W.W.C. Moir (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

เข็มแดง (Ascrcentrum curvifolium)

ผสมกับ Ascocentrum miniatum (เข็มแสด) ตั้งชื่อว่า Asacocntrum Sagarik Gold ผสมและจดทะเบียน ระพี สาคริก (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

ผสมกับ Vanda lamellata ตั้งชื่อว่า Ascocenda Portia Doolittle ผสมและจดทะเบียนโดย Dr. C. P Sideris (ฮไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๔๙

ผสมกับ Vanda Rothschildiana ตั้งชื่อว่า Ascocends Meda Arnold ผสมและจดทะเบียนโดย Dr. C. P. Sideris (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๕๐

ผสมกับ Vsnda Bill Sutton ตั้งชื่อว่า Ascocenda Ophelia ผสมและจดทะเบียนโดย Oscar M. Kirsca (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๐

ผสมกับ Vanda Gertrnde Miyemoto ตั้งชื่อว่า Ascocenda Habananda ผสมและจดทะเบียนโดย Nang Chad Habananda (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๐

ผสมกับ Vanea merrillii ตั้งชื่อว่า Ascocenda Red Gem ผสมและจดทะเบียนโดย E. Iwanga (ฮาไวอิ) ปี ค,ศ. ๑๙๖๒

ผสมกับ Vanda coerulesscens (ฟ้ามุ่ยน้อย) ตั้งชื่อว่า Ascocenda Violet Dot ผสมและจดทะเบียนโดย E. Iwanaga (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๒

ผสมกับ Vanda Miss Jopuim ตั้งชื่อว่า Ascocenda Pink Elf ผสมและจดทะเบียนโดย E. Iwanga (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๓

ผสมกับ Vanda Tatrok ตั้งชื่อว่า Ascocenda Penang ผสมและจดทะเบียนโดย Oscar M. Kirsch (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๔

ผสมกับ Vanda Kukele ตั้งชื่อว่า Ascocenda Yip Sum Wan ผสมโดย Fukumura (ฮไวอิ) จดทะเบียน Yip Sum Wah (สิงคโปร์) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vanda Tita Marks ตั้งชื่อว่า Ascocdnda Mem Choo Lalkcun ผสมโดย Fukumura (ฮาไวอิ) จดทะเบียนโดย Chua Swee Cheng (มาเลเซีย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vands Manila ตั้งชื่อว่า Ascocenda Koh Man ผสมโดย Shimamoto (ฮาไวอิ) จดทะเบียนโดย Yap Wee Chee (มาเลเซีย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vanda Amooenn ตั้งชื่อว่า Ascocnda Ikeya-Seki ผสมและจดทะเบียนโดย M. Yamana (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Ascocenda Meda Arnold ตั้งชื่อว่า Ascocenda Elieen Beauty ผสมและจดทะเบียน Nakamoto (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vand Caroline J. Robinson ตั้งชื่อว่า Ascocenda Lim Soo Keow ผสมโดย J.K. Noa (ฮาไวอิ) จดทะเบียนโดย Goh Choon Kian (สิงคโปร์) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vandt Htlo Blue ตั้งชื่อว่า Ascocenda Dainty Maid ผสมและจดทะเบียนโดย R.K. M'zuta (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ, ๑๙๖๖

ผสมกับ Vanda Cetsy Sumner ตั้งชื่อว่า Ascocena Tropicana ผสมและจดทะเบียน Sorayama (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

ผสมกับ Vanda James Toogood ตั้งชื่อว่า Ascocenda Major Chor ผสมและจดทะเบียนโดย พ.อ. ประพร แย้มบุญชู (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๗

ผสมกับ Aerides flabellata (กุหลาบอินทจักร์) ตั้งชื่อว่า Aeridocentrum Lukc Nok ผสมและจดทะเบียน พ.อ. ประพร แย้มบุญชู (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

ผสมกับ Renanthera Brookic Chandler ตั้งชื่อว่า Renancentrum Yap Sin Yee ลูกผสมจาก Wm. Kirch (ฮาไวอิ) ทะเบียนโดย Yap Wee Chee (มาเลเซีย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Renanthera monachica ตั้งชื่อว่า Renancentrum Stevie Boy ผสมและจดทะเบียน Mrs. H. Iwana (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

Ascocenda Portia Doolittle ผสมกับ Vand parviflora ตั้งชื่อว่า Ascocnda O Buttons ผสมและจดทะเบิยนโดย W.W. Moir (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๑

Ascoccnda Portja Doolittle ผสมกับ Van pumila ตั้งชื่อว่า Ascocenda Char ผสมและจดทะเบียนโดย M. Yamao (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๐

Ascocenda Portia Doolittle ผสมกับ Vano Alcxis Kamahele ตั้งชื่อว่า Ascoccnd Edward Pelpier ผสมโดย

M. Yamad (ฮาไวอิ) จดทะเบียนโดย Rabag (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๔

Ascocenda Red Gem ผสมกับ Ascocend Meda Arnold ตั้งชื่อว่า Ascoceno Lani Bird ผสมและจดทะเบียนโดย Mizuta (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

Ascocenda Ophelia ผลกับ Vanda Rothschildiana ตั้งชื่อว่า Ascocenda Laikeun ผสมโดย M. Nirei (ฮาไวอิ) จดทะเบียนโดย Chu Swee Cheng (สิงคโปร์) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

Ascocenda Charm ผสมกับ Vanda Amoena ตั้งชื่อว่า Ascocenda Kailua ผสมและจดทะเบียน M. Yamaba (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

Ascocenda Charm ผสมกับ Vanda amesiana ตั้งชื่อว่า Ascocenda Charmsiana ผสมและจดทะเบียนโดย M. Yamada (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

Ascocenda Charm ผสมกับ Ascocenda Meda Arnold ตั้งชื่อว่า Ascocenda Autumn Joy ผสมและจดทะเบียนโดย Nakamoto (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

เข็มแสด (Ascocentrum ministum)

ผสมกับ Vanda lamellata ตั้งชื่อว่า Ascocenda Chryse ผสมและจดทะเบียนโดย Sideris (ฮาไวอิ) ปี

ค.ศ. ๑๙๕๑ ผสมกับ Neofinetia falcata ตั้งชื่อว่า Ascofinetia Twinkle ผสมและจดทะเบียนโดย M. Yamada (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๐

ผสมกับ Vanda Puna ตั้งชื่อว่า Ascocenda Buttercup ผสมและจดทะเบียนโดย Oscar M. Kirsch (ฮาไวอิ) ปี ค ศ. ๑๙๖๑

ผสมกับ Ascocentrum curvifolium (เข็มแดง) ตั้งชื่อว่า Aococentrum Sagarik Gold ผสมและจดทะเบียน โดย ระพี สาคริก (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

ผสมกับ Vanda laotica (เข็มขาว) ตั้งชื่อว่า Ascocenda Judith MacDougal ผสมโดย ระพี สาคริก (ประเทศไทย) จดทะเบียนโดย Mrs. J. Mac Dougal (สิงคโปร์) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ผสมกับ Vanda sanderiana ตั้งชื่อว่า Ascocenda Sagarik ผสมและจดทะเบียนโดย ระพี สาคริก (ประเทศไทย) ปี ค.ศ. ๑๙๖๖

ผสมกับ Vandofinetia Premier ตั้งชื่อว่า Naka motoara Rainbow ผสมและจดทะเบียนโดย M. Yamada (ฮาไวอิ) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕

ข้าพเจ้าได้ทราบว่า ปัจจุบันนี้มีนักกล้วยไม้ให้ความสนใจและเห็นด้วยกับการแนะนำของเรา ให้รู้จักใช้พันธุ์กล้วยไม้ป่าของเราซึ่งมีชนิดที่สวยงามตามธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย นำมาคัดพันธุ์และนำมาผสมพันธุ์ ได้มีผู้นำกล้วยไม้เข็มแดง เข็มแสด และเข็มม่วงมาเลี้ยงไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อเข็มเหล่านี้ออกดอก ก็คัดเอาต้นที่มีคุณลักษณะดีเด่น ผสมพันธุ์ต่อไปที่ผสมระหว่างเข็มแดงกับเข็มแดงด้วยกัน หรือเข็มแสดกับเข็มแสดด้วยกัน เพื่อให้ได้เข็มแดงหรือเข็มแสดที่มีลักษณะดีเด่นกว่าพันธุ์ป่ายิ่ง ๆ ขึ้นไปก็มี นอกจากนี้ยังมีผู้นำเอากล้วยไม้เข็มไปผสมข้ามสกุลกับกล้วยไม้สกุลแวนด้าบ้าง สกุลเอื้องกุหลาบบ้าง ฯลฯ ดังนั้น ในอนาคตอันไม่ไกลนี้ ประเทศไทยเราน่าจะมี กล้วยไม้ลูกผสมประเภทนี้ ที่มีลักษณะงามเด่น เป็นที่นิยมกันในตลาดต่างประเทศแพร่หลายยิ่งขึ้น

แช่อิ่ม โอชารส

โอ ชารสเลิศล้ำ เหลือหลาย
ชา รสรสกำจาย อร่อยแท้
รส หวานชื่นชิมสบาย ใจเฉิบ
เลิศ รสปรากฏแล้ แลล้วนชวนชิม

ชมพู่

ชมพู่ พู่งามยิ่งแล้ว รสหวาน ชื่นเอย
พู่ ย่อมย้อมน้ำตาล อร่อยแล้
แช่ อิ่มเอิบตรพการ รสเลิศ
อิ่ม ยิ่งยอดแน่แท้ เพียบพร้อมโอชา

เครื่องปรุง ชมพู่สาแหรก น้ำตาลทราย เกลือ

วิธีทำ ล้างชมพู่ให้สะอาด ผ่าควานเม็ดออก ตัดตอนใต้ทิ้ง แช่ในน้ำเกลือที่ละลายแล้วรสเค็มปานกลาง ทิ้งไว้ประมาณครึ่งชั่วโมง นำขึ้นล้างใส่กระชอนหรือภาชนะให้สะเด็ดน้ำ

เคี่ยวน้ำตาลทรายกรองให้สะอาดตักฟองทิ้งให้น้ำตาลค่อนข้างแก่ นำชมพู่ลงแช่ให้อิ่มตัว รุ่งขึ้นเอาชมพู่ขึ้น นำน้ำตาลขึ้นอุ่นเอาชมพู่ลงใส่คนให้ทั่วเพื่อฆ่ากลิ่นบูดแล้วรีบตักชมพู่ขึ้น (เพราะชมพู่สาแหรกเนื้อนุ่มถ้าตั้งบนไฟนาน ๆ จะเละหมด) อุ่นแล้วทิ้งน้ำตาลไว้ให้เย็นจึงนำชมพู่ลงแช่จนอิ่มตัว แบ่งน้ำชมพู่ออกเติมน้ำตาลเกลือเล็กน้อย (รสตามชอบ) นำชมพู่ขึ้นเชื่อม แล้วนำไปเรียงผึ่งแดดให้แห้ง (เก็บไว้รับประทานได้นาน) ควรใช้น้ำเชื่อมคลุกด้วยเวลาตากจะได้ขึ้นเงา

หมายเหตุ ชมพู่นี้จะใช้ชมพู่กระเทย ชมพู่นาก ชมพู่มะเหมี่ยวก็ได้

กระเจี๊ยบ

กระเจี๊ยบงามน่ารัก สีประจักษ์แดงจริงเจียว
รสเลิศล้วนน่าเคี่ยว อมหวานเปรี้ยวอร่อยจริง

เครื่องปรุง กระเจี๊ยบ น้ำตาลทราย เกลือ น้ำปูนใส (ปูนแดงละลายน้ำให้ปูนตกตะกอน)

วิธีทำ ล้างกระเจี๊ยบหลาย ๆ ครั้งให้สะอาด ใช้มีดตัดขั้วอย่าให้ลึกนักแล้วคว้านเอาเม็ดออกนำลงแช่ในน้ำปูนใสทิ้งไว้สักครึ่งชั่วโมง แล้วนำขึ้นล้างในน้ำสะอาดหลาย ๆ ครั้งจนหมดระคาย นำขึ้นใส่ภาชนะให้สะเด็ดน้ำ เคี่ยวน้ำตาลอย่าให้ข้นนัก เติมเกลือเล็กน้อย ยกลงทิ้งไว้ให้เย็นแล้วนำกระเจี๊ยบลงใส่ในขวดโหลชามแก้วหรือภาชนะกระเบื้องใส่น้ำตาลที่เย็นแล้วค่อยๆ คลุกให้ทั่ว รุ่งขึ้นนำน้ำกระเจี๊ยบขึ้นอุ่น ใส่กระเจี๊ยบรีบคนให้ทั่วเพื่อฆ่าบูด แล้วตักกระเจี๊ยบขึ้น ถ้าต้องการรสอ่อนเปรี้ยว แบ่งน้ำกระเจี๊ยบออกอุ่นต่างหากครั้งหนึ่งเติมน้ำตาลเคี่ยวให้ข้นยกลงทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำกระเจี๊ยบลงแช่จนอิ่มตัว จะนำไปตากแห้งเก็บเอาไว้รับประทานนาน ๆ ก็ได้ (ควรแช่ให้คงรูปทั้งกลีบอ่อนกลีบแข็ง)

หมายเหตุ น้ำกระเจี๊ยบที่แบ่งไว้ เติมน้ำตาล รสตามชอบ เก็บใส่ตู้เย็นไว้เป็นเครื่องดื่มก็ได้ หรือจะเติมเนื้อกระเจี๊ยบทำเป็นแยมกระเจี๊ยบก็ได้

มะขาม

มะขามทำแช่อิ่ม　　　รสชวนลิ้มยิ่งนักหนา
มะขามรสโอชา　　　เชิญท่านพากันมาชิม

เครื่องปรุง มะขามสด (ค่อนข้างแก่) น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ　ถ้าเป็นมะขามที่ยังไม่ได้เอาเปลือกออก วิธีแกะที่ง่ายและรวดเร็วสดและไม่มีกลิ่น ตั้งน้ำให้เดือดพล่าน นำมะขามลงจุ่มแล้วแช่ในน้ำเย็นใช้มีดแซะเปลือกแกะเม็ดออก ล้างให้สะอาด แล้วนำแช่ในน้ำปูนใสเพื่อให้กรอบและถอนเปรี้ยว

ถ้าจะใช้มะขามที่แกะเปลือกแล้ว ควรเลือกซื้อมะขามคัดที่ไม่มีกลิ่นบูด นำมาล้างหลาย ๆ ครั้งจนหมดเหมือก แช่ในน้ำปูนใสไว้ประมาณครึ่งชั่วโมง แล้วล้างด้วยน้ำเปล่าแช่ทิ้งไว้พักใหญ่ นำขึ้นใส่ภาชนะให้สะเด็ดน้ำใส่ภาชนะแก้วหรือกระเบื้องใส่น้ำตาลทรายเคล้าให้ทั่ว เติมเกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นเทน้ำมะขามนำไปอุ่น กรองให้สะอาด ถ้ารสเปรี้ยวจัดให้เติมน้ำตาล นำมะขามเทใส่เพื่อฆ่าเชื้อบูดแล้วตักขึ้น นำน้ำมะขามอุ่นให้งวด ยกลงทิ้งไว้ให้เย็นแล้วกลับนำใส่ในมะขามประมาณ ๒ วันก็รับประทานได้

ถ้าต้องการตากแห้ง ผ่าเอาเม็ดออก แล้วจุ้มน้ำมะขามที่เคี่ยวงวดแล้วเรียงตากในถาดพอหมาดดีกลับอีกด้านขึ้นตาก

มะเฟือง

มะเฟือง คงเฟื่องฟุ้ง　　เพราะเรามุ่งปรุงแต่งเติม
น้ำตาลหวานช่วยเสริม　　เกลือช่วยเพิ่มรสโอชา

เครื่องปรุง มะเฟืองเปรี้ยว น้ำตาลทราย เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ ล้างมะเฟืองให้สะอาด (ควรใช้มะเฟืองผลงาม ๆ แก่จัด) ตัดริมตามพูออก ฝานตามพูเพื่อความงามและไม่แหลก ใช้ไม้คลึงแป้งคลึงบีบเอาน้ำออกทิ้ง ล้างให้สะอาด แช่น้ำในปูนใสสักครู่แล้วแช่ล้างด้วยน้ำสะอาด บีบให้สะเด็ดน้ำ นำลงใส่ขวดโหลหรือภาชนะกระเบื้องตักน้ำตาลทรายคลุกเคล้าให้ทั่ว เติมเกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นนำขึ้นอุ่น แล้วตักเนื้อมะเฟืองขึ้น เคี่ยวน้ำมะเฟืองให้งวดแล้วกลับเทใส่ตามเดิม คอยอุ่นแล้วนำเนื้อมะเฟืองแช่อิ่มตาก ถ้าต้องการให้ขึ้นเงาใสน่ารับประทานควรใช้น้ำตาลน้ำมะเฟืองที่เหลือเคล้าอีกครั้ง

มะม่วง

มะม่วงนี่อร่อย　　หวานน้อยน้อยอร่อยดี
เลิศรสปรากฏทวี　　มชม่วงนี้รสโอชา

เครื่องปรุง มะม่วงดิบ น้ำตาลทราย เกลือ สารส้ม

วิธีทำ ปอกมะม่วง (ควรใช้มะม่วงค่อนข้างแก่) ล้างเอายางออก จะผ่าเป็นซีก เป็นชิ้น หรือแกะลวดลายจักริมเป็นใบเป็น

เป็นใบเป็นดอกแล้วคว้านเอาเม็ดออกก็ได้แล้วแต่ใจชอบ ละลายสารส้มในน้ำสะอาด แล้วนำมะม่วงลงแช่ทิ้งไว้สัก ครึ่งชั่วโมง นำมะม่วงขึ้นล้างหลาย ๆ ครั้ง แช่ในน้ำ สะอาดพักใหญ่ แล้วนำขึ้นใส่ภาชนะให้สะเด็ดน้ำ

เชื่อมน้ำตาลให้ค่อนข้างข้นเติมเกลือเล็กน้อย ยกลงทิ้งไว้ให้เย็น นำมะม่วงลงแช่ คอยอุ่นระวังอย่าให้บูดหรือออกกลิ่น ถ้าต้องการตาก แห้งควรฝานบาง ๆ และให้รสจัดทั้งเปรี้ยวเค็ม

มะม่วงแผ่น

เครื่องปรุง มะม่วงสุก เกลือ (ถ้าต้องการหวานเพื่อเก็บไว้นานเติมน้ำ ตาลเล็กน้อย)

วิธีทำ ล้างมะม่วงให้สะอาด ปอกเปลือก ครูดมะม่วงให้ละเอียด ระวังอย่าให้มีเสี้ยนติด นำขึ้นกวนบนไฟแรงปานกลาง จนเหนียวได้ที่เติมเกลือเล็กน้อย ถ้ามะม่วงรสเปรี้ยวจัด ควรเติมน้ำตาล ใช้พายกวนจนงวดดีแล้วค่อนข้างเหนียว ใช้ช้อนตักละเลงบนใบตองสดที่เช็ดสะอาดวางบนถาดหรือ กระด้ง จะละเลงเป็นแผ่นกลมเล็ก หรือแผ่นใหญ่แล้วนำ มาตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมเล็กๆ ภายหลังก็ได้ ควรละเลงให้ บางหน่อยแล้วนำไปผึ่งแดดให้แห้ง ลอกใบตองออกแล้ว กลับตากอีกด้านจนแห้งสนิทดี (เสร็จแล้วควรนำไปอบอีก ครั้งเพื่อความปลอดภัย)

มะเขือเทศ

มะเขือเทศวิเศษนัก แจ้งประจักษ์ในใจจินต์
โอชารสน่ากิน มุ่งใช้ศิลป์ปรุงแต่งเติม

เครื่องปรุง มะเขือลมุด (ค่อนข้างห่าม) น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ ล้างมะเขือเทศให้สะอาด ระวังอย่าให้ก้านหลุด นำลงแช่ในน้ำปูนใสทิ้งไว้ประมาณ ๔๕ นาที แล้วส่งขึ้นล้างในน้ำสะอาดใช้ปลายมีดคว้านแทงหลาย ๆ จุด หรือจะแทงให้ทะลุอีกด้าน ระวังให้คงรูปเดิมบีบน้ำมะเขือออก (เบาๆ มือ) นำลงแช่ในน้ำตาลเชื่อมค่อนข้างแก่ผสมเกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นนำมะเขือเทศขึ้นจากน้ำตักน้ำใสออก เติมน้ำตาลแล้วตั้งไฟพอร้อนช้อนมะเขือเทศใส่แล้วรีบตักขึ้น เคี่ยวน้ำมะเขือให้งวด ทิ้งไว้จนน้ำมะเขือเย็นสนิทจึงนำมะเขือเทศลงแช่ ดูพออิ่มตัวนำขึ้นเรียงตากให้แห้ง ควรชุบน้ำมะเขือที่เคี่ยวข้นแล้ว ระวังอย่าให้ผิวเบิดพอหมาดกลับตากอีกข้าง จนแห้งสนิทดี (แล้วนำเข้าอบก่อนรับประทาน)

มะขามบ๊อม

มะขามบ๊อมอร่อยแท้ เลิศรสปรากฏแล้
แน้แท้ชวนชิม

เครื่องปรุง มะขามบ๊อม น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ ใช้มีดจักมะขามป้อม หรือจะใช้ภาชนะแหลม ๆ แทงก็ได้ นำลงแช่ในน้ำปูนใสผสมเกลือทิ้งไว้สักสองสามวัน แล้วเปลี่ยนน้ำ แช่ในน้ำเกลือ ชิมรสตามชอบ แล้วล้างให้สะอาด นำลงแช่ในน้ำเชื่อมค่อนข้างแก่ ถ้าต้องการรสเค็มให้เติมเกลือ ทิ้งไว้สักสามวันจึงเอามะข้ามป้อมขึ้น นำน้ำไปอุ่น กรองให้สะอาดทิ้งไว้ให้เย็นแล้วจึงนำมะขามป้อมลงใส่แช่ทิ้งไว้จนอิ่มตัว ถ้าต้องการตากแห้งควรเพิ่มน้ำตาลให้หวานจัด

มะยม

มะยมโอชารส คงปรากฏรสอร่อย
ผลงามมิใช่น้อย อย่ารอคอยเชิญมาชิม

เครื่องปรุง มะยม น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ มะยมโอชารสมีวิธีทำหลายวิธี

วิธีที่หนึ่ง ล้างมะยมให้สะอาด ดองด้วยน้ำเกลือ ได้ที่แล้วล้างขึ้น แล้วนำลงแช่ในน้ำตาลค่อนข้างข้น ระวังคอยอุ่นน้ำตาลรสได้ที่ดีแล้วนำไปตาก น้ำตาลน้ำมะยมที่เหลือเคี่ยวให้แก่ แล้วนำมะยมขึ้นเชื่อมอีกทีสีสวยน่ารับประทาน แต่ไม่มีรสกรอบ หรือกรอบน้อย

วิธีที่สอง ล้างมะยมให้สะอาด คลึงด้วยกระต่ายจีนครั้งละมากๆ ผล แล้วแช่ในน้ำปูนใส เติมเกลือพอประมาณ ทิ้งไว้สัก ๔๐ นาที (ถ้านานเกินไปรสจะจืด) เสร็จแล้วล้างให้สะอาด

แช่ทิ้งไว้สักครู่ นำขึ้นใส่ภาชนะให้สะเด็ดน้ำ แล้วนำบรรจุในขวดโหลหรือชามแก้ว ตักน้ำตาลทรายเคล้าให้ทั่วเติมเกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นนำน้ำมะยมขึ้นอุ่น ทิ้งไว้จนเย็นสนิทจึงนำมะยมแช่จนอิ่มตัวหวานกรอบพอดี แต่สีไม่สวย ตอนอุ่นน้ำตาลจะใช้สีแดง (สีใส่ขนม) ผสมลงก็ได้ ได้ที่ดีแล้วนำขึ้นตาก ใช้น้ำมะยมผสมน้ำตาลคลุกเคล้าให้ทั่ว (วิธีนี้รสหวานกรอบดี)

มะดัน

มะดันแช่อิ่มแล้ว รสหวานแจ๋วอร่อยดี
เชิญลิ้มชิมสักที คงรีบรี่ทำบ้างเอย

เครื่องปรุง มะดัน เกลือ น้ำปูนใส น้ำตาล

วิธีทำ เลือกมะดันผลงาม ๆ ค่อนข้างแก่จัด แช่ดองในน้ำเกลือรสเค็มจัด ดองไว้วันหรือสองวันใช้มือบีบให้เมล็ดเคลื่อนที่ ใช้ปากคีบดึงเอาเมล็ดออกทางหัวขั้ว หรือจะใช้มีดผ่าปลายผลอย่าให้กว้างนัก ใช้ปากคีบดึงเอาเมล็ดออก ล้างน้ำแล้วนำลงแช่ในน้ำปูนใสทิ้งไว้ประมาณ ๓๐ นาที นำขึ้นล้างให้สะอาดหลาย ๆ น้ำ แช่ทิ้งไว้อีกพักใหญ่ นำขึ้นใส่ภาชนะสลัดมะดันให้สะเด็ดน้ำ แล้วนำลงแช่ในน้ำตาลเชื่อมค่อนข้างแก่ ถ้าอ่อนเค็มเติมเกลือเล็กน้อย คอยอุ่นน้ำมะดัน ทิ้งไว้ให้เย็น กรองให้สะอาดแล้วนำมะดันลงแช่ ได้ที่แล้วจะนำไปตากแห้งเก็บไว้รับประทานนานๆ ก็ได้

มะนาว

มะ นาวแช่อิ่มแล้ว รสหวาน
นาว ใส่ในน้ำตาล อร่อยแท้
แช่ อิ่มรสตระการ เลอเลิศ
อิ่ม เอิบอร่อยแล้ แน่แท้ชวนชิม

เครื่องปรุง มะนาวผลงาม ๆ ชนิดผิวหนา น้ำตาล เกลือ น้ำข้าว น้ำซาวข้าว น้ำปูนใส

วิธีทำ ควรใช้มะนาวผิวเขียว ฝนด้วยหินขรุขระ หรือจะใช้มีดขูดก็ได้ ล้างหลาย ๆ ครั้ง ให้ผิวเกลี้ยงผ่ามะนาวตามเฉียงเป็นสี่หรือห้าแนว เพื่อบีบเอาเมล็ดออกให้หมด (เมล็ดทำให้เกิดรสขมเวลาต้ม) บีบน้ำมะนาวเก็บไว้ปรุงอาหาร (ต้มเก็บใส่ตู้เย็นไว้) ถ้าจะเอาไว้ทำเครื่องดื่ม หรือเอาไว้กลับปรุงใส่ตอนเชื่อมเพื่อให้เกิดรสเปรี้ยวคงที่ควรเติมเกลือน้ำตาลต้มกันบูดแล้วเก็บไว้ทน

ล้างมะนาวบีบหลาย ๆ ครั้งระวังอย่าให้ขาดฉีก นำขึ้นต้มในน้ำร้อนจัด สักพักแล้วรีบตักลงล้างในน้ำเย็นธรรมดา (ต้มหลาย ๆ ครั้งทำตามวิธีดังกล่าวแล้ว) เสร็จแล้วนำลงแช่ในน้ำข้าว น้ำซาวข้าวเติมเกลือกันบูดง่าย ถ่ายเปลี่ยนน้ำบ่อย ๆ แล้วนำขึ้นต้ม ระวังอย่าให้สุกมากจะเลาถ้าเปื่อยมากไปให้นำมะนาวลงแช่ในน้ำปูนใสสักพักใหญ่ แล้วนำขึ้นเชื่อมพอสุก ยกลงเทใส่ภาชนะทิ้งไว้จนอิ่มตัว นำน้ำมะนาวที่ผสมไว้กลับเติมใส่ในมะนาวเชื่อมรสตามชอบ เมื่อได้ที่ดีแล้วนำไปตาก

มะกรูด

มะกรูดพิสูจน์แล้ว มะกรูดแก้วอร่อยเหลือ
น้ำตาลหวานช่วยเจือ แล้วใส่เกลือเพื่อโอชา

เครื่องปรุง มะกรูด น้ำตาล เกลือ น้ำซาวข้าว น้ำข้าว น้ำปูนใส

วิธีทำ ใช้ปลายมีดคว้านสักมะกรูด (ใช้ซ่อมเล็ก ๆ แทงก็ได้) บีบล้างผิวออกหลายๆ ครั้ง แล้วผ่าเอาเมล็ดออกให้หมด แช่ในน้ำข้าว น้ำซาวข้าวเติมเกลือ ระวังคอยเปลี่ยนน้ำ เวลาต้มต้องระวังเพราะสุกง่าย บีบผิวขมออกล้างน้ำ แช่น้ำใส่เกลือเล็กน้อย ถ้าเปื่อยต้องแช่ในน้ำปูนใสล้างแช่ด้วยน้ำสะอาดจนครายรสเผ็ดขม ยกลงแช่ทิ้งไว้ให้อิ่มตัว เติมเกลือเล็กน้อย ใส่น้ำมะนาวผสสให้ออกรสเปรี้ยว เสร็จแล้วเชื่อมในน้ำตาลแก่ ๆ แล้วแช่ทิ้งไว้

มะระ

มะระอร่อยนัก รสประจักษ์แจ้งแก่ใจ
เพราะขับขมหมดไป น้ำตาลใส่ให้โอชา

เครื่องปรุง มะระ น้ำตาล เกลือ น้ำข้าว น้ำซาวข้าว น้ำปูนใส สารส้ม มะระที่จะทำแช่อิ่มได้มี ๒ ชนิด คือมะระเล็ก (มะระขี้นก) และมะระใหญ่ (มะระเมืองจีน)

วิธีทำมะระเล็ก ใช้มีดผ่าข้างใดข้างหนึ่ง ใช้ปลายด้ามช้อนเคลือบแคะเอาเมล็ดออกล้างให้สะอาด แช่ในน้ำข้าวน้ำซาวข้าวเกลือ คอยเปลี่ยนน้ำและล้างให้เหมือกที่ติดอยู่ภายในออกให้หมด แช่ทิ้งไว้ในน้ำเกลือน้ำข้าว ระวังเปลี่ยนน้ำบ่อย ๆ เพราะเน่าง่าย ถ้าอ่อนตัวมากให้แช่น้ำปูนใส เติมเกลือกันเน่า (ถ้าอ่อนตัวมากให้แช่ในน้ำสารส้ม) คอยล้างถ่ายน้ำจนมะระจืดสนิทแล้วนำลงแช่ในน้ำตาล คอยอุ่นและเติมน้ำตาลให้ข้นขึ้น เมื่อได้ที่มะระจะใสกรอบน่ารับประทาน

วิธีทำมะระใหญ่ ควรเลือกหาผลย่อม ๆ และไม่แก่จัด เนื้อจะได้แข็งไม่เละง่าย ใช้มีดผ่าตามยาวคว้กเม็ดและไส้ออกล้างแช่ในน้ำข้าวน้ำซาวข้าวเกลือ ต้องเบา ๆ มือให้ช้ำเพราะเน่าง่าย ทำตามวิธีข้างบน คอยแช่ถ่ายเปลี่ยนน้ำจนจืดสนิท แล้วนำลงแช่ในน้ำตาลเชื่อมเติมเกลือ คอยอุ่นและแช่จนอิ่มตัว เพิ่มน้ำตาลให้แก่จัดตัว น้ำตาลเชื่อมต้องทิ้งไว้ให้เย็นจึงแช่ได้

มะเขือ

มะเขือไข่เต่านี้ หวานกรอบดีอร่อยจริง
น้ำตาลรสหวานยิ่ง เติมสีหน่อยพลอยน่ากิน

เครื่องปรุง มะเขือไข่เต่าสีขาว น้ำตาล เกลือ สีแดง (สีใส่ขนม) สารส้ม

วิธีทำ ล้างมะเขือให้สะอาด ตัดก้าน ใช้ปลายด้ามช้อนเคลือบคว้านเอาไส้และเมล็ดมะเขือออกให้เกลี้ยง ล้างเมือกออกให้หมด แช่ในน้ำสารส้มทิ้งไว้สัก ๒๐ นาที แล้วล้างด้วยน้ำเปล่าแช่ทิ้งไว้สักครู่ ล้างให้สะอาดและให้สะเด็ดน้ำ เชื่อมน้ำเชื่อม เติมเกลือเล็กน้อย หยดสีแดงอย่าให้เข้มจัดนัก นำมะเขือลงแช่ให้อิ่มตัว รุ่งขึ้นเอาน้ำตาลขึ้นอุ่นพร้อม ใส่มะเขือคนให้ทั่วแล้วรีบตักขึ้น ยกลงทิ้งให้เย็น แล้วนำมะเขือไข่เต่าลงแช่จนอิ่มตัวดีแล้วจึงนำขึ้นเชื่อมพอมะเขืองามใสดี ระวังอย่าให้ร้อนจัดจนเละ ควรให้น้ำเชื่อมท่วมมะเขือ มะเขือจะได้มีสีแดงผลใสน่ารับประทาน แล้วจึงเติมน้ำตาลให้ข้น เติมสีให้ดูงาม

ตะลิงปริง

ตะลิงปริงยิ่งอร่อย หวานน้อยน้อยอร่อยดี
เชิญลิ้มชิมสักที คงรีบรี่ทำบ้างเอย

เครื่องปรุง ตะลิงปริง น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส

วิธีทำ ล้างตะลิงปริงให้สะอาด ใช้คลึงบนกระด่ายจีนครั้งละหลาย ๆ ผล บีบน้ำเปรี้ยวน้ำเฝื่อนทิ้ง แช่ในน้ำปูนใสสักพักใหญ่ นำขึ้นล้างในน้ำสะอาด แช่ทิ้งไว้สักพักใหญ่ แล้วบีบน้ำทิ้ง ล้างในน้ำสะอาดแล้วบีบน้ำออกใส่ตะลิง-

ปริงในภาชนะให้สะเด็ดน้ำ นำตะลิงปริงใส่ขวดโหลหรือชามแก้วตักน้ำตาลเคล้าให้ทั่ว เติมเกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นเทน้ำตะลิงปริงขึ้นอุ่นทิ้งไว้จนเย็นจึงเทใส่ลงในละลิงปริง วันที่สาม เอาตะลิงปริงเรียงตากในถาด เคี่ยวน้ำตะลิง-ปริงให้ข้น ค่อย ๆ คลุกและกลับตากอีกด้าน ถ้ารสเปรี้ยวจัดเติมน้ำตาลขั้นตอนจุ่มตาก (เมื่อแห้งสนิทดีแล้วควรนำขึ้นอบ วิธีที่ง่ายและสะดวกเอาใส่หม้ออะลูมิเนียมคะแคงหมุนหม้อเหมือนตอนดงข้าว)

สมอ

สมอพอใส่น้ำ เชื่อมรสล้ำอร่อยเหลือ
สมอพอใส่เกลือ หวานเค็มเจืออร่อยจริง

เครื่องปรุง สมอ น้ำตาล เกลือ น้ำข้าว น้ำซาวข้าว สารส้ม

วิธีทำ ล้างสมอ ใช้มีดจักให้ถี่หน่อย ล้างแช่ในน้ำสะอาด แล้วแช่ในน้ำข้าว น้ำซาวข้าว เติมเกลือพอกันบูด คอยถ่ายและเปลี่ยนน้ำระวังอย่าให้เละ ถ้าเห็นอ่อนตัวมากก็ใช้สารส้มละลายน้ำแล้วนำสมอลงแช่ ต้องขยันถ่ายน้ำจนกว่าจะหมดรสขม ให้มีรสขมเหลือนิดหน่อย ถ้าต้องการล้างให้สะเด็ดน้ำแล้วนำลงแช่ในน้ำตาลเชื่อมค่อนข้างข้น เติมเกลือเล็กน้อย ระวังอุ่นน้ำเชื่อมกรองให้สะอาด ทิ้งไว้จนเย็น แล้วนำสมอลงแช่อิ่มจนตัวอิ่ม ระวังรักษาให้

รสหวานกรอบ เติมเค็มเล็กน้อย เก็บไว้รับประทานได้นาน

ส้มซ่า

ส้มซ่าน่ากินนัก รสประจักษ์อร่อยล้ำ
น้ำตาลหวานช่วยนำ เติมเกลือหน่อยพลอยน่ากิน

เครื่องปรุง ส้มซ่า น้ำตาล เกลือ น้ำข้าว น้ำซาวข้าว

วิธีทำ ปอกผิวส้มซ่าออก หรือจะใช้ฝนด้วยหินขรุขระก็ได้ ล้างหลาย ๆ น้ำให้สะอาดหมดเมือก ใช้มีดกรีดเฉลียงจากบนถึงล่าง อย่าให้ขาดจากกัน บีบเอาน้ำส้มออกเก็บไว้เติมภายหลัง หรือเก็บไว้ทำเครื่องดื่ม แคะเอาเม็ดส้มออกให้หมด แช่ส้มซ่าในน้ำข้าว น้ำซาวข้าว เกลือ คอยระวังถ่ายน้ำ ล้างในน้ำสะอาดแล้วนำขึ้นต้มในน้ำเดือด พอขยายตัวก็นำลงไปล้างแช่ในน้ำเปล่าเติมเกลือ คอยตั้งไฟถ่ายน้ำให้สะอาด จนจืดสนิทดีแล้วนำขึ้นเชื่อมในน้ำตาลค่อนข้างแก่ เติมเกลือเล็กน้อย ใส่น้ำส้มซ่าเพื่อให้รสดีขึ้น จวนได้ที่ยกลงทิ้งไว้ให้เย็นแล้วนำออกตากให้แห้ง

หนามแดง

หนามแดงใครแสร้งว่า สุดจักหาหนามแดงแดง
ลูกงามยามดัดแปลง รสปรุงแต่งแข่งโอชา

เครื่องปรุง ลูกหนามแดง น้ำตาล เกลือ สารส้ม

วิธีทำ ถ้าจะให้งามต้องแช่ทั้งช่อ ใช้ผ่าปลาย ใช้มีดคว้านและเอาเมล็ดและไส้ออกให้หมด ล้างยางให้สะอาด แช่ในน้ำสารส้มทิ้งไว้ประมาณหนึ่งชั่วโมง ล้างให้สะอาด แล้วนำลงดองในน้ำเกลือประมาณ ๓-๔ วัน นำขึ้นล้างให้สะอาด ระวังอย่าให้มีเมล็ดและโพรงไส้ติด (เพราะจะทำให้ฝาดเฝื่อนขม) นำขึ้นใส่ภาชนะให้สะเด็ดน้ำ

เชื่อมน้ำตาลข้นพอประมาณ เติมเกลือ ทิ้งไว้ให้เย็นนำลูกหนามแดงลงแช่อิ่มจนอิ่มตัว ถ้าเด็ดคว้านทีละลูกใช้คว้านตรงขั้วผ่าตอนปลายลูกหนามแดงใช้ไม้เล็ก ๐ ดันเมล็ดออกทั้งรังและไส้ล้างให้สะอาด และดองตามวิธีที่ได้อธิบายแล้ว ถ้าต้องการเก็บไว้นาน ๆ ก็แช่จนอิ่มตัว แล้วนำไปผึ่งแดด แม้จะแห้งก็คงรสหวานอมเปรี้ยวเค็มเล็กน้อยและกรอบดี (ระวังอย่าแช่ในน้ำตาลร้อน ๆ)

หนามดำ

หนามดำดูม่ำเขียว ไม่มีเปรี้ยวรสโอชา
เชิญลิ้มชิมเถิดรา จะรู้ว่าอร่อยดี

ลูกหนามดำผลสีเขียวปนแดง ค่อนข้างหายาก เมื่อทำเสร็จแล้วเหมือนผลองุ่น วิธีทำเช่นเดียวกับหนามแดง

คะน้า

ลูกคะน้าของไทยเม็ดใหญ่นัก แจ้งประจักษ์ขมแน่แต่แก้หาย
คลึงยางออกแช่ปูนใสไม่วุ่นวาย เพราะมุ่งหมายใส่น้ำตาลหวานน่าชม

เครื่องปรุง ลูกคะน้า น้ำตาล เกลือ น้ำปูนใส สารส้ม

วิธีทำ คลึงคะน้าด้วยกระต่ายจีน ล้างให้สะอาด แช่ในน้ำปูนใส สารส้มทิ้งไว้หนึ่งชั่วโมง ล้างยางขึ้น (อมหวาน) ออกให้สะอาด แล้วนำลงแช่ในน้ำเชื่อมปนเกลือ (คอยอุ่นน้ำเชื่อมเพื่อกันบูด) จนอิ่มตัวแล้วนำไปผึ่งแดด

สับปะรด

สับปะรดปรากฏแล้ว หวานแจ๋วอร่อยจริง
เค็มเปรี้ยวเคี้ยวอร่อยยิ่ง อย่าเกรงกริ่งมิ่งโอชา

เครื่องปรุง สับปะรด น้ำตาล เกลือ

วิธีทำ ปอกสับปะรดฝานตาออก ผ่าตามขวางของผลสับปะรด คว้านเอาไส้ออกล้างให้สะอาด แช่ในน้ำตาลเชื่อมค่อนข้างแก่ใส่เกลือเล็กน้อย รุ่งขึ้นนำน้ำสับปะรดขึ้นอุ่นพอร้อนจัด ใส่สับปะรดคนพอฆ่าเชื้อบูดแล้วรีบตักขึ้นเคี่ยวน้ำตาลให้งวด ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำสับปะรดลงแช่จนอิ่มตัวแล้วเชื่อมนำขึ้นตาก

อีกวิธีตัดเป็นชิ้นขนาดพองาม ล้างแช่น้ำเชื่อมจนอิ่มตัว นำขึ้นเชื่อม ได้ที่ดีแล้ว นำขึ้นชุบน้ำตาลแก่จัดขึ้นเกล็ด นำชิ้นสับปะรด

ชุบน้ำตาลฉาบดีแล้ว นำไปผึ่งแดดให้แห้ง เรียงประดับซับซ้อนสลับดุจกลีบดอกไม้ยามประสงค์จะจัดให้เป็นของขวัญของฝาก

พริก

พริกพริกระริกรื่น แลชมชื่นพริกโอชา
เชิญลิ้มชิมเถิดรา พริกพัฒนาน่ากินจริง

เครื่องปรุง พริกมันเขียวหรือแดง น้ำตาล เกลือ สารส้ม

วิธีทำ ผ่าพริกตามยาวใช้มีดตัดไส้และเมล็ดออกให้เกลี้ยง ระวังอย่าให้มือเปียก (จะปวดแสบปวดร้อน) แช่ในน้ำสารส้ม น้ำเกลือ ควรใช้ล้างในกระชอนลวด ถ่ายน้ำสะอาด คอยเปลี่ยนน้ำแช่บ่อย ๆ (ถ้าใช้แช่น้ำข้าวน้ำชาวข้าวจะถอนเผ็ดเร็วขึ้น) แต่ต้องคอยระวังถ่ายเปลี่ยนน้ำบ่อย ๆ จนกว่าจะหายเผ็ด ถ้าอ่อนตัวมากให้แช่ในน้ำสารส้ม ล้างให้สะอาด เทใส่กระชอนให้สะเด็ดน้ำแล้วนำลงแช่ในน้ำเชื่อมเติมเกลือ คอยอุ่นบ่อย ๆ ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำพริกลงแช่จนได้ที่หวานกรอบและไม่เผ็ด

ขิง

ขิงนี้ไม่มีเผ็ด รสเอร็ดอร่อยจริง
กินแล้วไม่ยุ่งขิง หวานกรอบยิ่งยอดโอชา

เครื่องปรุง ขิงอ่อน น้ำส้ม น้ำตาล เกลือ น้ำมะนาว

วิธีทำ ปอกขิงหรือขูดเอาผิวออก แช่ในน้ำสะอาด บีบน้ำมะนาวใส่ (ขิงจะเปลี่ยนเป็นสีแดงน่ารับประทาน ทิ้งไว้สักพักใหญ่ บีบล้างให้น้ำสะเด็ด

ต้มน้ำส้ม น้ำตาล เกลือ (รสหวานนำ) กรองให้สะอาด ทิ้งไว้ให้เย็นนำขิงลงแช่ เติมน้ำมะนาวอีกเล็กน้อย รุ่งขึ้นเอาน้ำขิงอุ่น ตักฟองทิ้ง กรองให้สะอาด รอจนน้ำแช่ขิงเย็น จึงกลับนำขิงลงแช่ตามเดิมดองจนได้ที่หวานกรอบเปรี้ยวแล้วเอาขึ้น

เคี่ยวน้ำตาลให้ข้น ทิ้งไว้ให้เย็น นำขิงลงแช่ให้อิ่มตัว ถ้าต้องการตากแห้งควรฝานให้บางใช้น้ำตามแก่จัดขึ้นเกล็ด

ตำลึง

ตำลึงตะลึงชม ไม่ขื่นขมสมโอชา
หวานกรอบดีหนักหนา เชิญชวนกันมาชิม

เครื่องปรุง ผลตำลึงแก่ น้ำตาล เกลือ (ตำลึงควรมีก้านติดจึงจะงาม) น้ำปูนใส สารส้ม

วิธีทำ ใช้มีดผ่าปลายผลให้เปิดอ้า ค่อย ๆ บีบเอาเมล็ดออกให้หมด แช่ในน้ำเกลือ บีบให้หมดเมล็ด แล้วล้างให้สะอาด ระวังอย่าให้มีเมล็ดหลงอยู่ จะทำให้ขมขื่นและบูดง่าย แช่ในน้ำปูนใส เติมเกลือ คองเปลี่ยนล้างให้ให้สะอาด ถ้าอ่อนตัวมากให้แช่ในสารส้มพักใหญ่ แล้วล้างให้สะอาด แล้วนำลงแช่ในน้ำเชื่อมข้นพอประมาณ

ใส่เกลือเล็กน้อยรุ่งขึ้นนำน้ำเชื่อมอุ่น ทิ้งไว้ให้เย็น จึงกลับนำตำลึงลงแช่ ถ้าน้ำตาลออกกลิ่น ควรเชื่อมน้ำตาลใหม่ แช่ตำลึงจนใสรสหวานกรอบได้ที่

หมายเหตุ การทำผลไม้โอชารสนี้ขอแสดงว่า

๑. มีใจรัก อยากทดลอง มีความสนุกกับผลงาน

๒. ถ้าเสียอย่าท้อถอยทอดทิ้ง ต้องพยายามแก้ไขจนสำเร็จ

๓. เมื่อผลไม้โอชาได้ที่แล้ว หลังจากนำออกผึ่งแดดแห้งดีแล้ว ควรอบเพื่อฆ่าเชื้อโรค เพื่อปลอดภัย

๔. คุณสมบัติของน้ำข้าว น้ำซาวข้าว

ก. ถอนเปรี้ยวฝาดขื่นขม (แต่บูดเสียง่าย ควรถ่ายเปลี่ยนบ่อย ๆ

ข. ทำให้สีงดงามขึ้น โดยเฉพาะผลไม้ที่มีสีเขียวอยู่แล้ว

๕. คุณสมบัติของสารส้ม

ก. ถอนเปรี้ยวฝาด

ข. ทำให้กรอบ

๖. คุณสมบัติของน้ำปูนใส

ก. ถอนเรี้ยวฝาด

ข. ทำให้กรอบ

๗. หมั่นอุ่นแทนการใช้ยาฆ่าเชื้อบูดรา

๘. ถ้าผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวจัด ควรเชื่อมหรืออุ่นด้วยหม้อเคลือบ ไม่ควรใช้กระทะทองเพราะจะเกิดสนิม

หมายเหตุ

๙. ปูนแดงควรใช้ปูนที่มิได้ผสมสีเสียด

๑๐. การใช้ส่วนของน้ำตาลมักใช้ว้ำตาล หนึ่งส่วน น้ำสอง ส่วน แล้วแต่คุณภาพของน้ำตาล

การเขียนเรื่องผลไม้โอชารสไม่ปรากฏส่วนสัด เพราะผลไม้ต่างๆ ที่นำมาแช่อิ่มนั้นรสไม่คงที่ เปลี่ยนไปตามฤดูกาลและสถานที่ปลูก ลูกเล็ก ลูกใหญ่ รสไม่เสมอกัน

พิมพ์ที่ ร.พ. เลี่ยงเซี่ยงจงเจริญ ๒๕๓ สำราญราษฎร์ พระนคร
นายเตียวจุ้ย แซ่เตี๊ยว ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๒ โทร ๒๓๗๙๘